

Editor Princeps.

Provenance: One of the famous XVIIIth century library of the Monastery of
S. Francisco de Xabregas, in Lisbon.

[ANSELMO: 431]

SAMIDAS: 2761]

BARROS & MACHADO: v. I, p. 165]

La libraria de Exaubresas de S. L.

Da Encyclopedie.

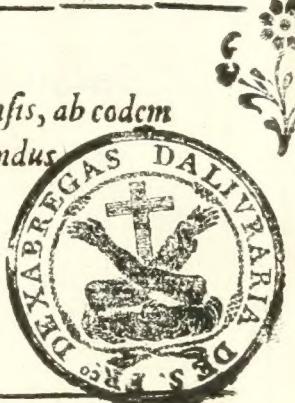
1593

Libri Quatuor. E 124 C 3

DE ANTIQUITATIBVS LVSITANIAE
a Lucio Andrea Resendio olim inchoati, &
a Iacobo Menetio Vasconcello
recogniti, atq; absoluti.

Accessit liber quintus de antiquitate municipij Eborenſis, ab eodem
Vasconcello conſcriptus, quo etiam autore, ſecundus
tomus quinque alios libros continens, cito,
deo opt. max. fauente,
in lucem prodibit.

F. x. s

Permittente regia maiestate, & supremo sacro sancte
inquisitionis senatu, cum priuilegio
ad decennium.

Excudebat Martinus Burgensis academia typographus.

Eboræ anno

1593.

2546.

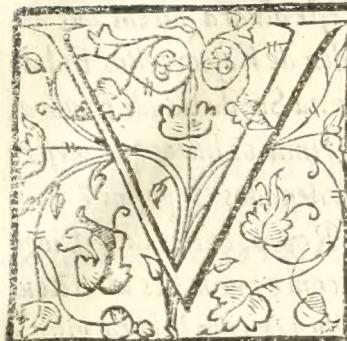
S. 2. 48. 2. **Quatuor** **indit**

DE VINTAGE LAVATANIA
B. in milo oītā K. tūtā A. oītā
ollos V. oītā M. oītā
A. oītā dis. hingos

B. tūtā K. tūtā M. tūtā
lūtā K. tūtā K. tūtā
lūtā K. tūtā K. tūtā
lūtā K. tūtā K. tūtā

1821

Estes liuros das antiguidades de Portugal & nenh
chey nelles coufa que seja contra os costumes ou fe, antes
be obra de muyta doctrina & erudição & muy proue-
tosa à Republica & em especial pera studos de humani-
dade.

Christião Freire.

Vista a informação podense imprimir estes liuros, em Lixboa a 24. de Dezembro
de 1591.

Antonio de Mendonça.

Diogo de Sousa.

1591

RE

V el Rey faço saber aos que este aluara virerem que eu
ey por bem que Diogo Mendez de Vasconcellos Fidal-
go de minha casa & Conego na See da cidade Deuora,
faça com toda breuidade imprimir os liuros que mestre
Andre de Resende deixou ordenados & postos ē bor-
ram das antiguidades deste Reyno, que o dito Diogo
Mendez tem posto em limpo cemo que nelles acrecētou,
porque por este me praz dar lhe pera iſo licença vista a
que tem do sancto officio da Inquisiçam para poder im-
primir os ditos liuros. E assi ey por bem que por tempo de dez annos imprimidor
nem liureyro algum nem outra pſoia de qualquer calidade que seja nam pſsa im-
primir nem vender em todos estes Reynos & Senhorios nem trazer defora delles
os ditos liuros, salvo aquelles liurcyros ou pſoias que para iſo teuerem poder &
licença do dito Diogo Mendez, & qualquier imprimidor, liureyro ou pſoia q̄ du-
rando o dito tempo imprimir ou vender os ditos liuros nestes ditos Reynos & Se-
nhorios ou os trouxer de fora delles sem licença do dito Diogo Mendez de Vascon-
cellos, perdera para elle todos os volumes q̄ assi imprimir, vender ou de fora trou-
xer, & alem disso encorrera em pena de dozentos Cruzados, ametade para os Ca-
ptiuos & a outra metade para quem o acuſar, & elle fara imprimir este Aluara
no principio de cada liuro para se saber que o ouue assi todo por bem no modo se-
bredito, & mando a todos meus Desembargadores & assi Ouidores Juizes, Iuſti-
ças, Officiaes & pſoias a que este aluara eu o trelado delle em publica forma for-
mostrado & o caso pertencer que o cumpram, guardem & façam interian ente co-
prir & guardar como se nelle contem sem duvida, embargo nem contradiçāo algūa
& este quero que valha & tenha força & vigor posto que o effeito delle aja de du-
rar mais de hum anno sem embargo da ordenaçāo do segundo liuro titulo vinte q̄
o contrario desſo em Pero de Seixas o fez em Lixboa aos seis de Fevereiro
de 1592.

REY.

HÆC SVNT, QVAE HOC VOLVMINE
continentur.

IN primis epistola Iacobi Menœtij Vasconcelli, ad inuictissimum regem nostrum Philippum, huius nominis secundum, qua opus antiquatum illius magestati merito dedicatur.

¶Vita L. Andreæ Resendij, ab eodem Vasconcello scripta.

¶Epistola Resendij ad Alphonsum Cardinalem Emanuelis regis filium, quæ ad antiquatum notitiam non nihil pertinet.

¶Epistola Iacobi Menœti; Vasconelli ad piissimum regem Hēricum, quæ instar indicis est totius operis, præsertim quatuor librorum, quos Resendius scriptos reliquit.

¶Carmina eiusdem Vasconelli in laudem Resendij.

¶Epigrammata quædam in laudem Vasconelli, & Resendij.

¶Epistola Resendij ad Bartholomæum Albernotium, in qua agit de hac antiquatum historia.

SEQVVNTVR DE INDE QVATVOR
libri Andreæ Resendij hoc ordine.

Primus etymologiam Lusitanæ, & eius terminos explicat, præterea diuersos populos, seu gentes, in quas olim diuisa fuit,

adiecta ad finem breui montium descriptione.

¶ Secundus fluuiorum nomina, tam antiqua, quam noua enarrat, & diuerticulum quodam interserit, de pisce Asturione, sumpta occasione à descriptione Anæ fluminis, quod eiusmodi piscibus abundat.

¶ Tertius differit de gentibus, quæ in Lusitania olim imperium obtinuerunt, ac de rebus gestis Lusitanorum, addito præterea breui compendio de vijs militaribus.

¶ Quartus urbium, & oppidorum nomina, in quibus Romanæ antiquitatis extant vestigia (quæ pars huius operis præcipua est) explicare incipit.

¶ Cum autem librum quintum Resendius noster ab Ebora patria sua charissima exordiri vellet, ut apparuit ex folio quodam eius manu scripto, morte superueniente, tam præclarum opus (pro dolor) imperfectum reliquit.

¶ Adiecit igitur librum quintum Iacobus Menoetius Vasconcellos de antiquitate ciuitatis, seu municipij Eborensis, sequutus Resendii vestigia, & illius schedis plurimum adiutus, qui etiam in animo habet ea, quæ restant, deo iuuante, alio volumine complecti, in gratiam eorum, qui antiquitatis cognitione delectantur.

¶ Huic libro quinto præfixa est vita eiusdem Vasconcelli, ab ipso conscripta.

Euerendissimi in C H R I S T O patris Domini Theotonij de Bargançā Archiepiscopi Elborensem, iussu, & mandato perlegi quinque hos libros de Lulitaniae antiquitatibus, D. Iacobi Moenetijs Vasconcelli, & nihil in eis offendit, quod, vel Orthodoxæ Fidei, vel sanctis moribus possit officere. Imo iudicio meo, (quale quale illud est) ea sunt eruditione & doctrina, ijsq; antiquarum rerum monumentis referti, ut dignissimi viderentur, qui non tam sero in omnium manus venirent. Elboræ, ijsq; Kalendis Februarij. Anno 1594.

Ludouicus Syluius de Brito

Isa hac informatione Licēiati Ludouici Syluii de Brito nostri Auditoris, imprimantur. Emmanuel Coelho de Sousa, qui ad præsens gerit officium feribæ Cameræ eiusdem Domini, Archiep. De eius mandato scripsi. Eboræ decimo quinto Kalendis Martij. M. D. XCIIII.

Theoto. Archiep. Elbor.

ZD D: D: CIACOBVM MENOETIVM VAS
concellum, in laudem libri de Antiquitatibus
EPIGRAMMA.

A THORE LUDOVICO SYLVIO DE BRITO SCAL:
abitano.

Gregius forsan Zephyrus si flauerit, ultro
 Cantat olor, finim cum scit adesse sibi,
 Vasconelle tua hæc Cygnos imitata senectus,
 Facando resonum promptis ab ore mulos.
 Sed miror canum quod sic iniustus oloreum,
 Dulcia Olorinae gattura vincis aus.
 Ille silet piacidas Zephyrus si deneget auras,
 Tu sileat quanvis aura benigna, canis.

POTENTISSIMO, ET INVICTISSIMO HISPANI-
arum Regi Philippo huius nominis secundo Iacobus Menetius
Valencianus perpetuam felicitatem exoptat.

VM omnes animi tui cogitationes eò tendant
Rex inuidissime, ut non solum ditionis tuae re-
gna, quæ latissime patent, sed vniuersam Chri-
stianam Remp. omnibus modis nuare, tueri, ac
propagare valeas: nihil prætermittis quod ad cō-
munem eius salutem, incolumentem, ornamen-
tumq; pertinere posse videatur. Nam Catholicæ
fidei, & orthodoxæ religionis curam præcipue
geris: leges, legumq; salutaria præcepta ab omni-
bus obseruari, diligentissimè curas, res bellicas,
& militarem disciplinam in optimum statum redigere non cessas. Ad hanc etiam li-
terarum studia, & omnium bonarum artium peritiam fous, diligis, & in dies ma-
gis, ac magis res fornicatae cupis. Id ego re ipsa nuper sum expertus, cum mihi per li-
teras significasti, ut tibi exponerem in quo statu esset opus illud antiquatum, quod
ab Andrea Resendio olim inchoatum ipse recognoscendum, absoluendumq; suscep-
ram. Feci itaq; statim, quod imperasti, & vt pleniū, & ab ipsa origine rem omniem
cognoscere possem, misi ad te exemplar epistolæ, quam ad piissimum Regem Henr-
icum ante aliquot annos scripsieram, in qua satis diffusè eas causas exposui, quibus
compulsus hoc scribendi onus suscepimus, quas hic repetere minime necessarium esse
existimo, quoniam ex eadem epistola, quæ in huius libri initio apposita est, omnes id
facile cognoscere poterunt: Neque enim conuenit eadem saepius inculcare, apud te
præsertim, cuius temporis ab omnibus parcendum iudico, nisi in publica commoda
peccare velint. Vnum hoc tantum addam, me lac tam prouecta aetate, ac tam multis
aegritudinibus iam obnoxia hunc laborem hancquam suscepimus fuisse, nisi
singularis quedam mea erga viae statem tuam obseruantia, & increibile tibi ob-
sequendi studium id facere coegissent. Quod cum ita sit meritò tibi hoc opus dedicari,
ac sub tui augustissimi nominis auctoritate in publicum prodire debet: ut quicunq; il-
lud legerint si quid in eo utilitatis, aut honestæ voluptatis in esse putabunt, id omne

A

tibi acceptum referant: Accipe igitur Rex inuictissime Lusitaniam tuam, ex nona,
& recenti vetere, atq; antiquam factam: & quae admodum eam, quæ hodie te regnā-
te floret, ac fortunis omnibus abundat, amas, & peculiari quadam benevolētia pro-
sequeris, sic etiam eius antiquitatem, & ve tusta monimenta è tenebris, &
ut ita dicam, ex ipsis & cui faucibus eruta pro tua verè regia animi ma-
gnitudine, & beneficentia, tuere, dilige, atq; amplectere. Sic enim
fiet, ut ea quæ restat, si hæc tibi placuisse intellexero quam
primum in lucem exeat, & diffusus, & accura-
tius elaborata. Deus Opt. Max. te nobis Rex
inuictissime, & vniuersæ Christianæ Recip.
quādūntissimè saluū, & incolumen seruet.

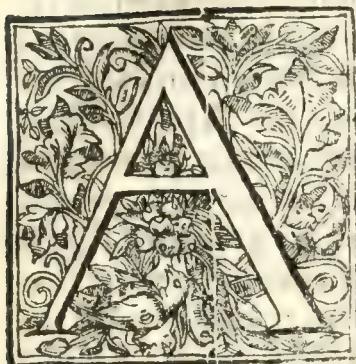
Eborac Kal Decembris.

Anno salutis.

1592.

VITA L. ANDREAE RESENDII

Autore Iacobo Menœtio
Vasconcello.

NDREAS Resendius Eboræ natuſ est, quæ ciuitas post Olisiponem, primum locū, in Lusitania obtinet, & olim liberalitas Iulia cognominata fuit, teste plinio libro. A. c. 22. quod confirmant antiquæ Romanorum inscriptiones in eadem yrbe repertæ, de quibus suo loco agemus.

¶ Patrem habuit Andream Vasum Resendum, ex equestri ordine, matrem Leonoram Vasiam Gois, fœminam, ut honestæ inter Eborenses conditionis, ita celebris apud omnes probitatis, & vitæ sanctimoniae: cui etiam Angelæ alterum suæ gentis cognomen erat. Vnde ipse Resendius, Angelii prænomen, aliquandiu usurpauit: quod ex librorū titulis, quos in prima ætate edidit, colligere licet.

¶ Apponam autem eius verba, ex quadam epistola, quam scripsit ad Georgium Cœlium anno huius seculi millesimo quingentesimo trigesimo quarto, quibus nobilitas Resendianæ gentis afferitur, in hunc modum.

¶ Iactabis tu forsitan chœlios tuos, aut potius Cuniculos, id enim vestrum cognomen est, quanquam tu Chœlium te primum Lusitanæ linguae proprietate, deinde quasi te ipse adoptaueris, Cœlium, quam Cuniculum cognominari maluisti.

¶ Opponam ego clarissimam olim, sed & nunc non obscuram, nec humilis fastigij Resendiorum gētem, à Vasco Martino Resendio, cui magno cognomē fuit, at auo, per Gillonem, seu mauis Aegidiū Vasum, abauum, Vascum Martinum minorem, proauum, Martinum Vasum, auum. Andream Vasum patrem, Resendios, ad me legitimis nuptijs, & liberali matrimonio deriuatam. Et alibi in eadem epistola. Ego Lusitani equitis filius sum, qui bello Hispaniæ, sanguinem pro patria non semel fudit.

Patre orbius est, cum adhuc infans, & fere in cunis esset, & à matre complures annos liberaliter educatus. Cuius impulsu, & virtute commotus, in ipsa statim adolescētia, ordini sancti Dominici nomen dedit. Et pie, ac religiosè à præpositis monasterij Eborensis, optimis disciplinis, ac literarum rudimentis imbutus, mox ipsorum permisso, & authoritate Complutum adiit, ubi Antonium Nebryensem, cuius tunc celebris fama erat, & postmodum Areium Barbosam Lusitanum Salmanticæ græcas literas docentem præceptores habuit. Cumq; in illo maxima signa felicioris ingenij apparet, ab eadem matre, & propinquis admonitus, ut grauiora studia capesseret, Salmanticam elegit, ubi peracto liberalium artium curriculo, theologiæ operam nauaret, in qua brevi tempore multum profecit. Deinde vero in Galliam protectus Parisiensem academiā inuisit, transactisq; ibi aliquot mensibus, Louanium se contulit, unde illum in coniuberniū suū inuitauit Petrus M ascarenus vit nobilissimus, qui apud Carolum quintum imperatorem, regis Lusitaniæ legatum Bruxellis agebat. quem Resendius cum vehementer audiū latīnae linguae addiscendæ reperisset, priuatim docuit, & studio, ac diligentia effecit, ut vir grauissimus, & in eo dignitatis gradu collocatus, ac iam maturæ, & prouectioris ætatis, non crubesceret discipuli nomen, illectus vera animi voluptate, quam ex tam insignis præceptoris familiaritate, & doctrina percipiebat.

Accidit eo tempore, ut Solimanus Turcarum rex, ad obsidēdam Vienam Austrix caput, cum ingentibus copijs aduentaret, cui Cæsar, non sine maximo totus Christianæ reipublicæ applausu, cum valido exercitu occurrente, non soluto Austriacos obsidionis metu liberavit, sed etiam ferociissimum tyrannum, re infecta, & magna copiarum parte amissa, fugam arripere coegit.

Aderat in expeditione M ascarenius, secum ducens Resendum in procinctū, & in ipsis castris, quem tam ipse, quam cæteri magnates plurimi faciebat, ob insignem hominis eruditōnem, & in culpatos mores, cœpitq; etiam amicorum opera Cæsari innotescere. à quo postea inter amicos semper est habitus, adeò ut quoties de viris Lusitanis sibi charis, percontādi se le occasio offerret, in eorum numero Resendum frequenter nominaret: de eius valetudine, & studiis certior fieri cupiens: Quod ipse non si mel in opusculis suis com-

memorat, maximi imperatoris erga se amorem, & bencuolentiam,
non ambitiosis suffragis, sed doctrinæ, & virtutis fama compara-
tam in magna ponens felicitate.

Sed ita dñitiatum, opulentia & cōtemptor fuit, tamq; ingenuis,
& candidis moribus, nec non egregia quadam animi libertate præ-
ditus, ut cum, & apud Cœlarem, & apud Ioannē Lusitaniae regem,
cæterosq; principes, assidue semper versatus fuerit, illisq; in pri-
mis etiatis extiterit, tenui nihilominus fortune conditione sic
vus, nec ad altiorem honoris gradum, opumue cupiditatem as-
pirauerit: musis semper, & literario otio delectatus: Quod multis
in locis sp̄le testatur, & præcipue in quadam ode ad Julianum Al-
bium virum clarissimum, qui postea Mirandensis episcopus fuit,
& Petrum Sancium, ambos ut amicos intimos, & familiarissimos,
saturnalibus ad coenam inuitans, vbi ad finem ita canit.

Viuamus hodie, nam cras reddemur amaris
Aule tamcibus grauis.

Quanquam sit tantum miki roboris esset, ut vti
Taudem pigeret regibus.

Pulchrius est, et solus musis prandere benignis,
Vt quumq; dij vitam darent,

Exigere, Aornias deducere monte sorores,
Aeuum canendo extendere.

Ne totus moreret, sed pars non pessima nostri
Olim super stes viueret.

Dicetis nihil haec ad saturnalia, adeste,
Posui seueris iam modum,

Complura igitur scripsit, quorum nonnulla in Lucem edere ne-
glexit, aliqua morte intercepitus, perducere ad exitum non potuit,

inter quæ fuit, historia de antiquitatibus huius prouinciæ, quam
mihi post eius obitum, recognoscendam, absoluendamq; tradidit
rex Henricus, ut ex epistola, ad ipsum à me conscripta videre licet,
quam in operis fronte apponi curauimus. Fuit autem noster Re-
sendius mihi arcta amicitia, & familiaritate coniunctus, ac me pre-
cipue hortante hoc opus scribere aggressus est, cum multis annis
antea illud in lucem se editurum Alphonso Cardinali promisisset,
ut ex eius literis constat, quas inferius subiiciam: sed nunquam se-
rio, & ex professo ei manus admouit, nisi quadriennio fere antequā
è vita migraret. Libet autem hoc loco, elegantissima eius carmina
adducere, quibus honorificam mei mentionem faciens, aperte testa-
tur, me impulso, opus antiquatum a se inchoatum fuisse. sic igi-
turus satyram quandam stomachabundus autopicatur.

Quam vim cuiq; sua inferuit natura, vel ætas
Ad suæfacta diu, ingenitam prope reddidit vñu,
Vertere difficile est bone Vasconcelle retrorsum.
Impellat nisi vis, ratione retinere tramam,
Et prope detexiæ diffingere licet tele.
Idmuki quando quidem sentio contingit adulto,
Ut studia, in quæ me genitale adfecerat astrum,
Quæq; ad canitiem fueram seclatus, omittam,
Seponam calamum, patiar fulvescere libros,
LITERA per quorum nidos operetur Arachne:
Vasconcelle doles, ac per conuicia crebra,
Iam detrectantem, iam mania sacra Minerua
Exosum, reuocare cupis, monumentaq; rerum
Lusitanarum, medio iam desita cursu,
Nec summam ad metam perducere, turpe putabis,
Debita iam regi, patriæ, studijsq; tibiq;
Quem mibi vel iuris prudentia summa, vel ipsum
Eloquij geminum decus, & sine labe furentis
Inuidiæ, mores, parilis vel candor vtrumq;
Neclit in abruptæ per mutua vincula catenæ,
Mutata mentis causam ne scire labores.

¶ Neque prætermittendos puto eius endecasyllabos, quibus me sa-
lutauit, eo tempore, quo hospitiò excepí Mathæum Contarellum,
qui postea Cardinalis fuit sancti Stephani, cum ad nos venisset in
comitatu Reuerēdissimi Cardinalis Alexandrini, qui ad regem Se-
bastianum à Pio quinto summo pōtifice auunculo suo, cum amplis-
sima legatione missus fuerat. Nobis igitur ad mensam sedentibus
Resendius, ipse quoque ad cœnam inuitatus, poma Citrea, & alia
munuscula obtulit, cum hoc epigrammate.

*Inter magnificas dapes, & amplias,
Amplio, & magnifico hospiti paratus,
Siquem das quoque muneri pusillo
Vaginelle locum, infimum licebit,
De nostro id cape qualemcumque rure.
Mittunt rustica rustici poetae.*

¶ Apud Lusitanos nemo fuit, tam ex regibus & dynastis, ac alijs
principibus viris, quam ex eruditorum hominum cœtu, qui illum
non arcta familiaritate, & benevolentia, quo ad vixit, amplectere-
tur. Sed in primis charus extitit Alphonso Cardinali, regis Ioan-
nis fratri, qui adeo Resendii consuetudine, & doctrina delectatus
est, vt ad eius scholam, & Iudum literarum ventitare, & illum do-
centem audire, iam ætate adulta, tantus Princeps, ea grauitate,
authoritate, regi; & stemmati maiestate præfulgens minimè graua-
retur. Erat autem schola ædibus ipsius Cardinalis, & Eborense ec-
clesiae ita contigua, vt ad eam per atrij sui porticum, paucis nobili-
bus stipatus commeare posset. Post obitum vero Alphonsi, non
minori in precio ab Henrico habitus est, à quo aliquot sacerdoti, &
auctus, & in familiarium numerum admissus fuit, & maiora spera-
re potuisset, si usque ad cius regnum peruenisset, sed obiit regnan-
te adhuc Sebastiano.

¶ Exterorum etiam hominum, præsertim Illustrium, & quos insignis fama eruditionis commendaret, amicitia vsus est. Louanijs Contradum Coelenium Belgam, virum clarissimum, præ cæteris dilexit, ut testatur Ode elegantissima, in eius laudem cōposita, quam si h̄c adiecer̄o, rem haud ingratam lectoribus, me facturum puto. ea autem est huiusmodi.

*Ten non plus oculis amem
Cocleni, atq; animo, luceq; amicius,
Donec sidereum iubar
Exortu referet Phosphorus igneo?*

*Ante & sidereum iubar
Soluetur, nec erit Phosphorus igneus,
Quam te non oculis amem
Plus, ipsoq; animo, luceq; amicius.*

*Quibo ne esse tui immemor?
Ante oblitus erit sol sua munia,
Flecteturq; retro statum
Naturæ imperium, iurag; ferrea.*

*Ante agros sua germina,
Ante vnde Oceanum deficient sua,
Ante amnes reflui petent
Fontes, aeris montibus editi.*

*Ante ad nimbisonum notum
Pigrabunt freta se stare loco in scia.
Ceruisq; vnda fugacibus,
Silue conuenient scamigero gregi.*

*De me sic meritum sciet
Qua me cumque manet fors, regio, aut plaga.
Siue orbis Tanaiticus
Me, siue accipiet iam reducem Tagus.*

*Siue ibo æstipheros Libas,
Seu me fors habeat decolor India,
Hærebis memori, notis
Indelebilibus, pedlore conditus.*

*Mitto riuulus ingenii
Quod nostri, fluit ex oceano tuo,
Testaturus id ampliter,
Dum cernam rosei flamnam Hyperionis.*

*Mitto munificentiam,
Et come ingenium. Quid? quod amas pari
Nodo, me, meaq; omnia,
Nec vatis rei quis carmina rusticis?*

*Quid? quod concilias mihi
Immortale decus: nam Quod honestius
Nomen, que dñe aliud, tua
Quam quod scripta dabunt, malim ego clarius?*

*Te fortuna videlicet
Inuita, cineres iam superabimus:
Et per Cyaneas petras,
Contendam ad spolium velleris aurei.*

*Salve peclus amabile
Cocleni, ò animæ dimidium meæ.
Quo te carmine prosequar?
Metam qui meritis carminis es super.*

¶ Amauit & Iulium Phlu; & Ioannem Dantiskum Polonos, Antonium puccium Cardinalem Italum, Gratianum Lassum Hispanū, & complures alios, ad quos extant illius carmina, quæ aliquando in lucem edere cogitamus.

¶ In primæua ætate, vt iam attigimus, Hispanias, deinde Gallias, Germaniam, Italiam, non sine magna nominis celebritate peragrat. vnde rediens matrem decepsisse comperit, cuius obitum ita ægrè tulit, vt iterum solum vertere, & patriā relinquere cogitarit, vt cōstat ex epitaphio, in defunctæ memoriam composto, quod inter eius schedas repertum hīc ascribere operepræcium duxi. erat autē scriptum literis maiusculis in hunc modum. .

MEMORIAE ET PI-
ETATI DICATVM.

SALVE MEA MATER FOEMINA INNOCENTISS. CVI ME INTERCVNAS RELICTVM PIUS PATER FIDEI TVAE NON IGNARVS EXTREMA VÓCE COMMISIT MORIENS. QVVIVSQ. PERPETVO CASTISSIMOQ. VIDVPIO EDVCTVS LIBERALLTER ANNOS XXXIII. QVIDQVID IDAETATIS SVM QVIDQVID FVTVRVS POSTEA ADCEPTVM FERO. AVDITA MORTE TVA ADSVMAB VLTIMIS GERMANIS PARENTATVM CONLACRVM MANS MAESTITER. IVSTA SOLVI. ET QVONIAM TE VNA MEA MATER ADEMPTA MISERABILEM. ET ORBVM TÆDET PATRIÆ OLIM DVLCISSIMAE. ITERVM PEREGRE REVERTOR.

L. ANDR. RESENDIVS ANGELAE LEONORIAE VASIAE MATRI PIEN TISS. ET B. M. D. S. P.

Cum itaque discedere pararet, regis Ioannis, & Alphonsi Cardinalis auctoritatē præcipue commotus, profectionem distulit, & abeundi animum abiecit, ac Eboræ ubi tunc regia sedes aliquando permāsit, habitare decreuit, ubi ædes habuit modicas, sed Xysto, & Hortulō diligenter excultas, ac per amoenas, domino autem ita iucundas, ut minime aliorū spatiolis atris inuidet, quas ornauit, dispositis intrinsecus, circa ambitum horti, antiquis marmoribus, quæ cum Romanorum inscriptionibus, conquirere potuit. Cui ret ad eō enixa studuit, ut quodvis iter esset facturus, quanvis in longinquiora loca prædiciceretur, inter sarcinas ligonem, & alia ferrea instrumenta, exportari curaret; ut sicubi vestigia antiquitatis sese osterrerent, ea suā impensa, & industria eruere, & in incolorum noctiā proierre posset, quod plurimis in locis fecit, tanta cura, ac diligētia, ut in eo obeudo negotio, nec sumptuī, nec labori unquam perpercerit.

Habitu Dominicanī instituti, ex summi pontificis licentia in sacerdotalē mutauit, media ferè ætatis parte exacta, cū trigintatirriter annos illum gestasset, quam vestis mutationem renitens, & coactus fecit, quod a p̄fectis sanctissimi illius ordinis adiugetur, vt aut habitum dimitteret, aut ad pristinum sodalitium rediret. Invitus ergo vestem mutauit, sed non religionis, & sacræ societatis studium, eam enim perpetuo coluit, & matrī, ac sibi in eodem Eborensi monasterio sepulturam elegit, in porticu, quam claustram vocant, in ipso linte capituli: obiit anno salutis 1573. ætatis suæ octuagimo. Fuit procera statura, prægrandibus oculis, & capillo, colore vultus aliquantulum subfulso, sed hilari, & minimè contracta fronte, in domesticos, & discipulos seuerus, ex cuius schola insignes aliquot viti prodierunt, inter quos fuit Achilles Statius. Hoc habui de Resendij nostri vita, quæ mihi digna visa sunt relatu, quibus epistolam eius adiiciam scriptam ad Alphonsum Cardinalē ex qua patet quanto iam ab hinc tempore, hoc antiquatum opus parturierit.

ALFONSO S. R. E. CARDINALI
EMANVELIS REGIS FILIO
L. ANDR. RESENDIVS
S. P. D.

LI qui vetusta hæc saxa, quæ in veteribus Romanorum colonijs, inueniuntur literis notata, admirantur, cupideque requirunt, mordentur abunde: nec solum iam ab ineruditis istis, crassisq; hominibus, sed interdum etiam a doctis ad primæ viris. Ab illis quidem, quoniam quæ non norunt ipsi, summa improband confidentia, & ne scitu quæq; dignissima, male ignorare videantur, hinc latebram, & persiguum libi ignorari ppetunt quasi gentiliū nugas, ut pios decet, fortiter spernant. Quae autem a doctis, non video, nisi otiosis facetiari sic libet, in alienam diligentiam. Facetè illi quidem, & nimis ridicula oratione locatur, tamē utinam quam false, tamvero hoc ab illis fieret. Quoniam verò neminem me plus uno, lorum laedit dicacitas, accipe Princeps piissime, quæ pro causa mea, & eorum, qui in ea mecum sunt opinione dicenda habeam. Multas ob res laudari potius, quam reprehendi ea diligentia debet. Primum omnium, si teste Fabio, scribendi ratiæ, quam Græci orthographiam vocant, iuncta cum loquendo est, & nos Romanè loqui, & scribere volumus, sicut eloquentiam ex doctissimis libris, ita orthographiam ex marmoribus his petendam, apud illum peruincentemus, qui rem paulò æquius, animo aduerteret. Malii custodes orthographiæ sunt libri, quisq; librarius suo more scribit, sua nititur opinione, mutat, inuertit, corrigit, ut lubet. Nec si Ciceronis manum, aut Vergilij præ se liber ferat, penſi quidquam habuerit. Mitto quod Gellius palam testatur scolos in Sallustio, & aliis, meras fecisse nugas, illuc co. Vnde corrupta deflemus immortalium auctorum monimenta, quid: quum codicem vetustum quæpiam in manus adsumimus, nonne longe aliam scribendi cernimus ratione, quā ea est, qua paſsim nūc docti pariter utuntur, & indoctis

At saxa, quod semel insculptum est, aut incorruptum seruant, aut simul cum literis pereunt. Saxa inquam, quae eruditum illud seculum legenda reliquit. Nec enim ego aut prisca nimiris, aut recentia, hoc est post Gothicam inlusionem incisa, sequenda censeo. Nec si interdum barbarismum inuenero in saxe, aut marmorarij ignauia, aut dormitantia, id deffendam, sed quod perpetuum magis, magisq; usitatum videro, id sequar. Nec adeo morosus sum, ut quoniām semel, iterumue, scriptum inuenierim. V C S O R, V I C S I T, P L E P S, C O I V G I. quae prisca sunt, statim ita deinceps fecero. Adhibenda prudentia est, & quod eruditiori seculo placuit, quodq; constanter inuenitur, id imitandum. Altera deinde accedit vtilitas, nec minima. Videlicet, quod saepe ibi legimus nomina urbiū, quarum metio in libris est, quae nunc forte ignorantur. Quod cum cosmographiae conducat multum, atq; adeo latine scripturis maximē, tum vero illud iucundissimum, quod quae ad historiam attinent, & dicendi supellectilem, patriæq; ornatum, nonnunquam adferunt. Errore ante hac Badioza, pax esse Iulia credebatur: Medobriga, Cetobriga, Salacia, omnino ignoratae. Aquarum flauiarū ne metio quidem vlla erat. De Augusti turre, & fluvio Sarte apud Pomponium, ampliter a commentarijs deliratum, auctorq; ipse summa iniuria laceratus, magis quam emendatus. Quae omnia nostra diligentia ut a situ informi adseruit, ita aliquando ab iniuria hallucinantium vindicabit. Sexcenta suppetunt exempla, quae ne longior sim omitto. Mihi sic videtur: cui aliud arridet, perme quidem licet illi, sine hac morosa cura, profundum stertere. Ego iussis tuis parui, mi Princeps, & cupio totam perlustrare Lusitaniam, veteresq; colonias denuo rediuias mundo facere. Sed nihil egregium molitur, quos familiaris res aequo malignior domi premit. Quae per occasionem oblatas sunt peregrinanti, damus. Daturi quae post hac tēpus adferet. Vale, Eboræ calendis, Octobribus. M.D.XXXIII.

¶ Finis.

SAPIENTISSIMO ET PIISSIMO LV-
SITANIAE REGI HENRICO HV-
IVS NOMINIS PRIMO IACO-
BVS MENOETIVS VASCON-
CELLVS PERPETVAM FOE-
LICITATEM EXO-
PTAT.

REDDITAE sunt mihi literæ tuæ præstantissime Rex, ac non solum potentia, sed etiam incredibili virtutis, & sapientiæ splendore admirabilis: in quibus mecum agis de scriptis L. Andreæ Relendis: quæ morte præuentus, inchoata reliquit, & mihi recognoscenda, atq; in lucem edenda tradi iussisti. Quod onus ut scis, tāquam impar humeris meis, cum recusarem, ingenij tenuitatem agnoscens, non tam imperij iure (quod facere poteras) quam benigno, ac blando orationis genere (quæ tua est singularis humanitas) eō me adegisti, ut ferē in iustus, & renitēs munus illud suscepferim, quod nō sine magnis difficultatibus, me obire posse intelligebam. Tanta est enim ad tua iussa capessenda animi mei alacritas, tam constans tibi obtemperādi voluntas, ut nihil sit tam arduum, tamq; difficile, quod aggredi dubitem, dummodo tibi morem gerere videar. Antequam vero eam mihi prouinciam subeūdam esse, mecum omnino cōstituissim: occurrit animo non desfuturos, qui me tanquam hominem facilem, & parum de existimatione mea sollicitum reprehenderent, quod cū maximo in republica munere functus essem, & in omni literarum genere, ipse ex me aliquid moliri, & efficere possim, alienis scriptis operam impendere, & in ea facultate versari sustineam, q;æ vt vulgus hominum existimat, indigna est viro iuris prudentiæ studijs addicto, & in gubernaculis reip. tandiu versato. Sed tantum apud me habuit ponderis, incredibilis quædam mea erga te obseruantia, vt etiam cum aliqua honoris mei iactura, tibi parere, non dubitauerim. Evidem eos vehementer decipi, & errare semper existimauis, qui putant seuerioris literaturæ studiosos, haud magni facere

debere humaniorū literarū cognitionē, sine qua ipsi fateātur necesse est, se minus idoneos inueniri, ad p̄cipiendas, atq; excolēdas cæteras disciplinas. Nec serendus est nostro hoc æuo, quo iam exularie cœpit Getica, ac rūdis imperitia, Theologus, aut iuris consultus, seu medicus insignis, qui non simul bonarum literarum cultum, & mediocrē vsum sibi comparauerit. Sed de hac re alio forsitan loco, & opportunius, & copiosius dicendi sele offeret occasio. Nunc vero ea prætermissa, tibi antiquitatum rationem reddere, & quo in statu sint ea scripta, de quibus certior à me fieri desideras, exponere, aggrediar.

Antiqua Romanorum monumenta, quæ apud Lusitanos extant, primus Andreas Resendius inuestigare cœpit, idq; cum per quinquaginta ferme annos, quo ad per alias occupationes licuit, diligenter fecisset (quod ex ipsis literis constat) nunquam tamen de ea re, ex professo, & serio scribere tentauit, nīli quadriennio fere ante obitus sui diem: proponens animo hoc antiquitatum opus, decem libris comprehendere, quorum quatuor tantum absolutos reliquit, eosq; tot litoris plenos, tatisq; in margine scholiis, asteriscis, obeliscisq; notatos, & expūctos, vt in extricabile quodam mihi suscipiendum fuerit negotium, dum eos à maculis terros, & in ordinem redactos, nitori suo restituere laboro. Cui difficultati, alianō impar, sed fortasse maior sucessit: dum antiquas inscriptiones varijs inschedis penitus dispersas, atq; confusas, in unum codicem, ordine, alphabeticō iuxta oppidorū, & yrbiū nomina, in quibus repertae sunt, transcribi, atq; exarari curauimus. Quod neq; brevi tempore, nec sine maximo labore fieri poterat: tum propter amanuentium paucitatem, qui in hac vrbe, aut nulli sunt, aut minus idonei: tum etiam quia necesse erat, vt illis excubientibus perpetuo ipse adesset, qui aliqui varijs occupationibus distractus, non nisi sufficiunt horis huic studio vacare poteram. Neq; eas ob causas Resendius reprehendi debet, imo vt ego iudico maiori laude dignus est cēsens.

Quod enim attinet ad litoras, & expunctiones indicium est hominis circunspecti, ac diligentis, & qui non eursim, & ex tempore, sed adhuc a matura deliberatione, scribere solitus esset. Quod valde necessarium est his, qui præclarum aliquod opus moliantur, quod

in lucem prodire, & omnium iudicio submitti debeat: iuxta Horatianum illud, nonumq[ue] prematur in annum!. Et de Vergilio memoriæ proditum est, solumq[ue] eum cibro gloriari se: partus suos lambere, quibus verbis pudoris, & modestie plenis significabat, se in componēdis carminibus; minus ingenio, quam limmæ indulisse.

Inscriptiones autem adēdō dispersas, & inuolutas reliquias illas coniūcio, vel quia ad eas transcribendas, & in ordinem redigendas, tempus nō suppetebat homini in omni literarum genere perpetuo versanti, vel quia propter exactam antiquitatem notitiam, incredibilemq[ue] memoriam, archetypis illis schedis solum contentus erat, quæ ad ipsum vndiq[ue] mittebantur, quanuis tæpius perperam scriptis & deprauatis. Erat enim illi facile, & obuium propter assiduum viuum inscriptionum, quoties opus habebat; et iam mutatis illis, & imperfectis titulis, atq[ue] epitaphijs, commode, & utiliter usi. Quod mihi, & cuiusvis alij difficultimum fuisset, propter minicet & solutionis perplexitatem; Quare visum est in primis necessarium totam illam antiquarum inscriptionum farraginem, quo dictum est ordine in methodum, & voluminis formam redigere.

Ex qua diligentia illud: etiam scire, atq[ue] deprehendere contigit, quantam videlicet, quæ copiosam suppellectilem Andreas Reindius reliquisset, ad hanc historiam absoluendam, atq[ue] adoptatum finem perducendam. Quæ et si digna est maximo p[re]cio; ac lauee propter eius viri solidam, & insignem eruditionem, minor tamen spe, quam antiquitatum studiosi de eo conceperant.

Quotus enim quisq[ue] est, qui non putaret, in eius schedis, ea omnia inueniri posse, cu[m] ad hanc rem pertinent suis locis annotata, disposita, atq[ue] exacte, & suo ordine digesta, sed longe alter i[n]c[on]s[er]t[us] res habet. Exceptis enim veterum Romanorum inscriptionibus nullā circa singulas urbium, & oppidorum narrationes (quod erat huius operis præcipuum munus, & institutum) præter pauculas annotationulas reperiri contigit. Quod si alia fortasse terp[er]mit, ea in manus meas minime peruenierunt. Nec abnuo potuisse supprimi, aut

aliquo casu corrupti. Quo enim tempore, tuo iussu, mihi eius scripta tradita sunt, iam illorum manus pertransierant, qui honorum inuentarium, iure magistratus confici, atque conscribi curauerant.

¶ Verisimile autem mihi fit. Illum memoria fretum singulari, & exactissima cognitione rerum omnium, quas litteris madabat, minime curasse, earum veluti deliniamenta, & præludia prius deromptahabere, sed memoriter, ita ut quæcumq[ue] res in mentem venerat, hos quatuor libros absolvisse. Vnde accedit, ut tot litoris, ac salebris referri ad nos perucnerint. Quæ vero his libris continentur, in summâ hæc sunt.

¶ Prime libro etymologiam nominis Lusitanæ, & quis fuerit eius author, quæcumq[ue] origo, exponit, terminos deinde, & cõfinia huius provinciæ, quæ ei veteres Geographi assignarunt, declarat. obiter tangens difficiles aliquot, & sub obscuras questiones, à recentioribus vario, ac diuerso sensu intellectas, dum Plinium, Strabonem, Ptolemaeum, cæterosq[ue] Geographicæ scientiæ authores interpretantur. Agit etiam in hoc ipso libro de diuersis gentibus, populis, nationibus, quæ sub Romano imperio Lusitaniam incolebant: ut pote de Turdetanis, de Celticis, de Turdulis, de Vettonibus, de Barbarijs, de Pæsuris, seu Pesuribus, de Turdulis veteribus, de Ciscudanis, & Transcudanis, de Tamacanis, & de peculiariter, & propriè Lusitanis. Et quales olim fuerint Lusitanorum mores. Additadeinde copiosa, & eleganti descriptione omnium montium, quivt precipui, & eminentiores, huius provinciæ ab antiquis scriptoribus assignantur, librum hunc primum absoluit.

¶ In secundo fluviorum nomina, tam antiqua, quam noua, ac vulgaria enarrat. Ac dum agit de flumine Ana, diuerticulum quodam non in aeneum interserit de pisce Asturione, quem vulgo Guillum, seu Solho dicimus, referens varias neotericorum opiniones, circa nomen quo antiqui authores, tam Graeci, quam Latini id piscis genus appellarunt.

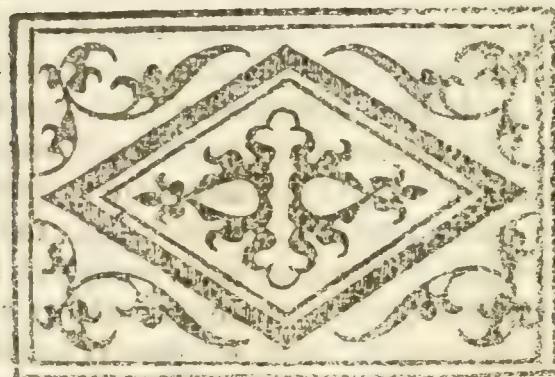
CLiber tertius hunc habet titulum, videlicet. Quinam olim in Lusitania rerum potiti sunt. Et dicitusam narrationem continet, ad Graecas, & Romanas historias spectantem, circa res gestas, quae ad hanc puinciam pertinere videntur, & ad duces in re militari claros, quos olim habuit. Additum est etiam nonnihi de Gothorum, seu Getarum gente. Adiecto deinde quodam de vijs militaribus compendio, huic libro finem imponit.

¶In quarto de urbibus, & oppidis agere incipit: curus prima hec sunt verba. Vrbes nunc aggrediar non minimam intentionis meæ partem. Deinde nonnullas enarrat, partim antiqua nomina partim vero vulgaria apponens, ubi vetera deficiunt. At quindecim, aut ad summum sexdecim describit oppida, ad hibitisq; antiquis inscriptionibus, quas in illis repertas habuit: hunc quartum librum, & ultimum eorum, quos scripsérat, absoluit.

¶Librum quintum scribere cœpit, in foliolo quodam, ubi viginti tantum lineæ scriptæ extant. in hunc modum. Ab Ebora patria mea librum hunc auspicabor, sed ita ut succintius modo loquar, quando quidem historiolum de eius antiquitate Lusitana lingua pridem edidi, & multa in apologetico ad Franciscum Nonium, Pacensem, non pauca ad Kebedium Toletanum de eadem re conscripsi. Ex quibus verbis, atq; etiam ex scribendi formula, qua in superiori libro usus est, in enarrandis urbibus, licet facile coniscere, illum in animo habuisse, solas Romanorum inscriptiones cuilibet oppido, cui convenire videbantur adiungere, exposita paucis verbis super qualibet earum opinione sua, nihilq; præterea addere, quod ad ipsarum urbium conditores, & res gestas, recentiorumq; temporum histriam pertineret. Vnde facile adducor, ut credam, nihil eum amplius annotatum, aut præmeditatum habuisse. circa oppida. Si enim aliquid huiusmodi literis mandasset, vix fieri poterat, quin inter eius scrip̄as, & schedas appareret. tñx quibus liquido constat, quam ridicum est, quod reliquit, collatum cum his, quæ scribere in animo habuit. Proliquerat enim de omnibus Lusitanis oppidis sigillatum agere.

¶ V idens autem ipse Resendius, quam difficilem, & arduam esse
vinciam suscepisset, quantumque homines ab eo expectarent, et
reformidans posteritatis iudicium, non semel in his libris
tum, & edicit, se non omnes huius provinciae antiquitates sed etiam
quas labore suo, ac studio reperire potuisse, scribendis ut
pisse. Admonens harum rerum studiosos, ut reliquias ipsi, iussu
Istria, ac diligentia inuestigare nitantur. Cuius ego consilium regnante
opus ab eo inchoatum dum tuis iussis parco, ad exitum perdu-
cere sum aggressus, partim illius chedis, partim nouis inscriptioni-
bus, quas ipse reperi, adiutus.

Quatuor autem libri ab eo absoluti & a me recogniti, consilium si
ita tibi visum fuerit, in lucem edi, atque diuulgari poterunt, dummodo
expensas in eam rem necessarias e regio aerario concertrantibus.
Deus opt. max. te nobis præstantissime rex incolumente
tueatur. Eboræ 15. die Ianuarij. 1580.

CARMINA.

Jacobi Menoetij Vasconelli.
In laudem.

Lucij Andreæ Resendij.

Lusitania Resendum alloquitur.

REx Macedum clari proles generosa
sa Philippi,
Cum terras Asie quateret victricibus armis,
Dirutaq; antiquæ lustrans vestigia Troie,
Potaret Simoentis aquas, Xanthiq; liquorem,
Constituit ad tumulum Sigæo in littore magni
Æacide, tali compellâs voce sepultum.
O fælix nimium iuuenis, cui contigit altum
Mæonidæ plechum, quo se tua gloria calo
Attollens, viget æternos mansura per annos.
Sic ego fælicem Resendi maxime nosfræ
Gentis honos, dicam nunc me, nimiumq; beatam,
Quod tua me titulis decorarint scripta virtutis,
Et decus antiqua repetens ab origine nostrum,
Erueris, monumenta meas testantia laudes.
Mæde animi non tu vanos mili fingis honores,
Aut mea fucatis auges præconia verbis:
Sed veram historia serumq; fidemq; sequutus,

*Abdita Romanis, a malibus, abdita Graijs
Pandis, & in lucem multis incognita profers,
Lysiadum narrans insignia facta meorum,
Magnanimosq; duces, olim quos Romula virtus
Vt bello invictos, sic fidos pace probauit.
Ipsa igitur clavum ventura in secula nemen
Consequar, atq; auro per te celebranda futuro
Semper ero, dum nostra Tagus per rura meabit
Aurifer, & rapido descendet in æquora cursu,
Dumq; meo fessos merget Söl littore currus.*

DE PIGRAMMATA.

In laudem Iacobi Menceti; Vasconcelli,
& Resendij
authore,

Emmanuele Cabedio Vasconcello
ipius ex sorore nepote equite
Melitensi.

Ivcis antiquam patriam dum à
morte pararet
Eripere, iniecit inuidia Par-
ca manum.
Sed moriens post se viatura volumina liquit:
Hac Iacobe tua perficiuntur ope.
Edis opus, sic ille tibi dat morte carere,
Tuq; illi, patriæ gratus vterq; suæ.

¶ Aliud.

Dum ne deficiant patriæ monumenta, laborat
Andreas, operi deficit ipse suo.
Ac velut Atlantis lassati pondere fertur,
Herculeis humeris incubuisse labor:
Incubuit labor iste tuis Iacobe, nec alter,
Quo melius grauis hæc machina staret, erat.
Lysiate postquam vidit sub pondere, dixit
Non minor Alcide es, non es Atlante minor.

Cum medians Cous Venerem pinxit set Apelles,
Et moriens cœptum linqueret autor opus:
Artificis manus vna, manus deterruit omnes,
Nec medio finem quæ daret vlla fuit.
Fixerat Andreas simulachrum nobile regni,
Liquit at incœptum morte peremptus opus.
Non Iacobe tamen terret te insignis imago,
Extremamq; operi vis adhibere manum.
Et bene conueniunt cum primis vltima, maius
Andrea nomen tu facis, ille tuum.

BARTHOLOMAEO FRIAE ALBERNO-
TIO IVRIS PERITO DOCTISSIMO
L. ANDREAS RESENDIVS
S. P. D.

Vantum Albernoti ex aduentu ad me tuo, percepī vo-
luptatis, si contulero cum dolore, negati tibi in urbem
nostram ingressus, ab isto, qui pro absente prouincie hu-
ius Transtaganae præside, vicarium gerebat magistra-
tum, absq; dubio posterum hoc, prius illud, longo post
se interuallo relinquet. Nam sicut ex altero, mihi honor à te habitus
multum me extulisset, ita alterum, eo me vscq; depresso, adfecitq;
pudore, ut quanquam dissimulaui, acerbius in vita, nihil vñquam
me pertulisse, audeam affirmare. Auxit dolorem hunc, post villati-
cam illam, & quasi furtiuam vnius diei conloquutionem, sparsa per
urbem repulsa fama, admirante populo, mihi homini nec ignoto,
neq; ciuib; meis non caro, denegatam recipiendi tanti hospitis fa-
cilitatem: specioso isto auertendæ pestilentia, quam ab Hispali me-
ruebam, prætextu: cum tamē de eo metu securos nos redderet, ma-
ximum inter Hispalim & Talaueriam vnde veniebas, terrarum in-
terstitium. Optimates autem, & ex decurionibus trium viri, ac me-
liorum literaturum amatores, quorum non est exigua, neq; contemp-
nenda apud nos copia, vna cum superueniente Roderico Verna-
dio Castaneda prouinciae præside, quem vobis iuriis consultis per-
mittentibus correctorem appellamus, viro pereruditō, ac nobili, &
ingenij maximè corris, atq; humani, indignitatē rei, non modo æ-
gerrimè ferebant, verum dictis etiam insectabantur, existimantes ad
honorem vrbis, intromitti virum talem, pertinuisse: Nam si nihil
aliud hiceisset, tibi quod spectare conlibuisset, quum tamen sint non
nulla, certè sexto à recessu tuo die, puella septendecim annorum, Pu-
blia Hortensia à Castro, studijs Aristotelicis nō vulgariter instru-
cta, publicē disputans, multis doctis viris, quæ proposuerat, con-
uellentibus, cum summa dexteritate, nec minore lepōre, argumenta-
tionum cauillationes eluderet, tanta animum tuum perfudisset iu-
cunditate, ut spectaculum pulchrius, tu te non vidisse, si adfuisses,
vtique faterēre, & urbem, quæ eam habeat puellam, omitto formam

intra modum venustam, dignam non negasses, ad quam sola ex gratia deuenires. Sed bonus ille praesidis vicarius, ut ista potuit interturbare, ita euadere non potuit, quin durissimi oris, & ingenij persecueri, ne dicam agrestis, poenas daret, usq; ad conuicia barbarae incivilitatis denotatus, & ego me illi, hisce commemorandis, ut meritus est, gratiam habuisse, nolui praeterire. Cæterum redeo ad te, cui pro singulari tua humanitate debere me intelligo: sed quid literato homini, & in re ampla constituto, reddam, præter literarium munus, equidem non video. Ita ergo faciam, & antiquitatum Lusitanig nostræ, cum veteribus inscriptionibus, quibus delectari te amadeuerti, scribam commentarium, rem a studiis apud nos antiquitatis, a me diu desideratam, expectantemq; sed hactenus dilatam, quia per agranda vniuersa erat prius, ei qui de vniuersa scripturum, se polliceatur. Quod efficere neq; pri uatis intratenuitatem opibus, ipse potui, neq; mihi contigit, qui sua quantaquamq; opulentia, animum perditicile opus molientem, erigeret, & incitaret. Nota igitur, ac comperta mihi scribam, & pateracta curiosis via, alij supra plenda cætera, post me relinquam.

Liber primus.

R I N C I P I O ut de nomine Lusitanis aliquid dicamus, nomen illi dedisse Lusum liberi patris, ac Lysam cum eo bacchantem asserit Plinius, cuius verba nonnulli diuerso sensu intellexere: dum aliqui Lusum, atque Lysam Bacchi fuisse comites credunt, à quorum altero Lusitania vocata sit, ab altero vero Lysitania: utroque enim modo appellari solet. Alij Lusum, non hominem, sed ludum potius, seu lusionem interpretantur: Qui parum aduertisse videntur, non potuisse eo tempore, a latina voce, fortassis nondum audita, prouinciam denominari: denominata est autem Lusitania ex ipso Bacchi æuo, si Varroni, quem Plinius citat, fidem adhibeamus.

Nec desunt, qui pro Lysa, Lyssam reponant, id est bacchantium rabiem, atque furorem. Sed cum per diuersas prouincias Mænades bacchatae sint, cur hoc nomen hic potius, quam alibi, tanquam rabiei monumentum sit impositum non video. Adde quod si ab illa insolenti, & absurdâ vocula prouinciam dictam esse admittamus, non Lysitaniam, sed Lysitaniam eam nominari oportet. Verum cessant ista omnia, si veterem lectionem non abdicemus, & Lusum, ac Lysara homines fuisse intelligamus, & à Luso quidem Lusitaniam, & Lysa vero Lysitaniam esse vocatam, ægrè non admittamus. Certe Lusum hominem fuisse suppositius Berossi auctor intellexit, quem in Hiberia, Ascandidis nescio cuius Babyloniorum regis tempore,

regnasse perhibet, sub quo vitis apud Græcos inventa sit: inuenitam autem aiunt à Dionysio. Concurrunt igitur Dionysius vitiis inventor, & Luius, ut appareat ex ratione temporis, Lulum ad Dionysium, id est Liberum patrem potuisse pertinere.

¶ Si vero qua necessitudine illi coniunctus fuerit, forte dubitetur, ego ex lequendi formula, filium fuisse puto. Nec vero alienum videt debet, Dionysium vtique hominem, filium genuisse perhiberi: cum ei quoque Aristæum olei iauentorem, filium Græci tribuant, vt in quadam contra verrem oratione affirmat Cicer. o. Quanquam ipse, non ac Lysam, sed aut Lysam legendum puto, vt idem fuerit Iesus, qui Lylus is qui cum Libero patre bacchari sic falsus. Et à Græco lyo, vnde ipse etiam Bacchus Lylus cognominata sit. Ac eius sacerdotes Lyli, homo elle, Lylus dicitur potius, qui latine coniuctudine in Lusum mutatus sit. Et sane magis videtur continentem, vt ab uno potius prouincia nomen acceperit, quam a diuina sit. Quin etiam si Lysam legere magis libeat, modo particuli nō ac, ne aut commutemus idem efficietur, vt videlicet vel a Luso Lutrensis, vel a Lyla Lysitania fuerit nominata.

¶ Lusitanis nomine, Latinis libri pleni sunt, & Græcorum nonnulli, inter quos Ptolemæus, atq; Stephanus. Lysitanæ vocibelo utuntur Dion, Strabo, Athenæus ex Polybio. Neque id latinis est in solitum. Nam & in pandectis, sub titulo decentibus, verba sunt rotissima Pauli iuris consulti. In Lysitania Pacenses, & Emeritenses iuris Italici sunt. Eboræ quoque in ædibus magistri equitum lapis est cum hac inscriptione,

LABERTAE. L. F.
GALLAE FLAMI-
NICAЕ. MVNIC
EBORENSIS. FLA-
MINICAЕ. PRO-
VINСIAЕ LYSITA-
NIAЕ.

Idest.

¶ Laberiae Lucij filiae Gallae flaminicæ municipij Eborenſis flami-
nicæ provinciæ Lysitanie de qua inscriptione, in libello, quem de
Eborenſium antiquitate, vulgari lingua iam pridem scriplimus,
multa à nobis dicta sunt.

¶ Lusitanie vero populi, et si in multas speciatim gentes diuisi
sunt, tamen vniuersi, ac generatim Lusitani appellantur. Stephanus
autem in libro de vrbibus, fretus Artemidorii testimonio, Lusitanos,
etiam Belitanos vocari tradit: sed cum causam ipse minime as-
signet, nec apud alios scriptores reperire liceat ullam eius nominis
mentionem, ego verisimili coniectura ductus, existimo à Belijs po-
pulis; vel ab oppido Bethicæ, cui nomen Belon, seu à Lethe flumi-
ne quem alio nomine Beliona dici ait Strabo, Lusitanos potuisse
Belitanos vocari: nisi Stephanum Belitanos, quicunque illi fuerint,
à Lusitanis originem ducere, intellexisse credamus: quod Græca
phralis magis significare videtur, quæ sic habet. Belitani isdem
sunt cum Lusitanis, iuxta Artemidorum in tertio geographiq[ue] libro.

¶ Enumerat etiam Plinius Bellitanos populos, non procul à Cæsa-
raugusta, quos à Lusitanis originem traxisse suspicari possumus,
& ita Stephani verba intelligi debere. Superest, ut obiter admoneā
lectorem, suisse & Lusonum gentem, quæ vt Strabo ait, ad fontes
Tagi olim pertineret, & in Arcadia Lusos oppidum, in cuius rui-
nis Mepsæ suo tempore extarent, collocasse Pausaniam libro octa-
uo, vbi Clitoriorum fines describit. Sed hæc de nomine satis,

LUSITANIAE TERMINI.

¶ Cæterum Lusitanæ, vt non nullatum aliarum prævinciarum ter-
minos, apud auctores, præsertim Græcos variasse comperimus.
Strabo enim à Tago ad Artabros, qui iuxta promontorium Celti-
cum sunt, Lusitaniam protendit. Tagi vero regio, inquit, ad Aqui-
lonem spectans. Lusitania est, inter Hispanos gens an plissima, &
annis plurimis Romanorum armis oppugnata. Huius regionis la-
tus australe Tagus cingit, ab occasu vero, & Septentrione Oceanus,
ab aurora Carpetani, Vettones, Vaccæi, & Callaici, satis notæ gen-
tes. Et paulo post, Minium amnem omnes Lusitanæ fluvios dicit
magnitudine superare. Artabros etiam Lusitanæ postremos, ad
Septentrionem, & occasum vocat. Regionem vero, quæ inter Ta-
gum, & Anam est, à Lusitania excludit. Vnde & Barbarium pro-
montorium super Lusitanos esse commemorat, vbi de stanni fodiinis
loquitur. Carpetanos etiam, Vettones, Vaccæos, ac Callaicos, cum
ab aurora dicat Lusitaniam cingere, extra Lusitaniam eos procul-
dubio esse ostendit. Quanquam, vt ibidem ait, nonnulli & hos Lu-
sitanos vocent. De Vettionibus postea. Satis modo sit, istos non-
nullos, qui nulli iam sunt, Strabonem non probate, sed pro nō Lu-
sitanis Carpetanos, Vettones, Vaccæos, & Callaicos habere. Adhèc
de Tagi agens origine, eumq; ex Celtiberis per Vettones, Carpeta-
nos, & Lusitanos in æquinoctialem Iabi occasum dicens, manieste
à Lusitanis separat, non modo Vaccæos, & Callaicos, sed etiam
Vettones. De Vaccæis quidem dubium nullum est. De Callaicis,
& Carpetanis dubitabit aliquis. Sed meminerit, Strabonem Lusi-
taniam ad Artabros usq; exiendisse, tametsi non dissimulat suo tē-
pore multos Lusitanorum Callaicos iam vocari.

¶ Ita igitur intellecta Strabonis Lusitania, Callæci, qui ipso aucto-
re nouissimi montana habitant, Vaccæis vicini, & Asturum non-
nulli, quos omnes ob vicinatatem Callaicos appellat, ab aurora Lu-
sitanis fiunt. Sed Carpetani, quos post Oretanos ad Aquilonem
declinare commemorat, quid ad Lusitaniam attineant non video,
nisi dicamus strabonem eos per deffuentem Tagum, ab Oriente,
versus Occasum, usq; ad Lusitaniam protraxisse. Similiter & Vet-
tones, & Vaccæos, quemadmodum, & Turdulos inter Anam, &
Tagum, in quibus Emeritam locat. Quæ regio illi Lusitania non
est, cum primum Australè eius Latus Tago determinat.

¶ Alibi tamen hoc est sub finem tertii libri, cum Hispanias ab aliis
in partes duas, ab aliis in quinque fuisse divisas dicit, earumq; alias
plebi, Senatuiq; attributas ostendit, alias Romano duci, & quidem
Beticam plebi attributam, ad quam prætor mittetur, qui legatu
haberet, & quæ storēm, reliquam omnem Cæsar is esse, qui duos mit-
teret legatos, prætorium, & consularem. E qui hūs prætorius lega-
tum haberet secum, qui Lusitanis ius diceret, qui Beticæ adiacentes,
usq; ad amnem Durium, & eius extiam extenderentur. Subdit ve-
ros Lusitanæ terminos, Lusitaniam dicens eam regionem appella-
ri, proprio in eum diem nominé in qua regione sita sit Augusta E-
merita. Reliquam autem maximam Iberiæ pârtim (iuuenimus enim
interpretes, qui Græca minus commode verterunt) esse eam, quæ
duci consulari subderetur, non indignum exercitum habenti, tribus
instructum ordinibus, ac Legatis tribus. Quorum unus duos secu-
ordines ducens, tractum ultra Durium ad Arctos seruaret vniuers-
sum, quem tractum, inquit, prius Lusitanos quidam appellabant,
alijs vero modo Callaicos vocant. Hj, itaq; iuxta strabonem Lu-
sitanæ fuere termini.

¶ Ptolemæus Latinis geographis conuenientius Lusitanæ Aus-
trale latus Ana distinguit, Septentrionale Durio. Quæ autem à
Durio ad Minium est regio, Callaicorum Bracatorum, Tarraco-
nenſi prouinciae contribuit, quemadmodum, & Plinius. Difert

etiam à Strabone, quod Vettones ab Orientali parte adscribit Lusitaniae, & sane ita sunt, sed ant tam latè paterent, ut intra se Salmanticam includerent, postea expendemus. At Latinorum multo constantior, & indubitata magis est ratio. Pomponius Scriptor non modo diligens ac disertus, sed etiam, ut potè Hispanus, domesticarum rerum peritissimus, breuiter, & eleganter treis, quæ tunc erant, Hispaniae prouincias diuisit. Tribus autem, inquit, est distincta nominibus, parsq; eius Tarragonensis pars Bætica, pars Lusitania vocatur: Tarragonensis altero capite Gallias, altero Bæticam, Lusitani amq; contingens, mari latera obicit, nostro, quâ meridiem, quâ Septentrionem spectat, Oceano. Illas fluuius Anas separat. & lib. tertio, deflexu terræ inter Tagum, & Durium quum agit, ita scribit. In eoq; sunt Turduli veteres, Turdulorumq; oppida. Amnes autem Munda in medium ferè ultimi promontorij Latus effluens, & radices eiusdem abluens Durius. In tria enim promontoria dilpersam Lusitaniam dixerat. Plinius similiter libro tertio, capite primo. Ulterior videlicet Hispania, in duas per longitudinem prouincias diuiditur. Si quidem Bæticæ latere Septentrionali prexenditur Lusitania, amne Anadiscreta & lib. quarto, cap. vigesimo primo à Durio Lusitania incipit. Sed quando in hunc Plinius locum incidimus, exigit res, vt duo eius capita expendamus, quæ ad Lusitaniae situm rectius percipiendum maximè pertinerè cœlemus.

Ante annos quadraginta, cum Salmanticæ studiorum causa agrem, & Vernando Pintiano Græcarum literarum, ac Plinii publico professore, eius rei gratia plurimum vterer: Ostendit mihi vetustissimum Plinianum codicem, quem ab Ecclesia Toletana conferendi gratia, dato pignore deferendum curauerat. Alterum quoq; ex Salmanticensis academiæ Bibliotheca, quæ certa hora solet quotidie sub duobus custodibus aperiri, non ad modum sanè veterem, scriptum tamen perdiligenter. In utroq; deprehendimus, quod in publica lectione testatus ille erat, decem aut duodecim versus, ut in iphi primo visi sunt, loco suo Luxatos, à promontorio Celticō, in promontorium Olisiponense, scribæ oscitania immigrasse, magna sensus confusione, cum magna etiam Plinijs ipsius iniuria.

¶ In medio igitur vigesimo capite, quarti libri ad hunc modum antiquo codices habent.

¶ Promontorium Celticum, quod alij Artabrum appellauere, reras, maria, cœlum disternans. Illo finitur Hispaniae latus, & circuitu eius incipit frons. Septentrio hinc, Oceanusq; Gallicus, occasus illinc, & Oceanus Atlanticus. Promontoris excusum lx. M. prodidere. Alij xc. ad Pyrenæum inde, non pauci xii. l. militi, & ibi gentem Artabrum, quæ nunquam fuit, manifesto errore. Arotibras enim, quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco posuere, literis permutatis. Amnes Florius, Nelo, Celtici cognomine Neriæ, superq; Tamarici quorum in peninsula tres aræ Sextianæ Augusto dicatae. Cepori. Oppidum Noela. Celtici cognomine Praetamarci. Cileni. Ex insulis nominanda Corticata, & Ausnos. A Cilenis, conuentus Bracarum. Heleai, Grauij. Castellum Tyde. Græcorum Sobolis omnia. Insulæ Ci. æ. Insigne oppidum Abobriga. Minius amnis iiiij. M. pass. ore spatiösus. Leuni. Seurbi. Bracarum oppidum Augusta. Quos supra, Callæcia. Flumen Limia. Durius amnis ex maximis Hispaniae ortus in Pelædonibus, & iuxta Numantiam Laplus deinde per Areuacos, Vaccacos, disternatis ab Asturia Vetonibus, à Lusitania Callæcis. Ibi quoque Turdulos à Bracaris arcens. Erratum & in amnibus inclytis. Ab Minio quem supra diximus cc. M. pass. vt autor est Varro, abest AEminius, quem alibi quidam intelligunt, & Limiam vocant, obliuionis antiquis dictus. Omnisq; dicta regio à Pyrenæo metallis refixa auri, argenti, ferri, plumbi nigri, albique.

¶ A Durio Lusitania incipit, Turduli veteres. Pesuri. Flumen Vaccæa, oppidum Vacca, oppidum Talabriga, oppidum & flumen AEminium. Oppida Conimbriga, Collippo: Eburo, Britium. Excurrexit deinde in aliud vasto cornu promontorium, quod alij magnū appellauere, multi Olisiponense, ab oppido. Ab Durio Tagus cc. M. passuum interueniente Munda.

¶ Exultaui equidem tunc, propter Plini; grauitatem. Illo si quidem

pacto calumnia negligentia, quam patitur ab omnibus, qui geographica tractarunt, liberari sane videbatur, & Pintiano magnam egi gratias, qui id commonstrasset. Verum exultare desii Plinius verborum seriem penitus expendens, simul & sumpto in manus Solino, Plinius ipsius, ut perhibetur, similia. Cuius referam verba, atque ex manu scripto vetustissimo codice, ut sincerius excat. In Lusitania Hispaniae, promontorium est, quod Artabrum alii, aliij Olisiponense dicunt. Hoc coelum, terras, maria distinguit. Terris, Hispaniae latus finit, coelum, & maria hoc modo diuidit, quod circumitu eius incipiunt Oceanus Gallicus, & frons Septentrionalis, Oceano Atlantico, & occasu terminatis. Ibi oppidum Olisipo ab Ulysse conditum. Ibi Tagus flumen. Tagum ob arenas auriferas cæteris amnibus praetulerunt. In proximis Olisiponis equæ lasciuunt mira fæcunditate. Nam adspicunt fauonijs, vento concipiunt, & sicutientes viros aurarium spiritu maritantur.

¶ Non dubium est hæc Solinum ex Plinio esse mutuatum, in eandemque sententiam, & Marcianum Capellam abiisse. Et Isidorum decimo quinto ethymologiarum libro, & alioquin ipsa verborum conexio satis indicat Plinium ita scripsisse. Attendant diligens lector. Arotebras enim, quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco posuere. Sunt ne hæc verba longè à Celticō iam progressi, an adhuc in eodem describendo inhærentis? Hoc in loco posuere. Quo in loco? In Celticone? certe. Ibi enim cæteri eos collocant, & ipsam Plinius. Ponit enim Arotebras ante Celticum. Arotebræ autem ijdem sunt, qui Artabri. Nostræ ætatis homines, ait Strabo, Artabros Arotebras vocant. Literis permutatis ut fatetur Plinius. Quomodo igitur in Celticō detentus, quali sui oblitus, erroris manifesti argueret eos, qui ibi gentem Artabrum, quæ nunquam eo loci fuerit, posuissent.

¶ Ista quæ admissa Toletani, & Salmanticensis codicum lectione, obisci poterant, nequaquam obiciuntur, si quod de Artabris hic ait, Olisiponensi promontorio Plinium dicamus tribuisse. At falsum

est, Olisiponense promontorium terras, coelum, mariasq; disternare, illoq; Hispaniae latus finiri, & a circuitu eius frontem incipere, clarissime dicente Sirabone Hispaniae latus hoc ab sacro promontorio usq; ad Artabrorum montes, hoc est, promontorium Celticum extendi, & quartum deniq; latus ex eo loco, usq; ad promontorium Pyrenes, quae pars Borei spectat. Falsum etiam quod de promontorijs excursu, & longitudine inde ad Pyrenatum, si quidem de Olisiponensi intelligas.

Quid ergo dicemus: nisi Plinium male Artabrum promontorium cum Olisiponensi confundisse. Poteratq; non minima ex parte culpam eius minuere, quod non ipse affirmat Artabrum id esse promontorium, sed nonnullos ita vocasse, & ibi gentem Artabrum, quae nunquam ibi fuerit, collocasse, atq; hoc manifesto, ut inquit, errore. Et erroris causam subiicit. Arotebras enim, quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco posuere, literis permutatis. Quos iure reprehendit, quiquaque i; fuerint, qui Artabrum promontorium hoc Olisiponense vocant, additq; opima verborum consequentia alium non minimum errorum.

QErratum inquit, & in annibus inclytis, sicut, ait, erratum in hoc est, quod promontorium magnum, siue Olisiponense Artabrum appellauere, ibiq; gentem Artabrum, quae nunquam ibi fuit, manifesto errore posuere, ita erratum ab iis e. t, in annibus inclytis, videlicet AEminio, atq; Limia. Quemadmodum itaq; ex parte hac Plinium excusare possemus, quando erroris arguit eos, qui Olisiponense promontorium Artabrum appellauere, ita protegere a culpa non audemus Olisiponensi isto terras, coelum, marias distinguere, eoque Hispaniae latus ad Occidentem finiri asseverantem.

QSed mirandum nequamquam est, falli, ac decipi tempestate ea Plinium, quum nostra hac, quotidiano vnu, & tanta frequentia, quasi digitis constitatis rebus, & oculis etiam ad fastidium subiectis,

atq; perlustratis, loachimus Vadianus, qui propter erratum hoc in Plinum adeo excandelet, ut iuuari eum etiam prohibeat, deceptus ipse sit, promontorium Cuneum Sancti Vincenti esse caput, & sacram idem, quod Barbarum opinatus: præter illa quæ de Salatia, atq; Olisipone alio ei loco obieci. Lubrica ist hæc sunt, & cognitu non nimis facilia, atq; in tam vasto terrarum Orbe non labi, pene mons, si simile.

Mihj si meo arbitratu Plinium emendare liceret sic potius legem, Promontorium Ceticum, terras maria, coelum disternans, Illo finitur Hispaniae latus, & a circumitu eius incipit frens, Septentrio hinc, Oceanusq; Gallicus, Occasus illinc, & Oceanus Atlanticus. Deinde in capite de Lusitania, sic. Excurrit deinde in aliud vasto cornu promontorium, quod ali Artabrum appellauere, ali magnum, multi Olisponense, ab oppido. Promontorijs ex ursum lx, M. prodidere, alijs xc. M. pass. Ad Pyrenæum inde non pauci xii. l. milia. Et ibi gentem Artabrum, que nunquam fuit, manifesto errore. Et quæ sequuntur. Oporteretq; tunc, & Solinum, & Capellam in iam corruptos Plinius libros incidisse cauificari.

Quod nescio an euinci posset. Quare per me quidem autographis libris illis, & Pintano habeatur sane gratia Plinianum erratum sedulo amolientibus, sed recepta lectione, cum isthac magni viri labecula contenti simus, neq; eius sententiæ vim faciamus.

Cæterum quæ de Lusitania sequuntur, nos nostro Marte, diligenter emulauimus, reddemusq; suo cuiusq; rei rationem.

PLINII LIBRI . III.

CAP. XXI.

C

¶ A Durio Lusitania incipit, Turduli veteres. Pæsuti. Flumen Vacca. Oppidum Talabriga. Oppidum, & flumen AEminium. Oppida Conimbriga, Collipo. Eburobritium. Excurrit deinde in aliud vastocornu promontorium, quod alij Artabrum appellantur, alij magnum, multi Olisiponense ab oppido terras, maria, cœlum distinguiunt. Illo finitur Hispaniae latus, & à circumitu eius incipit frons. Septentrio hinc, Oceanusq; Gallicus, Occasus illinc, & Oceanus Atlanticus. Promontorii excusum ix. M. prodidere, alij x. m. pass. Ad Pyrenæum inde, non pauci xij. l. Milia, & ibi gentem Artabrum, quæ nunquam fuit, manifesto errore. Arotibas enim quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco posere, literis permutatis.

¶ Erratum & in amnibus inclytis. Ab Minio quem supra diximus cc. M. pass. ut auctor est Varro, abest AEminius, quem alibi quidam intelligunt, & Limæam vocant obliuionis antiquis dictus, multum fabulosus. Ab Durio Tagus, cc. M. passuum interueniente Mūda. Tagus auriferis arenis celebratur. Ab eo clx. m. pass. promontorium sacrum è media propè Hispaniæ fronte prosilit xiiiij. M. pass. inde ad Pyrenæum medium colligi Varro tradit. Ab Ana vero, quo Lusitaniam à Bætica discreuimus. cxxij. M. pass. A Gadibus ej. M. pass. additis, Gentes, Celtici, Turduli, & circa Tagum Veterones.

¶ Ab Ana ad sacrum Lusitani. Oppida memorabilia à Tago, in ora Olisipo, egnarum è Fanonio yento conceptu nobile. Salacia cognominata vrbis imperatoria. Merobriga. Promontorium sacrū. Et alterum Cuncus. Oppida, Ossonoba, Balsa, Myrtilis, vniuersa prouincia diuiditur in conuentus treis Emeritensem, Pacensem, & Scallabitanum. Totæ populorum xlvi. In quibus coloniæ sunt quinque, municipium ciuium Romanorum vnum. Latij antiqui tria. Stipendiaria xxxvi. Coloniz. Augusta Emerita, Anæ fluvio adposita, Metallensis, Pacensis, Norbensis, Cesarcana cognomine. Cō-

tributa sunt in eam **Castra Iulia**, **Castra Cæcilia**. Quinta est **Scalabis**, que præsidium **Iulum** vocatur; **Municipium ciuium Romanorum** **Olisipo**, **fœlicitas Iulia cognominatum**. Oppida veteris Latii **Ebora**, quod item liberalitas **Iulia**, & **Mytilis**, ac **Salacia** que diximus. Stipendiariorum, quos nominare non pigeat, præter iam dictos in **Baticæ cognominibus**. **Augusto** **brigentes**, **Amaenses**, **Aranditani**, **Arabrigentes**, **Ballenses**, **Cæsaerobrigenses**, **Caperenses**, **Caurientes**, **Colaini**, **Cibilitani**, **Concordienses**, qui & **Boccori**, **Interausenses**, **Lancienses**, **Mirobrigenses**, qui **Celtici cognominantur**. **Meidubrigenses**, qui **Plumbarij**. **Ocellenses**, qui & **Lancienses**. **Turduli**, qui **Barduli**, & **Taporis**. **Lusitaniam cum Asturia, & Calæcia** patere longitudine **Dxl. M. pass.** latitudine **Dxxxvi. M.** **Agrrippa** prodidit. Omnes autem Hispaniæ à duabus Pyrenæi promontorijs per mariam totius oræ circuitu. p. xxix. M. colligere existimantur. Ab alijs xxvij. M.

¶ Et hic terminari caput de Lusitania, Iam pridem in Vincenti mei Scholijs admonui.

¶ Non videbimus à Scopo digredi, si nostri quoque æui Lusitaniæ terminos exponamus. Quanquam hi magis regni totius, quam unius Lusitaniæ dicendi sunt. Protenditur enim regnum ultra Durium à Septentrione, Callaios continens Bracatos, non modo eos, qui intra Durium, Miniumque Montesque Iuressum, atque Maranum clauduntur, sed qui ultra eos montes per Aquiflavienses, Tamacanos, & reliquos, qui ad B. ac r. rugstanum pertinent conuentum: Et deinceps per al. quot Asiarum olim populos ascendit usque ad Saborem fluuium, oppidumq. Soutellum. Unde resistens, conuertitur limes ad Orientem per Mirandam urbem ex aduerso Zamoræ, Durio impollam, ubi introitus ad Septentrionem curuat amnis, excepitq. Estulanum fluuium è legionensi agro defluentem. Ex eaq. urbe pro-

no flumine descendit flexu modico usq; ad Fraxinum: Hinc per Transcudanorum, Vettorumq; aliquot populos recto fere marginie percurrit ad oppidum Saluaterram, rursumq; reducitur, maiore interius angulo ad Tagi ingressum. A quo recto iterum limite procedit, donec paulo supra Ouguellam oppidum ad Anam se inclinat, per Caiæ, & Caiolæ confluenteis quatuor circiter passuum milibus à Badioza insigni Bæticæ prouinciae vrbe Anæ ipsi ad posita.

¶ Traiecto inde flumine ad Austrum versus, ex Bæticis Cœticis, qui Lusitaniam attingunt, oppida complectitur memorabilia. Olivertiam, Moronem, Mauram, Serpam, non longe ab amne dissita, & Mortiganum, ac Noudar Castella magis in Bæticam penetrantia, ad fontes usque Ardillæ, & Xanthiæ non magni nominis fluosorum, præter vicos ignobileis quosdam. Atque hæc quam circumscripsimus regio seculi nostri mo^rte Portugalæ Regnum appellatur.

¶ Ratio petenda est ex ijs, quæ nuper ad Kebedium super eam prolixè respondimus. Id ergo totum, quod Portugaliam dicimus, Lusitanæ propriæ, ac verae partes duas continet, & ex Tarragonensi prouincia Bracaros, ultraque monteis Maranum, atque Iuresum, Asturum non nullos, & aliquot ex Vettoribus, accessionemque ultra Anam, quam diximus. Quod si à maiori portione uno id nomine Lusitaniam appellemus, erit hodie Lusitania à meridie quidem, & Septentrione longior non paulo, & auctior, ab Oriente vero propter Vettores fere

omnes à nostris separatos, aliquanto vetere angustior.

¶ Eam ergo quæ propriè dicta Lusitania est, inter Darium, atq[ue] Anam fluuios, incolunt gentes. Lusitani peculiariter vocati, Turdetani, Celtici, Turduli, Vettones, Barbari, Pæsuri, Turduli veteres. Quorum limites, atque confinia exactè disciminarē nequaquam possumus, in tantis antiquarum rerum tenebris, & inter multuo se collidentia Scriptorum testimonia. Numeris Ptolemæi per se rei maxime corruptioni obnoscit, nemo quisquam se astringat. Qui si perseverarent integris, ab illo notati sunt, fidem integrā adhuc non sacerent, quia is, eos numeros, non aditis locis, sed relatione acceptis, suos mutat. In quo labi potuit facillimè. Depictæ autem tabellæ, atque illi adjectæ, plura habent, quæ rei scias, & adspetnas, quam quibus credere merito, vel debetas, vel possis.

QDE TVRDE-

TANIS.

¶ Ab Ana igitur ad sacrum promontorium, circumque illud, Turdetanos alios a Batcis, Ptolemæus habitare ait, maritimisque illorum urbeis, Balsam, Ossonobam, ante promontorium, deinde post fluui Callipodis eruptiones Salaciam, atque Cætobrigam. Intus autem pacem Iuliam, ac Iuliam Myrtinam enumerat. Strabo regionem eam Celticis, & Lusitanorum plerique tribuit, sicut diximus in Epistola, pro Colonia pacensi ad Vascum.

Plinius omissis Turdetanis, ab Ana ad sacrum Lusitanos ponit, nimicum ad genus respiciens non ad speciem, cuius Ptolemaeus rationem habuit. Sed tamen horum Turdetanorum terminos nimis extendit. Tribuit enim illis non modo Algarbis regnum, & totum Onchiensem tractum, sed etiam aliquanto amplius, ex Celticis, & Lusitanis Strabonis, videlicet Pacem Iuliam, Salaciam, atq; Cœlobrigam olim in situ Salaciensi positam, dirutam modo, sed multa priuersæ frequentiæ vestigia retinentem, de qua suo dicetur loco.

¶DE CELTICIS.

Contigi his sunt, atq; intermixti Celtici, Gallica natio, iuxta Anam latè usque ad Turdulos, & Vettones multis ciuitatis effusi, inter quas etiam nostro ævo Helvæ claræ sunt, ipso nomine Originem præ se ferentes: parentes fuerunt hi non solum Celticorum, qui Nerium Callæcæ promontorium insedere, cuiq; nemen dedere: Verum etiam eorum Celticorum qui ad alteram Anæ ripam migrantes in Bæturia, Bæticæ parte urbeis condidere. De prioribus illis refert Strabo hisce verbis. Extremi incolunt Ariabri circa promontorium, quod Nerium vocatur, quod, & Occidui, & Septentrionalis terminus est Iazis. Circi in habitant ipsum Celtici consanguinei eorum, qui ad Anam sunt. Hos etenim, & Turdulos socijs armis exercitum cum duxissent, ibi post Lemis fluminis transitum seditionem egisse ferunt, in eaq; seditione facta ducis amissione palanteis, ac dissipatos ibidem remansisse, & ab ijs fluuium obliuionis esse dictum.

¶ De alteris his Plinius libro tertio capite primo. Quæ autem regio à Bæti ad fluuium Anam tendit, extra predicta, Bæturia appell-

Iatur, in duas diuisa partes, totidemq; genteis, Celticos, qui Lusitaniam attingunt, Hispalensis conuentus, Turdulos qui Lusitaniam, & Tarragonensem adcolunt. Iura Cordubam petunt. Celticos a Celtis ex Lusitania aduenisse manifestum est, sacris, lingua, oppositorum vocabulis, quæ cognominibus in Bætica distinguntur. Diximus de hoc quoque satis in epistola ad Vasæum, pro Paenisi coloniis.

¶ DE TURDULIS.

¶ Turduli sequuntur, gens per Hispaniam Ulteriore latè diffusa. Nam & Bæticæ partem tenuere, quorum Metropolis erat Corduba, & Lusitanæ portionem iuxta Vettones, & maritimam omnem regionem a Tago usque ad Durium, ex ijs quidam veteres appellati sunt. De quibus postea. Quorum meminisse modo conuenit, ijs sunt, qui à Turdulis Bæticis amne Ana discreti erant. De quibus Plinius in capite de Lusitania. Gentes Cætici, Turduli, & circa Tagum Vettones.

¶ Hoc prætereundum nequaquam est. Fuisse, qui Turdulos, ac Turdetanos eodem arbitrarentur. E quibus Livium nominare fuerit satis lib. quarto quartæ decadis in hæc verba. Fama deinde vulgaritur, Cos. in Turdetaniam exercitum ducturum, & post. Interim P. Manlius prætor exercitu vetere à Q. Minutio, cui successerat, accepto, adiuncto & Ap. Claudi Neronis ex Ulteriore Hispania, vetere item exercitu, in Turdetaniam proficiscitur. Omnia Hispanorum maximè imbellies habentur Turdetani, fregi tamen multitudine sua, obuiam ierunt agmini Romano, etcæt.

¶ Nec tamen ea pugna debellatum est. Decem milia Celtiberum mercede Turduli conducunt, alienisque armis parabant bellum.

Deinde dum Cos. exercitusq; Turdulo bello est occupatus. Vbi cernere licet terram Turdetaniam dictam, incolas, quum Turdetanos, tum etiam Turdulos appellatos, bellum quoq; Turdulum. Strabo autem horum subscribens opinioni diuersam, etiam non tacuit, Regionem, inquit, ipsam à flumine Bæticam vocant, ab incolis autem Turdetaniam. Incolas vero ipsos Turdetanos, & Turdulos appellant. Quidam autem eosdem esse existimāt, alijs vero diuersos, ē quibus etiam est Polybius, qui Turdetanis finitimos ad Septentrionē dicit esse Turdulos. Verum tempestate hac nulla inter ipsos apparet distinctio.

Mihi non contigit, eum Polybij locum expendere, eum præter quinque eius libros græcè & à Nicolaō Perotto Episcopo Sipontino latine versos ad hoc tempus nihil viderim. Sed fidem Straboni habeo, & Polybium verè sensisse arbitror, etiam si Liuius, & alijs eos propter vicinitatem contundant. Di quidem Ptolemæus distinetè Turdules alios à Turdetanis facit, in ipsa Bætica. Nam in Lusitania Turdetanorum tantum meminit, ut superius exposuimus, Turdulos prætermisit. E contrario Plinius de Turdetanis in Lusitania nullum verbum, Turdulos posuit geminos, videlicet hos Anæ cœntiguos, & alieos veteres vocatos. De quibus postea.

DE VETTONIBVS, ET VETTONIBVS.

Vettones inter Lusitanæ populos, circa Taoum, recenset Plinius, ita scribens. Ab Ana vero, quo Lusitaniam à Bætica discreuimus. Gentes Celtici, Turduli, & circi Tagum Vettones, Dissoluamus, si possumus, nodū hīc, superius obiter tactū, quūde Lusitanæ terminis agebamus, vbi ex Strabonissententia Vettones Lusitanæ exclusimur. Atq; de scriptura, vel nominis orthographia quiescamus tanti sper-

dum cetera examinamus. Conferat diligens lector quae strabo dicit, Oretani maximè vergunt ad interdiem, peruenientes usq; ad maritimum, aliqua ex parte intra columnas. Post quos Carpetani declinant ad Aquilonem: Inde Vetiones, & Vaccei per quos Durias habitur.

¶ Et paulò post, vbi Lusitaniam ab aurora cingi ait Vectonibus, Vacceis, & Callaecis. Conferat inquam hæc cum Pliniis verbis lib. 3. cap. 1. Primi in ora sunt Bastuli. post eos quo dicetur ordine, intus recedentes Menejani, Oretani, & ad Tagum Carpetani, iuxta eos Vaccei, Vectones, & Celtiberi.

¶ Libro item quarto capite decimo. Durius amnis ex maximis Hispanie ortus in Pelandonibus, & iuxta Numantiam, Lapsus, per Areuacos, Vacceosq; disternatris ab Asturia Vectonibus, à Lusitania Callaecis. Ibi quoq; Turdulos ab Bracaris arcens. Et Collatis inter se altrinsecus vtriusq; verbis, videbit verumq; de Hispania citeriore loqui, Vectonesq; extra Lusitaniam ponere, sicut & Cæsar fecit in primo belli ciuilis commentario. Afranius, & Petreius inquit, & Varro, Legati Pompeii, quorum unus tribus legionibus Hispaniam citeriorem, alter à saltu Castulonensi ad Antam, duabus Legionibus, tertius ab Ana Vectonum agrum, Lusitaniamq; pari numero Legionum obtinebat, officia inter se partiuntur, ut Petreius ex Lusitanis per Vectones cum omnibus copijs ad Afranium proficiscatur.

¶ Et post, Petreius per Vectones ad Afranium peruenit. Extra Lusitaniam ergo Vectones erant. Atqui Ptolemaeus ex Lusitanis, hos maximè Orientales facit: Interque eorum ciuitates ex nostra ætate notis, Salmanticam, Caparam, atq; Obilam ponit. Plinius etiam in Lusitanis descriptione, & circa Tagum. inquit, Vectones. Quærendum igitur sint ne iisdem isti Vectones, seu Vectores, an diuersi, & an content sibi auctores, anne secus.

¶ Durius, inquit, Plinius lapidus per Areuacos, Vaccæosq; diste-
minatis ab Asturia Vectonibus, à Lusitania Callæcis. Qualis hæc
partitio est, disteminatis ab Asturia Vectonibus, à Lusitania Cal-
læcis, si Vectones isto loco politi Lusitanæ ex Ptolemæo sunt?
Qualis & illa: & circa Tagum Vettones, si circa Tagum, non ergo
i; sunt, qui Durio interflente ab Asturibus dividuntur, quiue ab
codem ipso Plinio in Citeriori Hispania iuxta Vaccæos collocan-
tur. Si vero i; sunt, minus aptè dictum est, & circa Tagum Vetto-
nes, cum magis ex re & æque bruciiter dici potuisse, & à Tago ad
Durium Vectones. Sed tunc qui nam illi essent Vectones non Lu-
sitani, ab Asturia, amne Durio disteminatis

¶ Paulo expressius rem indegemus, eruamusq; qui sint isti post
Vaccæos Durio ab Asturibus disteminati. Percurrat qui velit, in
Hispaniæ pictura Durij cursum vlcq; ex Numantia Pelendonusi
vrbe, per Areuacos, & eorum vrbeis Vixam, Saguntiam, Cluniā,
& reliquias à Plinio coimmemoratas. Tum ubi se Areua eorum no-
minis causa, & origo, Durio miscet. Deinde à Pisoraca fluvio Vac-
ceos, eorumq; ciuitates Pallantium, Caucam, & illis à Ptolemæo
tributæ Pintiam, & Sarabrin, & Senticam. Quarum Sentica, que
Zamora existimatur vi in a fluminis angulo est, ubi Estulani flui-
um Asturum, Durius extipit, iuxta Mirandam, cuius in Lusitaniæ
descriptione meminimus.

¶ Vectones modo istos ijs conterminos, ac Durio ab Asturibus dis-
terminatos quæamus. Nulli apparent, nisi qui ab illo, quem dixi,
Durij angulo intorsus cuneato, per Meridianum Durij latus ad
Carteranos perriguntur. Si quidem ijs à Misridensibus, qui olim
in Asturum validæ gentiis ditione fuere, fluviis medio secesseruntur.
Atqui his sunt, quos Ptolemæus maximè Orientales Lusitanoruni
dixit, in quibus Salmanticam, Obilam, & Caperam posuit, ut tra-
ctus, per quem neat in Durium Tormis, qui Salmanticam alluit,
Vectonum sit, Vaccæos ut ostendimus finitimorum.

Hi etiam, qui & à Strabone, & à Plinio in Hispania citeriori nominantur. Sed hi quid ad Vettones Plini circa Tagum, interstitio Clx. milium passuum, quæ à Duris iuxta Vaccæos ripa, ad Tagum numerantur? Eo usq; Vettones extendebantur, inquiet aliquis. Nō omnino id præter rationem. Strabo enim Tagi nā trans originem, ait. Ex Celtiberis autem originem habens, per Vettones, & Carpetanos, & Lusitanos in æquinoctialem latitudinem occiduum aliquātis per, spatio pari ab Ano & Baeti fluii s distans. Sed Ptolemæus impedimento est, qni quum Vettorum suorum urbeis, Salinanticam, Obilam, & Caperam, ut has solas exempli gratia nominem, diligenter recensuerit, inde ad Tagum; imo etiam ad Anam, ingentem quasi lacunam intermedium, non iam Vettoriis, sed Lusitanis propriè ita vocatis oppluit, Caurio, Norba, Colarno, circa Tagum, aut non longe ab eo sitis, & Emerita ipsa, Vettorum; ut dicam postea, metropoli nominatis.

Quid ergo duæ ne istæ sunt gentes, altera Lusitana, altera nequam, sed ad citeriorem pertinens Hispaniam, ambæ nominis similitudine congruentes, tantum vna? Duas esse astuereare ego nō audeo, Sed auctorum varietate, & vnius in Scriptura literæ differentia, certe apparer. Omitto Strabonem, cuius in hoc nomine codices mirè ludunt, ipsius ne an Scribitorum culpa nescio. Modo enim sunt Quæstiones, modo Vetttones, modo Quæstiones. Latinorum codices expendamus. Verobiq; enim per C. T., nomen gentis huius apud Plinium scribitur, quum de citeriori loquitur prouincia. Sic apud Cæsarem commentario Superius citato. Sic apud Livium in quinto quartæ decadis libro, ubi M. Fulvum cum iis atq; Vaccæis, & Celtiberis refert dimicasse. Apud Lucanum similiter, atq; Silium, quorum verba mox referam. At isti Lusitanæ circa Tagum Vettones geminato TT scribuntur, ut apud ipsum Plinium ibidem liquet, & in multis saxeis inscriptionibus inueni. Quarum duas in libello ad Kebedium Toletanum Canonicum nuper posui, nec pigebit modo repetere, etiam si nimium videatur, quandoquidem hic locus maxime id exposcere mihi videtur. Eboreungens in ædibus meis cippus ita haber.

L. VOCONIO. L. F.
QVIR. PAVLLO.
AED. Q. II. VIR. VI.
FLAM. ROM. DI-
VOR. ET. AVGG.
PRAEF. COH. I.
LVSIT. ET. COH. I.
VETTONVM.

Idest.

¶ Lucio Voconio Lucij filio Quirina Paullo AEdili quæstori duumiro Sextum flaminis Romæ diuorum, & Augustorum præfecto cohortis primæ Lulitanorum, & cohortis primæ Vettionum.

¶ Emeritæ autem in domo Petri Mexiæ. Sic.

P. AELIO. VITALI
AVG. LIB. TABVL.
PROVINC. LVSI-
TANIAE. ET. VE-
TTONIAE. STEP-
HANVS. LIB. ET.
HERES. PATRO-
NO FECIT.

Hoc est.

¶ Publio AElio Vitali Augusti liberto tabulario prouincie Lusitanie, & Vettonee Stephanus libertus, & hæres patrono fuit.

¶ Sagunti in cænobio Sanctæ Trinitatis.

SERGIAE. M. F. PÆ.
REGRINAE M. SER.
GIVS VETTO. A.
MITÆ.

Hoc est.

¶ Sergiæ Marci filiæ peregrinæ, Marcus Sergius Veto.

¶ In pago Oliua ex ruinis Caperenibus.

L. PVBLICIVS. L. F.
PAP. THIAMVS E-
MERIT. AN. XXVII
H. S. E. S. T. T. L.
CAECILIVS VET-
TO. SODALI. CIP.
PVM. D. S. D.

D

Hoc est.

¶ Lucius Publicius, Lucij filius Papia Thiamus Emeritensis anno-
rum viginti septem hic situs est. Sit tibi terra leuis Cæcilius Vero
fodali cippum de suo dedicauit.

¶ In eodem pago aliis lapis.

L. DOMITIVS T. F.
GAL. VETTO. OTO
BESANI H. S. E. S. T.
T. L. DOMITIVS
FORTVNAT. PA-
TRONO. D. S. F.

Hoc est.

¶ Lucius Domitius Titi filius Galeria Vetto Octobesani hic situs
est, sit tibi terra leuis, Domitius Fortunatus patrono de suo fecit.

¶ Ptolemæus etiam duplii TT hos Lusitanos Vettones scribit
Ouetónas. Est & alia differentia. Nam illi Vectones citerioris
provinciæ mediam Syllabam productam habent. Ut ostendunt
duo summi poetæ Lucanus, & Silius ille Pharsalizæ libro quarto,
ita canens,

*His præter Latias acies, erat impiger Astur,
Vectonesq; leues, profugiq; à gente vetusta
Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberis.*

*Hic autem libro decimo sexto de Peloro e quo in hunc modum.
Camps.*

Vectonum eductum genitrix effuderat Harpe.

*¶ Vettones vero Lusitani, iuncti Turdulis ad Tagum, ac duplice
T. T. sc. ipti, eandem Syllabam breuem habere compriuntur, ex
ipso Vettoniæ nomine, apud Prudentium in Diua Lulalia. Clara
colonia Vettoniæ. Cum quo facit & Sammonicus Serenus, de Vecto-
nica herba, quā a Vectonibus inuētam in Hispania dicit Plinius.*

Vettonica mansuſ ſiccabit Lumina ſuccus.

*¶ Dioscorides Bettonicam appellatam a Romanis ait, quum Kestrō
appellent Græci. Breuem itaq; Syllabam eam compemimus. Vnde
colligi videtur, gentem aliam esse Vectones, aliam Vectones. Quæ
ſi opinio recipitur, integra manebit, quum Cæſaris, tum Scabonæ,
tum etiam Plinijs auctoritas Vectones à Lusitania ſepa-ā:um. Scri-
piuitamen Straboniani codicis emendanda erit, ut ubi Quettones,
vel Quettōnes, vel Quetiones, scriptum est, reponatur Quettones.
Verum vacillabit tunc Ptolemyi descriptio, qui Vectones cū Vecto-
nibus, nominum ſimilitudine videbitur confudisse, terminumq; Lusitanis Orientalem partibus nouem cum ſemisse, & quadraginta,
& una, ac ferè beſte definiens, hoc est per Sarabrin Vaccorum
urbem, quam Teurum nostræ ætatis docti existimant, ducta linea
usque ad Metallinæ oppidum, olim coloniam, pauloue ſupra. Si
vero opinio, uti noua, explodatur, dñeat me aliquis, quinam ſint
Vectones; Durio ab Asturia diſterminati, apud Plinium, & qui ab
Oriente vna cum Carpetanis, Vaccæis, & Caſkeis Lusitaniam ci-
gant, apud Scabonem, & quorū Ptolemaeus Vectonibus cirga Tagū*

emissis, illo: vni tantum, cui Durio ab Asturis distincentur, & usq;
ad Caperam sunt, mentionem fecerit.

¶ Si ab ea perplexitate extricari possemus, diffusis partim per cito-
riorem Hispaniam iuxta Carpetanos, & Vaceos Vectonibus, Du-
rium ex aduerso Asturum & colentibus, partim circa Tagum iuxta
Turdulos, aut ita suppressis Turdulis, ut Vectonum excelleret no-
men usq; ad Anam, vnde Emerita Vectonum clara colonia, a sanctissi-
mo, eodemq; doctissimo Prudentio vocata sit. Iuberem equidem
omnes Cæsaris, Liui, Strabonis, Lucani, Sili, ac Plini emendare
locos, in quibus per literas C. T. scripti sunt, & ad duplex T. T.
omneis reducerem, & ill'os qui ab Asturibus Durio secernuntur, Lu-
sitaniam cum Plinio excluderem, terminumq; Lusitanæ Orientalem
non tam inueni de ceteris ren. Hispaniam limitatem, sed à Durii se-
cundo fixu, quem supra: I Fraxinum notavi, hoc est à loco vbi Tor-
mis Salmanticensium f. vius in Durium se condit, & amnis recto-
iam alio modo hodiernam Lusitaniam ingreditur, eamq; diuidit a Cal-
laes Bracaris, vt auctor est Plinius, inde per Rodericopolin, Pla-
censiam, & Castra Iulia ad Metallinense oppidum, pauloq; supra,
lineam dirigerem.

¶ Quod autem ad Syllabæ mensuram attinet, aut Prudentio, Ser-
nusq; minus siderem, aut si iniurium hoc est, encipitem eam dicerem,
vt per multas obseruerunt grammatici, apud poetas, quod institutus
nostris modo non est. Hæc remus tamen rursus properet Ptolemae-
um, qui longius, ac penitus à Septentrionali capite Lusitaniam ex-
tendit, Plinio homine Romano, cui non credere durum est aperte
reclamante.

¶ Vx s' adeo verum est, quod ipse ait Plinius in fine primi capituli li-
ibri tertii, alibi mutato prouinciarum modo, alibi alijs aliunde exor-
diū mensuræ capientibus factum esse, vt nulli duo concinuant. Con-
cludamus igitur, Vectones, vel alios esse à Vectonibus, vel si ijdem

Sunt, quod magis probamus per geminum TT. debere scribi, nec omnibus ad Lusitaniam pertinere, sed magnam eorum partem per citerioris Hispaniae finitos Carpetanos, atq; Vaccacos ad Alturas usq; diffundi, quo illos à Lusitania sciungunt Strabo, atq; Plinius, licet non sciungit Ptolemæus. Partem alteram Lusitanis cohæsisse, proutenso etiam usq; ad Anam nomine, & cum cæteris Lusitanis provinciam unam coluisse. Nouissime tandem perse provinciam effecisse Vettioniam, cuius caput, ac Metropolis esset Augusta Emerita, alioqui in Turdulis sita, unde eam sacer Prudentius claram Vettionæ coloniam appellari, quum tamen eandem alibi, diuersa respiens tempora, Lusitanorum caput oppidorum dixerit. Factam vero Vettionam perse provinciam, ex eoq; tempore cœpisse Vettionam, & Vettones separatim à Lusitanis scribi, in libello ad Kebedium nuper ostendimus, & ex inscriptionibus paulo ante relatis comprobatur.

QDE BARBARIIS.

¶ Longe mihius negotiis nobis exhibebunt Barbarijs, quum propter obscuritatem gentis, cum propter situm, & eorum sedes ambiguitate nulla confusa, à promontorio ex ipsorum nomine vocato, usq; ad sinum Olysi pónensem. Sed de promontorio postea. De nomine propter nouitatem disquiram aliquantulum. Mihi non nunquam subiit cogitare, cur mons quem Rabidam vocamus, Barbarius dicatur, & populic circa eum Barbarijs, omissa Floriani Campensis ignominiosæ appellationis fabula, ad morum asperitatem denominationem torquentis. Mei autem instituti nō est Historias perfingere & innare. Neq; enim Barbari vocatur, sed Barbarijs, ut docet Strabo libro tertio de stanno loquēs, quod generati dicit in Barbarijs supra Lusitanos, & in Cassiterijs insulis, & è Britannis Massiliam deferri, & eodem libro premontorium Barbarium nominat, quo etiam nomine Ptolemæus vultur.

¶ A Barbaro autem, quum ad ingenium referatur, Barbaricus, non

Barbaricus diriuatur. Veni igitur in hanc cogitationem. Montis, hucus omnes rupes Iaspideæ sunt. Inueniunturq; inter eas Iaspides albi, purpurei, virides, varii, ac multicolores, splendore mirabili. Creduntur inde columnæ, postes, & similia, quæ vbi accedit politio trâsluent in tantum, ut speculorum vicem & præbeant, & vincant. At vero terrenum, laudatissimo abundat coquo, Emeriteni, quod laudat Plinius, nullo modo cedente. Ex quo tingunt infectores vestem, quā scarlatana vel granam nostrum homines appellant, videlicet à granis, quæ in fruticetis toro eo tractu innascuntur, sicut veteres à vermiculo in iisdem granis innato blattæ simili, vermiculatam vestem dixerunt, quam recentiores blattam, coccineam vel purpuream volentes significare, et si hæ distinctionem capiunt.

¶ Nam purpurea propriè ex sanguine purpurarum, conchilariorum vefit. Coccinea vero ex ipso, quod dixi, coquo. Heinc Suetonius in Neronis Luxuriam inuectus, aureo reti, & funibus purpura, coquoq; nexis piscatum cum criminatur. Quod recentiori verbo blattis funibus, dixit Eutropius. Multumq; vni sunt ea voce illius. cui scriptrores. Ac propter eminentis coloris in utrisq; similitudinem, cœperunt ista confundi. Ostendam hoc ex Sidonio Appollinari, non contentando poeta, in hoc Anacreontico monströsè depravato, nostraq; opera, sicut cæteræius auctoris scripta, restituto.

Rutilum thoreumia bisco

Rutilusq; ferte blattas,

Recoquente quas abeno.

Melibea fucat vnda,

Opulentet, ut meraco

Bibulum colore vellus,

Perigrina det supellex

Cteiphontis, & Niphati.

Iezi texta, Belluasq;
 Rapidas, vacante panno,
 Acuit quibus furorem
 Bene fida plaga coco,
 Iaculoq; ceu forante
 Cruor incruentus exit.

¶ In quibus carminibus aperte cōfundit blattam purpuram, & cocum. Melibea namq; purpura ex conchis est, vt ostendit Lucretius lib. 2.

Iam tibi Barbarice vestes, Melibeaq; fulgens
 Purpura, I heſalico concharum tecta colore.

¶ Vbi etiam aduertendum quas vestes barbaricas dixit Lucretius, peregrinam supellecilem dixisse Apollinarem. Redeamus iam ad insitutum. Vestium purpura,occo, vermiculo, quæ à barbaris terris, idest peregrinis adlata erant, infectores, Barbaricarij adpellari cœperunt, vt patet C. de excusationibus artificum, & de Palatinis sac. larg. quod etiam annotauit Alciatus, in treis posteriores libros codicis. Marianus. Scotus in titulo Magistri officiorum, & fabri, Barbarios eos vocat.

¶ Etenim isthæc nomina in Arius finita, hominum ferè officia significant, Sagarius, Caligarius, Limbolarius, & quæ multa alia, apud Plautum in Aulularia bonus ille Megadorus enumerat. Sic Barbararius, & Barbarius, ad harum rerum officinas, opificesq; pertinent. Populi itaq; isti de quibus loquimur Barbarij appellantur. Cogitabamigitur si forte à coco, quod in magna multitudine colli-

gerent, venderentq; negotiari et ibis Romam eam mercē conuecturis,
aut forte ipsi baptica gnti tingerent, Barbaris fuerint nuncupati.
Verum hæc Arielandi. Quare huic mæ conjecturæ addici lecto-
res neq; postulo, neq; partis suscepī meo periculo istius modi ap-
pellationum caulas, q; pñctue tradendi.

QDE PAESVRIS, AVT
PAESVRIBVS.

Ignobiles, & obscuri sunt Pæsuri, ab unoq; auctorum omnium
Plinio memorati. Latè pateret, an terminis angustis concluderentur
et que ignotum. In nobilissimo illo super Tagum ponte ad Vettoniq;
oppidum Alcantaram, inter cætera prouinciaz Lusitanaz municipia
etæ stipem ad pontem conficiendum contulisse mémorizæ proditum
ibi est, Pesures vltimi recensentur. Quo sanè intelligimus, non lo-
ge eos inde esse discretos, simulq; emendandum eorum in cod cibus
Plinianis nomen, à secunda in tertiam inflexionem. De inscriptione
vero pontis huius, quum vrbeis enarrabimus, tunc agemus.

QDE TURDVLIS.
VETERIBVS.

Contra autem Turduli veteres valde celebres, & parentes omnium
Turdulorum, qui vltioris Hispaniaz maximam partem suo nōni-
me repleuerunt. Ab ijs enim prodijisse quali examina, Turdulos, &
in Baetica & iuxta Anam, forsitan & Turdetanos, indicio est ipsum
veterum cognomētum. Quum enim veteres sint, reliquos omnes

recentiores esse ad portet. Eorum regionem Plinius à Durio dextror-
sus Oceanum versus designat, sinistrorsus vero ex dictis superiori
capite, Proores Turdulus subiunctos ab Plinio incolere existima-
mus. Primponius, cui in Hispania rebus multum est merito tribu-
endus, Tagi ostio ad Durium eos extendit. Ab iis inquit promon-
torijs ad illam partem quæ recessit, ingens flexus aperitur, in eoque
sunt Turduli veteres, Turdulorumq; oppida. Amnes autem Mun-
da, in medium fere ultimi promontorij latus effluens, & iadi es eius-
dem ablucens Durius.

¶ QVALIS GENS LV SITANI.

¶ Explicavimus summatim Lusitaniam triplici terminorum diffe-
rentia, & quibusq; populis ante Gothorum inluationem, de quibus
postea, possessa olim sit, dictum satis. Exigit ordo, ut qualis n. m.
fuerit ea gens, quibusue moribus, indicemus. Et quidem gentem es-
se fortem, ut nostra tempora non præoccupemus, antiqui scriptores
non tacuere. Diodorus Siculus omnium Celtiberorum fortissimos
esse Lusitanos asseruit. Quo loco ut obiter dicamus, aut legēdum,
omnium Iberorum, aut Diodorus Iberos omneis Celtiberos appell-
asse, minus aptè, est existimandus. Sed cum statim Lusitanos ga-
leam, ensimq; ferre Celtiberorum more dixerit absq; dubio a Cel-
tiberis eos separat.

¶ Quare magis placet, ut lectio emendetur, legaturq; omnium Ibe-
rorum. Cæterum ad fortitudinem pertinet, quod Strabo ait Lusita-
niam annis plurimis, Romanorum armis oppugnatam. Fortitudi-

nem quoque arguit constans, ac grauissimum Decio Bruto Cinanien-
sium responsum, quod affert libro sexto Valerius, neque sine animi
quodam exulcerati, & forte ex inuidia, dolore. Melius inquit sine
dubio homines nostri sanguinis haec dixissent, quam audissent. Ur-
sit tamen veritas scriptorem ita concludere. Sed illos quidem natu-
ra in huius grauitatis vestigia deduxit.

Ne ad fortitudinem non pertinet, quod idem Valerius titulo de
Valere dictis, aut factis commemorat, non potuisse Sertorium Lusi-
tanos oratione flectere, ne cum vniuersa Romanorum acie vellent
configere, donec vellendis equorum duorum caudis notissimum il-
lud exemplum oculis mirantium obiecisset. Vocet Valerius suo libito
gentem barbaram, asperam, regi difficilem, his opprobrijs parum
disciplinæ militaris peritos Lusitanos arguerit, imbellicis, aut igna-
uos animos ijs minime fuisse eadem illa narratione palam prædicat.
Multa Liuius tercia, quarta, & quinta decadibus, prælia cum Lusi-
tanis varia fortuna commissa refert. Quanquam suspecta scripto-
rum Romanorum censi fides merito possit. Ferè enim eleuant, &
attenuant barbarorum, sicuti aiunt, res gestas, suas augent etiam im-
modice vitio fortasse priorum.

Diserte Strabo Polybium notauit lib. 3. quod trecentas Celtiber-
orum urbis in Tiberis Grachi gratiam subuersas ab illo memorie
prodiderit. Nam imperatores inquit, & rerum gestarum scriptores
ut ornatoria efficiant negotia ad hoc mentiendi genus feruntur. An-
tiatem Valerium non semel ipse Liuius perstringit, ut in numero
augendo intemperantem, atque immodicum, & præcipue circa finem
libri sexti tertie decadis, adeo nullus inquiens, mentiendi modus est.
Ex quo cum pleraque desumpterit, non mirum si fallat similiter.

Expendatur (ut unum hoc argumentum verbi causa referam) Pu-
bli Cornelij Cneifili Scipionis proprætoris pugna cum Lusita-
nis, qui devastata ulteriore Hispania onusti preda domum redibant,
narrata in initio quinti libri quartæ decadis. Eius ipsius verba reg-
censebo.

Prxtor hæc pesseraat Scipio. Idem proprætor, Lusitanos deuasta-ta vltori prouincia, cum ingenti preda domum redeunteis, in ipso itinere ad gressus, ab hora tertia dicti ad octauam incerto euentu pu-gnauit, numero militum impar, superior alijs. Nam & acie frequëti armatis, ad longum, & impeditum turba pecorum agmen, & recenti milite aduersus fessos longo itinere concurrerat. Terti anamq; vigilia exierant hostes. Huic nocturno itineri tres diurnæ horæ ad-cesserant, nec vlla data quiete laborem viæ pælium exceperat. Itaq; principio pugne vigeris aliquid in corporibus, animisq; fuit. Et turbaverant primo Romanos, deinde æquata paulisper pugna est. In hoc discrimine ludes Ioui, si vi fudisset, cecidissetq; hosteis, pro-prætor voulit. Tadē gradum aerius intulere Romani, cessitq; Lu-sitanus, deinde prorsus terga dedit. Et cum institissent fugientibus victores ad xij. millia hostium sunt cæsa, capti quingenti quadraginta, omnes ferme equites, & signa militaria capta centum triginta qua-tuor. De exercitu Romano septuaginta, & tres amissi.

Cui enim Liui dissertissime suspectum non sit, in prælio conti-nentium horarum quinque incerto euentu, in quo primo turbatos fuisse aīs Romanos, deinde paulisper æquatam pugnam, proprætoremq; in eo discrimine ludos voulisse Ioui. Quod sanè solent iij, qui de victoria planè desperant, duodecim Lusitanorum cecidisse millia captos quingentos quadraginta, omnes ferme equites, de Romano vero exercitu tantum amissos treis & septuaginta. Adgressus in quis est prætor, armatorum frequenti acie, longum, & impeditum turba pecorum agmen, recenti milite fessos longo itinere, adcipi-mus, ut merito credantur Romani Lusitanorum multa millia ceci-disse. Sed in duodecim millium clade, solostris, & septuaginta ami-sisse Romanos, nescio an persuadcas.

Quid enim Romanos turbavit? Quid est post quinque horarum spaciū sacerdō euentu, paulisper æquatam fuisse pugnam? Ab ho-ra tertia dicti ad octauam incerto euentu pugnauit Romanus, deinde æquata paulisper pugna est.

¶ Si tam illæsi in prælio erant Romani, si tam obtusis gladijs, & ex-hausto vigore Lusitani, cur horis continentibus quinque incertus fuit eventus? An non quia cædebant, & cædebantur? Quid sibi vult æquat am suis pugnam nisi ea tenus inferiores suis Romanos? & persuadebis in tanto discrimine, quum Lusitanorum duodecim milia cæsa fuerint solos trejs, & septuaginta de Romano exercitu suis amissos.

¶ Sed bene quod itinere longo fessos, & de tertia vigilia egressos, prædaq; longo agmine impeditos, confessus es, parum alioqui fidei habitorus. Non enim gerebatur res cum fugacibus Armenijs & vētosi Tigranis exercitu, sed cum Lusitanis astuetis pugnare contra Romanos, quorum fortis opera usus fuerat Annibal, non modo in Hispania sed in ipsa etiam Italia, quiq; Lucij Æmilij Pauli proprætoris exercitum apud Lyconem oppidum profligarunt, cæsis uno prælio sex Romanorum millibus; cæteris intra vallum compulsis, ac ægrè castra defendantibus, ac tandem ad modum fugientium magnis itineribus in pacatum agrum reductis. Quod idem restatur Liuius decadis quartæ libro. 7. Vbi etiam aduertant lectors quam religiosè Romanorum fugam scriptor facundissimus obumbret. Ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos memorans:

¶ Orosius certe L. APmiliū cum vniuerso exercitu cæsum interisse dicit libro 4. cap. 20. de quo alibi diffusius, & cap. 21. Sergiū Galbam præter rem à Lusitanis magno prælio victum, vniuerso exercitu amissō, cum paucis vix clapsim euasisse narrat. Ex qua ignomina quum se postea vlcisci Galba statuisset, Lusitanos qui citra Tagum habitabant, sponte scia se dedentes ad colloquium vocauit, simulans de eorum le commodis acturum. Sed circumpositis militibus, inermis, atq; incautos per scelus maximū omneis profiguit. Quæ res inquit Orosius postea vniuersæ Hispaniæ propter Romanorū perfidiam causa maximū tumultus fuit.

¶ Trium Lusitanarū ciuitatum convocato populo, ut scribit Valerius maximus ps libro nono titulo de persidiano rem milia in quibus flos iumentum consistebat partim trucidavit partim vendidit.

¶ Accusavit acriter M. Cato Sergium Galbam pro interfectis contra interpositum fidem Lusitanis, ut testatur in Bruto. M. Tullius, & obiter in diuinatione, quod explicat latiusculè Alconius Pædiatus, & Liuise pitore libro quadragesimo nono, & idem Valerius Maximus libro octavo capite primo.

¶ Nonagesimum autem æratim annum agebat Cato, quum Galbam accusavit, teste Liuio, decadis quartæ libro nono.

¶ Ab Orosio non discedamus. Is ex Claudio narrat trecentos Lusitanos cum mille Romanis pugnam commississe, in qua septuaginta Lusitani: Romani autem trecentum viginti ceciderint. Quumque Victores sparti iam, atq; securi abissent, vnuſq; ex illis longè à ceteris segregatus maneret, à circunfulis equitibus, pedes ipse est deprehensus: Ille tamen vnius eorum equo lancea per follo, ipsius equitis vno gladii iſtu caput delecuit. Quo facto ita omneis metu percussit, vt prospectantibus cunctis ipse contēptius, utq; oculos abscederet.

¶ Suppeterent nobis similia fortitudinis exempla, si modestius sux extulissent Romani. Nos autem cum rerum nostrarum scriptores alios non habeamus, ex iis siue æquis, siue inquis cogimus accipere, quantum illis prodere de nobis fuit libitum. Nonnunquam tamen veritas excidit imprudentibus.

¶ A Gallis, & à Lusitanis Romanos per arma grauiter vexatos aie Iulius obsequēs cap. decimo quinto de prodigijs, & cap 40. A Lusitanis exercitum Romanum cæsum. Florus lib. 2. cap. 17. tota certaminum moles cum Lusitanis fuit, & Numantinis, nec immerito. Quippe solis gentium duces contigerunt. Ex quibus verbis, perspicuum fit, duces magnum ad victoriam afferre momentum: Quos cum semper haberent Romani, non mirum, si turbam hominum, sine duce incompositam vincerent.

¶ At quoties duces cōtingebant militaris rei non ignari, non tantum se iactabant Romani. Esto indictum vel Lusitanus Viriatus, si fortuna cessisset, Hispaniæ Romulus, ut idem scribit Florus, vel Scortius. Fæcetus est Iustinus libro viiimo. In tanta seculorum serie nullus illis dux magnus, præter Viriatū fuit, qui annos decem varia

victoria Romanos fatigauit. Adeo feris, quam hominibus propriata sunt ingenia. Quæto te Iustine, cur feris quam hominibus priora dicis nostrorum ingenia? Quia annos decem Romanos varia victoria fatigauerunt? Quid? Romanorum, quum Lusitanos varijs fatigabant victorijs, ingenia dijs credo, quam hominibus priora existimares. Est ne, an minime, quod superius dixi, Latinos scriptores semper ut ut potuerunt, nostra detrectasse? Sed defortitudine isthæc sufficiant.

CMores Strabo qualeis suo tempore acceperat, diligenter annotavit, neq; tunc quidem malos, neq; modo nobis erubescendos. Quorum multi cum religione mutati sunt, multi etiam perseverant. Ex ijs exponam aliquos.

Quod insidiatores eos dixit, nemio in peiorum partē accipiat. Misitare enim vocabulū est, vt admonuit Iulius Pollux capite decimo. Cicero ea r̄i Q. Fabium Maximum laudat libro de officijs primo. Callidum Annibalem ex gente Pænorum, ex nostris ducibus, Q. Maximum accepimus, facile cælare, tacere, dissimulare, insidiari, præcipere hostium consilia. Quod ad Lusitanos attinet, Dion Hernini montis incolas Cæsari insidias parasse ait.

Pugio lateri adhæret. Pugionum vsus Hispanis antiquissimus, qui me puerò in magno honore viris adhuc erat, paulatim defluxit ad scatas, quibus etiam impuberes ante nimis properum ensium usum, tæpe in suam perniciem, & parentum orbitatem armantur.

Vrusquisq; plura fert iacula. Callaicorum, & Bracarorum etiam nunc pleriq; ex plebe id seruant, quum ad agros egrediuntur, bina fidentes iacula, & quidem amentata.

Quidam viuntur, & hastilibus. Transtagahorum mos hic est, etiam pædibus eunt itin, faticeis sane longas extra urbem gestare. Equitibus habiliores sunt.

Aquæ potores. Id ad nostrum ætatem etiam magna ex parte durat, præsentim inter nobiles. Certè pueri, citera puberitatem abstemij generatim sunt. Regibus, ac principibus nostris solennis est vi ni abstinentia.

Cæterum Spartano ritu degere Lusitanos, & Græco more Hecatombas sacere, gymnicæ certamina exercere, quæque sequuntur, omnia eò pertinent, ut Græcam Lusitanorum originem ostendant. Cætera possunt qui velint ex ipso Strabone petere.

Leui armatura vii Lusitanos primo belli ciuilis commentario Cæsar asserit. Grauiorem, & quæ panoplia vocatur, a Romanis, Gal lis, atque Germanis accepere. Cæratos pugnare pedites, & Cæsar, Liuius, & Silius, & pleriq; alijs attestantur.

Prosequamur & illam Cæleciae partem, quam adnexam Lusitanis supramenorauimus, videlicet Bracaros ab urbe gentis capite nomi natos. Vetus hi nomine Groni dicebantur Pomponio, Plinioq;. Quanquam in Plinio emenda iam lectio est, & pro Groni s substituti Grauij ex Silio libro primo.

*Quique super Grauios lucenteis voluit arenas.
Infernæ populis referens obliuia Lethe,
et libro tertio.*

*Et quos nunc Grauios, violato nomine Graium
Ocneæ misere domus.*

Plinius quadrifariam partitur in Helenos, Grauios, Leunos, Se urbos. Adhuc minutius Ptolemæus, in Tuxulos, Nemetatos, Coe lernas, Bibalos, Limicos, Gruios, quos alijs Grauios, Luangos, Quarqueranos, Lubenos, & Narbalos. Sed hæc potius ciuitatum sunt nomina, ut est Aquis Flauiss in columna, de qualuo loco. Vbi legitur,

CIVITATES DEC
EM AQVI FLAVI
ENSES. AOBRIGE
NS. BIBALI. COELE
RINI. EQVAESIL. I
NTERAMICI. LIMI
CI. AEBISOC. QVA
RQVERN. TAMA
CANI.

Hoc est.

Civitates decem Aqui Flavienses, Aobrigenses, Bibali, Coelerini, Equætilici, Interamici, Limici, AEBisoci, Quarquerni, Tamacani.

Pomponius vero uno nomine, Gronios, seu potius, Grauios cōplexus est. Addit Iustinus Amphilochos, Græcæ originis. Strabo Hellenas, & Amphilochos: & Græcorum sobolis omnia, dixit Plinius. Nam p̄æter Teucrum Telamonis filium, quem scribit Iustinus ad Callæciam venisse, & genti nomen dedisse, etiam Diomedes eo delatus, Tyden urbem condidit, quam propterea AEtolam Silius cognominavit, libro tertio. AEtolaq; Tyde,

Durio vicinos amni Spartano ritu degere, Strabo de Lusitanis agens memoriae prodidit. Hecatombas, certamina gymnica, ludos, atn̄is, equis, cestibus, & cursu solitos celebrare, itemq; cōiugia, Græcanico ritu, ut abiq; dubio Græcam hi populi pre se ferant originem.

¶ Liberi patris, atq; Olyssis vetustiora secula supra memoravimus.
Adeoq; verum est Græcæ originis multa in Hispania superesse vestigia, ut etiam linguae complura & vocabula, & Hellenismi, & plerique diphthongi, ipsiçq; etiam additi nominibus articuli, eorumq; usus apud nos & sic, & custodiatur. Aliquando curiositatis studio, atq; animi causa otio abusus, Syluam collegi vocabulorū fere quingentorum, cum sua dialecto, nobis ex Græco relictorum. Quæ persequi huius loci nequaquam est.

¶ DE MONTISVS.

¶ Montes nonnullos habet Lusitania, sed quorum mentio facienda sit, Cicum, Barbarum, lunatum, Herminium, Lunæ montem, Tapium, Cordibam, Alcobam, Murum, Marianum, & Iuresum. Mons cicus, ab Castro Marino oppido, Anæq; fluminis exitu incipiens, tanquam Marianorum montium appendix, Algarbis regnum secat, & nonnullis emissis fluminibus in mare propinquum se condentibus, ad oppidum Algiazur cum fluvio eiusdem nominis in occidentalis Oceani littore deficit. De Barbario superius dictum sat.

¶ Lunæ montem, nos Sintræ, ab oppido appellamus efficitq; promontorium illud, quod magnum siue Olisiponense appellant geographi. In quoius summis rupibus templum est sanctissimæ Dei matris sacrum, ab indigenis maxima religione cultum, simulq; cænobium monachorum ad Diuum Hieronymum viræ institutum referantium, non tam numero, quam morum integritate suspiciendum. Ad radices montis in ipso promontorij cacumine, quo in Oceanum præcipitatur, templum olim fuit Soli, & Lunæ sacerdotum. Cuius modi inter Lictoraleis arenas ruinæ tantum extant, & cippi aliquot inscripti tuper stitionis antiquæ indices,

¶ Vnus sicut habet.

SOLI ET LVNAE
CEST. ACIDIUS
PERENNIS LEG.
AVG. PR. PR. PRO
VINCIAE LVSITA
NIAE.

¶ Hoc est.

¶ Soli. & Luna Cestius Acidius Perennis Legatus Augustalis
proprætor prouinciae Luítanie.

¶ Alter autem sic.

SOLI AETERNO LVNAE PRO AB-
TERNITATE IMPERII. ET SALVTE
IMPE. CAI [REDACTED] SEPTIMI SEVERI. AV-
G. PII. ET IMP. CAES. M. AVRELI.
ANTONINI AVG. PIL. [REDACTED]
[REDACTED] CAES
ET IVLIAE AVG. MATRIS. CAES.
DRVSVS. VALER. COELIANVS VI-
ATIVSI [REDACTED] AVGVSTORVM CVMV
[REDACTED] SVALE [REDACTED] NI [REDACTED] SVA ET Q.
IVLIVS. SATVR. QVAL [REDACTED] ET ANTO
NIVS. [REDACTED]

¶ Hoc est.

¶ Soli æterno, Lunæ pro æternitate imperij, & salute imperatoris
Cai Septimi Seueri, Augusti Pij, & imperatoris Cæsaris, Marci
Aureli Antonini Augusti Pij, Cæsaris, & Iuliæ Augustæ Matris
Cæsaris, Drusus, Valerius cœlianus, Augustorum lva & Quintus
Iulius Saturninus, & Antonius.

¶ Est ibi præterea ingens alijs cippus, qui habet supra triginta li-
neas litera minutiore. Verum iniuria temporis, & adspergine ma-
ris in tantam scabritiem deuenit, ut in una quaq; linea vix literæ
quatuor agnoscantur. Atq; hic est locus in quo, qui sacro sanctæ ve-
tustatis inscriptiones typis in Germania edendas curauerunt, eru-
tas fuisse ajunt quadratas columnas treis, in quarum vnavaticinum.
Sybillæ contineri afferunt.

¶ VOLVENTVR SAXA LITERIS, ET
ORDINE RECTIS.

¶ Quod vaticinium ego fictum existimo, & treis illas quadratas eo-
lumnas, treis esse cippes, quos dixi, sunt enim ingentes. Valentium
vero Morauum fabulæ astleriorem, virum bonum, negotiatorem
splendidum, literarum tamen latinarum rudem fuisse accepi, vt faci-
lè fuerit ab impostore quodam decipi, & nouæ rei admiratione in-
ductum suspicor voluisse Germanos suos participare.

¶ DE MONTE TAGRO, SIVE
IVNCTO.

¶ Tagrum montem, in quo equæ vento concipiunt Olisiponi vicinum Varro asserit. In foetura inquit, res incredibilis est in Hispania, sed est vera, quod in Lusitania ad Oceanum, in ea regione, vbi est oppidum Olisipo, monte Tagro, quædam è vento, certo tempore concipiunt equæ. Non disputo de conceptu ex vento, re nobis modo incomperta, sed quod ad institutum meum attinet, mouet mihi scrupuli nescio quid, similitudo Tagri, & Tagi, hoc est montis, & fluuij.

¶ Subdubitai sæpè, referendum ne esset quod de monte ait, ad amnem, ut pro Tagro monte, amne Tago substitueremus. Quemadmodum fecit Plinius qui circa Olisiponem oppidum, & Tagum amnem, dixit: & Iustinus, in Lusitania iuxta Fluuium Tagum, sed duæ res impedimento sunt. Altera quod non bene diceretur equas concipere amne Tago, Altera Cullumellæ verba montem quoque nominantis, tametsi sacrum, non Tagrum, Verum quum id à Varrone acceperit ad illius lectionem reuocādus vtiq; est. Quod si quis opinetur etiam apud Varronem legendum. Monte sacro non repugnarem, si montem aliquem sacrum alicubi isto in loco legeremus. Sacrum montem in Callæcia esse nouimus ex Iustino. Sacrum & in Lusitania, qui eiusdem nominis efficit promontorium. Sed horum vterq; longissimè ab Olisipone distat, quum Varro vicinum dicat. Quare non andeo lectionem eius immutare: neq; temere in notæ eius auctoribus id faciendum, censem.

¶ Nam quod Plinius, & Iustinus iuxta amnem Tagum dixeré, non tollit, in monte qui iuxta ipsum amnum sit, idem etiam fieris, vt vere dixerint hi iuxta amnen, & illi in monte. Cæterum montem hunc eum esse, quem Iunctum ad colæ vocant, contiguumq; illi Albardū, videtur liquere, ex equiferorum inibi passim multitudine per montem, quum solitariè, tum etiam gregatim errantium. Corporatura illis mediocris, sed firma. Soliditas vngularum siccissima, pernicitas mirabilis. Quare capri, ac domiti, ad perferendos Labores, tam sarcinæ, quam itineris, cæteris duritia, videlicet rupibus assueti longè præstant.

¶ Sed quanquam de conceptu ex vento disputandum à me negauis, referam tamen, quod inquirendæ rei gratia percontanti, mihi indicatum est. Diuerti ab hinc septennium apud colonni agri Beneventani, iuxta Tagum: Et cum ab illo quærerem ecquid de huiuscemodi conceptu, aut sciret ipse, aut ab alijs auditum meinisset, respondit, neq; ple, neq; vicinos, qui equarias haberent, de ea vñquam te fuisse sollicitos.

¶ Tantum ut equire foeminas animaduerterent, admitti eas curare. Set tamen cum pulchram equam haberet, cupereq; bene vendibilem in proximas nundinas efficere, ante initum, in Insula quæ in medio Tago est solam inclusisse, ut abundatia pabuli saginaretur. Inuisam post menses duos reperisse grauidam, miraturq; eo quod illuc nunquam accessisset admissarius, euentum expetuisse. Septem ferè iam menses cum tulisset uterum, enixam non quidem animal, sed concreti sanguinis informem materiam, abortumq; suspicatum.

¶ De hac equarum genitura aliud noui nihil, miror tamen ut Virgilium, Siliumq; libro tertio raceam, Varronem doctrinam tantam esse veram asseuerantem, Columellæ habitam pro notissima, Plinium constare testatum, nec uno id loco referente: Verum id inter se agitant physici. Nos ad susceptam materiam reuertamur.

¶ DE MONTE HERMINIO.

¶ Herminium montem, & olim in epistola ad Emmanuelem Sosam Arruncensis castri præfectum, vitum nobilem, & eruditum, & post ad Ioannem Vasæum, ostendi eum esse, in quo Alacriportus ciuitas Aruncis, Alacretum, Maruanum, aliasq; eppida non contemnenda sita sunt. Ad quius radices extant adhuc Meidubrigæ urbis ruine, non procul à Mariano Castro, qui usq; editissimum culmen supra dirutam urbem, etiam dum veterem ap̄p̄ilationem retinet. Hermiuus enim mons vocatur.

¶ Ipsa etiam destructa civitas a monte cui subiecta est Herminia vulgo dicitur, siue, ut Lusitanè loquar, Haraminia. Supersunt tota illa inter monteis cõualle, heic turreis, illuc super fluuum pontes, heic ædium nebiliū strata pavimenta, etiam Asarotica, illuc ductus aquæ fontane, parte alia parietes semidiruti, & alia veteris frequentie manifesta indicia. Fodinæ quoque plumbi, auricq; vt indigenæ aiunt, multis locis perlatera montis apertæ, vt non immerito Meidubrigenses Plumbarios Plinius cognominarit. Veni in loci huius notitiam primum ex ipso seruato ad hanc diem montis nomine, consperatisq; inter ruinas sepultæ vrbis vestigiis. Deinde ex collatis Hircis, aut Oppijs verbis in commentario belli Alexandrini, qui est ciuiliū belorum quartus, vbi refertur Cassius Longinus Meidubrigam oppidum, Montemq; Herminium, quo Meidubrigenses confugerat, expugnasse. Bamq; mihi opinionem confirmavit Antonini Pij itinerarium, tribus ab Olisipone Emeritam positis itineribus. Quorum in tertio Meidubriga Ixiiij. M. Pas. distat ab Emerita, hoc est Hispanicis Leucis sedecim. Tot enim modo numerantur. Sic. Post Meidubrigam, ad septem Aras, vbi nunc alacretum est oppidum, M. P. xiiij. Plagiaria. M. P. xx. Emerita. M. P. xxx. In secundo autem sic, Post septem Aras. Budua. M. P. xii. Eratq; Budua terè. M. P. xii. ab eo loco vbi nunc oppidum est Campi Maioris, extatq; eo loci sanū Virginis matris, ad Botouanum appellatum, videlicet Budua nominis in Botouae nomen, facili ex cognitione litterarum depravatione: A Budua vero Plagiaria. M. P. viij. Inde, Emerita. M. P. xxx. Hoc ita explicandum cepui, vt ab Emeritæ, ac Meidubrigæ propinquitate acquisescat lectoris animus, nec titubet, de Herminio monte, ac Meidubriga à me modo expositis, quumpau- lo post, non parum inde remotiorem montem Herminium quoq; es- se ostendero.

¶ Aio igitur nominatum, ac celebrem tota Lusitania, Stellæ monte multis oppidis frequentem multorum fluviorum patrem, & vbi hi- ues deliciere, ob pauplù abundantiam, maxime pecorosum, Hermi- nium quoque esse, neq; oblitare inter modo expositum, & hunc Stel-

Iam sine continuis montibus longiusculum interuallum.

¶ Quod autem stellæ mons Herminius vocatus quoque sit, patebit ex libris testamentorum, donationum, emptionum, ac venditionum, coenobijs canoniconrum sanctæ Crucis Conimbricensis.

¶ In quarta igitur parte libri testamentorum, instrumento primo, Comes Henricus, & Reginæ Therasia, Alfonsi Henrici primi Portugalie regis parentes, ita loquuntur.

¶ Facimus chartam donationis, de illa hereditate nomine sancto Romano, quæ est sita iuxta Senam, sub monte Hermeno. Valde vero notum est, Senam oppidum, oppidumq; sanctum Romanum, sub stellæ monte esse, non lenge ab insigni oppido, à Cabra Iuliæ dito, & Ianificio celebri, de quo alias.

¶ Instrumento octauo eiusdem libri, vbi agitur de hereditate Ansedii, habecut sic.

¶ Ego Ansedus de medietate totius nostræ hereditatis, quam habemus in villa Lagaris in territorio Senæ Subtus monte Hermeno.

¶ Instrumento decimo tertio, de hereditate Ioannis Garsiae.

¶ De nostra terra, quam habemus in territorio Senæ Subtus monte Hermeno in loco qui dicitur Assamassa.

¶ Instrumento quinto decimo de sancta Mariâ de Mesquida. Et est inquit, Sita sub monte Hermeno, in partibus Senæ.

¶ Instrumento duo de vigesimo, de hæreditate Pelagi Arici. Sic.

¶ De tota illa hæreditate, quā habemus in villa Sancti Romani, in loco scilicet, qui dicitur Assamassa, subtus monte Conciero. Vbi aduentendum sanctum Romanum oppidum, & vicum Assamassam sub monte Hermeno prius dicta, modo sub monte Conciero collacari. Videlicet quā a Concerius Herminij pars sit, peculiari nomine Sancto Romano, & Assamassa imitinas.

¶ Instrumento vñ detrigesimo de hæreditate Sancij Vermuizij Sic est.

¶ De tota illa mea hæreditate, quam habeo in villa Pallacios, territo-
rio Senæ, sub monte Hermeno.

¶ In secunda vero parte libri venditionum instrumento primo, de
hæreditate Menendi Pelagi. Ita legitur.

¶ In villa quam vocant Lagares, subtus montem Hermenum, in ter-
ritorio de Sena.

¶ Instrumento septimo, itemq; duodecimo.

¶ In villa Sancti Romani, & in circuitu eius, sub monte Hemeno
discurrente fluvio Alvia, & alias saxe.

¶ Semperq; hic mons Hermenus, vocatur non autem Sellæ, quasi
nomen hoc recens, nec ita pridem sit impositum. Audiui à pastori-
bus inditum, argumento Stelle, in summitate cuiusdam rupis ab
natura effigiatæ.

¶ Heminij mentis incolas à Cæsare Lusitaniam provinciam post præturam urbis ad eum expugnatos, ad hunc modum scribit Dion sub libri trigesimi septimi finem. Quuius verba, quanta potui fide ex Græco ita verii.

¶ Hec eodem tempore Faustus Syllæ filius, agonem montem machias pro patre fecit, & populum publico conuiuio exceperit, & lauacra atq[ue] olei in gratis præbuit. Et hæc quidem in urbe facta sunt.

¶ Cæsar autem post præturam Lusitanæ imperium accepit. Quinque potuissest latrocinia, quæ temper apud illos erant, tollere sine magno quopiā labore, otium habere noluit. Etenim gloriæ cupidus, & Pompeio, aliisq[ue] qui ante ipsum multum potuerant, inuidens, nihil parvum animo concipiebat, sed sperabat quidpiam, & ipse tunc posse efficere, consulq[ue] statim decerni, & opera ingentia edere. Quum propter alia, tum quia in Gadibus, quando questurā gessit, somnum viderat, quasi cum matre coiret, & ab interpretibus, ac diuinis didicerat, in magna le potentia esse futurum. Vnde & effigiem Alexandri ibi in Herculis templo suspensam videns, suspirauit, & conquestus est, quod nullum adhuc ipse opus magnum fecisset.

¶ Ex eo igitur tempore, cum licet illi pacem habere ut dixi, ad monte Herminiū versus est. Iussitq[ue] incolas eius in cœlestria ad habitandum transire, prætextu quidem, ne a munitionis locis prodeentes latrocinarentur, re autem vera, quod non ignoraret, eos hoc nunquam

facturos, atq; ex hoc belli occasionem caperet. Quod & factum est.

Eos igitur ad arma venire compulit. Verū quū finitimorum quidam veriti ne etiā in iōis impetum faceret, filios, & vxores, & alia quæ chara, ac pretiosa habebant, ultra Dorium clam exportarēt, interim dum hæc faciebant, ipse ciuitates illorum occupauit. Et post hæc certamine congressus cum ipsis est. Obijcentibusq; armēta sua, ac greges, ut in Romanos ad prædam pecorum dissipatos incurrerēt exercitum transmisit, illiosq; adortus deuicit.

Inter hæc quum cognouisset eos, qui Herminium montem habitabant, abscessisse, & sibi reuertenti insidiaturos, tunc quidem alio se contulit, rursus vero exercitum in eos duxit, & quum præualuisset, ipsos ad Oceanum vscq; fugienteis insequutus est. Postea vero quam illi continentem relinquentes in insulam quandam traiecerat, quum ipse naues non haberet, circa regionem mansit, compactisq; ratibus, partem quandam exercitus aduersus eos misit, multos tamen ibi amisiit.

Etenim terram quandam è regione insulæ existētem, quum aduer-
tisset militum illorum præficius, eosq; illuc adduxisset perinde ac
pedibus transituros, ipse postea restus reciprocantis vi coactus, &
subductus est, & illos deseruit. Ex illis autem alijs quidem egregie
se vlti obcubuerunt. Publius vero Scævius, solus relictus, & scuto
priuatus, adhac multis vulneribus saueius, in aquam defilij ac de-
mum enatauit.

¶ Atq; hæc quidem tunc siceuenere.

¶ Postea vero Cæsar à Gædibus accersitis nauigij in insulam cum toto exerceitu transiuit, ipsofq; rei frumentariæ penuria laboratæis sine pugna ad deditioñem compulit. Atque inde cum ad Brigantium Callæciæ ciuitatem præternisiasset, recto nauigiorum cursu, illos qui nondum ad id tempus classem viderant, exterruit, ac in potestatem rededit.

¶ Hoc, quod heic narrat Dion Cæsarem finitimorum Herminij ciuitates inuasisse, cum eo congruit, quod ait Suetonius Lusitanorum illum quædam oppida hostiliter diripuisse, quamquam neq; imperata detrectarent, & portas aduenienti patefacerent. Sed quæ nam Herminij pars heic intelligatur, mihi nondum satis liquet. Nam ex pecorum gregibus, & armentis, quæ Romanis incolæ separandi execitus gratia obiscabant videtur significari stellæ mons, ut ante dixi pecorosus, quamquam pars illa vergens ad Meidubrigam oppidum non parum etiam pecoribus abundet.

¶ Vrorum, filiorum, aliarumq; rerum in pretio habitarum exportatio ultra Durium, ad stellæ montem Durio propinquorem videntur pertinere. Rursus fuga Herminiensium, & Cæsaris inseguitione usque ad Oceanum, expositiori loco monti magis conueniunt. Sed quærendum utrobiq; quæ nam insula ista fuerit terræ cōtigua, ad quam siue pedibus, siue natatu profugi transire potuerint, ad quam similiter, & milites trahscere tentarint.

LIBER PRIMVS.

¶ Non fuisse Londobrin, quius meminit Ptolemæus, (Berengans modo dicimus) indicio est distantia à continentenon modica . Et quum alia iuxta Lusitanæ totius littus nulla nostro æuo extet, hęc de qua Dion loquitur, vel imcumbenti violentius mari abrasa, de letaq; est, vel certe pñinsula illa oppidi Pñnilci juxta Atouguiam, erit intelligenda . Nam etiam nunc alueo quingentis passibus lato à continenti seiungitur, qui pedibus æstu cedente transitur, redeunte vero, insula planè fit, neq; adiri vado potest . Et forte illo seculo fuerit aliquanto maior.

¶ Certe non importūsum esse locum, vt eō Cæsaris classis adpellere, & in salo esse potuerit, Piratæ neuere. Quia vna ex causa Lüdouicus Athaidius tractus eius toparcha, vir dignus de quo sermo longior haberetur, apud Regem Ioannem tertium expositis illius oræ periculis, instituit, vt liceret illic sibi castrum firmissimum, operibus, propugnaculis, omnīq; ad arcendos piratas necessaria supellecile munitissimum extruere. Cui huiuscmodi inscriptionem præfixit.

SECVRITATI. ET
MEMORIAE.

Emmanuelis. Lusitan. Regis. Pij. Fel. invicti fil.

Ioannes III. Lusitan. Rex. pius fel. invictus.

Castrum Cum propugnaculis. ad oppidi munimentum.

Atque ad arcendos ab ora maritima

Piratas. Petente, & curante Domino Ludorico.

Athaidio. limitis Atougiaci toparcha.

LIBER PRIMVS.

Fol 50.

¶ Exam̄q̄ rem ne in historia urbium postea repeteremus, hic oblata occasione visum est non prætermittere. Epigramma quoque in tan-
ti viri memoriam, hoc qualemcunq̄ est ipsi fecimus.

Hæc infesta prius, Prædones sæpe marini
Qui faciebatis littora, quiq̄ mare.
Ite alio post hac, longe q̄ faci site portu:
Longe hinc per vastum velificate salum.
Donec Athaidius nostram tui abitur oram,
Stabit & hæc moles pulebra, superba, minax:
Piratis nullas datur hinc auertere prædas.
Nil rapere hac vobis in regione licet.

¶ AC DE HERMINIO SATIS IAM MVLTA.

¶ DE TAPIABO MONTE.

¶ Tapiz̄i montis nomen apud scriptorum antiquorum quempiam non legi. Inueni tamen in vita sancti Martini Sauriensis presbyteri, scripta à Salviato alumno eius familiari. Eam reperi in li-
bro testamentorum, venditionemque Cœnobij Canonicorum
Sanctæ Crucis Conimbricensis, charta quadragesima sexta.

Quod adnotare volui, ut memoriam sancti viri, quæ interciderat
renouarem. Quam aliquando spero me editurum, iisdem quibus scri-
pta est verbis, ut lectori maiorem fidem faciam. Sed de hoc alibi.
Quod ad rem facit de qua agimus, scriptor ille qualis qualis est,
quum e oppidum Saurium iuxta decursum Anei fluminis in Mun-
dani labentis penè superflua curiositate describit, Ita ait. Ab urbe
Colimbrianorum decimo octavo Austrum versus, distat millia-
rio. Ad Orientem sunt Tapiæ montis saxosa cacumina, & alia quæ
sequuntur. Ex quibus patet Tapiæum montem esse, quem Ansidiæ-
num ab oppide nominamus, & inter Rapaciale, & Palumbare op-
pida excurrit. Quique à Thomario Conimbrigam cunctibus saxon-
o nimis itinere per quam molestus est. Quod nos in carmine ad
Lupum scintillam testati ita sumus.

Sic erexit clivum Lapidose superbum
Ansidiæ tuum, sic per sine sole molestos
Anfractus Tapiæ tuos, vergente senecta
Æger anhelauit.

¶ Summum montis iugum supra Rapaciale oppidum, adhuc, ut ab
indigenis dидici, portus Tapiæus dicitur.

¶ DE MONTE COR-
DVBA.

Cordubamens in Portuensi diecesi nomen adhuc vulgo tenet, nisi quod rusticum infectia, primum concite montem Cordubam cœpit appellare, postea depravatus montem Coruam. De quo & de basilicis in eo Salvatoris, ac sancti Michaelis Archangeli, particularis hinc mentio in rebus a historia sancti Rodesindi Episcopi, & confessoris, quam etiam aliquando, Deo bene iuuante, ex tenebris in lucem profereñda curabimus.

¶DE ALCOBA MONTE.

Alcoba mons ex Conimbrigensi diecesi, per Vilensem protensus, in Lamencensi, Muro monte coniungitur, nulla realia magis clara, quam insigni Virginis Aroccensium parthenone, & flumijs nobilium piscium troctarum, Lampetrarum, alofarumq; præter alia vulgata genera, feracissimis. Quorum tamen alijs in mundam, alijs in Vaccam, in Durium alijs se condentes, suorum nominum interruunt incrementum aliueis alienis.

¶DE MONTIBVS MARANO IVRES. SO, SVAIO, ET MVRO.

Maranum, Iuressum, & Murum, adde, si placet Suatum ob id tantum referendos putaui, quia Bracarorum prouinciam, ita meliam fecat, ut pars, quæ ab iis tendit ad mare. Inter duriominia vocetur, de quius regionis laudibus, fertilitate, amoenitate, ac salubritate extat opusculum lectione minimè indignum. Altera vero pars, quæ ultra eos montes, Minio ab læua relicto, Orientem versus adscendit, Transmontana vulgo appellatur.

¶ Videntur autem hi montes quasi rami esse quidam montis Vindui. Cuius **Florus** & **Orolius** meminere. **Prolemæus** **Vindium** vocat, qui ex Pyrenæo supra **Pompeionem** **Cantabrorum** urbem, per **Victoriam** eiusdem gentis ciuitatem, & **Geminos** **Astures** late excurrit, donec in duo diuisus cornua, altero **Callaicum** petit **Oceanum**, & **Nerium** **premontorium**, altero in meridiem flexus **Bracatos**, ut dicitur est, dissecat, iuxta **Aquas Flavias Lusitanam** ingressus ditionem, ac varijs subinde locis nomina quæ varia sortitur.

Liber Secundus.

¶ DE FLVMINIBVS.

Multis fluminibus irrigatur Lusitania. Id silen-
tio nō p̄terist Strabo. Regio, inquit, de qua
loquimur, tcelix est, & amnibus magnis, ac par-
uis irrigua. Qui ornes ab oriente pariter dis-
iuncti à Tago sunt, & maiori ex parte nauiga-
biles, atque auri grumulis abundantes. E qui-
bus Anæ, Tagi, Mundæ, Vacæ, Duri, Aui,
Limæ, ac Minij tanta claritas est, vt in eis ex-
plicandis operam insumere superfluum videa-
tur, sunt tamen singulis quædam peculiaria, quæ lectoribus, vt opin-
nor, non iniucunda sunt futura. Veluti Anæ tanto flumini cunicu-
lis se totum condere non semel. Alicubi interstitio quadraginta mi-
lium passuum, rursusq; impetu maiori renasci. Potu cius ac pastu,
ingenita naturæ vi adeo grādēcere pecudes, vt Ananis armentis, ac
bovis, prima ex magnitudine palma, in Hispania tribuatur. Quūq;
piscifissimus amnis sit, pisces tamē eius non tā iucunditate saporis

F

quam proceritate commendantur.

¶ Myrtilin vsq; à mari subeunt Aloſæ, & Lampetræ, siue mustellas eas, siue fluuialeis murænas magis conueniat appellare, vt eas appellauit Tertullianus in libro de pallio notata Vedi; Pollioſis immunitate, qui damnata mancipia viuarijs eārum immergebat, vt murænarum suetu paulatim abſumeretur, & quidem lampetras Septimum in tellexisse, indicant verba, quæ subdit. Terrenæ bestiæ, exedentulæ, exungues, & excornes. Marinæ siquidem murænæ, vt neque terrenæ bestiæ erant nuncupandæ, ita neque exedentulæ sunt, verum dentatae etiam eminentius. Subeunt & Anam sub ſidus Martias vsque ad iam adultam æstatem, Asturiones iusta magnitudine, ſed raro maiores, quam vt bini mulum onerent clittellarium.

DISQVISITIO DE PISCE ASTVRIONE.

¶ Peto vero à lectoribus hanc veniam, vt iſto nouitio excellentis piscis nomine heic me vſum non indignetur, quando medicorum, quorum maxime interest, & eruditorum qui de piscibus ſcripſerunt concertatio adhuc finem non reperit, & diſſidentium mutuo ſententiæ in aliqua certa appellatione, nondum conquiescunt.

¶ Eorum, qui magis ad veritatem accedere videntur Paulus Iouius Silurum esse existimat, & ſane ſunt non pauca quæ fidem videntur facere, ſi ē diuerso non eſſent alia, quæ manifeſte abrogarent. Nam cum Asturionem fateatur, maleficum neque eſſe, neque eſſe poſſe, quia dentibus omnino careat, ſic ab natura formatus, quoniām pilcibus non alatur, hoc vno argumento, ſuam de Siluro,

opinionem tueri non peterit.

Nam Silurus maleficus est, & ut scribit Plinius, libro nono, capite decimo quinto grassatur ubiquumque est, omne animal adpetens, & equos innatanteis saepe demergens. Ad haec, hamo prehensus, & orsu durissimi dentis saepe hamum frangit, ut in nono historiarum animalium capite trigesimo septimo inquit Aristoteles. Quibus nihil alienius ab Asturione commemorari petest.

Präterea eodem loco Aristoteles Silurum fluviatilem piscem esse ait, quem sequitur Plinius libro nono capite decimo quinto. Quū enim de Thynnorum magnitudine esset locutus. Sunt, inquit, & in quibusdam annibus non minores. Silurus in Nilo, Esox in Rheno, Attilus in Padu, & capite decimo sexto. Fluviatilium, Silurus caniculae exortu sideratur, libro quoque trigesimo secundo, capite decimo. Siluri fluviatilis, qui, & cibis quam in Nilo nascitur carnes impositae &c.

Strabo etiam libro decimo septimo Siluris abundare Nilum ostendit. Quod si quis propter Plinius verba postremo à me posita, Siluri fluviatilis, ideo dicum existimet, quia sunt & marini, qui tamen amnes adscendant, tum alias, tum etiam Nilum, id Strabo, de Nilo constanter negat Aristobuli auctoritate libro decimo quinto. Tradit etiam, inquit, Aristobulus nullum ex marinis piscibus in Nilum recurrere, præter alios, & mugilem, & delphinum, propter crocodilos. De Siluro tanquam Nili indigena nihil dixit.

Fluviatilis ergo est. Asturiones vero, pelagici, nisi quod pinguioris pabuli gratia, dulcis petunt aquas, quibus, & pinguest, & salsuginis deposita tristitia in obsonijs longe suauiores gusi efficiuntur.

Gulielmus Rondeletius, laborioso, & docto, de piscibus edito volumine, qui nunc Asturio est, Acipenserem Latinis fuisse contēdit. Dorioni Græco autori Oniscō dictum, Galaxiā Galeno. Sed quid respōdebit Plinio, qui libro nono capite decimo septimo ait. Apud antiques piscium nobilissimū habitus Acipenser, unus omnium squamis ad os versis contra aquam nando metat. Nullo nunc in honore est quod quidem miror, cum sit rarus inuentu, quidā cū Elopem vocant.

Quid etiam Plutarcho? Qui in libro de industria animalium, quū dixisset pisces omnes cauere, ne ventus a tergo incumbens squamas surrigat, cieatq. Addidit, hoc igitur commune piscium est omnium, Acipenserem tantum excepto, secundum ventos & fluctus metat hic, squamæ vulsionem veritus, ut quarum commissuras ad hos versas habet. Vbi enim squamæ in Asturione, ut de conuerolis ad os si- leam.

Nam quod Rondeletius item se diremisse autumat, respondens, dictum esse hoc, ab iis, qui Acipenserem eundem esse cū Elope existimat, eisdem probare, non possum. Piscem hunc, cui Asturioni nomen fecerunt neoterici, aut norat Plinius, aut non norat, Plutarchum præterea non, non nosse, verisimile non videtur, cū esset omnium marium indigena, & annū in ferē omnium, quum in Romano orbe, tūm vero in ipsa Italia hispessiduus. Si norat, & is Acipenser erat qui poterat squamas cum non habere ignorare. Quomodo ergo Acipenser, non modo squamas, verum ad os versas attribuit?

Videlicet dormiens literis ista mandabat. Non norat fortasse, quoniam rarus inuentu esset. Ita certè Acipenser. Admodum enim raro capi, etiam in libro de fato, Cicero testis est, ut asserit in tertio Saturnalium Macrobius. Nam nos eum Ciceronis librum imperfectum habemus. Cui ignotum quoque fuisse Acipenserem in-

dicant ipsiusmet verba. Etenim cum allatum ad Scipionē dixisset, raro inquit, admodum capit, sed est pisces, ut ferunt, in primis nobilis, & Plutarchus ipso in libro de Anthia sacro pisce apud Homērum, Eratosthenes inquit, Auratam videtur; Pernicemq; superciliosum, haucēte, sacrumq; dicere. Multi Acipenserem. Nam & hic rarus est, & ægre capit. Conspicitur autem circa Pamphyliam sæpe, Martialis quoq; rarum dicit.

*Ad Pallatinas Acipensem mittite mensas,
Ambrosias ornent munera rara dipes.*

¶ Quis autem vel Plinio, vel Ciceroni, vel etiam Martialis credat, raro capieum pisces, qui Pado, qui Tyberi, ut nihil amplius dicam tam familiaris sit? Acipenser autem non tantum rarus admodum, sed etiam omnino peregrinus.

¶ In Halieutico dixit Ouidius Tuq; peregrinis Acipenser nobilis vndis. Sed dolendum quoniam in hoc versu fragmentum eius libelli nos destituit. Forte enim de Acipenser plenius instrueremur. Illud tamen fatis est, peregrinum vocasse pisces, ut ea peregrinitatis appellatio A stutioni conuenire nullo modo queat, pisci perquam domestico.

¶ Caret squamis Acipenser, inquit Rondeletius. Hoc nunquam euincet per Plinium, neq; per Nigidium Figulum naturalium rerū maximum indagatorem, ut eum honoris causa vocat apud Macrobius Serenus Sammonicus, neq; per Plutarchum, neq; per Macrobius, ipsumq; Serenum, qui in Seueri principis conuiuio Acipenserem crebro elitarit, & quæ de squamis ad os versis à Plinio dicta sunt, vera esse ex Nigidio confirmari.

¶ At ex Archestrati sententia Achenæo referente , Galeus Rhodius idem est cum eo , qui apud Romanos cum tibijs , & coronis , coronatisq; ministris cœnis inferebatur , vocareturque Acipenser. Sit ita sane. Sed ostendendum erat Rondeletio , Asturionem Galeum esse Rhodium , eumq; esse qui tanta pompa ad mensas deueniret. Quod ille non facit. Imo ille ipse Galeus Rhodius , potius idem esse cum eloipe uidetur. Nam eloipem , quem in profundo tantum Pamphylio mari pasci , nec nisi raro , ac vix capi , aiunt Columella , & Aelianus. Rhodium quoq; esse ostendit ex varrone Gellius libro septimo capite decimo sexto , vt Galeus Rhodius , & eloips Rhodius idem piscis sit , à Romanis dictus Acipenser.

¶ Vnde & Plinius Acipenserem , quosdam vocasse eloipes dixit. Inter quos fuit Appion Grammaticus , ut refert Athenæus.

¶ Theodorus Gaza homo non minus Latinè , quam Græcè studi-
tus , quique Græca nomina semper Latinè , quoad fieri poterat , red-
dere Conatus est , apud Aristotelem de historia animalium libro se-
cundo , capite decimo tertio eloipem Acipenserem transtulit. De bran-
chijs enim piscium agens Aristoteles , ita scribit. Alijs binæ vtrinq;
alteræ simplices , alteræ duplices , vt congo , & scaro . Alijs quaternæ
vtrinq; simplices , vt Acipenseri , dentici , murænæ , anguillæ . Quod
si certi essemus eundem cum eloipe esse Acipenserem , vt vertit
Theodorus , & multi dixerunt Græcorum , hæc una quaternarum bran-
chiarum nota , satis nobis erat , ad excludendum ab Acipenseris no-
mine Asturionem.

¶ Etenim pro ea mole , tam exiguae , simplices , & operæ illi brachiæ
sunt , vt brachijs carere sit potius existimandus . Naribus autem refri-
geratur , & quā haustu collegit aquā , cā illo tēper parētis proni oris
foramine reiicit . Verum sic ne idem Elops Rhodius , vel Paphylius

sive Galeus Rhodus, cum Acipenser, viderint Graeci. Certe tamen Elops, quam Acipenser peregrini sunt. Ouidius in superius citato libello sic ait.

Et pretiosus Elops nostris incognitus vndis.

Tuq; peregrinis Acipenser nobilis vndis.

¶ Quibus Ouidij carminibus adductus Plinius, in sine libri trigessimi secundi falli eos dixi, qui Elopet Acipenserem existimassent, quum diuersi sint, licet, & hic, & ille peregrinus.

¶ Asturio autem, ut ante dictum est in omnibus Romani orbis fluminibus, paulo tamen maioribus, atq; in Pado, ipsoq; Tyberi tam frequens est, ut parum considerati fuerit hominis, quæ de Acipenser, sive Elope dicta sunt, Asturioni tribuere, & Nigidium, Ciceronem, Plutarchum, ac Plinium, illisq; minores, doctos tamen, & antiquos, tam pueriliter esse hallucinatos existimare.

¶ Acipenser igitur, sit, si placet, cartilagineus, sit trianguli corporis, vt eum contendit esse Rondeletius, dummodo sit paruus, ut ait Athenæus, dummodo peregrinus, nec alibi, quam in Pamphylio, vel in Rhodio mari, & raro, ac vix captus, Asturio certe vulgatissimus piscis esse non potest. Atq; hæc responsa sunt Rondeletio.

¶ Hermolaus Barbarus nobilium studiorū gloria insignis, à Paulo Cortesio sententiam rogatus, per epistolā reipondit Asturionē antiquitus Hyccam fuisse Athenæi testimonio, hac adductus conjectura, quod Hycca porculū significet, & Asturio præsertim adhuc paruus porcellerus ab Italīs nominetur, à porto, vel porculo sane per diminutionē factō nomine. Quuiusopinonē Diuus iuuat Ambrofius, in dominica passione, cū dicit. Gutto siue gulo porcellū amat, vt comedat.

Et in Hexamero, Iudeos marinis porcis vesci dicit, quum terrestribus abstineant. Quæ coniectura non tam frigida est, quam eam Iouius existimauit.

¶ Si tamen frigida videatur calfaciamus nos eam verbis Isidori scriptoris, neq; hesterni, neq; tanquam ignobilis contemnendi. Is Ethymologiarum libro de imo secundo. Capite de piscibus, diserte. & sine vlla ambiguitate, Asturionem modo Italisch vocatum, ita describit. Porci marini, qui vulgo vocantur Suilli, quod dum escam querunt, more suis terram sub aquis fodunt. Circa guttis enim habent oris officium, & nisi rostrum arenis immergant pastum non colligunt.

¶ Non potuit, neq; planius, neq; evidentius res aperiri. Rostrum habet piscis oblongum, instar proboscidis, submento circa guttur foramen, magis, quam os, dentes autem nulos, neq; maxillas. Quare dum pascitur rostrum limo, soloq; aluei, vt immegat, necesse est, nihil alioqui comprehēsus. Eoq; fit, vt cum pascitur, limi reuolutio ē fundo ad summam aquam pertingens indicium latentis eoloci faciat pescatoribus. Bene igitur pescē nobis expressit Isidorus. Nec tacuit nomen hoc, quo Hispani omnes utimur. Suillos enim appellamus, siue vt mere Lusitanè dicam Soilhos.

¶ Quod si de Isidori si de dubitat, quibus is autor idoneus non videtur, inter varias de Siluro, Onisco, Galaxia, & Acipensere sententias, ne videatur absurdum, si etiam nos scrupulum doctis iniiciamus, adductis duobus piscium generibus, qui Asturiones nō ineptè videriqueāt. Ex Niliacis piscibus, à Strabone primo loco numeratur Oxyrinchus ex eo utiq; dictus, quod oblongum, atq; acutum rostrum habeat. Talia vero esse Asturionum rostra, indubitatum, nec minus certum frequentem in Nilo esse capturam.

In Danubio quoque ac Borysthene piscis capitur. cuius ita meminit Plinus libro nono, capite decimo quinto. Et in Danubio, mari extrahitur Porculo marino simillimus, & in Borysthene memoratur præcipua magnitudo, nullis ossibus spinisue intersitis, carne prædulci. Emendat eum locum Gelenius, & pro mari extrahitur, reponit Mario extrahitur, ut hic piscis ossibus, ac spinis carens, Mario vocetur. Emendandi occasionem sumpdit partim ex eo, quod quidam illic fluvatici pisces referantur, marino secus esse non videbatur, partim quod hunc Itali quibus ob saltametam norus est, Moronem adhuc semilatino appellant nomine. Iouiy's inter saltametam præducta, valde rubentia ignoti sibi piscis frusta, Moronem vocat.

Sed enim si tueri veterem lectionem velimus, intelligemus Pliniū innomina. um reliquisse, signa autem dedisse maximæ cu marino Porculo similitudinis. Et capi quidem in Danubio, ac Borysthene, verū à mari extrahi. A mari enim tractus Danubium, ac Borysthene subit. Vtq; autem modo legamus non multum refert, nisi quod Gelenij lectio blādior est. Mari extrahitur, pro trahitur ex mari. & paucio coactior. Quanquam nec sic tota periodus mihi non suspecta est. Desidero enim Plinianæ dictionis iusturam, & concinnitatem, quæ languida, ac dissoluta heic videtur. Quare donec alius me follius locum emenderet, ego ita legerem.

Et in Danubio Mario extrahitur, Porculo marino simillimus, & in Borysthene. Memoratur præcipue magnitude nullis ossibus, spinisue intersitis, carne prædulci. Hoc videlicet sensu. Præcipue memorari in eo pisce magnitudinem sine ossibus, sine spinis intersitis, carne autem prædulci. Cæterum hunc pisces, siue innominatum, siue Marionem dictum, Hermolaus in Corollario capite de Homotricho, Antacæum existimat, sortitū nomen hoc ab amne, qui in Maeotin exregione Antacarum influit. Eos pisces Delphinibus magnitudine p̄ureis libro decimo septimo Strabo asserit. Herodotus autem libro quarto de Borysthene agens, magnitudine cetaceos, spinis caretes, & ad Salturam dicit optimos. Arqui à Borysthene, Phasi, &

Tanai, salsamenta, ex Asturionū ouis salitis, Cauaria vulgo dicitur, & ex dorsuali parte, quæ vocat Schinalia, & pleuras, id est, latera, & hypocælia, id est, abdominalis, pubisq; partes, per totam Italiā circumferri, vulgatissimum est.

Ea salsamenta, quæ ex Asturione esse omnes fatentur, Hermolaus ex hycca, vel hysca, id est porculo marino, constanter affirmat. Hycca autem, siue hyscam sturionem Italizæ consensu ait appellari. Considerent igitur, & expendant eruditæ, num Oxytynchus Strabonis, Mario siue innominatus Plinij piscis, quem Antacæum Hermolaus interpretatur, ipseq; Strabonis, & Herodoti Antacæus, hycca, siue hysca Athenæi, & porculus, idem omnimo piscis sit, Sturio, siue Asturio modo vocatus.

Verum Mario, vel innominatus Plinij piscis, sit ne idem, qui marinus Porculus, an alius illi simillimus liquido nobis non distinxit Plinius. Mihi satis est innominatum hunc, vel Marionem, siue Antacæum, sine ossibus sine spinis, carne autem prædulci, ac simillimum marino Porculo indicari. Nam enim hinc habeo porculum marinum ossibus, ac spinis carere, & prædulci esse carne. Isthæc Sturioni inesse qui ignorat Asturionem neq; vidit, neq; gustauit.

Si vero quis obiciat Asturoni ossa quædam minime deesse, vide licet in capite, huic respondero ea nequaquam vera esse ossa, sed callosam quandam cartilaginem, aut si senior piscis est, eaq; ossa habeat duriuscula, id tam pusillum est, ut pro non ossibus merito habenda sint. Si vero idem est Mario, & Antacæus, & Porculus marinus, imo etiam si diuersus est, simillimus tamen, relinquitur recte nos docuisse Isidorum.

Tot nomina, inquiet aliquis, vni pisci? Neminem ea nominum multitudo conturbet. Sapienter enim Plinius loco ante citato. Græ-

cis enim in plerisque nominibus, uti par erit, quando alijs, atque alijs eisdem diuersi appellauerent tractus. In Aegypto itaque a rostri effigie Oxyynchum dixerunt ad Borysthenem, & Mæotim Antacæ gentes sibi domestico Antaco nomen fecerunt. Hyccam Græci, vel Hyscam maluerunt. Latini porculum, & porcum nominis ab Isidoro redita ratione.

Congi latissimum in Aethyopia regnum, cum suis regibus, opera, & studio pientissimorum Lusitanæ regum, ab Idolorum cultu conuersum est, & in Christi religione mira pietate perseverat. Per eius medium, ut ferunt incolæ, Nili brachium ab ipsis statim fontibus diuisum, tam vasta magnitudine, ac tanto impetu, non modo fluit, verum etiam rapitur, ut duodecim millia passuum latitudo excedat, alueo ad immensitatem profundo. In eo idem pisces, eademque animalia gignuntur, quæ in brachio illo, quod per Aegyptum meat, præriora tamen, & corporum mole auctiora omnia. Immanes ibi & Crocodili, & hippopotami, & aliorum Nilo domesticorum piscium maxima toto flumine multitudo.

Asturionum quoque ingens copia, fisci tamen regis. Capitaleque est captum pisces regium ad regem non deferri. Delatum ipse cui vult donat. Angulum ibi vocant, id est, Porcum. Differentiae tamen causa, Angulum amazi, hoc est aquarum Porcum dicunt.

Duo hinc sumo argumenta. Alterum Nili Aegyptiaci, Oxyrychnos, Asturiones in hoc Aethiopico brachio captos mihi videri. Nam & heic, & illuc, idem Nilo familiares inveniunt, & nascuntur pisces, eademque reperiuntur animalia. Neque futile videri argumentum debet, quum eodem bis utatur Plinius libro quinto, capite nono tum circa Nili originem, ex lacu Nilide, ibi, inquit, pisces reperiuntur Alabetæ, coracini, siluri, Crocodilus quoque. Inde ob argumentum hoc Nili ortus creditus, tum mox, quum aliquot dicit mitinere conditum, in Massæsylorum gente dicit erumpere, idem animalium

argumentis, Nilum agnosci tradit. Quumq; se rursus considerit vi-
ginti dierum desertis, prosilire tandem ad proximos Aethiopas, fon-
te nigri vocato. Diuidi autē in ramos, vt Aegyptum præteream, in-
dicio est, Zanaga appellatus amnis ijsdem refertus animalibus, quē
a Nilo defluere compertum à nostris est.

¶ Alterum duorum, quæ me Sumere dixi argumētorum, Porcorum
videlicet nomen, quod illis tribuit Isidorus, Aethiopicarum gentiū
consensu validius confirmari. Sed vt tandem finjam, si leuioribus
coniecturis vñi videamur, interim tamen dum veritas eruitur, arhi-
tratu suo appellant Itali, cæteræq; nationes, recenti nomine Sturio-
nes, siue potius Asturiones, à Minio Asturiæ flumine, vt apud Cle-
mentem Ieptimum Pont. Max. noster Michael Siluius disseruit,
appellemus nos porcos marinos, aut si amphibologiam timemus,
quia sunt & alij porci marini, tum Plinio, tum Straboni, simplici-
ter appellemus Duillos, nomine à mille iam annis, & supra Isidori
æratem, Hispaniæ nostræ peculari, ac vernaculo. Sed de his nimis
multa.

¶ DE CALLIPODE.

¶ Callipodis meminit solus Ptolemaeus, estq; is qui in Cetobrigen-
sem, ac Salaciensem sinum ingreditur, ad duodecim millia passuum
supra Salaciam, onerariis nauigis, & celocibus nauigabilis. Nos
vulgo Sadanum appellamus. Quod nomē, vt non à fonte, vel ab ori-
gine, quasi suū detulit: Sed postea quam Exarrama, Odiuella, san-
cta detinentia, diuersis ex locis collecta, torrentium, ac fluentorum
multitudine in amnum iustorum opinionem aucti, & in alueum
vnum confluentes, paulo supra portum Regium, suis depositis no-
minibus honorem illi cesserunt, Sadanus vocati cœpit, ita nomen id
non longe perficit. Sed post sedecim, aut paulo amplius millaria
vsurpatum amittit. Salaciensi æstuario longissimo præoccupatus.
Videlicet, ne recens usurpato nomine, Dex Salaciæ, ex qua virbi no-

men, de interitu fluviorum trium superbius se iactaret.

¶ Familiares huic fluminis sunt mugiles, tum cephalii, tum labiones, barbi, & anguilla egregio sapore. Hoc & quoque & minores alii pisces. Atque ubi salis intermisetur vnde est marorum pectinum prouentus ingens. Raro lamperita in eo capiuntur.

DE TAGO.

¶ Tagus in sinum Olisiponensem ingressus, librum pro sua dignitate poscebat peculiarem. Tot enim urbes, tot valida, & opulenta oppida, in sinus ambitu, & per vtrasque amnis ripas, centum fere milia spatios. Tantum vetustatem colligenti, idonea modo materia non est.

¶ Quin & multa, quae desuicio Strabo prodiderat, ad nos integra non peruererunt. Indicio est continua verborum series. Deinde promontorium Barbaricum, & exortiones Tagi, in quas recti nauium cursus. Sunt autem stadia decem. Hoc in loco, & matis infusiones ingruunt, quarum una ultra stadia quadringenta extenditur a turri iam dicta. Ea in parte aquantur &c.

¶ Certe corruptum locum vel hoc testatur. A turri iam dicta. Aqua turri? Nullius enim mentio praetulerat. Et illud. Ea in parte aquatur. Iponlacia. Quibus restitutis locis cum impar ego sim, expectanda erunt, vel fœliciora ingenia, vel exemplaria emendatoria.

¶ Miscetur Tagus marinis aquis in intimo sinu ad oppidum villa francam. Latitudinem ostii Strabo stadiorum esse viginti tradidit, altitudinem vero permagnam, ut a nauigijs milia decem vectantibus nauigari facile possit. Hoc verum est, nauigaturque dupli ca-

nali, veteri, ac nouo, & quod ait in superioribus campis æstus accessione duas diffundi inundationes, ut ad stadiacentum & quinquaginta facies extet pelagi, reddaturque planicies tota nauigabilis, hoc nos experimur ab ipso oppido villa Franca, usque Beneuentum. Sed insula stadiorum triginta longitudinis, & æqualis fere latitudinis, fertilis optimisque uitibus consita, quæ nam fuerit, assignare non possumus.

¶ Multæ ibi sunt insulæ, ac fertilissimæ quidem, sed nullis vinetis colitæ. Frumentariæ enim factæ omnes sunt, aut passionibus seruatæ.

¶ Quod vero dicit agrum circum circa bonitate conspicuum scimus, non solum eo loci, sed ex utroque amnis latere campos illos ad Tanacos usque limosis inundationibus, tam latos, ac secundos effici, ut simplicissima, fereque nulla aratione triticum quidem, & erdeū quinquagesimo ab satione die metatur, singulari terrarum omnium exemplo. Statimque in leuiuscule aratis dicam, au scalptis milium seratur, ubere oxyfluisque proueniu, vel inter paucissimos à messe sublata dies, nullo satu, led sponte seges regerminet, fæcunditate restibili.

¶ Vt quod de Erytheia cōtra Lusitaniam insula, quæ nusquam medo est, mela tradidit, longe in his agris, amnisque insulis cōtingere copiosius experimenta demonstrant. Siue frugum libertas, siue pabuli abundantia requiratur. Tale ingenium glebæ est, quam Tagus inundationibus lætitiat. Vereque dixit Strabo. Vicina Tagocætorum opulentissima sunt oppida.

¶ Amnis quidem piscium feracissimus est, ostrorumque redundans. Inter Taganos pisces principatum obtinent Alosæ, & propter bonitatem, & propter copiam. Alterum Alosarum genus, de quo in Aegidio Scallabitano disputavi, sabogarum, vel Sabellarum, stri-

gosius, insipidiusque est, praeterquam Maior mensa, tunc enim aliquam in edulis habent gratiam, verum ita, ut recentes a flumine pruriuntur in craticula testae, petroselini pulsatio ex piperi, ac mali medici succo cōdiantur, ut merito de his intellexerit Aulonius, quum in Mossella dixit.

Stridentesque fecis obsonia plebis alofas.

CRARTE in Tago capiuntur Lampetrae, rariores Marini porculi, sive Suilli. Nam enim audeo Isidoro nisi. At celebris illa auri fama per omnes poetas vulgarissima, obscurior modo, ac prope extincta est, cautione legum, ne commotae arenae depresso res frumentarios agros nocumento afficiant. In testimonium tamen cantatae gloriae, regum Lusitanorum sceptrum ex Tagano auro, quo purius reperi nullum potest factum, & scimus, & non semel vidimus.

DE TAGINO-

MINE.

DE ipso Tagi nomine, quū aliquid etiam cuperem annotare, nihil investiganti oblatum est, quēd ullum operae esse pretium existimat. Piget autem fabularum, quas Ioannes Annus in fictitium suū Berofsum effudit, Tagum dictum fuisse a nomine regis, qui post Brigum in Hispania regnarit. Isidorum demitor virum magnum & rerum multarum bene peritum, nec elegantiorum literarum tam expertem, ut insolenti fastidio sit a dicendo testimonio ablegandus.

Ils etymologiarū libro decimo tertio. Tagū, inquit, fluuiū Carthago Hispaniae nūcupauit, ex qua ortus procedit. Fluuius arenis auriferis copiosus, & ob hoc ceteris fluuijs Hispanorum prælatus.

¶ Omitto quod non oritur à Carthagine Tagus, siue Carthaginem nouam Asdrubalis intelligamus, siue veterem Illecaonum etiā Hispanię, cuius solus meminit Ptolemæus, non autem Cicero, sicut ex non adhibita diligentia existimauit, & adnotauit in Pomponium vadianus adducto Ciceronis loco de lege agraria. Tum ipsam veterem Carthaginem vendunt. Cicero enim quam veterem Carthaginē vocarit, satis aperuit libro secūdo de eadem agraria lege. Et in Africa, ipsam veterem Carthaginem vendit.

¶ Verum hoc omisso, intelligere non possum quo nam modo Tagus à Carthagine sit nuncupatus. Nec tamen mirum, si Isidori coactior, ac cōtortior etymologia videatur, quum M. Ili varroni non perbe ne semper res ea successerit.

¶ Fuit ex nostris, qui alicubi scripserit Olyssen quo tempore Olisponem condidit, à socio Tago, qui in flumen ceciderit, ipsum Tagi nomen fluuiο indidisse. Nec abhorrebat à vera similitudine, si antiquitatis fundamento niteretur.

¶ Fateor igitur nō nosse me vnde isthac Tagi origo processerit. Sed vnde vnde sit, antiquissimum nomen est, nec aliud flumini fuisse comperitur. Bætin Cirtium ab incolis appellatum scribit Livius. Græcorum quidam, Tartessum dixerat, ut Stesichorus apud Strabonem. Stephanus ab indigenis Percem vocari tradit.

¶ Tago nulla nominis contigit mutatio, neq; apud Græcos, neque apud Latinos. Hisce vero nomen vetustissimum etiam viris propriū in Latio ostendit Virgilius Aeneidos libro nono. Dum trepidant, iicit hasta Tago per tempus utrumq;.

¶ Hispano quoq; regulo cuidam, nomen idem fuisse, quum rerum in

Hispania Carthaginenses potirentur, auctor est Silius libro primo Asdrubalis crudelitatem, Tagi reguli scaenum interitum, & serui non minus magnanimam in vindicanda iniusta domini cæde, audaciam, quam in perferendis ob patratum nobile facinus cruciatibus, generosam patientiam his carminibus prosequutus.

Interea rerum Asdrubali traduntur habentæ.
 Obcidui qui solis opes, & vulgus Iberum,
 Baeticolasq; viros fatis agitabat inquis.
 Tristia corda ducis, simul immedicabilis ira,
 Et fructus regniferitas erat. Asper amore
 Sanguinis, & metui demens credebat honorem.
 Nec nota docilis pena satiare furores.
 Ore excellentem, & spectatum fortibus ausis,
 Antiqua de stirpe Tagum superumq; hominumq;
 Immemor, erecto suffossum robore, mæstis
 Ostentabat ouans populis sine funere regem.
 Auriferi Tagus adscito cognomine fontis,
 Perque antra, & ripas nymphis v lulatus Iberis.
 Mæontium non ille vadum, non Lydia mallet
 Stagna sibi, nec qui riguo perfunditur auro
 Campum, atq; illatis Hermi flauescit arenis.
 Primus intre manum, postremus ponere Martem,
 Quam rapidum effusis ageret sublimis habenis.

¶ DE M V N D A.

¶ Munda sequitur, in medium sere vltimi promontorij latus esluens
 vt Melatradidit. Inter Durium, atq; Tagum, æquis sere ab utroq;
 spatijs separatus. A Durio Tagus inquit Plinius. CC. M. Pass, in-
 grueniente Munda.

¶ Non longe oritur , aurifer & ipse , minoribusq; nauigis aliquatenus , cymbis vero fluuiaticis , vsq; Conimbrigam hodiernam , & supra nauigabilis . Abundat Alosis , Lampetris autem vbiq; scatet laudatissimus , in superioribus etiam Troctis . Rapax est , ac modicis imbris ex crescere ad insaniam .

¶ Agros fœcundat tritico , ordeo , secale , olyra , milio , panico , & præcipue lini magna copia tenuissimi , & quum quo quis optimo conferendi . Non procul Catina oppidum (ita enim legendum) vulgo Catima dictum , etiam adhuc extat , in quuius agro fontes illi sunt Plinio libro secundo memorati , alter omnia respuens , alter absorbens , ille quia fere communem cum reliquis naturam habet , miraculo nequam est . Hic propter mirabilitatem quotidie avisentibus frequenter . Feruentiam vulgus appellat .

¶ Vidi egomet cum illo issem cum Alphonso Cardinale principe memorabili , cæsam arborem bene magnam in lacunculum arenæ , in quo ebulliens fons diffunditur pedali altitudine , iniectam , paullatim inter arenas sorberi , & post paruam moram non comparuisse .

¶ Amnis Straboni Muliadas appellatur . Sic enim libro quarto circa medium fere scribit . Deinceps post Tagum nobilissima flumina sunt Muliadas , paruas habens nauigationes . Itidem Vacca fluvius .

¶ D E V A C C A F L V .

V I O .

¶ Medio fere inter Mūdā , & Duriū inter uallo , vacca in mare influit

& ipse, ut Strabo ait, quemadmodum, & Mundus paruas habens navigationes: Nec longe ortus, a losarum, lampetrarum, troctarumque ferax. Vacuam illum Strabo vocat, Vacuum Ptolemæus. Oritur non peregre, sed paulo supra Alcobam montem collectus, inde leui augeo illapsus multos, nec exiguos fluuios, ac fere parem Agathum in se condit. Iamq; intra modum magnus mitetur mari:

Errore putauere quidam vaccæos populos ab eo denominatos, quum intra Lusitaniam ortus, latissimis Vaccorum Tarragonensis prouinciae populis dare ratione non poterit. Potius igitur a Vaccæ oppido, quod fuit iuxta Pyrenæum, ut refert nono etymologiarum libro Isidorus, Vaccum nomen est factum, & late per ci- teriorem Hispaniam propagatum.

Sed de Vaccæ fluminis ostio, maritimè tractu, inter recensendas vrbeis, quod ad rem faciat non omitemus.

DE DURIO.

Durius claritate sua, & scriptorum testimoniis celebratissimus, aquarum mole Tagum superat, nisi quod compressiore, vt fere in- ter monteis, alveo fuit, Tago per liberos, & planos campos ad ostentationem se dilatante. Hinc apud nos vice proverbijs vñ- parum. Tagus tulit famam, sed Durius vexit aquas.

Caeteris amnibus, Minio excepto, grandiores fert alosas, Lamperas, & Troctas, quas iure præferunt delicioris gulæ aestimatores,

Salmonum parcior, & Asturionum.

CNaui gatur aduerso amne M. P. fere centum, usq; ad cataractam, vnde ex rupe lenunculorum adscensum impedit, magno fragore præcipitatur. Ingens ibi lampetrarum rupi sub cadente in arcum aqua oribus adhærentium capture est. Locum cum oppidulo, Sanctum Ioannem ad Piscariam, vulgo appellant.

CNobis adolescentibus Martinus Ficaretus iuris consultus, & Latinarum literarum non imperitus, quibus operam non ignauam sub Politiano Florentiae dederat, cum intelligeret, amota cataracta, posse cymbas usque ad maxime frumentarios Sarabris, Senticæq; agros paruo negotio subuehi, & frumento onustas prono amne redire, nō minima laxioris annonæ prætentas spe, patriæ emolumento, rege permittente, priuatus ipse, & impari tantæ rei censu, moliri opus attentauit, bonamque obstaculi partem summo labore irruperat.

CVerum illudentibus optimo viro, vel qui ex vetere forte simultate nondum illi erant pacati, vel quibus mos est, facilius aliorum egregios reprehendere conatus, quam egregium aliquid ex se conari, hominemq; tanquam semidelirum, apud Regem criminantibus, neq; modo principali munificencia non iuuandum, sed coepio temerario etiam prohibendum obloquentibus. Cataractam enim illam, & meatum subterraneum non procul a Brigantia urbe, vbi terræ, & rupibus mersus amnis æstiuo tempore fere per mille passus subterlabitur, diuinum non sine prouidentia esse opisicium, negata Hispanis in mediam Lusitaniam usque ex vaccæis eâ illabendi facultate. Quasi vero una illa rupe totius patriæ securitas nitetur, tandem familiari sua re attenuatus, interuersoque armorum malignitate regali fauore, desperata perficiendi spe destitit.

CAURUM vehere Durium, si nos ignoraremus a Silio poteramus admoneri, dicente. Hinc certant Paciōle tib⁹, Duriusque Tagusq; Terris tamen pacitum est; salutari legum interdicto, quem admodum de Tago ante diximus. Nomen amnis Latini magno consensu Durium appellauere. Prolemæo Dorias est. Dioni Dorios. Straboni tum Durios, tum Durias.

CNon bene quidam miscuerunt Turiam cum Durio, idem autem bobus nomen facientes, credo ob Hispanicarum rerum ignorationem, quia Turia non tam celebris est. Fluuit autem Turia iuxta Valentiam, de quo Pomponius libro secunde Sactahin, & Turiam, & Sucronem non magna excipit flumina. Et Plinius libro tertio capite tertio. Valentia colonia tribus M. pass. a mari remota. Flumen Turia. Ita enim legendum, & apud Pomponium, & apud Plinium, erudite & vere contendit Hermolaus.

Citat locum Priscianus libro quinto, & sexto ex secundo Historiarum Sallustij, Inter leuam montem, & dextrum flumen Turiam, quod Valentiam paruo intervallo praeterfluit.

CN. quoque Pompeius in epistola ad senatum (quæ vna cum sallustianis fragmentis circunfertur) ex tide veteris codicis, quem apud me habeo. Recepit Gallia, ait, Pyrenæum, Lacetaniā, Indigetes, & primum impetum Seniori; viatoris nouis quidem militibus, & multo paucioribus sustinui. Et paulo post. Castra hostium apud Sucronem capta, & pæliū apud flumen Turia, & Dux hostiū C. Herennius cum vībe Valentia, et exercitus de leti satis clara vobis sunt.

Vbī corrupte legitur apud flumen Durium. Turiam enim vocari id flumen de quo Pompeius loquitur, ostendit Plutarchus in Seniorio. Remedia inquit, in rebus aduersis, magis claram eius virtutem faciebant, veluti in ea pugna quæ, apud

Sucronem cōtra Pompeium cōmissa est, & rursus in ea quæ apud
Turiam aduersus Metellum simul & Pompeium.

¶ Et adducunt quidam Claudianum in laudibus Serenæ.

Teniente, ferunt, per pinguis culta tumentem
Divitijs undasse Tagum, Callæcia risit,
Floritus, & rescis formosus Turia ripis
Vellere purpurio, pâssim mutauit ouile.

¶ Plerisque tamen visus poeta est non satis cœdonemix prospexit.
Nam cur fluuium paruum, & alias ignobilem, prætermisso Ibero,
Bete, Ana, Durio, ac Minio maximæ rei, quam efferre ostiebat, tanta
pompa feligeret, ac sorn osum roseis ripis vocatū Tago copula-
ret, sumini Hispanorum famæ vulgatissimæ, & dotem quæ pec-
cularis Batii est, ut ait, Martialis. Aurea qui nitidis velleratingis
sequis, illi tribueret? Quare lectionem emendarunt, & pro Turia
substituerunt Duria, quasi accepit Claudianus hoc ex Strabone,
qui ut dixi Durion, & Durian æ pellat videturq; congruere sensu.
Nam dixerat Callæcia risit floribus, adnexuitq; fluuium, qui Callæ-
ciam, & Lusitaniam diuidit.

¶ Primam autem neminis syllabam prepter Græcam diphthongon
produxisse cœditur, videlicet homo Græcus. Nostramen Silium
præponimus, qui nomen id non tantum in flumen significat, verū
etiam cum virorum proprium est prima syllaba brevi semper enun-
ciat, ut libro quinto,

Quam vīctor sub mānibus ille Sagunti abstulerat Durio?

Et libri o decimo sexto.

Nobilis hunc Durius stimulabat in æquore currum.

¶ Claudi ani vero Turiam mutare non audemus, potiusq; circa economiam labeculaſa illicondonandam, quam audaciæ nimia, tum circa declinationē cum circa mensurā syllabæ, adspergendā tā bono poe tæ notā existimamus. Turia igitur, Turia sit, & Durius suo fruatur nomine, ut Latinis placuit. Nā Gracci, in recensendis Latinis virorū fluuiorū, & yrbiū nominibus, mire variat, neq; sibimet ipsis cōstant.

¶ DE FLVMINIBVS BRACARORVM,

¶ Post Durium, quo Lusitanos a Callæcis separari supra docuimus per Grauios, qui Bracari postea dicti sunt, fluunt, inquit Pōponius, Auo, Celandus, Næbis, Minius, & cui obliuionis cognomen est Limia. Non seruauit ordinem Pomponius, sed satis habuit omneis nominare.

¶ Ordo sic habet. Celandus, Auo, Næbis, Limia, Minius: Ita enim a Durio seqūitur. Est autē Celandus is fluuius, qui ad oppida Læciā, & Marufinos mare ingreditur, æstu iuuante, etiam nauigijſ aptus.

¶ Auo, siue Auuus, vt Ptolemæo placuit, nōtior est, & nauigiorum capacior.

¶ Næbis is est, qui & oppido, & ponti Næbiæ (quuius mentionem facit in itinerario Antoninus) nōtien dedit, sed ubi Cadauo iungitur, sub Cadaui appellatione exit in mare, ad oppidum Fanum.

¶ Limia nomen retinet. Strabo alterius nominis mentionem facit.

¶ Obliusionis, inquit, fluuius, quem quidam Limetam, alijs vero Belionem vocant. Decipitur autem Strabo in eo, quod ait Limiam a Celtiberis, & Vaccis fluere. Non longe enim oritur, ex palustribus quibusdam locis inter Aquicaldensem urbem, & oppidum Montem Regium, Tractusque ille vulgo Limiadicatur, & incolae Limici, ut ex columna Aquiflauensi, quam supra posui, apparet.

¶ Cognominis obliusionis causam, Strabo idem prodidit, & nos ab illo, quum de Celticis ad Anam ageremus, summatim attigimus: Quam tamen, quoniam huic loco propria videtur esse, etiam redemus.

¶ Celtici Lusitani ad Anam pertinentes, & veteres Turduli, quum socijs armis adhæc loca peruenissent, trajectoq; Limia coorta seditione ducem amisissent, pallantes ac dissipati ea in regione consedere. Quam ob causam flumen obliusionis est appellatum. Nempe quia expeditionis, quam suscepserant, & mutuae seditionis obliiti, ibidem postea quieuerent.

¶ Auxit religionem vanitas, vt crederent a contactis fluuij aquis obliusionem incurri, adeo, vt cum D. Junius Brutus cum exercitu eo deuenisset, & milites fluuium transire nollent, raptum signiferò signum ipse transtulerit, & sic vt transgredierentur persuaserit, vt in Liuij epitome legimus, & obiter attigit Plutarchus in problematis sectione trigelima tertia. Qua ex causa Flinius eum fluuium multum fabulosum appellat.

¶ DE MINIO.

Sequitur Minius, quem Iustinus libro ultimo amissi frequentibus venis sic vocatum prodidit. Strabo duo illi nomina tribuit ita scribens. Post hos Baenis. Alij autem Minium dicunt. Verum ego duplarem errorem inesse cogisco. Alterum scripturæ, ut non Baenis sed Næuis legendum sit. Alterum sirus, ut vicinitas Strabonem fellerit. Nam diximus ex Pomponio, Næbin fluuium esse Minio, Limiaq; vicinum, qui mixtus Cadauo in Fanuensi littore crumpit. Verum qui velit suo fruatur iudicio.

Cæterum omnes i; fluuij piscium laudorum feracissimi sunt, Lampetrarum, Alosarū, Troctarū, Troctisalmonem, Iridum, atque Salmonum, in primitijs q; ipse Minius. Fert Limia Salmones, & Sviilos, sive Asturiones, sed minores. Minius vero prægrandi magnitudine & excellenti præstantia. Atq; omnes hi, quos hactenus exposui, veteribus Cosmographis noti fuerunt.

DE ALIIS NONNULLIS FLVMINIBVS.

Sunt alij, & perquam multi, necq; ignobiles. Qui quoniam in maiores influunt, nec suo alveo in mare egrediuntur, Geographiæ scriptoribus, aut ignorati sunt, aut suppressi. Horum aliquot, dignos qui in notitiam veniant hominum nostrorū, referam. Nominibus vbi liqueat priscis, ac Latinis, vbi minus, ijs, quibus modo appellantur, quam maxime potero, barbaric, si quainerit mitigata.

Quiuscemodi sunt, Cuda, Tamaca, Nahān, Ozecarus, Ancus, Caia, Cania, Seila, Subur, Thera, Sæta.

Cudam Lusitani Coam vocat. Cudam autem vocari, ex inscriptio-

¶ ne pontis Alcantaræ, vbi Transcudani notati sunt, animaduerti.

¶ Tamacæ similiter nomen ex Aquiflauensi columna accepi, vbi Tamacani populi recensentur. Nabanem, & Ozecarum historiæ sanctæ Virginis, & Martyris Irènes, quæ ante annos octingentos scripta est, acceptos refero. De Nabane alias, quum inter vrbes ad Nabantiam ventum erit.

¶ Ozecarus est, quem Lusitanî Zezaram vulgo dicunt. Is Nabanē excipit, & ipse in Tagum erumpit, tanta vi, ut Taganas aquas, ad alteram usq; ripam prostindat, & quasi indignatus, quod à maiore fluuio extinguitur, fere ad mille passus prono alueo contumaciter mixtioni resistens, a colore dignoscitur. Nam Tagus flauas ac subalbas vehit aquas, hic autem cæruleas, ad nigrorem tendenteis. Arbitrantur a multitudine lini, quæ macerandi causa quaquunq; fluit immegitur, eum traxisse colorem. Quin, & arguti quidam nomen faetum inde putant, quod infecti liquoris graueolenta caput tenter.

¶ Anci nomen, ex vita sancti Martini Sauriæsis præsbyteri, abhinc annos supra quadringentos quinquaginta scripta, accepi. De quo quum de Trapæo monte agerem, superius memini.

¶ Nontacendus est Subur, de quo à Joanne Barrho viro nobili, & inter negotia literato interrogatus respondi vetus me nomen ignorare. Sed quum Lusitane Soor dicatur, o litera obscure sono inter O, & V. prolata, ausus ego sum Subur formare, interposita, B. Ad similitudinem duorum eodem nomine vocatorum. Alterius quidem in Africa. Alterius vero in eiteriore Hispania.

¶ Noster itaq; Subur postea Raiz iunctus, suburraïæ nomen accepit, quod pertinet, donec exit in Tagum, ibi alosarum mercatura

nobis Transtaganis faciūs celebris.

¶ Scilla nōmen priscum fortiss' est, ab eō pido credi tater fluit di-
tionis Utbanensis cōrebis. Ingrediturq; Mundam, iisdem quibus
Munda pīscibus abundans.

¶ DE FERTILITATE LVSITANIE.

¶ De hodierno huius prouincie cultu, decue eius admirabili tem-
porenitate, rem ériam omnis generis frugum copia, atq; ubertate, su-
perūacanēm existim o hic verbā facere.

¶ Quæ autem antevitūs de ea re scriptores varijs in locis tradide-
runt longūm esset repetere.

¶ Vnum tantum Albenæi testimoniū adducam, ex eo facile con-
stare poterit, quam secunda, fertilis ac fœlix regio hac de qua agi-
mus semper habita fuerit.

¶ Isigiter libro octavo Dipnosophistū capite primo ita scribit.

¶ Vbi Lusitanie fertilitatem est rūtem regio Iberia, quam Hispaniam Romani appellant, declarat Polybius Megalopolitanus, ò
omnium heminum optime Timocrates, scribit libro Historiarum
trigēlio etiatio, que dibi eō optimam aeris tempaciem animalia
sunt fecunda, atq; hen ines: nec unquam truclus delunt in ea regione:
rolæ enim altæq; violæ, alparagi, resq; huiusmodi non delunt per-

maius temporis spacium, quam trium mensium.

CAt marinum obsonium, quod ad multitudinem, bonitatem, pulchritudinemque spectat, maxime differt ab eo, quod est in nostro mari.

CNam & hordei Sicus, qui medimum continet, drachma venundatur, & tritici novum Alexandrinis obolis, vini metreta drachma: hædus mediocris obolo: sic & lepus: at agnis trium vel quatuor obolorum precium esse cosucuit.

CSus, qui ad centum librarum pondus accedat, quinque drachmis in cœnas emitur, ouisque duabus, Ac siccum talentum tribus obolis emitur.

CVitulus drachmis quinque, bos iugo aptus, decē: sylvestrum vero animalium carnes neque pretio quidem ullo dignæ putantur, sed has inter se conferunt, benigneque admodum viciissim largiuntur, ac mutant.

CNobis vero bonus larēsius Romam Lusitaniam adesse facit. quotidieq; varijs implet bonis, vt cum tuavitate magnificentiaque omnia conficiatur, studet, cum nihil domo afferamus, præter sermones.

Liber Tertius.

¶ QVINAM RERV M IN LVSITANIA
PO TITI OLIM SINT.

Vibus subdita fuerit Lusitania ante Carthaginenses, atq; Romanos haud facile dixerim, nisi forte Luscinio regulo putemus, de quo & Culca, Livius libro tertio decadis quartæ. Quum is status rerum in Alia, Græciaq; & Macedonia esset, vix dum terminato cū Philippo bello, pace certe nondum perpetrata, ingens in Hispania ulteriore coortum est bellum. Marcus Helvius eam prouinciam obtinebat. Is literis senatum certiorem fecit, Culcam, & Luscinium regulos in armis esse. Cum Culca decem & scptē oppida, cum Luscinio validas vrbeis Cardonem, & Bardonem, & maritimam ðfam, quæ nondum animos nudauerat, ad finitimarum motus consurrecturam.

¶ Obscura nimis hæc sunt, rædet enim fabularum. Quare catalogū regum vel ex sicio Beroso, vel ab Annio Viterbiensi, vel a superioris ætatis Hispanicarum rerum scriptoribus excogitatum, illis re-

In quo, quibus belli isti concinatores valde placebunt.

Ego multos per totam Hispaniam diuersis in locis reges, aut potius regulos semper fuisse existimo. Quales fuere Gargoris. Habidess, Argantenus, & Geryones. Etsi Hecateus Historicus, ut est apud Arrianum libro secundo Geryenem nihil ad Iberiam pertinere tradiderit, sed potius ad Ambraciam, & Amphilocos, ipseque Arrianus neminem extare Hispanum dicit qui id nomen sciret regibus suis fuisse.

Vetum tandem fuérit, quum multi alii id tradant auctores, neq; receptæ antiquitati derogemus. Fuit quoque Theron quius in primo Saturnaliorum nichil Macrobius. Mandonius item, & indibilis apud Liuum decade tertia, quos etiam celebrat Silius. Mandonius quidem libro tertio, in catalogo Hispanorum, qui Annibalis sequenti sunt parteis. Indibilem autem libro decimo sexto.

Indibilem Latus bellare Latinis
Iam feci.

Hunc nisi ego fallor, Polybius libro tertio Andobalem vocat, de C. N. Corn. Scipione loquens cum inquit, viuos autem eis Annibem Carthaginensium ducem, & Andobalem Iberorum.

Plutarchus etiam in Scipione, non hos duos solum, verum & Corbin, & Ortuam inuicem patruelcis, de regno inter se narrat dissidentes.

Hilermus quoq; a M. Fulvio nobiliore captus in prælio apud Toletum de quo Liuius libro quinto decade quarta.

¶ Thurrhus item longe potentissimus omnium Hispanorum ut ait Liuius libro decimo decade quarta.

¶ Fuere & alij permulti, quorum seriem per continuas successiones velic describere, intemperans mentiendi libido mihi videtur. Quū maxima eorum pars vetustate nimia exoleuerit, pars, quæ apud autores nonnullos sparsum reperitur, nihil ad peculiare meum de Lusitania pertinet institutum.

¶ Romanorum, Pœnorumq; prædæ pro vt, aut hi, aut illi plus armis valuere, exposita Hispania fuit, vt Græcos, Iberos, Persas, atq; Celatas nouas sedes querentes, & Phœnices, Tyriosq; ipsos diuitiarū fama inuitatos, ante duarum harum gentium de imperio propagando contentionem prætreamus.

¶ Sub Carthaginensium ditione, cum reliqua Hispania fuisse Lusitaniam, sub initia secundi belli Punici, ex Liui cognoscitur. Postea enim quam Romanis Pœni bello fracti, Siciliam reliquerunt, cedentes tempori, compositis Africæ rebus, Hispaniam inuasere, missi cum exercitu Amilcare, cui Barcha cognomen fuit, vna cum Annibale filio, sere nonum ætatis annum agente, & genero Aldrubale rerum gerendarum socio.

¶ Amilcar igitur bonam Hispaniæ partem olim amissam bello recuperavit, nouem circiter annis cum imperio in Hispania commoratus. In bello tandem contra Vettones, (sic enim legendum apud Plutarchum in Annibale) fortiter pugnans interiit apud Castrum Altum. Nam ita Liuius locum cædis cius appellat libro quarto tertię decadis.

¶ Quo interfecto, & Annibale domum reuerso, successit Aldrubal,

qui nouam condidit Carthaginem, vt auctores sunt Polybius, Me-
la, & Strabo. Quanquam Silius Italicus ad Teucrum conditorem
eam retulit, libro tertio.

Dat Carthago viros Teucro fundata vetusto.

Et ne putemus hoc de altera veteri Carthagine in Hispania dictum
esse, cuius solus meminit Ptolemæus, & nos superius, quum de Tagi
nomine ageremus. Idem Silius libro. 15. ad vnguem situm, & portum
describit his carminibus.

*Vrbs colitur Teucro quondam fundata vetusto,
Nomen Carthago, Tyrius tenet incola muros
Ut Lybie sua, sic terris memorabile Iberis
Haec caput est.*

Quæ autem heic Silius canit, explicat copiose Liuius libro sexto
tertiae decadis.

Iustinus Teucrum ædificasse, non dicit, sed Hispanæ litoribus
appulsum, loca occupasse, vbi nunc noua Carthago est. Inde in Cal-
læciam transiisse. Fieri tamen potuit, vt aliquid ibi manserit ædifi-
cij parum frequentis, & sine nomine, a Teucro usq; relictum. Car-
thaginis enim ipsum nomē, vtramlibet in Hispania intelligas, Teu-
cer ponere non potuit, quū nōdum vlla extaret Carthago ad quius
exemplum id nomen sumeret.

Siue enim originem Carthaginis ex Iustino petas, non parum mul-
tos post Troiam captam interfluxisse annos intelliges, siue ab Au-

relio Cassiodoro qui conditam dicit a Tyriis, quod fatentur omnes sed dute eorum Carchedone, regnante apud Italos Latino Siluio, a capta Troia anni colligentur ultra centum triginta quinque.

Eusebius variat. Alibi enim auctore Philistoo a Zaro, & Carthagine Tyriis conditam dicit, ante Troiae captionem annis supra triginta. Alibi autem iuxta aliorum opinionem diu post captam Troiam.

Timaeus Siculus eodem fere tempore Romam a Romulo, quo Carthaginem a Tyriis tradit fuisse conditam. Non hic addo Virgilium, quia necessario, ut verisimilem faceret fictum Aeneae ad Didonem aduentum, paulo post Ilij excidium, exorientem facit Carthaginem. Haec gratia reginam inducit de Teucro ista dicentem.

Atque quidem Teucrum memini Sidona venire &c.

Sed historialiter tanta rei est incertitudo.

Tamen ut Iustini de Didone, & Bubulo corio, seu fabulam, siue historiam, ut receptionem sequamur, ante Romam conditam, annis septuaginta duobus fundatam a Didone Carthaginem admittamus, ita enim Iustinus.

Velleius autem paterculus libro priore, ante annos quinque & sexaginta, quam vbris Roma conderetur, ab Elyssa Tyria, quam quidam, inquit, Dido autem, Carthago conditur.

Seruius vero Grammaticus super illud, vrbis antiquafuit, ante annos septuaginta dixit.

¶ Iam, cum a capta Troia usq; ad conditam Romanam anni fuerint quadrigenti triginta tres, ut Solinus afferit libro primo capite secundo, si ex iis demas septuaginta duos, quibus Iustinus Carthaginem ait Romanum ante cessisse, non ne relinquitur Carthaginem anno a capta Troia tercentesimo sexagesimo altero fuisse exortam?

¶ Nulla ergo extabat Carthago, quo tempore, paulo post eversionem Troiae, Hispaniae litoribus Teucer applicuit. Nec igitur ei loco Carthaginis nomen potuit imponere.

¶ Nisi quis nos doceat, alterius peculiaris rei causa, id illū cōfinxisse nomen. Quā ostendi non posse ego arbitror.

¶ At Asdrubal vicum forte parum prius cultum propter loci comēmoditatem, in vrbis dignitatem auxit, atq; muniuit, Carthaginem vocatam ad imitationem patriæ, Poenis habitatoribus frequentem reddidit, vt merito vrbis conditor perhibeatur.

¶ Is ergo Asdrubal consilio magis, quam vi regulorum ac principum conciliandis per amicitiam animis Punicum valde auxit imperium, dux arte mira, & Romanis formidolosa, adeo, vt missis ad illum legatis, foedus percusserint, in quo inter cætera cauebatur, ne Carthaginiensibus liceret, Iberum fluuum cum armis traioscere, per Hispaniæ reliquum, ab Saguntinis tamen abstinentes, qua vellent progrederentur, vt libro secundo retulit Polybius, & in initio Decadii tertiae Liuius.

¶ Sub hoc imperatore Annibal vixdum puber, triennio meruit, literis accersitus Carthagine. Sed obtruncato Asdrubale a seruo quodam ob itam interfecti ab eo domini, sicut superius attigi-

mus, quum de Tagi nomine ageremus; dux ab exercitu Annibal est declaratus.

¶ Is non modo eam Hispanie partem, quæ proprius Africam est, sed etiam Lusitaniam suo iunxit imperio. Fuisseq; eum in Lusitania testatur vel oppidum ab ipso dictum, portus Annibalis in promontorio sacro, apud Melans, vel illius verba, quæ refert Liuius primo tertiae Decidis libro. Satis adhuc in vastis Lusitanæ, Celtiberiæq; montibus pecora consecrando, nullum emolumentum tot laborum, periculorumq; vestrorum vidistis.

¶ Coepro quoq; iā terram mariq; bello militasse, pro Annibale Lusitanos, ostendit Liuius Decidis tertiae libro primo his verbis. Creati consules C N. Seruilius, & C. Flaminius. Cæterum ne hiberna quidem Romanis quieta erant, vagantibus paſsim Numidis equiti- bus, & quæ his impeditiora erant Celtiberis Lusitanisq;.

¶ Quin Asdrubal Annibal frater, cui relicta erat custodienda Hispania, ut eodem libro inquit Liuius, in Lusitaniam ac proprius Oceanum concessit.

¶ Quumq; postmodum ad fratrem in Italia bellum gerentem se consulisset, ac duo alij Atdrubales, cum Magone ac Mafanissa, in Hispania rem punicam gererent, alterum ex iis Gisgonis filium ultimam Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum, & Gades vergit, hoc est transgangos, & Turdetanos Lusitanos tenuisse appetet.

¶ Mago nem autem reliquos. Vnde cum ambo ad Asdrubalem alterum, post factum cum Scipione ad urbem Bætulam præliū, auxilio iam Iero deuenissent, capto in commune consilio, vt Asdrubal ad Annibalem in Italiam cum exercitu iret, imminutumq; quod erat

Hispanis militibus repleretur.

¶ Mago traditis Asdrubali Gisgenis, quibus præcerat copijs, cum grandi pecunia ad conducenda ex Balearibus auxilia est profectus.

¶ Asdrubal vero Gisgonis cum exercitu penitus in Lusitaniam abiit, ut ad ultima Hispaniae traducti Hispani milites, a transitionibus ad Romanos prohiberentur. Hæc ex Liuio septimo tertix Decadis libro, & in initio Octauie.

¶ Et post, prælio victi Carthaginenses, duce amissio in ultimam Hispaniae oram, vespere ad Oceanum compulsi erant.

¶ Annibalem sequutos suisse Lusitanos in Italiam, non modo ex Liuio colligimus, sed id etiam confirmat Silius libro tertio in catalogo populorum, quos ad Italicum bellum Poenius contraxit.

*Hos Viriatus agit, Lusitanumq; remotis
Extractum lustris, primo Viriatus in ævo
Nomen Romanis factum post nobile damnis.*

¶ Et libro quinto in pugna ad Trasymenum, Tellum signiferum, ac nobilem Mamercum ab ijs interemptos ita narrat.

*Nec fati melior Mamercus, corpore tota
Excoluit pœnas, nulli non fauciis hosti.
Namq; per aduersos, qua Lusitana ciebat
Pugnas dira manus, raptum cum sanguine Telli*

Signiferi, magna vexillum mole ferebat,
Et trepidæ infelix reuocabat signa suorum.
Sed furiata cohors, austriq; accensa superbis,
Quodquimq; ipsa manus gestabat missile, quidquid
Præbebat tellus, sparsis non peruvia telis,
Iniecit pariter pluresq; in corpore nullo.

¶ Libro quoque decimo in memorabili illa Cannensi pugna, C N.
Seruiliu[m] a Viriato Lusitanorum duce interfectum ait, Viriatum
 vero ipsum ab AEmilio Paulo Consule.

Incurrebat in armis.

Vincentum Consul: pereundi Martius ardor,
Atq; animos iam sola dabat fiducia mortis.
Quum Viriatus agens telis, regnator Iberæ
Magnanimus terræ, iuxta, atq; ante ora furentis
Obtruncat Pauli fessum certaminis hostem.
Heu dolor, heu luctu[m], Seruilius optima belli
Post Paulum belli pars optima, corruit ille
Barbarico, magnamq; cadens leto addidit uno
Inuidiam Cannis, tristem non pertulit iram.
Consul, & insani quam quam contraria venti
Exarmat vis, atq; obtendit puluere lucem,
Squalentem rumpens ingestæ toruus arenæ
Ingreditur nimbum, ac ritu iam moris Iberi
Carminta pulsata fundentem barbaræ cetra
Inundat lœvæq; fodit vitalia manimæ.

Et nequem turbet hæc Silius de Viriato Narratio, aduertat alterum fuisse Viriatum hunc, alterum magnum illum, qui cum Lusitanis aduersus Romanos, annos quatuordecim pugnauit.

Nam hic regulus a poeta perhibetur, ille alter ex pastore, ac venatore latro, & inde dux exercitus ab omnibus qui de eo scripsere fuisse narratur. Hic a Paulo Consule in Cannensi pugna occisus est, ille alter Seruilius Cæpionis dolo atq[ue] insidijs perijt. At inter mortem vnius, atq[ue] initium bellorum alterius fluxerunt anni circiter septuaginta videlicet ab anno conditæ vrbis D X L, ad annum D C V I I.

Iterum si quis vrgeat, quo nam modo Silius Viriati nomen mox factum nobile Romanorum damnis afferat? Respondebo non referendum hoc ad priorem viriatum, quamquam, & ad hunc, qui & ad Trasymenum, & ad Cannas, Romanorum damnis inclarerat, sed potius ad posteriorem Viriatum ducem maximum. Idcoq[ue] poeta non dixit ducem factum nobilem, sed ipsum nomen Viriatum, ignotum prius, mox, idest post paucos annos, Romanorum factū nobile.

Fuisse vero idem nomen duobus Lusitanis ducibus, diuersis temporibus, non mirabitur, qui vna tempestate, tot Annibales, & plures aduerterit extetisse Asdrubales. Prætequam quod Viriati nomen, nempe a virium magnitudine dictum, utriq[ue] indictum a suis esse potuit, eadem gratia: Vnde & Lucilius Annibalem Viriatum appellauit, ut est apud Nonium Marcellum.

Finito Punico bello, & a P. Corn. Scipione pulsis Hispania Carthaginiensibus, quum nondum perpacatæ essent prouinciae, frequenter eas bellis Romani attriverunt, interdum vieti, maxime interfectis intra mensem duabus fratribus P. & Cor. Scipionibus, saepius tamen victores.

¶ Quod ad Lusitanos attinet, M. Portius Cato, is qui Censorius cognominatus est, ex Hispania citeriore, quam fuerat sortitus, ad ulteriorem descendisse videtur, si Polybio apud Plutarchum assentiamur.

¶ Lusitaniam certe in officio continuit, metu ne an beneficijs non fecio. Reperi de eo fragmenta marmorea duo, sed ex quibus nihil certi diuinare potui. Alterum Olisipone in gradibus Palatij, quod est in summa arce.

M. P O R T I V S. M. F. M. N. C A T O

Id est.

¶ Marcus Portius Marci filius Marci nepos Cato.

¶ Alterum in agro Sintriensi, in vico cui nomen est Fanum de quo alias, & est cippi fracti superior pars.

M. P O R C I O. M. F. C A T O N I
O B S I N G V L E I

Hoc est.

¶ Marco Porcio Marci filio Catoni ob singularem eius.

¶ Post M. Catonis ex Hispania profectionem, quum multæ in citiore prouincia ciuitates rebellassent circa urbis annum. DLX. sex. Digitus prætor crebra magis, quā digna dictu prælia fecit, & adeo pleraq; aduersa, inquit Liuius in initio libri quinti quartæ decadis, vt vix dimidium militum, quam quod acceperat successori tradiderit. Nec dubium fuit quin omnis Hispania sublatura animos fuerit, ni alter prætor P. Cornelius. C.N.F. Scipio, trans Iberum multa secunda prælia fecisset. Quo tetro non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc gesserat Scipio.

¶ At idem Postea proprætor accerrimum illud prælium cum Lusitanis gessit, de quo superius multa diximus, quumi qualis nam gens Lusitanorum esset disputaremus.

¶ L. Corn. Scipione, qui postea Asiaticus appellatus est, & C. Lælio nepote cos. Circa urbis annum DLXIII. Lusitani L. Æmilium Paulum proprætorem, cum vniuerso exercitu ceciderunt, in qua pugna ipsum Æmilium interisse dicit Orosius, qui eum proconsulem vocat. Nescio quem sequutus auctorem.

¶ Non enim interist, quum post hanc pugnam, iterum collatis signis, ingenti clade Lusitanos afficerit, & postea bellum Macedonicum cū magna gloria gesserit, vt idem Orosius fatetur eodem capite, nisi alium existimauerit, constat autem ex Liuio eundem fuisse.

¶ Nam quod Orosius illum proconsulem vocat, id forte est, quoniā in Hispaniam sibi decretam prouinciam, non cum sex tantum securibus, aliorum Prætorum more, sed cum duodecim honoris causa milsus est, ita vt dignitas consularis in imperio eius inesset, vt in ipsius vita narrat Plutarchus.

Sed præstat Liuium audire libro septimo quartæ decadis. Huius triumphi, videlicet M. Acilij Glabronis de AEtolis, minuit lætitiam, nuntius ex Hispania tristis, aduersa pugna in vascetanis ductu L. AEmili; proprætoris apud oppidum Lyconem, cum Lusitanis. Sex milia de exercitu Romano cecidisse, cæteros pauentes intra valium compulsos ægre castra defendisse, & ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos.

Quæsiuit aliquando a me Ioannes Vasæus vir doctus, ac diligens, quum Hispanicarum rerum chronicon commentaretur, quos nam arbitrarer esse Vascetanos, in quibus tam insignem victoriā adepti essent Lusitani.

Respondi, videri mihi lectionem nonnihil fuisse depravatam, literarum commercio, legendūq; in Bæstanis. Nam solebant nonnulli B. eo sono, quo. V. Quum est consonans, pronunciare, ut etiam modo Græci, & Hispanorum pleriq;

T, vero minutiore litera (qua nunc utimur) scriptum, facile mutari potuit in C. Vascetanos enim in ulteriore Hispania populos, scire me nullos, imo neque in citeriore.

Vesci oppidum Fauentiam cognominatum legi apud Plinium, in Bætica, & apud Ptolemaeum ex quo Vescitani fieri potuissent, si de oppidanis, non autem de populis sermo esset. At Liuius populos intellexit, in Vascetanis, inquietus, apud oppidum Lyconem. Quod oppidum si extaret, aut saltem nominis vestigium exiguae esset operæ lectionem veram agnoscere. Interea placere mihi Bæstanos pro Vascetanis substitui.

Sed ut redeamus ad Liuium circa eiusdem libri finem de P. Junio

Bruto in vltiorem Hispaniam misso. C N. Manlio. C N. F. Vul-
sone. M. Fulvio. M. F. Nobiliore Coss. circa urbis annū DLXV.
Profectusq; in Hispaniam est. P. Iunius proprætor, in qua prouicia
prius aliquanto, quam successor venisset, L. AEmilius Paulus, qui
postea regem Persea magna gloria vicit, quum priore anno haud
prospere rem gessisset, tumultario exercitu collecto, signis collatis,
cum Lusitanis pugnauit. Fusi, fugatiq; sunt hostes, cæsa decem, &
octo milia armatorum, tria milia, CCC capti, & castra expugnata.
Huius victoriæ fama, tranquilliores in Hispania res fecit.

¶ Lucium AEmilium Paulum de Lusitanis, propter hanc victoriā
triumphis le opinantur nonnulli ex verbis, Velleij Paterculi libro
priore. Tum senatus, populusq; Romanus. L AEmilius Paulum,
qui, & prætor, & Consul triumphauerat, virum in tantum laudandū
in quantum intelligi virtus potest. Consulem creauit filium eius
Pauli, qui ad Cannas &c.

¶ Sed Liuius post narratam hanc de Lusitanis victoriā, supplica-
tiones, inquit deinde fuerunt, ex. S.C. Quod Lucius AEmilius in
Hispania prospere rem gessisset. De triumpho non meminit. Neq;
Plutarchus, in hominis laudem mite propensus: neq; item Capitoli-
næ. M. Verrij Flacci tabulæ.

¶ Onuphrius autem Veronensis in cōmentario virorum triumpha-
lium, ex Paterculi a me modo citatis verbis, & basi Capitolina qua-
dam, atq; aliquot nummis non male videtur colligere illum trium-
phasse.

¶ Huius victoriæ fama inquit Liuius tranquilliores in Hispania
res fecit, verum non diu. Nam. C. Catinio, & L. Manlio in Hispa-
nijs rem p; gerentibus, circa annum ab urbe condita D L X V III.
in citeriore prouincia Celtiberi, in vltiore Lusitani armis Rō-

manorum socios vexabat, eorumque agros populabatur. Sp. Posthumio Albino. Q. Marcio Philippo Cosse.

C.ergo Catinius, qui biennio ante prætor in ulteriore prouinciam esset profectus, & tum ex prorogato imperio eam proprætore obtineret, in Astensi agro cum Lusitanis signis collatis pugnauit. Ad sex milia hostium sunt cæsa, ut refert Liuius libro nono quartæ Decadis. Cæteri fusi, fugati, castrisque exuti.

Catinius inde ad Astam oppugnâdam legiones duxit, eamque haud multo maiore certamine cœpit, quam castra, sed dum incautius subit muros, iactus, ex vulnere, paucos post dies mortuus est. Quia recognita Senatus censuit, ut C. Calpurnius Piso, qui erat successurus maturaret proscilisci, ne sine imperio prouincia esset.

Profecti igitur. C. Calpurnius Piso, in ulteriore Hispaniam, propter Lusitanoru[m] mo[ri]us, in Citeriorem, L. Quintius Crispinus, primo vere ex hybernis eductas copias in Bæturia iunxere. Ea est pars Bæticæ a Marianis montibus ad Anam pertingens.

Inde in Carpetani am ubi castra erant hostium progressi sunt, communis animo, censilioque parati rem gerere. Haud procul Hippone, & Toletu[rum] urbibus, inter pabulatores pugna orta est.

Quibus dum utrimque subuenitur a castris paulatim omnes copiae in aciem eductæ sunt. In eo tumultuario certamine, & loca sua, & genus pugnae, pro hoste fuere, ait Liuius libro nono Decadis quartæ. duo exercitus Romani fusi, atque in castra compulsi sunt. Non institerunt percussis hostes.

¶ Prætores Romani, ne postero die castra oppugnarentur, silentio proximæ noctis tacito signo exercitum abduxerunt.

¶ Luce prima Hispani acie instructa ad vallum accesserunt, vacuæ præter spem castra ingressi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant diripuerunt, regressi in sua castra paucos dies quietis statius manserunt.

¶ Romanorum sociorumq; in prælio fugaq; ad quinq; milia occisi, quorum se spolijs hostes armauerunt. Inde ad Tagum flumen profecti sunt. Ita Liuius.

¶ Prætores post hac cum omne id tempus contrahendis sociarum ex uitatum auxilijs recreandisq; ab terrore aduersæ pugnæ militiæ animis, consumplissent suppleto exercitu iterum collatis signis atrox prælium inierunt, heinc inflatis recenti victoria Hispanis, illic Romanis militibus priore ignominia accensis.

¶ Cæsi Hispani adeo, vt ex numero supra XXXV. milium quatuor milia effugerint, tria tantum milia qui armi retinuerunt, in propinquum montem se receperint, mille semiermes per agros palati sint.

¶ Romani, socijq; paulo plus sexcenti, & provincialium auxiliorum CL. ferme ceciderunt, Tribuni militum quinq; amissi, & pauci equites Romani. Pro concione postero die laudati, donatiq; phaleris, catellis, ac fibulis, equites, & Centuriones, quorum maxime operæ fusi essent hostes.

¶ Hæceo anno quo App. Claudio. M. Sempronius Coss. fuerunt

funt gesta.

¶ In sequenti anno, quo P. Claudius, L. Porcius erat Coss. in Hispania vltiore, fractis proximo bello Lusitanis, res quietæ fuerunt, ut tradit Liuius.

¶ Ex quo intelligimus prælia duo, quæ paulo ante retulimus, cum Lusitanis, ac Celtiberis fuisse.

¶ Id etiam ex eo patet, quod veteres prætores. C. Calpurnius Piso, & L. Quintius Crispinus, qui eas pugnas pugnauerant, Romam cum rediissent, vtricq; magno Patrum censenu triumphus est decreitus.

¶ Prior. C. Calpurnius de Lusitanis, & Celtiberis, paucos post dies L. Quintius ex i; ldem Lusitanis, ac Celtiberis triumphauit.

¶ In sequenti anno vltior Hispania in pace fuit, quia P. Sempronius longus, cui ea decreta erat, diutino morbo esset implicitus, & nullo lacestante per opportunity quieuerant Lusitani.

¶ Hæc Liuius in fine libri noni, quartæ Decadis. Ex quo etiam patet illa tempestate, belli, pacisq; momenta præcipue pænes Lusitanos fuisse.

¶ Inde Coss. Cn. Baebio Pamphilo. L. AEmilio Paulo, anno ab urbe condita. DLXII. P. Manlio Hispania vltior obuenit, quā & priore prætura obtinuerat inquit, Liuius, quæ tunc P. Sēpronijs pro prætoris morte, sine imperio fuerat. Is secūda aliquot prælia cū

Lusitanis fecit, quæ Liuius non explicat.

¶ A. Posthumio Albino, & Calpurnio Pisone Coss. Hispanias sortiti Praetores. L. Posthumius Albinus posteriorem, citeriore Tib. Sempronius Gracchus. Qui bene regesta centum quinque oppida ad dditionem coegit.

¶ L. autem Posthumium eadē æstate in Hispania ulteriore his cum Vaccæis egregie pugnasse, & ad XXXV milia hominum occidisse scribit Liuius.

¶ Codicem ego Liuij manu scriptum ab amico quodam accepi, in quo non cum Vaccæis, sed cum Bracaris habebatur, sicut, & in Badiana, editione legitur, probante Henrico Glareano docto, ac diligentissimo homine.

¶ Hoc aliquando Ioanni Vasæo indicaui, etramq; in eam lectionem propensus videlicet, quia in ulteriore Hispania Vaccæi non sunt, Bracari autem, iuxta vetustiorum terminationem, sicut, & nostro seuo ad Lusitaniam pertinuerint.

¶ Quod si ita esset emendari oporteret Liuij quoq; epitomen, libro quadragesimo primo, ac pro Vaccæis, reponendi Bracari.

¶ Verum postea expendens Liuij paulo superius verba, vbi sic scribit: Eodem anno in Hispania. L. Posthumius, & Tib. Sempronius propri. comparauerunt ita inter se, ut in Vaccæos per Lusitaniam iret Albinus, inde in Celtiberiā reuerteretur, Gracchus, quod maius ibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetrauit, non audeo quid, quam immutare.

¶ Videtur enim Liuius finem consilij; quo inter proprætores conuenierat posuisse, rempe, ut in Vaccaeos per Lusitaniam iret Albinus, sicut, & Tib. ipse Gracchus Mundam vltioris prouinciae vrbem oppugnauit, ac capuit. Ita enim est rep. fore yterq; existimauit.

¶ Gracchus prætor ibidem iterum ducita oppida expugnauit, & capuit. Ibidem, hoc est, in citeriore Hispania, iterum, quia iam ibi cætum quinque ad deditio[n]em coegerat, ergo in citeriore, non in vltiore prius legendum.

¶ Quonam igitur modo in vltiore Hispania gesta res fuisse narratur. Videlicet quia proprætor vltioris erat Albinus, & finitimi Lusitanis, Asturibusq; Vaccais, vti superiore libro, quum terminos Lusitanæ definiebamus ex Strabone ostendimus, etiā si eas pagnas idem extra Lusitaniam Albinus pugnauerit.

¶ Nisi & illic emendandus Liuij codex sit, vt legatur in Bracaros per Lusitaniam iret Albinus. Nam si cum Vaccais, & non cum Bracaris, hoc est cum Lusitanis eae pugnae fuissent, quo iure Posthumio Albino de Lusitanis decretus est triumphus, non autem de Vaccais;

¶ Verba Liuij hæc sunt Decadis quintæ lib. primo. Triumphi ex Hispania deinde duo continuo acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis, sociisq; eorum, postero die L. Posthumius de Lusitanis, alijsq; eiusdem regionis Hispanis, triumphavit. Docti examinent.

¶ Vnum addam, apud Orosium perperam mutatas esse prouincias. Tiberium enim Sempronium in vltiore Hispania centum quinque oppida, vt vetus habet codex, non centum quinquaginta, vt vulgata editio ad deditio[n]em coegisse scribit. Eadem autem æstate. L. Posthumium in citeriore quadraginta milia hostium bello interfecisse

Triumpharunt anno ab urbe condita quingentesimo septuagesimo quinto.

¶ Quinto Opimio Nepote. Lucio Posthumio Albino Coss. circa sexcentesimum urbis annum a Lusitanis per arma vexatos fuisse Romanos scribit Iulius Obsequens in libello de Prodigij. Quamquam Consulum prænomena perperam sint posita. Quinti enim prænomen Opimio fuit, Lucij vero prænomen Posthumio, ut patet ex tabulis Capitoliniis, sic Q. Opimius. Q.F.Nepos. L.Posthumius. S.P.F.L.N.Albinus.

¶ Posthumio tamen in magistratu mortuo, in eius locum, M. Aci- lius Glabrio suffectus est.

¶ Eodem Auctore. M. Marcello, & L. Valerio Coss. in Lusitania varie pugnatum. Consentit epitome Liui lib. 46. Hi autem Coss. M. Claudius Marcellus & L. Valerius Flaccus, fuere anno ab urbe condita D.C.I.

¶ His Coss. L. Mummi. L. F. L. N. proprætorē de Lusitanis triūphasse, ostendit in Iberico Appianus, & qui in Capitolineas tabulas commentarios edidere.

¶ Mendose legitur apud Eutropium libro quarto. L. Memmias in Hispania bene pugnauit. Nam cum hic sit, qui postea a deuictis Achæis, & Corinthijs, Achaicus sit appellatus, certum est, Achaicum L. Mummiū, L. F. L. N. fuisse, non L. Memmium.

¶ Per hæc ipsa tempora, L. Licinio, Lucullo, Aulo Posthumio Albino Coss. Hispaniense bellū, quum parū prospere aliquoties gestum, ita

confudisset ciuitatem Romanam, ut ne ijs quidem inuenirentur, qui aut Tribunatem exciperent, aut legati ire vellent, P. Cornelius Scipio Æmilianus. L. Pauli F. Africani nepos, sed adoptivus, qui, & ipse postea Africanus est appellatus, processit, & excepturum se militari genus quodcumque imperatum esset, professus est: Quo exemplo ad militandi studium omnes inuitauit.

¶ Isdem Coss. Seruius Sulpicius Galba prætor, male aduersus Lusitanos pugnauit, inquit, Liuij abbreviator. Quā rem superiori volumine a nobis tactam hic suo loco latius repetere est visum, ex quarto Orosij libro capite XXXI.

¶ Sergius autem Galba prætor a Lusitanis magno prælio victus est, vniuersoq; exercitu amissso, ipse cum paucis vix elapsus eusit, ex qua ignominia, quum vlcisci se postea Galba statuisse, immane, ac plusquam barbarū facinus perpetrauit. Quod Orosius ita narrat.

¶ Igitur in Hispania Sergius Galba prætor, Lusitanos circa Tagū flumen habitantes, quū voluntarios in ditionē recepisset, per scelus interfecit. Simulās enim de cōmodis eorū se acturū fore circūpositis militibus, cū rōs incermes, in cautosq; prostrauit. Quae res Hispaniæ vniuersitæ, propter Romanorū perfidiā, causa maximi tumultus fuit. Valerius Max. libro nono capite de perfidia sicut.

¶ Seruius quoq; Galba summæ perfidiæ. Triū enim Lusitanicæ ciuitatū, cōuocato populo, tanquā de cōmodis eius acturus, nouē milia in qnibus flos luuentutis cōsistebat, electa, & armis exuta, partim trucidauit, partim vendidit. Quo facinore maximā cladē (codex manu scriptus habet partē) barbarorū, magnitudine criminis antecellit.

¶ Accusauit acriter M. Cato Galbam, pro imperfectis contra inter-

positam fidem Lusitanis, ut testatur in Bruto M. Tullius, & obiter in diuinatione, quod explicat apertius Asconius Pædianus, & Liuij epitome libro quadragesimo nono.

¶ Etatis autem nonagesimum annum agebat Cato teste Liui Decadis quartæ libro nono, quum Galbam accusauit, ardentissima oratione, quam in origines suas retulit.

¶ Reus vero Galba, quum se damnari videret complexus duos filios prætextatos, & C. Sulpicij filium cuius tutor erat, ita miserabiliter pro se loquutus est, ut rogatio antiquaretur.

¶ Misericordia ergo inquit, libro 8. cap. 1. Valerius Maximus, illam quæstionem nō æquitas texit. Cæterum de prænomine Galbae, quod alias Seruius, alias autē Sergius habetur, si quis forte inquirat, nescio an facere satis omnino possim.

¶ Nam Cicero loco a me citato Seruium habet. Pædianus, & Orosius Sergium. Epitome Liuij prius Seruium, deinde Sergium. Liuius ipse vbi de accusatione eius meminit Sergium. At libro quinto decadis quintæ quum scribit Galbam impedire conatum, ne de capitulo Rege Perse, deuictatq; Macedonia. L. AEmilio Paulo triumphus decerneretur, ac M. Seruilius pro L. AEmilio ad populum verba facientem inducit, vbiq; cum Seruium Sulpicium Galbam nominat.

¶ Valerius Maximus in altero locorum modo citatorum Sergium, in altero vero Seruium, quemadmodum libro sexto capite quarto, de Scipione cum ait. Seruius Sulpicius Galba, quæ varietas in impressis codicibus est. In manu autem scripto, vbiique Seruium inueni.

¶ Plutarchus in Catone Seruiliū, quod parum abest a Serio. Suetonius vero in Galba Cæsare, quujus familiam ab hoc Galbi deducit, Sergium semper vocat, familiam, inquit, illustravit Sergius Galba consularis temporum suorum eloquentissimus, quem tradunt Hispaniam obtinentem triginta Lusitanorum milibus perfidia trucidatis, Viriatini belli causam extitisse. Eius quoq; filios, alterū Caium, alterum Sergium nominat.

¶ Ex quibus tranquilli locis, in prænomen Sergium pedibus propè iam ibam, nisi me Eutropius libro sentimo revocasset. Scripto enim Neronis obitu, huic ait Seruius Galba subcessit antiquissimæ nobilitatis Senator.

¶ Non ergo quicui donet Dion: Græco Auctore consulto libro quinquagesimo septimo inueni Seruiū, nō Sergiū ab illo nominari.

¶ Quare magis ad Serui prænō nec animus iam inclinat. Varietatem autem ex compendio scribendi eueniisse patet. Nam prænomina cum fere compendio notentur, tam est, ut S E R. aquibusdam Seruius, ab alijs autem Sergius legeretur.

¶ Sane tamen S E R. magis Seruium notat, quam Sergium, ut mea fuit opinio. Ego Sergium prænomen quatuor literis scribebam, sic. S E R G. ut Dionem video scriisse in initio eiusdem libri.

¶ Quod si opinioni huic meæ obiciatur etiam tribū. SERGIAM. literis tātū tribus scribi, & Sergiā intelligi, ut in Tarragonē cippo vidi. P. FABIO. P. F. SER. L E P I D O. respōdebo in tā rota tribū nihil opus fuisse pluribus literis. At in prænomine quod adhuc, vel ad illud trahi poterat in Sergio quartā literā fuisse necessariam.

¶ Tā ex Suetonio, quā ex Orosio Serui Galbae perfidiā, ac crudeli-

tatē maximī tumultus vniuersæ Hispaniæ, ac demum Viriatini belli causam fuisse didicimus, vt dederit Roma pœnas impuniti Galbæ qui contra ius, etiam inter extremæ barbariæ hosteis, sanctum, & inuiolabile vel nouem milium, vt Valerio placuit, vel milium triginta, vt Tranquillo, nefaria se cœde polluerit, & quem contra summi viri Catonis iustum acrimoniam, trium puerorum misericordia noxæ capitali exemerat.

¶ Anno igitur ab vrbe condita D C V I I. Cn. Cornelio Lentu-
lo. L. Mummo Nepote Coss. Lusitanos Viriatus erexit. De quo
hæc Auctores.

¶ Florus. Vir calliditatis acerrimæ. Qui ex venatore latro, ex latro-
ne subito dux, atq; imperator, & si fortuna cessisset Hispaniæ Ro-
mulus, non contentus libertatem suorū defendere per quatuordecim
annos, omnia citra, ultraq; Iberum, & Tagum igni, ferro & populi-
tus, castra, etiam prætorum, & præsidu n aggressus, cum Claudium
Vnimianum pene ad internitionem exercitus cecidisset. Insignia, tra-
beis, & fascibus nostris, quæ cæperat in montibus suis, tropæa traxi-
set. Tandem eum Fabius Maximus consul oppresserat, sed ab suc-
cessore Seruilio violata victoria est. Quippe qui coniuncte rei
cupidus, fractum ducem, & extrema deditio agitantem per frau-
dem, & insidias, & domesticos percussores aggressus, hanc hosti glo-
riam dedit, vt videretur aliter vinci non potuisse.

¶ Iustinus. in tanta sæculorū serie, nullus illis dux magnus præter
Viriatum fuit, qui annos decem Romanos varia victoria fatigauit.
Adeo feris propiora, quam hominibus ingenia sunt. Quem ipsum
non Iudicio populi electum, sed vt caueudi scientem, declinan-
dorumq; periculorum peritum, sequuti sunt. Quius ea uirtus,
continentiaq; fuit vt quum consulaireis exercitus frequenter vice-
rit, tantis rebus gestis, non armorum, non vestis cultum, non densiq;
victum mutauerit: Sed in eo habitu, quo primum bellare coepit,

peleuerauerit ut quiuis gregarius miles , ipso imperatore etiam opientior videretur.

Velleius in posterioris voluminis initio . Triste deinde , & contumeliosum bellum in Hispania , duce latronum Viriato , sequutum est , quod ita varia fortuna gestum est , ut saepius Romanorum geretur aduersa . Sed interempto Viriato fraude magis , quam virtute Seruiliij Cæpionis , Numantinum grauius exarlit .

Eutropius . Quintus quoque Cæpio ad idem bellū missus est , quod quidem Viriatus contra Romanos in Lusitania gerebat . Quo me tu Viriatus a suis interfectus est , quum quatuordecim annos Hispanias aduersus Romanos mouisset . Pastor primo fuit mox latronum dux , postremo tantos ad bellum populos concitauit ut ad sertor contra Romanos Hispaniæ putaretur .

Plinius in libello de viris Illustribus . Viriatus gener Lusitanus , ob paupertatem primo mercenarius , deinde alacritate vector , audacia latro , ad postremum dux , bellum aduersum Romanos sumpsit , eorumque imperatorem Claudium unimanum , deinde C. Nigidium oppressit . Pacem a Popillio maluit integer petere , quam viētus : Et quum alia dedisset , & arma retinerentur , bellum renouauit . Cæpio quum vincere aliter non posset duos satellites pecunia corruptit , qui Viriatum humi depositum perimerent . Quæ victoria , quia empta erat a senatu non fuit probata .

Orosius libro quinto capite quarto . Viriatus in Hispania , gener Lusitanus homo pastoralis , & latro , primo infectando vias , deinde vastando prouincias , postremo exercitus Prætorum , & consulum Romanorum vincendo , fugando , subigendo maximo terro: i Romanis omnibus fuit . Siquidem Iberum , &

T agum maxima, & diuersorum locorum flumina late transgrediti
& peruaganti. C. Vtilius prætor occurrit. Qui continuo cælo vix
ad internitionem pæne omni exercitu suo , vix ipse prætor cū pa-
cis fuga lapsus euasit.

¶ Deinde C. Plautium prætorem ipse Viriatus multis prælijs frā-
ctum fugauit. Post etiam Claudio Vnimianus cum magno instructi-
belli contra Viriatum missus , quasi pro abolenda superiore macu-
la, turpiorem ipse auxit infamiam. Nam cōgressus cū Viriato vni-
uersas, quas secū adduxerat copias , maximasq; vires Romani ami-
sit exercitus. Viriatus trabeas, fasces, cæteraque insignia Romana , in
montibus suis tropæa præfixit.

¶ Eodem tempore trecenti Lusitanī cum mille Romanis in quodam
saltu, contraxere pugnam. In qua septuaginta Lusitanos, Romanos
autem trecentos viginti cecidisse, Claudio refert. Et cū victores
Lusitani sparsi ac securi abissent , vnu ex iis longe a cæteris sege-
gatus , quum a circunfusis equitibus pedes ipse deprehensus , vnius
corum equo lancea perfollo, ipsius equitis ad vnum gladij ictum ca-
put descuisset, ita omnes metu perculit , vt prospectantibus cunctis
ipse contemptus, atq; otiosius abscederet.

¶ Et paulo post. L.Cæcilio Metello, Q.Fabio Max. Seruiliano
Coss. Igitur Fabius consul contrà Lusitanos, & Viriatum dimicās,
Bazziam oppidum , quod Viriatus obsidebat , depulsiis hostibus li-
berauit, & in deditonem cum plurimis alijs castellis recepit. Fecit
facinus etiam ultimis barbaris Scythiae , non dicam Romanæ fidei,
& moderationi execrabile. Quingentis enim principibus eorum,
quos societate inuitatos, deditonis iure suscepserat, manus præcidit.

¶ Pompeius sequentis anni consul fines Numantinorum ingressus
accepta magnitudine negoti , non solum exercitu pæne omni-

prostigato, verum etiam plurimis nobis lumen, qui ei militiae aferant; interemptis. Viriatus autem cum per quatuordecim annos Romanos duces, atque exercitus protriuitur, insidijs suorum interfectus est. In hoc solu Romanis circa cum fortiter agentibus, quod perquisitor res eius indignos praemio iudicarunt. In lugubri Bantum locis quibus campanulae et cornuta Veneris obliuia sunt, multilago exponit, mudat. Domini amissione, non raro in Italicis eis invenimus hinc ipsius.

Sex. Julius Frontinus stratagematum libro secundo capite quinto.
Viriatus ex lactone dux Celtiberorum, cedente se Romanis equitibus simulans, usque ad locum voraginosum, & praecultum eos perduxit, & cum ipse per solidos, ac notos sibi transitus cuaderet Romanos ignoratos locorum, immersosque limo occidit. Frontinus id videlicet

Celtiberorum illam ducem appellat, quoniam non contentus universam Lusitaniam ademisse Romanis, ultra Iberum bellum transferrens, Celtiberiae etiam populos occupavit, & aduersus Romanos erexit. Multi alia in libris his magni, ac sapientis ducis argumenta. Frontinus de Viriato prodidit, quae pecti inde possunt.

Epitome Luii libri 2. Viriatus primum in Hispania, ex pastore venator, & ex venatore laero, mox iusti quoque exercitus dux factus est, & universam Lusitaniam occupavit. M. Veturium praetorem, fuso eius exercitu, caput. Postquam C. Plautius praetor nihil foeli cius rem gessit, tantumque terrorem is hostis inculit, ut aduersus cum consulari opus esset, & duce, & exercitu.

Et libro quinquagesimo quarto, Quintus Fabius proconsul, rebus in Hispania prospere gestis labem imposuit pace cum Viriato & quis conditionibus facta. Viriatus a proditoribus, consilio Seraili Capionis interemptus est, & ab exercitu eius multum imploratus, ac nobilissime tumulatus, vir, dumque maximus per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum gessit, frequenter superior.

Chæc scriptores de Viriato, quē omnes latronē, latronumq; ducem initio suisse dicunt; Quemadmodū Strabo lib. tertio. Noster quoq; Cicerō libri de officiis secundo. Quin etiam leges latronum esse dicuntur, quibus parent quas obseruerūt, itaq; propter & quabilem prædæ partitionem, & Bargulus Illyricus, de qua est apud Theopomum, magnas opes habuit, & multo maiores Viriatus Lusitanus, cui quidem exercitus nostri imperatoresq; cesserunt. Quem C. Lælius, iis qui sapientiā & sapientiā fregit & communivit, ferocitā temq; ciuitatis repressit, p; facile bellum reliquis traderet.

Vbi quoq; aduertendū, quam Viriati attenuerūt summus Orator, victorias. Cui quidem exercitus nostri, imperatoresq; cesserunt; Cesserunt vere unde, inquit quidam, quum victos significet. At vero C. Lælius quo ambiq; suā & horum ampliudine attollit & fregit, & communivit, ferocitatemq; suis repressit. Num be manū illip; milites
sonant? Iustus vobis, si uincere aliquid quis meo contulit. aut
menstruus annularius erit, ut excedat in nubila. sicut
Et in Etrūt. Egregium Viriati bello reperiens, suist Lælium.

Acqui nisi Scruipps Cæpion Lælii in consulatu colligat, pecunia, qui Viriatum intermerent, cotupisset, nondum tane debellatum erat. Alioquin quid est quod ait Plinius, Cæpion quum vincere aliter non posset, duos latellites pecunia corrupti, qui Viriatum humi deponitum esignerent?

Redeo ad latronis nomen. Mihi videtur inuidiosius id a Romanis in magni viri odium inculcatum, latronem autem, aut latronum ducem, aliter intelligo, ut & Lilius de Masinissa Decadi tertiae libro nono ait. Inde nocturnis primo, ac furtiuis incursionibus, deinde aperto latrocino infesta omnia circa eile, maxime vix Carthaginensis ager, quia & plus prædæ, quam inter Numidas, & latrociniū ratiū erat. Et statim vix regum videbatur, latronem vagum in montibus consecutari. Latro autem vagus Masinissa erat, debitum:

sibi regnum reposcens.

¶ Ita ergo quum propter Galbae perfidiam, alienissimo a Romanis essent animo Lusitani, Viriato pastori primum inde venatori, & qui mercennariam vestitam ficeret, viro temen calliditatis aceritatem, periculorumque declinandorum petitio adhæserit nonnulli, cum quibus incursiones, ac latrocinium aduersus Romanos, Romanorumque socios exercebat.

¶ Quisius scelici audacie, quum ex Romanorum recetti iniuria multe fauissent, & copiae indies maiores accrescerent, iusto tandem exercitu congregato, electus dux, ad bellum iam intrepide, patriamque liberandam, non autem ad latrocinium processit. Quippe qui quis in iram virtutem, continentiamque adeo Lusitanus predicit, ut tantis rebus gestis, neque culicioribus armis, quam cæteri, sit usus, neque vestimentum neque victum mutauerit, ut cuiusvis regarius miles ipso imperatore opulentior videatur. Quæ animi moderatio in latronum mortibus esse non solet.

¶ Interdicto Servili Cæpionis opera a duobus domesticis satellitis Viriato, qui in interfectores eius præmium a Scipione consule petere, responsum est, nunquam Romanis placuisse, imperatores a suis milibus interfici, ut ait Eutropius,

¶ Duplicem in eius cæde perfidiam accusat Valer. Maximus libro nono capite sexto. Alteram amicorum eius, quod eorum manibus interemptus est. Alteram Quinti Servili Cæpionis, quod is sceleris huius auctor, promissa impunitate sucris, victoramque non meruerit, sed emerit.

¶ Imperatores igitur Romani, quos Viriatus deuicisse legitur, sue-

re hi. Prætores C. Vetilius, vt Orosius, siue M. Vetilius, vt Epitome Liuij habet. C. Plautius, Cl. Vnimanus. C. Nigidius, cum M. Popillio Lænate, tunc prætore, vt arbitrator. Nam consulatum non iniit, nisi post. Quintum Seruilium Cæpionem, quo agète domesti-
cis insidijs perit Viriatus. Cum Popillio ergo, adhuc integer de-
pace agitauit. Sed quia tradere arma poscebatur, quod ea res videre-
tur vieti esse confessio, bellum renouauit.

Cum Lælio varie pugnauit. Nam si eum Lælius tam fregisset,
quam in eius gratiam iactat Cicero, nequaquam censuisset Senatus,
vt bellum aduersus Viriatum, non iam per prætores, sed per consu-
les administraretur.

Cum Q. Fabio Maximo consule etiam varie pugnauit. Cum eo de-
postea proconsule varie quoq;. Quare cum eo Fabius æquis condi-
tionibus pacem fecit, qui tamen bonam ei Lusitanæ partem ademis-
set. Vnde labem prospere gestis a se rebus imposuisse Fabius est iu-
dicatus. Procul tum erat Fabius vt patet ex Liuij Epitome. Ime-
dandusq; est Flori locus paulo ante citatus. Tandem eum Fabius
Maximus consul oppresserat. Sine dubio enim legendum procōsul:
Nam Fabius anno urbis D.CXII. consul fuit. Postquam fuere
C.N. Seruilius Cæpio, & Q. Pompeius Rufus. Quorum anno
prorogatum Fabio imperium est, vt pro consule aduersus Viriatū
ex parte affectum bellum tandem consiceret.

Anno sequenti designati Coss. C. Lælius sapiens, & Quintus Ser-
uilius Cæpio auctor exdis Viriati, vt ex Eutropio ostensum ante
est. Igitur pace rursus turbata futurus victor apparebat Fabius,
nisi. Q. Seruilius Cæpio, qui post C.N. Seruilium Cæpionem fra-
trem, & Q. Pompeium Rufum consul est designatus, belliq; cum
Viriato successor insidijs victoriā corrupisset.

¶ Manet adhuc in Lusitania aliquot monumenta milium Romanorum, qui in Viriatino bello occisi sunt, ut in territorio Eborense, Pomariensi praedio, hoc, quius ego testis sum oculatus.

L. SILO. SABINVS. BELLO CONTRA
VIRIATVM. IN EBOR. PROV. LVSIT.
AGRO. MVLTI TUDINE TELOR. CON-
FOSSVS AD. C. PLAVT. PRAET. DELA-
TVS HVMERIS. MILIT. H. SEP. E. PEC.
M'EA. M. F. I. IN QVONEMIN. VELIM
MECVM, NEC SERV. NEC LIB. INSERI.
SI SECVS FIET. VELIM. OSSVA QVO-
RVM QVOMQ. SEPVLCRØ MEØ ERVI.
SI PATRIA LIBERA ERIT.

Id est.

¶ Lucius Silo Sabinus bello contra Viriatum, in Eborense prouinciae Lusitanie agro, multitudine telorum cōfossus, ad Castrum Pizutinum praetorem delatus humeris militum, hic sepultus est. Pecunia mea mihi fieri iussi, in quo neminem velim mecum, nec seruum, nec liberum inseri. Si secus fiat, velim ossua quorum quomq; sepulcre meo erui. Si patria libera erit.

¶ Honoratus Ioannes Valentinus, vir &c natalibus, & luculentacru-

ditione nobilis; & hoc, & tria, quæ suōsciam a Floriano Campensi accepta mihi Olisipone ostendit. Sed ego illi hoc emendatus tradi-
di. Alterum etiam ibidem simul inuentum esse narrabat, quod ego
& si diligenter perquisiui, hactenus tamen inuenire non potui, esse
autem ferebat istiusmodi.

Q. LONGINV. TARTAREO ABSORPT.
HIATV. ANTE TEMPVS. ARM. HOST.
IN CAMPIS LVSITAN.

M. REGVLVS. TRIB. MIL. MAR. SARCOPH.
OSSA CONTEXIT. VALETE MILIT. ROMANI

Hoc est.

Quintus Longinus tartareo absorptus hiatu ante tempus armorū
hostiliū in campis Lusitaniae. Marcus Regulus Tribunus militum
marmoreo sarcophago ossa contexit, valete milites Romani.

¶ Et hoc prope Visæum Vrbem.

L. AEMIL.L.F.CONFECT. VVLTNERE. HOST. SVB
NIGIDIO. COS. CONT. VIRIATVM LATRONEM
LANCIENS. QVOR. REMP. TVTARAT. BASIM
CVMVRNA. ET. STATVAM IN LOCOPUBL. EREX.
HONORIS. LIBERAL. QVE ERGO.

Hoc est.

¶ Lucio AEmilio Lucij filio confecto vulnere hostili sub Nigidio consule contra Viriatum latronem, Lancienses, quorum Remp tutarat basim cum vrna, & statuam in loco publico erexerunt honoris liberalitatis ergo.

¶ Hoc quoq; neq; ego vidi, neq; C. Nigidium consulem Viriatini, bello fuisse inuenio, nisi consulari potestate bellum gessisse dicamus, quem a Viriato oppressum dicit Plinius. Fertur etiam testamenti Galli Fauonij, quod retulit Marrianus in vrbis descriptione, in Lusitania repertum, quod ab Iacobo Simoneta Pisaurensi Episcopo, & Rotæ auditore, se accepisse ait, in hæc verba.

EGO GALLVS FAVONIVS IOCVNDVS. P. FAVONII F.

Qui bello contra Viriatum obcubui, Iocundum, & Pudentem filos ē me, & Quintia Fabia coniuge mea ortos, & honorum Iocundi patris mei, & eorum quæ ipse mihi acquisiui, heredes relinquo, hac tamen conditione, ut ab yrbe Roma huc veniant, & ossa hinc mea intra

quinquennium exportent, & via Latina condant, in sepulchro iussu
meo condito, & mea voluntate.

CIn quo velim neminem tecum, neque seruum, neq; libertum inseri.
Et velim ossa quorumcumq; sepul' hro statim meo eruantur, & iura
Romani seruentur, in sepulchris, ritu maiorum retinendis volunta-
tem testatoris.

Et si secus fecerint, nisi legitimæ oriatur causæ velim ea omnia quæ
filijs meis relinquo, pro reparando templo Dei Syluani, quod sub
Viminali monte est, attribui. Manesq; mei a Pontifice Max. & a
Flaminibus Dialibus, qui in capitolio sunt, opem imploreant, ad
liberorum meorum impietatem vlciscendam.

Teneanturq; sacerdotes Dei Syluani me in urbem referre, & se-
pulchro meo condere.

Volo quoq; vernis, qui domi meæ sunt omnes a prætore Vrbino
liberos cum matribus dimitti, singulisq; libram argenti puri, &
vestem unam dari, in Lusitania in agro. VIII cal. Quintiles bello
Viriatino.

Testamentum hoc paulo diuersius mihi Honoratus Ioannes Flo-
tiani Campensis manu descriptum, communicauit, hoc modo.

EGO GALLVS FAVONIVS IOCVNDVS. L. F.

Qui bello cont Viriatum occub. locundum, & Pudentem
 fili. ex test. herr. relinqu, & honor. locundi
 patr. mei, & eor. quæ mihi ad qua siui. hac
 tamen conditione, ut ab urbe Roma huc ve-
 niant, & ossa mea intra quinque. e Lusitan.
 export. via Latina condant, sepulch. marm.
 cond. mea voluntate, si secus fec. nisi legitio-
 me oriant. causæ, velim ea omn. quæ fili.
 relinqu, pro templo Dei Syluani reparando
 adtribui. Manesq. mei opem pont. Max. &
 Flaminum Dial. qui in capitolio sunt, implo-
 rent, ad impiet. contra filii. vltiscendam.
 Teneantur q. sacerdd. Dei Syluani me in
 urb. referre, & sepulch. me. cond.
 Velim quoq. quotquot domi meæ verna
 sunt, liberos a Prætore, cum matrib. dim-
 itti, singul. que libram arg. et vestem dari.
Act. VI Kalend. Quint. R Galba. Q. AVR EL. Cos.
DECVR R. Transudani hoc testam. ore eiusd.
Galli FAU. emis. lapide iussere adsculpi.

¶ Displicent tamen mihi affectata hic aliquot compendia contra se-
 culi illius morem. Ac nescio, an ita in marmore sit, an magis ita Flo-
 rianus tradere voluerit, quo antiquitatem suo iudicio maiorem re-
 presentaret, si lectori mutilatis dictiōibus negotium facesseret.

¶ Onuphrius Panuinius in primum fastorum anno urbis conditæ
 DCX. huius etiam meminit, horum, inquit, consulum mentio est, in
 testamento Galli Fauoni secundi, qui bello Viriatino cecidit, ita.
ACTVM. VI. KAL. QVINTILEIS. SER.

G A L B A. L. A V R E L I O Coss, & de Viriato sati-
jam multa.

¶ Decius inde Junius Brutus. M. Junij Penni filius, quum circa vr-
bis annum DCXVI. vna cum P. Corn. Nasica, qui Serapio appel-
latus est, consulatum gereret, in Hispaniam venit, & iis qui sub Vi-
riato militauerant, agros, oppidumq; dedit, quod Valentia nuncu-
patum est. Ex epitome Liuij. Meminit etiam huius rei Sabellicus
quintæ Aeneados libro nono. Et nos in Vincentio Martyre, ut li-
queat a Lusitanis cæterisq; Viriati militibus Valentiam esse con-
ditam & nominatam.

¶ Fabulam vero inanem esse, eam conditam ante Romam, & Romini
appellarum a Romo Rege nescio quo, apud commentitium Mane-
thonem reperto. Quæ tamen fabula Floriano Campensi, & quibus-
dam ex neotericis Hispanicarum antiquitatum scriptoribus non
displicit.

¶ Brutus igitur hic Lusitaniam vsq; ad Oceanum perdomuit. Quā-
quam vt Valerius Maximus libro texto, capite quarto ait, pæne to-
ta se ei sponte dediderat, præter Cinaniam urbem, que pertinaciter
arma retinebat, uti in superioribus diximus, quum qualis nam gens
Lusitani fuissent, disserimus.

¶ Adortus etiam Bracaros Callæciæ gentem Callaicorum, qui Lusi-
tanis auxilio venerat, sexaginta milia bello asperrimo, atq; difficili,
quamuis incautos circumuenisset, oppressit, in eo prælio, inquit Oro-
sius libro quinto capite quinto, quinquaginta milia occisa, sex mi-
lia capta referuntur, pauci fuga evasere.

¶ Propter hanc igitur de Callaicis Bracaris victoriam, Callaici co-

gnomen non autem a cætera Callæcia Brutum esse adeptum , hinc colligo, quod Strabo libro tertio. Vbi annis Minis mentionē fecit, ita scribit. Hic expeditionis Brutii terminus est. Negligenter enim vertit interpres, Brutii Præturæ terminus, obiterq; notādū, iā nō cō sulē Brutū, sed Procōsulē, illic rē gessisse, eoq; tēpore illi ad Limiā cōtigisse, quod supra retulimus, quū Bracarorū flumina recēseremus

¶ Triumphauit autem de Lusitanis , & Callæcis , anno vrbis DCXVII. I. quod in tabulis Capitoliniis ita notatur.

D. IVNIVS. M. F. M. N. BRVTVS. CALLAICVS:
ANNO DCXVII. PRO. COS. DE LVSITANEIS.
ET CALLAICEIS. EX HISPANIA. VLTE
RIORE.

Hoc est.

¶ Decius vel Decimus Junius Marci filius Marci nepos Brutus Callaicus anno sexcentesimo decimo septimo proconsul de Lusitanis, & Callaiceis ex Hispania ulteriore,

¶ Anno ab vrbē condita DCXLV. Q. Seruilius Cæpion. Q. Seruilius Cæpionis superioris filius. C N. nepos propretor de Lusitanis, & Hispania ulteriore triumphauit.

¶ At anno DCXLIX. P. Rutilio Rufus ! CN. Manlio coss. exercitus Romanus a Lusitanis cæsus est. Quod nisi a Julio Obse-

quemque quatuor tantum verbis esset notatum, per cæteros Romanos scriptores penitus ignoraremus. Tametsi de nominibus consulum Obsequens & Cassiodorus nonnihil variant, sed ego Onuphrio Panuinio, qui eam rem exquisitius indagauit, adhæreo.

¶ Anno inde conditæ vrbis D C L I I. C. Mario IIII. Q. Luctatio Cos. deuictis Lusitanis, pacatam vltiorem Hispaniam, scribit Obsequens. Non tamen a quo deuicti sint, expressit. Opinatur Panuinius a D: Junio. Syllano, propter Sexti Rufi verba. Rebellantis in Hispania Lusitanos, per D. Brutum obtinuimus, & vsq; Gades ad Oceanum peruenimus.

¶ Post, ad Hispanos tumultuantes Syllanus missus, eos vicit, Ego tamen & Obsequentis, & Rufi verba, aliter intelligo. Nempe deuictis a Bruto Lusitanis, vltiorem Hispaniam fulle pacatam, vsq; ad Gades, & Oceanum.

¶ Syllanum vero ad tumultuantes Hispanos missum, non autem singillatim ad Lusitanos. Ad quos autem tumultuantes missum intelligat non explanauit. Verum quia Panuinio, & cæteris tabularum triumphalium explicatoribus ita videtur, ab illis non discedamus.

¶ Anno vrbis D C L V. L. Cornelius Dolabella de Lusitanis triūphauit. Quod Verri Flacci tabulæ ita ostendunt.

L. CORNELIUS. L. F. L. N. DOLABELLA. PRO.
COS. EX HISPANIA. VLTERIOR. DE LVSIT.
AN. V. K. FEB.

Hoc est.

¶ Lucius Cornelius Lucis filius, Lucis nepos Dolabella proconsul ex Hispania ultiore de Lusitanis quinto Calendas Februarij.

¶ Quinto post anno, id est ab urbe condita DCLX P. Licinius Crassus de Lusitanis triumphauit, testatur hoc Verrius Flaccus, sic.

P. LICINIUS. M. F. P.N. CRASSVS. ANNO. DCLX
PRO. COS. DE LVSITANEIS. PRID. IDV. IUNI.

Hoc est.

¶ Publius Licinius Marci filius Publii nepos Crassus anno sexcentesimo proconsul de Lusitanis pridie Idus Iuni.

¶ Hunc in Lusitanis, & ea Callaeciae parte quæ Bracatorum est bellum cessisse, inde coniungimus, quod Strabo in calce libri tertii, tradit illum etiam cassiteridas insulas e regione Celtici promotoris, pace conciliasse.

¶ Sexcentesimo septuagesimo tertio urbis anno sparso per Mace-
doniam, Pamphiliam, atque Dalmatiam Romanorum bello, quoniam quod
in Hispania erat, ob id remissius gereretur, paulisper interquie-
rant Lusitani, donec discordia civilibus Sertorianum exarsit, Syl-
ianæ proscriptionis hereditas, ut inquit Florus,

¶ Quintus enim Sertorius, vir summae quidem, sed calamitosæ virtutis
ac magnæ in rebus bellicis peritiae dux, quod Marii partes fuerat

sequutus, quū proscriptus a Sylla esset, excessit vrbe atq; Italia varis casibus vbiq; iactatus.

¶ Cuius quia vitam, resq; gestas accurate perscripsit Plutarchus, & de eo multa ciuilium bellorum libro primo Appianus, & libro tertio. L. Florus, quinto. P. Orosius, præter ea quæ sparsim Plinius Junior de Illustribus viris, Valerius Maximus, Frontinus, Observens, & alijs adnotarunt, minime opus est in ea re me labore.

¶ Summatim ex Plutarcho, Appiano, atq; Orosio dicam.

¶ Ascitus ex Africa a Lusitanis, cum duobus milibus, & sexcentis, quos Romanos vocabat, admixtis Afris septiç n̄ s, illiæ venit.

¶ Adiuxit Lusitanorū quatuor milia peditū, & equites septiç. os.

¶ Atq; tam exiguis copijs aduersus quatuor Romanorum duces, sub quibus erant peditū milia centū viginti, equitū septem milia, sagittariorū, & funditorū duo milia, & urbes innumeræ, bellū gessit, quū ipse in initio viginti tātū Lusitanorū urbes in sua ditione haberet.

¶ Validas non solum gentes, & urbes, sed missos etiam aduersum se Romanos duces subegit.

¶ Cottam nauali prælio ad Mellariam superauit.

¶ Phidium prætorem ad Bætin, interfecitq; in ea pugna duo milia Romanorum ciuium.

¶ Domicium per Hirtuleium ducem oppressit. Qui etiam Manilium Galliæ procos. cum tribus legionibus, & nille quincentis equitibus in Hispaniam transgressum, castris, copiisq; nudauit, ut Orobius verbis dicam, & pœne solum Ilerdam compulit refugere.

¶ Lucium procos. contriuit. Toranium a Metello missum cum totto exercitu delcuit.

¶ Ipsum Metellum in tantam compulit necessitatem, vt L. Lollius ex Narbonensi Gallia ei ferre auxilium coegeretur, & Pompeius magnus ex vrbe cum summa festinatione eadz causa mitteretur. Nec enim habebat Metellus, quo se verteret.

¶ Aquilium a Metello missum cum sex milibus cecidit.

¶ Pompeium iam Pyrenæos montes transgressum bello exceptit, postea iuxta castris superioribus fuit.

¶ Pompeium Palantiam obsidentem vi repulit. Et castra, quæ ad Calagurrim erant, adortus, ad tria milia interfecit. Eodem Pompeio spectante Lauconem vrbe expugnauit, atq; incendit, neq; ille tam magnifice Lauconensibus de se pollicitus, socijs pereuntibus auxilium ferre ausus est.

¶ Quibus vitam ex incensa vrbe dedit Sertorius, in Lusitaniam miserabili captiuitate traduxit.

¶ Ad Sucronem Pompeium prælio superatum fugauit, ita, vt vulneratus, & ex equo prostratus, pœne interfectus, & captus sit.

Afranum qui cornu sinistrum regebat, quum Sertorianos intento in Pompeium duce pelleret, suorum intellecto periculo accurens acile superauit, eiusque milites dispersos occidit.

Ad flumen Turiam Pompeium male multauit & nisi Metellus sueruerisset, actum de eo erat. Vnde illa Sertoriis gloriatio. Ego puerum huc, nisi venisset anus illa, castigatum verberibus, domum remisisse,

Memmius Pompeij quæstor, & sororis eius maritus, ad Saguntum Sertorio superante, est interfactus.

Et cum magna strage victor ad Metellum usque peruenisset, pilo pressus Metellus interierat, nisi a suis pudore nimio affectis protectus esset.

Didium Lælium Pompeij legatum qui pabulatum exierat, scribere obsequens, a Sertorianis interfactum.

Et certe Sertoriani duces fere superiores erant Præcipue Hirtius, qui initio Metellum antequam se Pompeio iugeret, multis prælijs itigarat, tandem cum eodem Metello apud Italicam Bæticæ præuinciacem urbem ingressus, ex fiducia credo præteritarum victoriarum elatus, commissa puna, viginti milibus amissis vinctus in Lusitaniam cum paucis profugit.

At Sertorius post id cum Pompeio congressus decem milia milium eius interfecit, licet totidem, & ipse amiserit.

In tantamque desperationem duos egregios illos duces Metellum, Pompeium adduxit, ut publice Metellus præmia statuerit ei, uti Sertorium necaret, centum argenti talenta, & viginti milia agrorum gerat, & si exul esset, veniam reductionemque promitteret. Nempe, et saltem proditione consequeretur, quod armis non poterat.

¶ Pompeius vero querulus ad Senatum scripsit, nisi sibi pecuniae mitterentur se milites e provincia deductum.

¶ Recipiebat se in hyberna Sertorius in Lusitaniam, unde appetente vere, cum M. Perpenna legato suo, ad hosteis usque in Celtiberiam properabat, Lusitanorum maxime opera semper vnius. Hoc diserte assertus Appianus.

¶ Eboram vero urbem ad hyemandum peculiariter elegerat, sagaci consilio, cum sere in medio sita sit Lusitaniae, & solo fertili unde in omnes partes praesto esse poterat, si usus eueniret.

¶ Ibi domum, quae adhuc extat, & Iuniam Donacem domesticam, & libertos tres habebat.

¶ Inde cohortem unam ad bellum duxerat, uti dicemus latius, quum ventum erit ad Urbeis.

¶ Ita prospere in Hispania bellum gerentis Sertorii, quum fama etiam Pontum compleesseret. Mithridates, si ducem rei militaris perissimum sibi foedare conciliaisset, facilem de populo Romano victorię se adeptum pollicebatur. De qua re non pigeat lectorem consulere Plutarchum.

¶ Ex quo, & qui vir, & qua probitate fuerit Sertorius, & quo amore patriam unde exulabat, prosequeretur, liquido intelliget.

¶ Similis quanto digni fuerint odio Perpenna, & qui cum eo in causa magni ducis coniurauerit.

¶ Quorum tamen omnium exitus, ut proditorum esse conueniebat miser, atq; infelix non multo post, omnino fuit.

¶ Id breuiter atq; eleganter Velleius paterculus de Perpenna loquens comemorat. Sertorium inquit, inter coenam. Oscae interemit Romanisq; certam victoram, partibus suis excidi um, sibi turpissimam mortem pessimo auctorauit facinore.

¶ Item Marcellinus sub libri XXV I finem. Ad veteris perpennae exemplum, qui post Sertorium inter pulas obtruncatum dominatione paulisper potitus est frutetis sub quibus latebat extractus, oblatusq; Pompeio eius iussu est interfectus.

¶ Sic decimo inchoati belli anno suorum dolis imperfectus Sertorius victoram quidem Romanis dedit verū sineulla gloria, quod non virtute sed fraude obuenisset.

¶ Quo interempto Hispaniae vniuersæ ciuitates vltro se Romanis dedidere, præter Calagurtim, & Vxamam, sed hanc Pompeium evictit, illam siue Afranius, ut scribit Orosius iugi obsidione confessam, atq; ad infame s escas, ex inopia coactam, ultima tandem cæde, incendioq; deluit.

¶ Siue idem Popeius, vt in libro septimo capite sexto refert Varierius.

¶ Quievere itaq; Lusitani. ac de Hispanis tam Metellus Pius, quā CN. Pompeius maonus adhuc eques Romanus triumpharunt, anno urbis DC LXXXII, vt fabulæ referunt Capitolinae.

¶ Toto autem Sertoriani belli tempore nullum populo Romano
vectigal ex Hispanis fuisse, in oratione de Agrarijs legibus, contra
Rullum conqueritur M. Cicero.

¶ Iulius inde Cæsar, post Vrbanam præturam, vltiorem sortitus
Hispaniam in qua prius sub Tuberone prætore quæstor fuerat, Lu-
sitaniam, ac Callæciam imperio Romano subdidit. De qua re non
pigeat lectorem repetere quæ ex Dione retulimus, quum de Monte
Herminio ageremus.

¶ Sequuto paulo post triumvirato, Cæsar Gallias, Asiam Crassus,
Pompeius inuasit Hispanias, quas per legatos treis, M. Petreium,
L. Afranius, & M. Varronem administrabat, donec ciuale bellum
conflatum est.

¶ Ac Cæsar in Hispanias veniens, eas pro tempore quiescere coegit,
M. Lepido procos. Citeriorem, Q. Cassio Longino Vlteriorem
proprætore obtinentibus. ¶ Quo tempore ad Dyrrachium Cæsar
Pompeium obsidebat.

¶ Is Cassius Longinus inexplebilis avaritiae, nec ob eam obscuræ
crudelitatis homo, quum se prouinciax odio haberi non ignoraret,
magnasq; indies eius odij accessiones faceret, contra Prouincialium
offensionē, exercitus amore sese munire studebat, donatiuorum lar-
gitionibus immoderatis, & præmiorum pollicitationibus, ex rapi-
nis, grauissimisq; oneribus,

¶ Sestertia igitur C.militibus pollicitus, Medobrigam oppidum
in Lusitania, Montemq; Herminium quo Medobrigentes con-
fugerant, expugnauit. Ibique imperator appellatus, iterum Sestertijs
C.milites donauit,

Canno inde ab urbe condita DCC X. Cæsar post deuictum Pompeium in Hispanias est profectus aduersus duos adolescentes Pompeios Magni filios, qui bellum instaurauerant.

CProin in Pompeii partes erat Lusitania, siue quia S.P.Q.R. magis eas souebat, ut Iustiores, siue recordatione iniuriarum Cæsaris, a quo in prætura direpti nimis. hostiliter fuerat Lusitani, quamquam nec imperata detrectarent, & aduenienti portas patefacerent, ut inquit Suetonius. Et paucis verbis, Catulli mordacissimus Iambus innuit.

*Secunda præda Pontica, inde tertia
Ibera, quam scit annis auriferr Tagus.*

CUettonum igitur agrum, Lusitaniamq; pro Pompeio tenebat M. Petreius, antequam cum suis copijs, & equitibus, auxilijsq; totius Lusitanie ad Astranum in Celtiberiam proficisceretur, ut irruerent pentem Cæsarem pariter reprimerent.

Clusitanos Petrei beneficiarios vocat ipse Cæsar, in primo belli ciuilis commentario, quos custodiæ suæ causa semper habuisse confirmat.

CFece idem Munatius Flaccus in Bætica, Pompeiani nominis auctor, quam probabilior defensor, sed id credimus Valerio Maximo libro nono capite de crudelitate.

Clusitanorum enim præsidio vallatus Cæsari cum resisteret perstinaciter, Ad Artegam birbarum in modum fæuit in eos, quos Cæsar studiosos esse comperit, & in eorum uxores, ac liberos.

¶ Videat qui velit Valerium, & Hispaniensis belli commentarium, atq; obiter Valerii codicem emenderet, in quo perperam legitur. Numatius, pro Munatius, & attinguenium pro Atteguenium.

¶ Sufficiet hoc ex Dione ostendisse libro quadragesimo tertio ita scribente. Audiens autem in Atteguia ciuitate magnam esse copiam commeatus.

¶ Ac paucis interiectis. Posteaquam vero milites intravrbem recepti sunt, Munatum Flaccum ad eos misit.

¶ Munatius ergo Flaccus vocabatur, atq; ita eum appellat Plutarchus in Catone.

¶ Præterea, inquit, quum Pompeius commendationes reis dari in Iudicijs consuetas, per legem vetuisset, ac postea ipse Munatio Flacco commendationem scripsisset, Cato qui in ea causa index erat, quum recitari coepit Pompeij commendatio, aures manibus clausit, legiō illam prohibuit.

¶ Ut mendum quoq; sit apud eundem Plutarchum in Pompeio, vbi idem Catonis factum referens, Plancum eum, non autem Flaccum appellat.

¶ Nisi forte idem Munatij, tam Flacci, quam Planci appellarentur. Probabile est Munatiam gentem in duas familias Flaccorum videlicet, & Plancorum, fuisse diuīlam. Et ideo apud Plutarchum in Pompeio ex Flacco factum Plancum.

¶ Plancorum enim cognomen aliquot ex Munatijs habuisse, liquet ex L. Munatio Plancus; qui cum M. Lepido triumviro R.P.C. consulatum gestit, & ex ode septima libri primi Carminum Horatij. Præterea ex inscriptione, quam extare Caetere Onuphius Paninius in secundum saltorum, & in libello de Romanorum nominibus, asseuerat. Eacit huiusmodi.

L. MVNATIVS. L. F. L. N. L. PRON.

PLANCVS. COS. IMPER. ITER. VII. VIR.
EPVLON. TRIVMPH. EX RAETEIS
AEDEN. SATVRNIFECIT, DE MANVBIIS
AGROS DIVISIT, IN ITALIA BENEVENTI.
IN GALLIA COLONIAS DEDUXIT
LVGDVNVM. ET RAVRICAM.

Hocest.

¶ Lucius Munatius Lucij filius, Lucij nepos Lucij pronepos Plancus consul imperator iterum septemuir epulonum triumphauit ex Ræteis. Aedem Saturni fecit de manubiosis agros divisit in Italia Beneventi, in Gallia colonias deduxit Lugdunam, & Rauricam.

¶ Sed multum ab instituto diuertimus, propter Valerij locum.

¶ Redeo ad Munatium Flaccum, qui se Lusitanis stipatoribus munerat, quos tamen suæ crudelitatis satellites habuisse queritur Va-

Ierius Dion tacet. Subobscurè narrat Hispaniensis belli commentarius, neq; Munati, neq; Lusitanorum facta mentione.

Petreianos, Afranianosq; milites, quod assuefacti cum Lusitanis essent, eorum more pugnare solitos, scribit Cæsar in primo belli ciuilis commentario.

In tantum autem Pompeiis partes fouebant Lusitani, ut etiam illo iam interfecto, filijs C N. & Sext. Pompeiis, in omnem euentum adhæserint.

Transco Cotonem vel potius Catonem, vt alii habent codices, qui Atteguæ cum Lusitanorum præsidio, sub Munatio erat, & cum Tullio legato ad Cæsarem venit.

Atcerrimi Pompeianorum partium defensores fuere, Philo tota Lusitania notissimus, ac Cæcilius niger, qui cum bene magna Lusitanorum manu Hispali contra Cæsarem, pro C N. adolescenti mire laborarunt, multas ad Baetin naues incenderunt. Tandem victum ad Mundam sauciumq; nō deleruere. Sed quum, se Carteiam recepisset, sequuti sunt.

De quo tradendo quum ciues legatos ad Cæsarem misissent, re intellecta Pompeius, vt in naues, quas ibi in præsidio habebat conserueret, scapham ingressus est.

Sed pede casu funibus implicito, dum funem gladio secare nititur, pedis plantam gladio abscedit vt libro bellorum ciuilium secundo ait Appianus. Vel talum intorsit, vt Hispanensis belli commentarius refert.

¶ Quum ab hostibus quæreretur, occurrente ad id Didio, qui Cæsariane classis Gadibus præfectus erat, ex naui in qua curabatur egreditus est, & in Lusitaniam profugiens, lectica ferebatur.

¶ Sed vulneribus, & intorto talo quum ad fugiendum tardaretur, in itinere a Didio deprehensus interfactus est, non ignau se se protegens, inquit Appianus.

¶ Cuius caput Hispalin allatum Cæsar in conspectum iussit dari populo, & sic vrbe potitus est.

¶ Lusitanis, qui ex pugna superfuere, quum se ad signa recepissent, aduersus Didium elatum ea gloria redierunt, & quotidianis cum pugnis lacestantes, tripartito distributis signis, illius naues incendierunt, ipsum qui ad propellendum cum copiis processisset, prælio excipientes interfecere, omnesq; eius copias celererunt, paucis exceptis, qui aut in scapha quæ ad littus erat, aut nando ad naues, quæ in salo erant confugientes sublati anchoris vitæ subsidium remis quæsuerunt.

¶ Lusitani prædæ ingenti potiti sunt, vt refert ille Hispaniensis belli commentarius, alioqui inutilis, corruptus, impeditoq; sermone confusus. Quisquis auctor illius fuerit.

¶ Neq; enim ad Hircium, aut Opium disertos satis homines referendum ego existimo. Miles tamen Cæsaris quum esset, & in eius laudes immodicus, ita scripsit, vt sape, neq; quid velit intelligas, neq; si diuines, oratio ipsa sibi congruat.

¶ C N. Pompeio extincto, & maxima ex parte Hispania in potesta-

tem redacta, Cæsar ad Vrbanam dominationem festinans, Sext. Pompeium alterum ex Pompeij Magni filiis iuniorum, contempta eius adolescentia, neglexit in Hispania, non arbitratuſ eum aliquid magnum propter ætatem esse ausurum, sed aliter res euenit.

¶ Nam iuuenis primo cum paucis piraticā exercuit, ignotus. Deinde paulatim timorem exuens, sc̄q; Pompeij Magni filium professus, ex iis qui vel sub patre Pompeio, vel sub Cn. Fratre militauerant, victi cesserant, validum conflauit exercitum, ad eum tanquam ad ducem suum confluentibus, quibus Pompeij nomen erat gratiolum.

¶ Adiuctus igitur amplioribus copiis, formidini esse cœpit praesidibus qui sub Cæsar's imperio Hispanias obtinebant, ita ut verebentur cum eo ad manus venire.

¶ Quare intellectus Cæsar Carrinatem cū validioribus copiis misit, qui Pompeium debellaret.

¶ Apud Appianum Carrinam in his locis scriptum pro Carrinate reperias, nescio an interpretis vitio. Nam sermo est de C. Albio Carrinate, qui postea consulatum gessit, quem Augustus abdicasset.

¶ At vero iuuenis cognito Carrinatis aduentu, statim aduolans illū opprescit. Ea ex causa Cæsar successorem Carrinati misit. C. Asiniū Pollionem, quo in ulteriore Hispania bellum gerente, Cæsar intentus est. Et Senatus Pompeium ultro reuocauit.

¶ Ille vero quum Massiliam esset delatus ad urbem nequaquam rediit, sed quæ ibi fierent intentus expectabat.

¶ Atq; electus maris imperator, vt pater eius fuerat assumptis, quæ in portu erant, nauibus, vna cum iis, quas vel secum, vel in Hispania habebat, cōtra triumvirorum dominationem in Siciliam nauigauit.
 ¶ Multi illum Galli, multi Iberi, multi etiā Lusitani sequuti sunt, Pompeijs patris amore, & Cæsaris adhuc odio.

¶ Nam etiam Bruto a triumviris proscripto, quum vna cum Cassio ad Nigrum sinum aduersus Antonium bellum pararet, quatuor milia Celtarum, ac Lusitanorū equitum illi fuisse scribit Appianus.

¶ Pompeius igitur Sicilia potitus contra Octauium, & Antonium pugnauit plerumq; victor.

¶ Et quidem magni famam ducis posteris reliquisset, si nihil tentasset ulterius.

¶ Verum mutata priori fortuna, quasiq; insolentiam eius indignante, qua se, & amictu cæruleo, & verborum vanitate, Neptuni filium esse iactauerat, tanquam Magni Pompeijs esse, fuisse parum, victus Antonij se duci Titio deditis, a quo Miletii imperfectus est.

¶ Qui copiosius ista scire velit, legat Appiani civiliū bellorū libros quartum, & quintum. Nos in his immorati prolixius aliquanto sumus, propter Orosium qui Sext. Pompeijs mortem post Mundensem pugnam statim sequutam scribit, nescio quē, sequutus auctorem.

¶ Eius hæc sunt verba libro sexto, capite decimo sexto. Ultimum bellum apud Mundam urbem gestum est, vbi tantis viribus dimicatum, tantaq; cædes acta ut Cæsar quoq; veteranis suis cedere non erubesceret, quum cædi, cogiq; aciem suam cerneret, præuenire

morte futurum victi dedecus cogitarit, quum subito versus in fugam Pompeiorum cessit exercitus.

¶ Et statim CN. Pompeius cum centesimo equite aufugit.

¶ Frater eius Sex. Pompeius contracta celeriter non parua Lusitanorum manu, cum Cæsonio congressus, & victus, fugiens & imperfectus est. Mundaciuitas cum immensa hominum cæde, Cæsare oppugnante vix capta est.

¶ Dubium tamen apud me non est, corruptum Orosij locum hunc. Nam paulo post capite decimo octauo, & capite decimo nono, Octauij quartum bellum aduersus Sex. Pompeium CN. Pompeij filium commemorat, narratq; eum Siciliam occupasse, & tandem a Tito, & Furnio Antonianis ducibus victum, & captum, post paululū fuisse imperfectum, vti ex Appiano ante diximus.

¶ Quare priori loco libenter legerem. Cum Cæsonio congressus, & victus fugiens pæne imperfectus est. Eus sit enim, atq; ad piraticam inde se conuertit, quod etiam Orosius ipse confirmavit, his verbis.

¶ Sex. Pompeius postquam se in proscriptorum numerum relatum comperit, conuersus ad latrocinia, omnem oram Italiae cædibus rapinisq; vastauit, Sicilia prærepta.

¶ Cæterum ut ad C. Asinium Pollioñ redeā, eius tres extat epistolæ inter Ciceronis familiares libro dec. mo, in quarum una sicut habetur.

¶ Sed vt rationem in eo, quo die prælium Pansa commisit, eodem à

L

¶ adibus naues profectæ sunt. Nulla enim post hyemem fuit ante eam diem navigatio. Et hercule longe remotus ab omni suspitione futuri ciuilis tumultus, penitus in Lusitania legiones in hibernis collocaueram.

¶ Inclinauit post hæc ad Cæsarem Augustum fortuna, & Romani orbis imperium adeptus, Hispaniam, quum per se, tum per suos duces, intra annos quatuor pacatam reddidit. Colonias partim deduxit, partim ampliauit. De quibus nonnihil inter urbes referemus.

¶ In primo volumine, quum terminos Lusitanæ signabamus, diximus Bæticam prouinciam plebi attributā ad quā prætor mitteretur qui legatū, & quæstorē haberet. Reliquas omnes in Hispania Cæsarī fuisse, qui duos mitteret legatos, prætorium, & consularem.

¶ Ex ijs prætorius legatū secum habebat, qui Lusitanis Bæticæ adiacentibus, & ad Durium usq; protensis, ius diceret.

¶ Consularis, quod reliquum erat Hispaniæ administrabat.

¶ Augustus enim omnium prouinciarum Romano imperio Subditarum administrationem ita diuilit, ut aliæ proconsulares essent, aliæ prætoriæ, aliæ præsidiales.

¶ Proconsulares, Senatui, prætorias populo demandauit.

¶ Præsidiales sibi ipse sumpsit, in quas legatos mittebat, qui modo præsides, modo Cæsarī, vel Augusti legati dicebantur.

¶ Iiç p̄sides, legatiue Cæsaris, nonnunquam honoris causa consulari potestate augebantur, ut eiusdem essent auctoritatis quibus proconsules.

¶ Proconsulium namq̄ dignitas amplior, quam legatorum, p̄sidū ve erat, quoniam hi ex equestri ordine eligi poterant, illi non nisi ex Senatorio, consulariue prouincias sortiebantur.

¶ Proconsulares ergo, & prætoriae illæ sunt factæ, quæ vel pacatæ iam essent, vel militari præsidio non indigerent.

¶ Quæ vero adhuc rebelles, legionibus, armisque retinendæ videntur, sibi attribuit Cæsar, specioso quidem prætextu gratificandi Senatui, populoq̄ R. quasi eis laborem adimeret, re autem vera, ut ipse exercitus, copiasq̄ militares, omnes in sua potestate haberet, ne vinquam Senatus, populus ve inualam remp. repetere auderent, ut scriptum reliquit Dion.

¶ Hispaniæ igitur postea in sex prouincias diuisæ. Bætica, Lusitania, & Callæcia consulares factæ, Tarraconensis, Cartaginiensis Insularis, & Tingitania, quæ trans fretum Hispaniæ est contributa, præsidiales.

¶ Tandem Lusitania in duas diuisas prouincias, quarum altera, videlicet maior veteris prouinciae pars, suum sibi Lusitanæ nomen retinuit Altera Vettoria dicta est, ut in primo libro abunde retulimus.

¶ Paulatim emersere Comites, eorumq; vicarii, usq; ex Hadriano, qui Senatum quendam domesticum in Palatio suo habuit, qui peregre cuncte

comitaretur. Cæsaris Comitatus ideo nuncupatus, & illi ipsi Senatores, comites Palatini.

¶ Donec diuus Constantinus oppida, vel prouincias illi attributas ad eorum transstulit hæredes.

¶ Atq; hæc origo est dignitatis Comitum, Ducumq;.

¶ Morem eum sequuti Longobardorum reges Italiam sibi subiectā in Comitatus varios, atq; Ducatus diu serunt.

¶ Limitanei quoq; duces Marchioncs nuncupati sunt, quoniam limitem, marcham vulgus appellaret.

¶ Ab Augusto igitur usq; ad Gothos, nihil quod magnopere ad Lusitaniam pertineat in tam deplorato scriptorum antiquorum interitu, ego reperi. Nisi Lusitaniam in Romanorum acquiesce dominatu, corumq; legibus domitam paruisse.

¶ Othonem postea Cæsarem fuisse a Nerone Lusitanæ præfectum, ut Popæa illius vxore, amoto ex urbe viro liberius frueretur, libro tertio scribit Tacitus.

¶ Vbi inquit, usq; ad ciuilia arma, non ex priore infamia, sed integræ, sancteç egit. procax otij, & potestatis temperantior. Eadem fere repetit libro decimo septimo.

¶ Suetonius quoq; Tāquillus in Othone. Sepositus, inquit, est per

causam legationis in Lusitaniam. Iactatum etiam de hac reditichū.

*Quur Otho nientito sit q̄aeritur ex ful honore,
Vxoris machis cæperat esse suæ.*

¶ Illum tamen per decem annos moderatione, atq; abstinentia singulari, prouinciam administrasse testatur.

¶ Et pro Romanis etiam in Italia militauere Lusitani. Eodem enim libro scribit Tacitus, Lusitanorum cohortes sub Vitellijs sacramento fuisse.

¶ Septimæ Lusitanorūm cohortis meminit Alciatus in annotationib; in Taciti librum decimum sextum, ex inscriptione marmorea, quæ Comi adhuc sit in memoriam Calpurnij Fabati Nouocensis. C. Cæciliij Plinij prosoceri.

¶ Sorranale vocatur oppidum inter Dertonam Genuamq; non procul a montibus. Ibi ego inscriptionem vidi, quam aiebant ex diruto iuxta oppido Ansilia, seu potius Attilia sive ille allatam. Ea est huiusmodi,

Q. ATTIO. T. F.

MAEC. PRISCO

AED. II VIR. QVINQ.

FLAM. AVG. PONTIF.

PRAEF. FABR. PRAEF. COH. I.

HISPANORVM. ET. COH. I.

MONTANORVM. ET. COH. I.

LVSITANOR. TRIB. MIL. LEG. I.

ADIVTIC. DONIS. DONATO.

AB IMP. NERVA. CAESARE AVG.

GERM. BELLO SVEBIC. CORON.

AVREA. HASTA. PVRA. VEXILL.

PRAEF. ALAE. I. AVG. THRACVM.

PLEPS. VRBANA.

[*Hoc est.*]

¶ Quinto Attio Titi filio Mæcenati Prisco ædili duumuiro quinque Flaminis Augustali pontifici præfecto Fabrum, præfecto cohortis primæ Hispanorum, & cohortis primæ Montanorū, & cohortis

tis primæ Lusitanorum , tribuno militum legioris primæ adiutricis donis donato ab imperatore Nerua Cæsare Augusto Germanico, bello Suebico corona aurea, hasta pura, vexillo: præfecto alæ primæ Augustalis Thracum, plebs urbana.

¶ Vbi illud animaduersione dignum iudicauī, Lusitanos separatim ab Hispanis esse positos.

¶ Abiere tandem in Romanorū mores Lusitani, & ciuitatē linguāq; Latinā, sicut & Turdetani accepere, vt in libello ad Vasæū pro colonia Pacēsi, disputauī, vt audiēdus quidā nō sit, quise operæ pretiū facturum existimauit, si post disputationē illā meā Genelio Sepulvedæ Badiozam pacem fuisse Augustam afferenti subscriberet.

¶ Nos ad libellum illum remittimus lectorē, & ad ea quæ postea inter vrbes commentabimur.

¶ Cæsaribus etiā plerisq; statuas erexere, vt alioi ostendemus. Quin si qua mira res suboriretur, quæ aut animū pasceret, aut oculos, ad illos protinus mittebāt, vt Tiberio principi Olisiponēs, missa ob id legatione, nūciasse tritonē qua noscitur forma, in quodā specu canētē concha visum, auditumq; scribit Plinius libro nono capite quinto.

¶ Prouinciam in tres Iuridicos conuentus diuisam , Emeritensem, Pacensem, & Scallabitanum , sic, vt triangulum æqualium prope laterum facerent.

¶ Er urbium alias colonias appellatas , alias municipia , vel ciuium Romanorū, vel antiqui Latij, vel stipendiarias relictas, ex Plinio in Lusitanicæ descriptione , supra ostendimus , & postea ostendemus,

diuisam quoque in duas non semel diximus.

¶ Erant nihilominus in Lusitania aliquot siue reguli, siue dynastæ aut toparchæ, imperio Romano subditi, qua is pater fuit Encratidis nobilissimæ virginis, & martyris, Cæsaraugustæ, & in tota Celtiberia notissimæ: Et iam dominantibus Gothis, Castinaldus Nabantiae princeps.

¶ DE GOTHIIS.

¶ De Gothorum autem origine ad institutum meum scribere nequaquam pertinet, maxime non conuenientibus inter se, qui de illis scripsere auctoribus.

¶ Verum quia lucem aliquam, ijs quæ dicenda sunt, ea res afferet, in summa, Getas eos fuisse ac Sarmatas, nonnullosq; alios populos illis finitos, dixisse sufficiat.

¶ Multæ siquidem gentes, siue ex Schandia, Cimbricæ Chersonesi insula, siue ex Vicinia, Gothicum effecere nomen priscis scriptoribus ignoratum, & sub Getica appellatione confusum, donec viribus ipsi suis emersere magna vocabuli claritate, quod aduce proprio, qui Gothus vocabatur, ut afferit Vitichindus Saxonicorum libro primo, sortiti sunt.

¶ Nisi malimus a Gutis ipsius Scandiæ, iuxta Ptolemaeum gentibus eos prius Guthos, deinde Gothos fuisse deno minatos.

¶ Gothicæ gentes, inquit Procopius, belli vandalici libro tertio,

multæ quidem, & aliæ prius fuere, quam nunc,

¶ Omnia autem maximæ, ac potissimæ, Goths, & Vandali, & Vesogothi, & Gepedes, iam dudu Sarmatæ, & Melanchlæni appellati.

¶ Addamus, & nos, Gothos in Ostrogothos, & Vesogothos, hoc est in Orientales, & Occidentales fuisse diuisos. Ita Iordanes in Geticis.

¶ A loco Orientali dicti sunt Ostrogothi, residui vero Vesogothi in parte occidua, & sæpe alias.

¶ Ratio in promptu est Germanicam linguam non ignorantibus, Goths enim veteris Germaniæ fuere populi, apud quos VVest. Occidens dicitur, & si Germanice pronunciandum sit, VVestgothi, idem est, quod Occidentales Goths, & contra Oster Oriens vocatur.

¶ Vnde Carolus magnus cum ventorum nomina in suam linguam mutaret, subsolanum Orientalem ventū Ostrenvvindt, appellauit.

¶ Zephyrum vero qui ab Occidente spirat vvestren. Sicut adnotauit is qui vitam eius mandauit literis.

¶ Ut obiter admoneam, ventorum nomina, quibus hodie nautæ Lusitani vtuntur a Carolo fuisse imposita.

¶ Inter Goths duæ nobilissimæ excellebant familiæ, Amalorum videlicet inter Ostrogothos, & Baltorum inter Vesogotos.

Gloriandis in Geticis. Diuisi, inquit, per familias populi, Vesgothi, familie Balthorum. Ostrogothi præclaris Amalis seruiebant.

Et quidem Amali, regem Amalam suæ stirpis & nominis auctorem fuisse gloriabantur.

Balhi vero ab Alarico qui ob audaciam Baltha id est audax, inter suos cognomen acceperat, diriuati sunt.

Cæterum Vesgothos nobilitarunt, Alarius, quem dixi, & Valilia, & Theodoricus, is qui pro Romanis vnam cum Aetio in Catajauicis campis contra Attilam pugnans victor occubuit. Quem ex nostris quidam Theodoreum vocant, Gregorius Turonenis Theudonem.

Videlicet in barbaris his nominibus, vel suo more proferendis, vel paulo mollius pronunciandis, mutuo non consentiunt scriptores.

Ostrogothos, quos Amalorum excellens familia illustrabat, longe illustriores reddidit magnus ille Theodoricus Amalus à Zenone Augusto adoptatus, & quasi alter imperator Romæ, & Italæ destinatus.

Alanos præterea, Gothicum & ipsum genus, eodem Procopio Autore, minime prætereamus, quos Massagetas fuisse, scribit Amianus Marcellinus libro vigesimo tertio.

Tametsi cognatae gentes ex secessionibus, ac factionibus inuicem diuisæ, etiam inter se frequenter bella gessere.

¶ Quo factum est, ut Alani, Suevi, & Vandali a Gothis vicinis, & consanguinitatis pulsii sedibus, foedere inter se iunsti, primum in Pannonias, deinde in Gallias postremo in Hispanias immigrarent.

¶ Ex quibus Vandali Baeticam occuparunt, ab ipsis d. inde Vandiam, & Vandaliciam nominatam. Vnde a Vologothis qui posteri inundarant & eorum rege Vallia, Honorio Augusto iam foederato electi in Africam sunt.

¶ Alani Emeritam, maioremq; Lusitaniæ partem, cum Olisipone, quæ semel pecunia se redemerat, tenuere.

¶ Suevi, Callaeciam omnem.

¶ Verum qui ad Emeritam confederant, a Constantio prius comite, deinde Cæsare ab Honorio declarato, & restitutæ Placidæ matrimonio affine facta, cum eiusdem Valliae, & Vologothorum auxilijs graui prælio superati, quā in pugna Athacem regem amiliscent, pars ad petendam pacem inclinarūt, pars ad Suevos, qui Olisiponē tenebant, confugientes, sub eorum tutela acquieuerere.

¶ Omnesq; i metu Romanorum territi, consilia pacis agitantes, hæc ab Honorio postulabant, ut Orosius ait.

¶ Tu cum omnibus pacem habe, omniumq; obsides accipe. Nos nobiscum configimus, nobis perimus, tibi vincimus. Immortalis vero quæstus erit Reip. tuæ, si vtriq; pereamus. Ita illi tunc.

¶ Verum audita Constantij morte repudiato petitæ pacis consi-

lio, ad ingenium redierunt.

Et quidem Alanii Emeritam reuersi, totam sibi Lusitaniam vendicabant, Vandalis qui in Baetica superfuerant adhortantibus.

Erexerant enim animos, Vallia Tolosam reuerso, quam ei Honorius permiserat, cum nonnullis alijs auxitanæ prouineiæ, ciuitatis. Vnde Vesogothia regio ea est nuncupata. Hispani nostri, Galliam Gothicam dicere maluerunt.

Audaciam quoque auxit inseguuta Honorij mors.

Sed quum minor Theodosius, Valentianum Placidiae amitæ suæ, & Constantij filium Cæsarem declarasset. Is contra Alanos, atque Sueuos in Lusitaniam comitem misit Sebastianum.

Qui sane gesta bene re Lusitania potitus erat, Tyrannide tamen affectata, cum Vandalorum reliquis, & Vesogothis iniuste fœdus. A quibus paulo mox circunuentus, & imperfectus est.

Suevi ergo relicta sociis Alanis Lusitania, ad suos qui in Calæcia erant, quum se contulissent, atque in maius corpus coaliissent, regnum constituere.

Quod ab Hermerico ad Leouigildum Vesogothorum regem, per annos CLXXVII durauit, ut Isidorus testatur.

Prævaluere autem Vesogothi, & actis altius radicibus, quum in

citeriorem Hispaniam, tam etiam in Narbonensem Galliam se exten-
dentes, per annos tercentos, è octoginta, atq; amplius regnauerunt;
quod decus, & gloriam Roderico regnante amiserunt.

¶ Ad hunc modum, Hispaniæ Scythicis nationibus patuerunt, ad-
miscetibus se semper, in istiusmodi demigrationibus vicinorum gê-
tiū populis, quos tristis cæli, glebaeque infœcundioris tædiū cepisset.

¶ Vniuersos tamen propter amplitudinem, Gothicum nomen am-
pletebatur.

¶ Hæc breuiter, & summatim dicta sint, quæ ad suscepturn a nobis
opus facere videbantur.

¶ DE VIIS MILITARIBVS.

¶ Vias militares, atq; publicas, faciles, & expeditas, quum in Italia;
tum in prouincijs efficer Romani conabantur.

¶ Qua in repræcipuam, & supra reliquos principes egregiam na-
uauit operam Trajanus, vt etiam annotauit medicus Galenus Me-
thodi libro nono.

¶ Vias igitur publicas propter lutum sternebant lapidibus. Lucre-
tius libro primo dixit.

Strataq; iam vulgi pedibus detrita viarum,
Saxea conficimus.

¶ Vnde eas nos Lusitani stratas regias appellamus.

¶ Sternebant autem alibi impolito, rudiq; lapide, alibi pro urbium claritate quadratis saxis, pene insana profusione, ut memini in Narbonenii Gallia me vidisse.

¶ Milia passuum erectæ columnæ distinguebant, cum in inscriptionib; eorum qui eas fecerant, eorumque qui refecerant.

¶ Inde illa formula vulgatissima, primo ab urbe, ad primum ab urbe lapidem, & similia.

¶ Locis autem viginosis, ac depresso, addebat terræ aggerem, super quem lapideam crustam insternerent. Eoq; factum, ut aliquando ipsa publica via, ac militaris, agger publicus diceretur, præcipue à scriptoribus Gallis, qualis Appolinaris est Sidonius, qui in proposito ad libellum dixit.

*Antiquus tibi nec teratur agger,
Quicus per spatium, satis vetustis
Nomen Cæsareum viret columnis. Et sepe alias.*

¶ Virgilius etiam dixit Aeneidos quinto. Qualis sepe viæ depresso in aggere serpens.

¶ Sed verbi insolētiam mitigauit, ac molliuit, quoniam nequaquam simpliciter, in aggere, sed in aggere viæ dixit,

¶ Taliū viarum septem in Lusitania, atq; in Bracaris supersunt adhuc, & vna in Vettōnia, altera Lusitanie prouincia. Verum magna ex parte adgestionibus, stratisq; vetustate corruptis, & collapsis miliariorum columnis.

¶ Prima quius meminit Antoninus Pius in Itinerario, ab Olisipo-
ne ducebat Emeritam. Cuius verba apponam aliquanto emenda-
tius, quam vulgo circunferuntur.

ITEM AB OLISIPONE EMERITAM
M. P. CCIII. Sic.

Equabona. M. P. XII.

Cetobrica. M. P. XII.

Ceciliana. M. P. XII.

Malcea. M. P. XVI.

Salacia. M. P. XII.

Ebora. M. P. XLIII.

Ad Anam flumen. M. P. LX.

Euandriana. M. P. XVII.

Dippone. M. P. XII.

Emerita. M. P. IX.

¶ Omitto oppidorum nomina, de quibus suo agetur loco. In hoc iti-
nere in prædio, quod Pinarium vocat, Illustrissimi ducis Auiarien-
sis, X X. Mil. P. a Cetobriga. a Salacia vero XVI. M. P. Oppidi
ruinæ supersunt, & ibi cippus non inelegans.

L. AELIO. AVRELI
O. COMMODO.
IMP. ANTONI
NI. AVG. PII. P. P.
FILIO. COS. DE
SIGNATO. P. M.
D. D.

Hoc est.

¶ Lucio Ælio Aurelio Commodo imperatori Antonini Augusti
Pij patris patriæ filio consuli designato pontifici maximo dedi-
carunt.

¶ Inter Salaciām, atq; Eborā, in colle super flumē, cui Riuo Mau-
rino nomen est, columnā adhuc extat ad hunc modum inscripta.

IMP. CAES. DIVI
SEPTI^{US} SEVERI PII
ARAB. ADIAB. PARTHI
CL. MAX. BRIT. ^{PAX.} F
DIVI M. ANTON. PII
GERM. SARM. NEP.
DIVI ANTONINI PII PRONEP.
DIVI HADR. ^{SEPTIUS SEVERUS} ABNEP.
DIVI TRAIANI PARTHIC^{TER}
ET DIVINERV^{ITER} ADNEP.
M. AVR. ANTONIN^{US}
P. F. AVG. PAR. MAX.
BR^I MAX. GERM. MAX.
PATER MILITVM. TRIB
POT. XX. IMP. III. COS. III
P. P. PROC. REST^{RESTITUTUS}

Hoc est.

Imperator Cæsar Diui septimiij Seueri Pij Arabici Adiabenici,
 Parthici Maximi Britanicij Maximij filius Diui Marci Antonini Pij
 Germanici Sarmatici Nepos Diui Antonini Pij, pronepos, Diui
 Adriani, ab nepos Diui Triani Parthici, & Diui Neruæ ab nepos
 Marcus Aurelius Antoninus Pius foelix Augustus Parthicus Ma-
 ximus Britannicus Maximus Germanicus Maximus pater militum
 tribunitia potestate vigesimum imperator tertium, consul quartum,
 pater patriæ proconsul restituit.

Ad duodecimum ab vrbe Ebora lapidem, itineris eiusdem, in pra-
 dio quod vocat Tabularios, duæ sūt colunæ, altera omnino corrosas
 yetustate literas habet, altera cum hac inscriptione manxit integrior.

IMP. CAES. E IVI
MAXI
MIANO
PIO. FELI
CL. AVG. EBO
R.A. M. P.
XII.

Hoc est.

Imperatori Cæsari Maximiano Pio fœlici Augusto Ebora milia passuum duodecim.

Eodem itinere in veteri ædificio templum est Virgini Dei matris sacrum & magna religione cultum. Turegiam locum cum vocant. De quo multa in libello ad Kebedium Toletanum scripsi.

Ibi mensa marmorea est, quam sepulchro Q. Iuli Maximi Calpurnia Sabina vxor imponendam curauit. In quo sepulchro duo etiā filii eius viarum curatores fuere conditi. Ea sicut habet.

D.

M.

S.

Q. IVL. MAXIMO. C. V.	Q. IVL. CLARO. C. V. III. VIRO
QVAESTORI. PROVIN. SICI	VIARVM CVRANDARVM
LIAE. TRIB. PLEB. LEG	ANNO. XXI.
PROV. NARBONENS GALLIAE	Q. IVL. NEPOTIANO. C. I.
PRAET. DESIG. ANNO. XLVIII.	III. VIRO VIARVM CVRAN.
CALPVRNIA. SABI.	DARVM. ANNO. XX.
NA. MARITO OPTIMO.	CALP. SABINA. FILIIS.

Fel. 153.

LIBER TERTIVS.

Hoc est.

¶ Dijs Manibus sacrū Quinto Iulio Maximo clarissimo viro qnæ
stori prouincie Siciliæ tribuno plebis legato prouincie Narbonen-
sis Galliæ prætori designato annorum quadraginta eto Calpurnia
Sabina marito optimo.

¶ Quinto Iulio claro clarissimo viro quartum viro viarum curan-
darum annorum viginti vnius , Quinto Iulio Nepotiano clarissi-
mo iuueni quartum viro viarum curandarum annorum viginti Cal-
purnia Sabina filijs.

¶ In agro Stermotiensi, non procul a pago Borbacena columnæ duæ
sunt , altera collapsa , erasis omnino literis præter primum & se-
cundum versum.

IMP. CAES. DIVI
RI PII FIL

Hoc est.

¶ Imperatori Cæsari Diui Seueri Piij Filio.

¶ Altera stat cum inscriptione hac quæ tamen, ægre iam legitur.

IMP. CAES. DIVI ANTONI
NI PII MAGNI FIL.
DIVI SEPTIMI SEVERI
PII NEPOTI M. AVRE
LIO ANTONINO
P. FEL. AVG. PONT. MAX.
TRIB. POT. II. COS II.
PROC. P. P.
FORTISSIMO FELICISSI
MO QVE PRINCIPI
ELEPHANTOR A. M. P.

XXII.

Hoc est.

¶ Imperatori Cæsari Diui Antonini Magni filio Diui Septimi Seueri Pij nepoti Marco Aurelio Antonino Pio fœlici Augusto Pontifici Maximo Tribunitia potestate secundum, Consuli secundum proconsuli, patri patriæ, fortissimo, fœlicissimoq; principi Ebora milia passuum viginti duo.

¶ Heluis in ædibus cuiusdā viri nobilis columnæ duæ scriptæ iacent, ex itinere eo delatæ, sed literis tam corruptis ut vix in quoq; versu duæ aut tres appareant. Ex ea via nihil amplius vidi.

¶ Ab urbe autem Ebora Pacem usq; Iuliam, etiam apparent stratæ viæ vestigia. Columnæ extant multis in locis, partim adhuc erectæ, partim collaptae fractæ, & terra operæ.

¶ Item super Exaramam, Murtariam, & Odiuellam fluuios pontium dirutorum hic subiçes, illic pilæ, pilarumq; bases. Literæ in columnis intercidere. In yna tantum has quum diutius considerarem, ægre potui legere.

IMP. CAES

VAE NEP
IANVS HADR
COS. III

Hoc est.

Imperatori Cæsari Neroni nepoti Trajanus cōsul tertius.
Iter quod ab Esuri Pacem Iuliam corruptissimum Antonini itinerarium ponit, ego quinque aut sex modis intelligere, quum tentarem, nihil fere in tantâ depravatione confici.

¶ Quare ita ut apud illum habetur reliqui, si forte aliquando prodeat is libellus minus Mendose scriptus, aut fœliciora nodum explicent ingenia.

ITEM DE ESVRI PACE IVLIA, M. P. CCLVII. SIC

Balsa M. P. XXIIII.

Ossonoba M. P. XVI.

Arani M. P. LX.

Rarapia M. P. XXXV.

Eboram M. P. XLIII.

Serpa M. P. XIII,

Fines M. P. XX.

Arucci M. P. XXV.

Pace Julia M. P. XXX.

¶ Et statim sequi debet alterum iter per compendium ab Esuri Pacem Iuliam, quod bene signatum est. Ita enim habet. Item ab Esuri per compendium, Pace Julia. M. P. LXVI. Sic. Myrtili M. P. XL. Pace Julia M. P. XXXVI.

¶ Magna quoque depravatione vitiatus numerus est in itinere quod à Salacia Ossonodam describit, habet enim. A Salacia, Oslo-

noba, M. P. XVI. Quum sint supra CXVI.

Eodem itinere in colle sinistrosum, Iuxta semidirutum oppidum Aureolam, meta est, quæ olim terminum Eborensem a Pacensi dirimebat. De qua meta in meo ad Kebedium Toletanum libello, satis multa. Ea autem est huiusmodi.

D. D. NN.

AETERN. IMP.

C AVRE. VALER.

IO. IOVIO. DIOCLE

TIANO. ET

MAVR. VALERI

O. ERCVLEO

MAXIMIANO

PIIS. FEL. SEMPER AVGG.

TERMINVS INTER
PACENS. ET EBORENS
CVRANTE. P. DATIANO
V. P. PRAESIDE. HH.
N.M. Q. EORVM
DEVOTISSIMO

HEINC PACENSES

Hoc est.

¶ Dominorum nostrorum aeternitati imperatoribus Caio Aurelio Valerio Iouio Diocletiano. Et Marco Aurelio Valerio Erculeo Maximiano Piss soelicibus semper Augustis, terminus inter Pacenses, & Eborense curante Publio Datiano viro patricio praefide Hispaniarum, numini, maiestatiq; eorum deuotissimo. Hinc Pacenses, hinc Eborense.

¶ Duplex inde iter Antoninus ponit ab Olisipone Emeritam, sed utrumq; numeris corruptissimis, oppidisq; aut iam non extantibus aut diuersissime commutatis. Alterum sic.

ALIO ITINERE AB OLISIPONE EMERITAM

M. P. CXLV. SEC.

Aritio Pratorio. M. P. XXXVIII.

Abelteri. M. P. XXVIII.

Matusaro. M. P. XXVII.

Ad septem Aras. M. P. VIII.

Budua. M. P. XII.

Blagiani. M. P. VIII.

Emerita. M. P. XXX.

¶ Corruptos esse numeros hinc apparet. Nam recto istuc itinere ab

Olisipone Emeritam, numeramus tres & quinquaginta leucas, ex eis-
ficiunt ducenta duodecim milia passuum. Sic.

¶ Ab Olisipone Beneuentum, traecto ad villam Francam Tago,
leucæ octo. Inde Saluatem, quæ an Aritium prætorium sit, alijs
expendant, leuca vna. Inde Culucci, quod an Tubucci sit, alijs quoque
expendant, & inde tota via suburipontana.

¶ Alterum per Scallabin, sic.

ITEM ALIO ITINERE AB OLISIPONE EME
RITAM. M. P. CC. XX. SIC.

Hierabriga M. P. XXX.

Scallabis M. P. XXXII.

Tubucci M. XXXII.

Fraxinum M. P. XXXII.

Medobriga M. P. XXX.

Ad septem aras M. P. XIII.

Plagiaria M. P. XX.

Emerita M. P. XXX.

¶ Huius vite columnæ partim vetustatis iniuria diffractæ , partim Crebris ignibus adasitæ tantum abrasarum literarum vestigia demonstrant. Quas mihi videre contigit. Ita habent.

¶ Iter autem a Scallabi supra Almerinum oppidum , per Alpiarsæ fluuij initia ducebatur.

¶ Alicubi fragmenta rudia columnarum apparent , ex quibus nihil erat quod scriberem. Postea cum quatuor collapsas inuenissem in una earum hæc tantum potui legere.

IMP.

CAES. CAIVS

IVLIVS VERIMP. C. JULIUS VERUS

NOB. IMPERA

TOR. V. TRIBVNI

CIAE. PO

TEST. COS. PRO. P.

PATR^{AE} IMP. C. JULIUS CAESAR
PATER PATRIÆPROCLAMATIO REFORMATIO TRIBVNALIA IMPERII
INSTITUTIO REFORMATIO TRIBVNALIA IMPERII

Hoc est.

Imperator Caesar Caius Julius verus nobilis imperator quintum
Tribunicia potestatis consul, proconsul pater patriæ.

¶ Post mille passus columnæ tres collapsæ.

IMP. CAES

TRAIANVS. AVG

GER. PONT. MAX.

TRIB. POTESTAT.

IS. II. RESTITV.

IT.

X

I

Hoc est.

Emperat̄or Cæsar Diuus Triānus Augustus Germanicus pontifex maximus tribunitiæ potestatis secundum restituit vndeclim.

¶ Secunda fracta erat, & hæc tantum literas habebat in fine.

RESTITV
TOR VRBIS.

IMP.
CAESARI
CLAVDI
O. TACITO
PIO. F. IN.
VICTO
AVG.
PONT. M.
TRIB. PO
TESTA
TIS. II
COS. PRO.

Hoest.

¶ Imperatori Cæsari Claudio Tacito Pio fœlici invicto Augusto
pontifici maximo tribunitiæ potestatis secundū consuli proconsuli.

¶ Post mille passus , tres columnæ duæ collapsæ abrasis vetustate
literis , vna erecta quæ sic habet.

I M P.

C A E S A R I

M

C L A V D I O

T A C I T O

P I O . F . I N

V I C T O

A V G . P O N T I F .

M . T R I B .

P O T E S T A

T I S . I I . C O S .

P . P .

N

Hoc est.

¶ Imperatori Cæsari Marco Claudio Tacito pio fœlici inuicto Augusto , pontifici maximo tribunitiæ potestatis secundum consuli patri patriæ.

¶ Post mille passus duæ collapsæ in fine vnius hæc tantum legi possunt litteræ.

GRANADA

COS

III. PROCOS

REFECIT.

¶ Post mille passus, iuxta diuersorum quod vocant Mestas. Quatuor sunt columnæ conlapsæ, tres, corruptas habent inscriptions. In una sic legitur,

IMP. CAES. CAIUS IULIUS
VERVS MAXIMINVS. PIUS. FE
LIX. INVICTVS. AVG. PONT.
MAX. PATER PATRIAE. TRI
BUNICIAE POTESTATIS. TER COS.
GERMANICVS MAX. DACICVS
MAX. SARMATICVS MAX. FT
G. IULIUS VERVS MAXIMVS
NOBILISSI. CAESAR. PRINCEPS
IVVENTUTSIS. GERMANICVS MAX.
DACICVS MAX. SARMATIGVS MAX.
IMP. CAESARIS. CAI IULI VERI MAXI
MINI. PII. FEL. AVG. GERMANICI.
MAX. DACICI. MAX. SARMATI.
MAX. FORTISSIMI. CAESA
RIS FILIVS.

III.

Hoc est.

Imperator Cæsar Caius Iulius Verus Maximinus Pius Fœlicie inuictus, Augustus Pontifex maximus pater patriæ tribunijtiae potestatis ter consul Germanicus Maximus, Dacicus Maximus, Sarmaticus Maximus, & Caius Iulius Verus Maximus nobilissimus Cæsar princeps iuuentutis, Germanicus, Maximus, Dacicus Maximus, Sarmaticus Maximus Imperatoris Cæsaris Cai Iuli Veri Maximini, Pi Fœlicis Augusti Germanici Maximi Dacici Maximi Sarmatici Maximi fortissimi Cæsaris filius quatuor.

Liber Quartus

Rbes nunc aggrediar, non minimam intentionis meæ partem. Quarum pleræq; etiam Româis temporibus, prisca nomina amiserunt. Multas nominat Liuius a vetustioribus acceptas, aut nullo nunc modo, aut ægre intellectas, quoniam ijs alia Romani postea vocabula imposuerunt.

Incipiamus ab illa parte Bæticæ, quæ modo appendix est Lusitanæ, in qua Oliuentiam, Mauranum, Mauram, Serpam, Mortiganum, ac Noudarem esse primo libro commemorauimus.

Ac de Oliuentia urbenihil quod ad antiquitatem faciat, adhuc habeo, nisi cippi ibi inuenti inscriptionem ad me illinc missam.

D. M. S.

C. ANTESTIVS CALVVS

C. ANTESTIVS PROCV

LVS. H. SS. CORNELIA

TERTVLLA. VIRO ET FILIO

DE. S. P. F. C.

Hoc est.

¶ Dijs Manibus sacrum. Caius Antestius caluus, Caius Antestius
 Proculus hic siti sunt. Cornelia Tertulla viro & filio de sua pecu-
 nia fieri curauit.

¶ De Mourano æque nihil.

¶ DE MAVRA.

¶ Mauram insigne oppidum, Nouum fuisse Arucci, ex cippo istius
 modi, quem ibi legi persuasum habeo.

IVLIAE. AGRIPPINAE
CAESARIS. AVG. GERMANICI
MATRI. AVG. NOVA
CIVITAS ARVCCITANA

Hoc est.

Juliae Agrippinæ Cæsaris Augusti Germanici Matri Augustæ
nova ciuitas Aruccitana.

N 4

¶ Nouum autem Arucci dici puto, quoniam adhuc superest Arucci
vetus, nomenq; retinet. Vulgo enim Arouche dicitur, proferturq;
plane Græce ut a Ptolemæo vocatur.

¶ Parum tamen iam frequens est Arucci vetus.

¶ Accommodant Maurenses nouo nomini, haud scio an fabulam
appellem.

¶ Fuisse Maurum Regulum quendam tractus illius dominum, qui
cum de finibus cum altero potentiore bellum gereret, atq; in præ-
lio cecidisset, eiusq; vxorem forma luculenta mulierem sæpe victor
interpellasset, additis nisi acquiesceret minis, illam contumaci odio
interfectoris postulata respuisse.

¶ Quumq; Arucci veteri, propier holtis vicinitatem diffideret mi-
grasse ad nouam ciuitatem Aruccitanam, vt tutiorem situ, ita boni-
tate vberioris agri magis accommodam.

¶ Quumq; ab indigenis Maura ex Arucci vulgo appellaretur, factū
esse, vt etiam ipsa vrbs Maura ex inde nominata sit.

¶ In territorio quoque oppidi eiusdem multa antiquitatis supersunt
vestigia. Inter Mauram, atq; Ficalium semidirutum oppidum, ad
pagum quem vocant Vallemuargi, in fani antiqui ruinis, vbi scacel-
lum Michæli sacrum posteri meliori religione extruxerūt, quatuor
cippos fractos, exesistq; veteritate literis deformatos inueni. Vnus
qui reliquus integer est, fideliter a me descriptus ita habet.

DIS. MAN
IBVS. AVRIILIAII
M. F. GALLAII. A.
NNO. XII.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Diis Manibus Aureliæ Marci filiæ Gallæ annorum duodecim
hic sita est, sit tibi terra leuis.

¶ Et ne quis forte miretur in usitatam scripturæ rationem.
AVRILIAII GALLAII pro AVRELIAE Gallæ.
Sciæt in Epigrammatiis quoq; antiquæ vrbis, pagina 149. Legi.

Fel. 175.

LIBER QVARTVS.

M. PONTIVS HEDISTVS. DAIINI CO
IVGI BIINII MIIRIINTI FIICI VIXIT.
MIICVM ANNIS TRIBVS.

¶ Pro eo quod esse deberet.

¶ M. Pontius Hedistus Daeni coiugi bene merenti fecit, Vixit mecum annis tribus. Et annotauit corrector, alibi etiam duo II proposita se inuenire.

¶ Ficalis quoq; cippus hic est.

D. M. S.

VLPIA. M. F.

MARCELLA

ANNORVM

LIII.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Dis Manibus sacrum. Vlpia Marci filia Marcella annorū quinq;
quaginta trium hic sita est, sit tibi terra leuis.

¶ Ad pagum Callaecum inter Ficalium, & Arucci vetus in
fano. S. Mametis cippus.

D. M. S.

VIBIA. CR

ISPIA~~RE~~ RV

FINI. ARA

BRICENSIS

ANNOR.

LXVII.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Dijs Manibus sacrum. Vibia Crispia Rufini Arabricensis anno-
rum sexaginta septem, hic sita est, sit tibi terra leuis.

¶ Insigne quoque oppidum Serpanon multum mihi negotiis exibuit,
Nomen enim illasum usque ex antiquo retinet,, ut apud Antoninum
in itinerario est, & incippo iuxta oppidum reperto.

D. M. S.

FABIA PRISCA

SERPENSIS. C. R.

ANN. XX. H. S. E. S. T. T. L.

C. GEMINIVS. PRIS

CVS PATER. ET

FABIA CADILLA MA

TER. POSVERVNT.

Hoc est.

¶ Diis Manibus sacrum. Fabia Prisca Serpensis ciuis Romana annorum viginti, hic sita est. Sit tibi terra leuis. Caius Geminus Priscus pater, & Fabia Cadilla mater posuerunt.

TLVSITANIAE ALGARBIUM.

¶ Transgrediamur nunc Anam, & Lusitanæ vrbes, de quibus vel indubitate constabit, vel certe probabili coniectura, antiquitatum studiosis explicemus.

¶ At Lusitania inquit Pomponius, qua mare Atlanticum spectat, primum ingenti impetu in altum abit, deinde reficit, ac se magis

etiam, quam Bætica abducit. Quia prominet bis in semet recepto mari, in tria promontoria dispergitur.

¶ Anæ proximum, quia lata sede procurrentis, paulatim se, ac sua latera fastigiat. Cuncus ager dicitur. Sequens sacrum vocant. Magnū quod ulterius est.

¶ Aduertant lectores promontoria hic non vocari ipsa tantum teræ acumina, quæ mari imminent, sed totos late etiam tractus, qui tandem acumine in mare desinunt.

¶ Ita Liuius Decadis 3. libro primo. Prægressus signa Annibal in promontorio quodam.

¶ Patet hoc ex ipsa Pomponij descriptione. Quia lata sede procurrentis paulatim se, ac sua latera fastigiat, Cuneus ager dicitur, videlicet ad similitudinem Cunei, quo ligna scinduntur. Græci Sphina vocarunt promontorium hoc, Latini Cuneum.

¶ Nostra ætas sanctæ Mariæ caput appellat, sicut & sequens, quod sacrum dicebatur. Sancti Vincentij caput vulgo dicitur.

¶ Prifti tamen nominis vestigium ibi in oppido Sacri adhuc perseverat.

¶ Promontorium vtrumq; Strabo Celticos, ac Lusitanorum plebosq; habitare dixit.

¶ Ptolemæus etiam Turdetanos adiungit. Sicut latius a nobis pro Pacensi colonia disputatum est.

¶ Nos Algarbijs regnum vocamus a Mauris , quum id tenuere indito vocabulo.

¶ In Cuneo vero hoc, Myrtillis, Ossonobæ, atq; Balsæ oppidorum meminit Pomponius.

¶ DE MYRTILI.

¶ Myrtillis, quam Mertolam appellamus Anæ fluvio est imposita, multis antiquitatum monumentis plena , cippis , columnis , statuís , quibus tam Gothi, quam Mauri, reficiendos muros pro cæmentis abutebantur, ut erant, & hi, & illi ingenio plane barbaro.

¶ Octo, vel decem statuas annis ab hinc aliquot terra effossas Myrtilenses homines inde tollere permiserunt astabre insculptas, sed sine capitibus.

¶ Arbitrantur capita fuisse ænþa, & insititia , atq; adeo a corporibus in alium vsum euulsa.

¶ Abest a Pace Iulia Iustis XXXV I passuum milibus, hoc est nostratisbus nouem leucis, quod Antoninus in itinerario dixit.

¶ Myrtillin Plinius, sicut & Eborā, & Salaciā veteris Latij municipiū fuisse, scriptū reliquit. Ptolemæus Iuliæ cognomen illi tribuit.

¶ DE BALS A.

¶ Olim vocatam Balsam, eam esse coniscimus, quæ nostro tempore Tauilla nominatur, maxima Algarbis ciuitas. Eius præter Pomponium, meminere Plinius, Ptolemæus, & in Itinerario Antoninus.

¶ DE OSSONOBA.

¶ Ossoroba vero diruta pene est. Quuius pristæ nobilitatis nonnulla adhuc extant vestigia, paullimq; per viciniam præcipue in multis Phari propinquæ ciuitatis, magisq; litoralis.

¶ Hæc vrbis sedes fuit Episcopalis, ut liquet ex concilijs, in quibus Ossonobensis Episcopus iub scripsit.

¶ Nomen Maurorum temporibus paululum inuersum est. Rasis maurus Exubanam eam vocat, ingenito linguae Punicæ vitio. Quuius de ea testimonium, non ad verbū, sed ad sensum istiusmodi est.

¶ Exubana solo fertili, ac frumentario sita est, plano, & fructiferis arboribus consito.

¶ Habet etiā pineta, & mōtes ad alēda pecora maxime accōmodatos.

¶ Hortos quoq; riguos multos, quoniā fontibus, ac fluentis abūdat;

¶ Electrum producit optimum. Mari vicina est, vbi aliquot sunt

insulæ paruæ, cymbis, ac nauicalis ad usum, & inuestigations opportunit.

¶ Ciuitas inter eadem magnitudine pares de melioribus totius est ordinis.

¶ Sub iure, ac domino suo habet oppida nonnulla, è quibus Siluis est, sita super aestuarium, quod a mari egressum paruo fluo commiscetur. Hactenus ille.

¶ Fortunæ vicissitudine facta. Siluis pontificio exornata est. Ossonoba vero in vicum redacta. De cuius quoque ruinis, proxima Pharus nobilitatur, & crescit.

¶ Nec ipsum nomen iniuriæ non patuit. Ex Ossonobæ in exubanæ transiit, & quam iam prope non sit. Esto nuncuparur.

¶ Phari in muto inter propugnaculum nouum, & alterum a Roderico Barreto extructum, cippus est.

IMP. CAES. P. LICINIO
VAL'ERIANO. P. F. AVG.
PONT. MAX. P. P. TR. POT.
III. COS. RESP. OSSON. EX D
ECRETO ORD. DEVOT.
NUMINI MAIESTAT
IS. EIVS. D D.

Hoc est.

Imperatori Cæsari Publio Licinio Valeriano Pio Fœlici Au-
gusto pontifici maximo patri patriæ tribunitia potestate tertium
consuli, Respublica Ossonobensis ex decreto ordinis deuotissima
numini maiestatis eius dedicauit.

O

¶ In quadam turri ex parte maris cippus.

D. M. S.

CATVRISAE PRI
MAE. CONIVGI PISSIMAE
QVAE. VIXIT. ANN. XXV.
M. VIII. L. CALP. THE
ODORVS. MARIT,

Hoc est.

¶ Djs Manibus sacrum Caturisæ primæ coniugí piissimæ, quæ vi-
xit annos viginti quinque, menses octo. Lucius Calpurnius Theodo-
rus maritus.

LIBER QVAR TVS.

Fol. 184.

¶ Inter Pharum, & Tauillam in turri, quam vocant Marini cippus,

D. M. S.

C. ANNIVS

ROMVLVS

ANNORVM

XXVIII.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Diis Manibus sacrūm, Caius Annus Romulus annorum viginti
octo hic situs est. Sit tibi terra leuis.

¶ Phari ad portam maris, cippus.

M. CORNELIUS ERIDIMVS. C.

IVNIVS. RECEPTVS. OB HONO

REM. IIIII VIR. D. S. P.

D. D.

Hoc est.

¶ Marcus Cornelius Erydimus Caius Iunius receptus ob honorem
Seuiratus de sua pecunia dedicarunt.

¶ Sequitur promontorium sacrum ita vocatum propter Herculis
templum & quia religio indigenis erat, locum nocturnis in ambula-
re temporibus, quod eum tunc ab Dysis possideri fabularentur, ut
in initio tertij libri Strabo scriptum reliquit.

¶ Promontorium ipsum duobus cornibus in altum se præcipitat, ef-
fecto inter vtrumq[ue] modico sinu, quius est ambitus quinq[ue] fere milii

¶ In sinistro cornu, sacris oppidum est, quod adhuc promontori; no-
men refert.

¶ In dextro nobile Diui Martyris, ac leuitæ Vincentij templum.
Quius corpus, quonam pacto ex Valentia delatum eo sit, tyra-
dem exercente in Sanctorum reliquias Abderramene, quum in meo
de eodem diuo poemate, tum in libello ad Kebedium Toletanum,
late explicauit.

¶ Veteres geographi, vrbium huius tractus nequam mentionem
faciunt. Vnus Pomponius, vt pote Bæticus, & non longo interual-
lo dissitus, Lacobrigæ, ac portus Annibalis, maritimarum ciuitatum
meminit. In sacro, inquit, Lacobriga, & portus Annibalis.

L ¶ DE LACOBRIGA.

¶ Lacobrigam mutilato, atq; non nihil deflexo nomine Lagos appellat vulgus, nobilissimum nostro euo, frequensq; oppidum, ac numer, à Sebastiano rege in ciuitatis titulum, & honorem euectum, sicut, & Pharos ab Ioanne tertio, Sebastiani auo.

¶ Legi ante multos iam annos in Agelarijs Baptiste Mantuani, qui me puero per omnium ora volitabat, magnum de Lacobriga testimonium.

*Dicitur Ardiburi posuisse Lacobriga septem
Victori toties f. at. as, totiesq; per illum
Eruta Vandalicis bello insurgente procellis.*

¶ Quod nescio unde fuerit mutuatus. Qui uius poetæ quoniā multū iam fama refrixit, cætera quæ ad Lacobrigam attinent, videre poterunt, si velint, quorum in manus liberis decuenerit.,,

¶ DE PORTV ANNIBALIS.

¶ De Portu Annibalis dubitanti, duo se ostia obisciebant. Alterum ad Villam Nouam cognomine Portimaram, eius fluis, qui urbem Siluin, ad quam Oilonobente pontificium eranitatum est, præterfluens in mare delatitur.

¶ Alterum ad Alborem oppidum non obscurum, utrumq; in Sinu magnarum, multarun q; natiuum capaci. Sed quarum interius per ostia ingredi, non nisi citu accedente fiat.

¶ Facilior Villanouanus, recto cursu.

Paulo Alboritanus difficilior , propter flexus varios & in modū Syrtis Obstruentes ostium arenas. Verum ubi penetrarint pandēte se æstuario, commodissima statio est nauigiorum.

Parua insula intus est situ editior, in summo plana, in qua olim oppidum fuit.

Supersunt vndiq̄ muri , a fundamentis usq; ad medianam altitudinem cæmentitij. In superioribus formacei Punico opere. Summa planities, ruderibus, parietinis, fractis testis, tegulisq; tota plena, ædificiorum monstrat ruinas.

Hoc nimirum vetustate extincto , Alborem nostri maiores ibi iuxta in itima æstuarij ora construxerunt.

Hunc fuisse Annibalis vocatum Portum, potius arbitramur, quam Villamnouam , oppidum reuera nouum, propter loci situm , vnde defendi naues egregie poterant, & aditu arceri hostes. Quod a peritissimo bellicæ rei duce conueniebat prouideri.

Quando autem oppidum hoc Annibal considerit , pro comperto ego asserere nequaquam audeo. In Lusitania fuisse Annibalem, tertio volumine ostensum a me est.

Potuit quoq; ex Gadibus , quum vota Herculi exsoluisset , nosvisq; se obligasset : Quod primo tertiae Decadis libro scribit Livius ad promontoriū hoc Annibal accedere propter dicatū Herculi templum, & dissipatam de Dijs locū tenentibus farām. Sicut Strabone referente paulo ante narravimus , maxime inuitante maritima tractus illius amoenitate, & ad res gerendas opportunitate.

¶ DE MEROBRIGA.

¶ A sacro promontorio usque ad Callipodis fluuij egressum, hoc est ad sinum Salaciensem, multa sane sunt oppida, neq; contemnenda, sed quorum mentionem veteres non fecerunt.

¶ Plinius Merobrigae meminit, ac mirum est Cetobrigam omisisse in ora positam, quia Salaciā multo interius locatā non præterierit, neq; Merobrigam sex tere milibus passuum ab litore separatam.

¶ Verba illius sunt. Oppida memorabilia a Tago, in ora, Olisipo, equarum è Faonio vento conceptu nobile.

¶ Salacia cognominata urbs imperatoria.

¶ Merobriga, Promontorium sacrum, & alterum Cuneus.

¶ Interiit autē Merobriga in quius locū successit iuxta, oppidū S. Iacobus cognomine Calē, oppuriorē colle politū. De quo postea.

¶ Muri cum turribus, alibi integri, alibi vero semidiruti, aquæductus, pons in intermedia valle, & quadrato lapide perennis fons, antiquæ meciuitatis admonuerunt.

¶ Habeo etiam ex ære Cyprio Vulcani paruum simulachrum ibi repertum, & elegans æneum candelabrum.

¶ Templum ibi est diuo Blasio dicatum, & super aram lapidea.

O

¶ Mensa cum hac inscriptione.

G. COCILICO FUSCO
PATRI
EX TEST. COCILICI
A PASTOS

Hoc est.

¶ Gaio Cocilico Fusco patri ex testamento Cocilicia Pastos.

¶ In semicollapsa turri cippus.

C. NVMISIO. C. F. FVSCO
 VI. VIRO. SEN
 TATINIA. Q. F.
 FVLVIANILLA
 VCSOR
 PERMITTENTE. ORD.
 MEROBRIG.

Hoc est.

¶ Caio Numisio Caij filio Fusco sextum viro Sentatinia quinti filia Fuluianilla vxor permittente ordine Merobrigensi.

¶ SANCTVS IACOBVS DE
 CACEM.

¶ Dixi successisse Merobrigæ oppidum sanctum Iacobum in excellenti colle, qui mari prospectum aperit, nec a Merobrigadistat ducentis integris passibus.

¶ Loco dominabatur Cacem tyranus Maurus, cum a Christianis receptum oppidum est.

¶ Causam nomini dedit, Apostoli Iacobi marmorea sub terra effigies, eo loci reperta, quæ nunc quoq; religiose ibi colitur. Factumq; nomen ab aliui simulacro, cognomen autem a regulo, sub cuius fuerat potestate.

¶ Expugnationem referunt oppidanū ad heroidem Batazam, cuius quia semisepulta fama est, non ab re fuerit, operæ pauxillum impendere.

¶ Viam nobis aperuerat Hierónymus Zurita Valentinus vir doctus, & historiæ diligens scriptor.

¶ Sed quia Ioannem Batazen cum Ioanne Comneno, quem Caloian nem quidam appellant, Manuelis Comneni patre, contundete videatur, ex Niceta Choniate græco auctore qui ea tempestate fuit, & ex Baptista Egnatio rem ipsam petamus.

¶ Græciæ imperator Alexius Angelus cum duas haberet filias adolescentulas ac viduas, & eas ob adolescentiam & formam, ut ait Niceta, secundas nuptias desiderare videret, Irenen Alexio Palæologo, Annam Theodoro Lascari, adolescenti animoso & bellicosissimo despondit. Dotisq; nomine, inquit Egnatius, imperij titulos genero tribuit.

¶ Et quidem Lascaris, depulso & profligato Manuele Maurozome rubro calceo induito, ab omnibus Orientalibus yrbibus impe-

rator consalutatus est, ut testatur Niceta.

¶ Cæterum ex uxore mascula illi proles nulla fuit. Fœmina tantum Irene.

¶ Hanc Ioanni Diplobatazio in matrimonium iunxit, imperiumque illi per manus tradidit. Ita Egnatius.

¶ Sed quem Ioannem Diplobatazium ipse vocat, Ioannem Batazem appellant alij, & quidem Græci. Inter quos Nicephorus Callistus.

¶ Et Batazes tam Zonaras, quam Niceta se pœ nominant.

¶ Ioannes itaque Batazes filium Theodorum Lascarem minorem successorem reliquit.

¶ Qui moriens Ioannem filium, & filiam Lascaram Michaeli Palæologo, tutorio nomine commendauit.

¶ Verum Palæologus, inter secto puerο, per summum scelus, sibi imperium vindicauit.

¶ Redeamus modo ad Zuritam in Aragonicis libro quinto capite ultimo.

¶ Lascara puella verita, ne & ipsa in tyranni fœnitiam incurreret, Ligurum mercatorum auxilio Genuam venit.

¶ Nubisitq; in Liguria Viklmo comiti, Entemelij, vel ut vulgo dicitur Vigintimili.

¶ Peperitq; ex eo filium Ioannem Lascarem, & tres filias.

¶ Mortuo marito, filium Genuæ reliquit, qui patri in Entemelij dictione successit.

¶ Ipsa filias secum dicens, ad Petrum Aragoniæ regem, qui usus ingens erat fama se contulit, si forte dignaretur auxilium ferre, ad recuperandum paternum imperium sibi per tyrannidem c. eptum.

¶ Suscepit illam rex nobilis honorificentissime, & in Valetiæ regno retinuit.

¶ Filiarumq; maximam Iolanthen ex Græcia cognominatam, uxorem dedit Petro Baroni Aicrbx, regis Iacobi nepoti.

¶ Secundam Breaticem ex Græcia vocatam prætermitto, huic operi non necessariam.

¶ Bataza quoq; ex Græcia, in matrimonio non diu fuit, peperitq; filiam, cui suum nomen imposuit.

¶ Hanc Iolanthe matertera, vbi per ætatem licuit, nuptui collocandam curauit.

¶ Interea cum Isabella Petri regis filia nupsisset Dionysio Lusitanæ regi, Bataza iam vidua, propter morum, & vitæ probitatem, vna etiam venit, fuitque in Lusitania, quo ad constantiam ipsius Dionysii, & Isabellæ filiam, Ferdinandus Castellæ rex duxit in matrimonium.

¶ Tunc quoque Bataza spectatae virtutis matrona, nouam nuptam comitata est, tanquam moderatrix eius adolescentiæ.

¶ Quæ quum partu edidisset Alfonsum postea regem, non diu superlitate marito, regis filij cum Bataza nutricatione sedulo curabat.

¶ Sed subducto a maternâ cura infante auixe consilio, quæ ad suam potestatem transfere illum maluit.

¶ Regina mater & recenti viduitate mæsta, & præcipue nutriendi filij solatio desituta, insuper alendæ familiæ impar, quod per angustæ admodumque tenuiter, nec pro regia dignitate, sumptus suppedaretur, ex dolore morbum incurrit, decessitque in oppido Sancto Facundo.

¶ Et cum eius suppelleret mūdusque muliebris ad satis faciendum alumnis minime sufficeret, testamento a Dionysio patre atque Isabella magistripetit, ut quod illi dicearat, ipsi supplerent.

¶ Bataza autem quum se inuidiosam ex præterita potentia indies persentiret, re cum suis cōmunicata, nauen adorriari præcepit. Beneque tam ex suis copijs, quam sororum auxilio in structam consenserens per mediterrancum mare exist, ac circumitis Gadibus & sacro promontorio, ad flexum ubi oppidum Sinis est excisionem fecit.

¶ Conuenerūt ad illam Christiani multi & ex sacra spathophororū militia equites non pauci, qui vicina loca tenebant, atq; ad non spernendas copias aucti, Cacem regulum oppido exuerunt.

¶ Exstructoq; templo Bataza bonam ligni sanctæ Crucis partem, quam a Lascaramatre Constantinopoli delatam acceperat, inquādam templi pila conclusit.

¶ Quæ diu ignorata latuit, donec miraculo fuit prodita.

¶ Ob hoc solenne ibi est, dominicis ac celebrioribus diebus, quum post sacrificiū euangeliū populum sacerdos alloquitur, etiam ad hortari, ut precentur deum pro Bataza Lascara, Græciæ imperatoris nepte.

¶ Relicto in potestate Christianorum oppido, venerabilis matrona Conimbrigam se contulit, adhuc illa tempestate urbem regiam.

¶ Vbi facultates opesq; suas ijs qui sibi inseruierant distribuens, pauperum nequaquam immemor, Ecclesiam Cathedram donarijs multis ac prædijs locupletauit. Sepulta ibi est in lapideo nec opero so monumento inscriptione simplici.

HEIC SITA EST BATAZA IMPERATORIS GRAECIAE NEPTIS.

¶ DE CETOBRIGA.

¶ Cetobriga, quæ Ptolemaio Cetobrix appellatur, in ora & ostio si-
nus Salaciensis quondam stetit.

¶ Vrbis tenui vestigium modo est, arenis obrutæ, nisi qua irrūpen-
tis maris violentia, sub aqua non nunquam, non nunquam vero atu-
mulo in tumulum arenas radentibus ventis, deteguntur aedificia.

¶ Causa nominis a cetis, & Briga orta est. Briga siquidem vetere
Hispanorum lingua urbem significat, vt Arabriga, Conimbriga,
Cetobriga, Lacobriga, & multæ aliæ.

¶ Prima vero compositi nominis pars, a cetis est facta. Cete magnos
pisces, vt thynnos, omisssis numeris belluis significare, & qui pisceis
eos saliunt, condunt, ac vendunt cetarios appellari, notum est: Lacus
autem in quibus saliuntur, cetaria. Et cetaria dicuntur unde Horatius.

Plures adnabunt Thunni, & cetaria crescent.

¶ Quoniam vero in urbe hac de qua nobis sermo est, celebris erat
piscatio, & salsa taliū piscium, sicut etiam nūc Cecimbrigæ, quod
oppidum erogione est, in extimo fere Barbarij promontorij litore,
Cetobriga vocata ciuitas est. —

¶ Durant adhuc in Cetobrigensi littore, ipsa cetaria, signino opere
antiquitus fabricata.

¶ In medio obrutæ arenisciuitatis, fanum peruetus est, quod instauratum Virgini Christi matri sacrauit Christiana religio.

¶ Ad quius ingressum, supra portam, arietis caput visitur contortis cornibus, factum ex marmore, & quidem eleganterissime.

¶ Neq; dissentaneum est fanum id, atq; simulacrum Iouis Ammonis olim fuisse, cōtrafrequentes arenarum turbines, ab ethnicis ibi culti.

¶ Statua quoq; marmorea stolata illinc Neocetobrigam delata est, absq; tamen capite.

¶ Inscriptio quoq; hæc in quadrato la spidis alio lapide, in parthenone virginum Diui Dominici institutum profitentium Neocetobrigæ extat.

L. IVLIVS. L. ET. T. LIB
VALENS. ANNOR.
XXV. H. S. E. S. T. T. L.
COPIRVS. FRATRI.

Hoc est.

¶ Lucius Julius Luci & Titi libertus Valens annorum viginti quinque hic situs est. Sit tibi terra leuis Cyprius fratri.

¶ Antiquitus Cetobriga ab Occidente Eborensem episcopatum terminabat; ex Bambæ optimi regis diuisione, qui finium cathedralium ecclesiistarum terminacionem, episcoporum lites voluit dirimere.

¶ Episcopatus, inquit ille, Eborensis habeat a Cetobriga usque ad petram, & a Rutella usque Paratam.

¶ nostris quoque temporibus, Eborensis dioecesis finis, Cetobriga vetus est. Corrumphi coepit nomen in Cetobram, quam postea, multo corruptius vulgus ineruditum Totam fecit.

¶ DE NEO CET OBRIGA.

¶ Post dirutam Cetobrigam, mutata colonia est, ad alteram sinus oram Septentrionem versus, ab heinc annos circiter quadringentos quinquaginta, conuenientibus eo loci pescatoribus.

¶ Tantaque & ibi & Cecimbrigæ, sitæ, ut dixi, in extimo fere Barbariæ promontorij litore, nobilissime pescorum capture est, quum mare pescosissimum sit, vt etiam ex intima Hispania plenis vijs confluant mercatores.

¶ Accedit ingens candidissimi salis copia , propter salinarum toto sinu multitudinem.

¶ Quuius gratia, externalium quoq; nauium magnus semper numerus aut exit, aut ingreditur.

¶ Commercio itaq; tainvectionū, quā refectionum, factum insigne oppidum est, opulentissimumq;, adeo ut magnarum urbium nequam inuidet claritati.

¶ Vocata quoq; Cetobriga posterior hæc colonia est, retento prisco nomine, & vulgo Cetobra. Indies autem per gente corruptione, Cetobala.

¶ Florianus campensis in commentitijs suis originibus , a Cetobala corrupto nomine , etum Tubalis confinxit , originemq; oppidi usq; a Tubale fabulatur.

¶ Ego Neocetobrigam soles nominare distinctionis gratia , liberum cuiq; est alterutro vi: Siue enim Cetobrigam siue Neocetobrigam dixerit, erudite loquetur.

¶ DE PACE IVLIA SIVE

AVGVSTA.

¶ Dicta ora est , ab exitu Anæ usq; ad Salaciensem sinum. quem prius quam transgrediamur , redire ad continentem oportet, per ciuitates, non quidem omnes.

¶ Neq; enim omnes recensere propositum mihi est, sed eas, quæ vel a veteribus auctoribus non natae sunt, vel quæ inscriptionū vetustarum beneficio, aut maxime insigni quopiam facto, nomina sibi suo merito prodiderunt. Idq; semel hoc loco præfatum esse me, candidi lectores meminerint.

¶ Cæterum Pacem Iuliam siue Augustam descripturus modo eram, nisi sitis superq; id fecisset, in bene longa ad Vasorum epistola, pro Pacensi colonia & in libello ad Franciscum Nonium, & alijs non paucis scriptorum meorum locis.

¶ Si quidem ostendi eam esse, quæ vulgo Bexa dicatur, corrupto a Mauris nomine, sitam vero in Celicis Lusitanis populis, iuxta Strabenem, vel in confinio Celticorum, Turdetanorumque iuxta Ptolemaeum.

¶ Coloniam fuisse, & secundum Lusitanæ conuentum, & quo pacto ab ea pontificatus dignitatem translata Badosam sit prolixe etiam exposui.

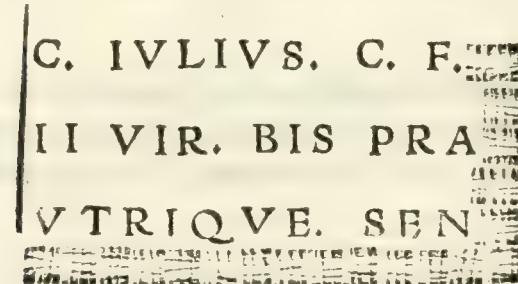
¶ Ante vniuersalem Hispaniæ cladem, floruit in hac urbe Apri-
gius Episcopus scrip. or eruditus, quius in Apocalypsin interpre-
tationem veteribus omnibus præfert Isidorus.

¶ Floruit etiam Isidorus Pacensis cognominatus, quius opuscula horido parumq; culto sermone, eaq; imperfecta, & mendis sentico-
fissimis scatentia circunferuntur.

¶ Floruere quoq; Iuuenis Sisenādus martyrio Cordubæ coronatus,
 & Tyberinus præsbyter.

¶ Extant ibi complura Romanorum monumenta ex quibus aliquot
 adscribam quæ per muros ipsius ciuitatis dispersa visuntur.

¶ Ad portam Maurensem, versus nouam.

Hoc est.

¶ Caius Julius Cai filius duum vir.

¶ Postea fragmentum in muro.

E Q V I T . P R A E F .

F A B R V M .

Hoc est.

¶ Equiti præfecto fabrum.

¶ Cippus semis fractus.

M. AVRELIO. C. F
CAL. II VIR. FLAMIN
TI. CAESARIS. AVG.
PRAEFEC. FAER.

D D

Hoc est.

¶ Marco Aurelio Cai filio Galeria duum viro Flaminī Tiberij
Cæsarī Augusti præfecto fabrū Decurionū, vel dedicarūt.

¶ Ad Portam Mytilensem.

Q. PETICIO. T. F

R VF O

MATER. FILIO.

Hoc est.

¶ Quinto Petilio Titi filio Rufo mater filio.

¶ Fragmentum, ultra portam Maurensem, litera bestiali. Desiderantur lapides in utroq; capite.

CVRIAЕ. PONT
FLAM. PACISIVLIAE
VE. FLAMI

Hoc est.

¶ Curiax pontifices, Flamines Pacis Iuliæ.

¶ Extra Muros.

D. M. S.

HEL. AERIA

NVS. ANN

ORVM XII

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Dijs Manibus sacrum Helius Arianus annorum duodecim, hic
situs est, sit tibi terra leuis.

¶ In quodam horto.

C. IVLIO. L. F. GAL
AVITO. FRATRI
VS. SABINVS.

Hoc est.

¶ Caio Iulio Luci filio Galeria auito fratri Sabinus.

¶ In gradibus summi templi.

PAX. IVLI
Q. PETRONI

Hoc est.

¶ Pax Iulia Quinto Petronio,

¶ Ad Sanctum Salvatorem.

D.	M.	S.			
IVL.	PATERNA				
	ANN. XV				
	IVLIA				
	TERSPICORE				
	LIBERTAE OB				
	SEQUENTISSIMÆ				
H.	S.	E.	T.	T.	L.

Hoc est.

¶ Dijs Manibus sacrum. Iulia paterna annorum quindecim Iulia
Terpsicore libertæ obsequentiissimæ, hic sita est. Sit tibi terra leuis.

¶ Errore sculptoris positum est terpsicore pro terpsicore,
sed ego mutare nolui.

¶ In foro Cippus.

L. AELIO AVRELIO
COMMODO
IMP. CAES. AELI HA
DRIANI ANTONI
NI. AVG. PII. P. P. FILIO
COL. PAX. IVLIA
D. D.
Q. PETRONIO MATERNO
C. IVLIO IVLIANO
II VIR.

Hoc est.

¶ Lucio Aelio Aurelio Comodo Imperatoris, Caesaris Aeli, Adria-
ni, Antonini, Augusti, Pii patris patric filio Colonia Pax iulia dedi-
cauit Quinto Petronio Materno, Caio Iulio Iuliano duum viris.

In cochlea summi templi.

A   Ω

SEVERVS
 PRESBIT. FAM
 VLVS. CHRISTI VI
 XIT. ANN. LV
 REQVIEVIT I
 N PACE DOMINI
 XI. KAL. NOVEMBRIS. ERA
 D C XXII.

Hoest.

¶ Alpha, & omega. Seuerus præbiter famulus Christi vixit annos
 quinquaginta quinque, requieuit in pace Domini vndeclimo Kalen-
 das Nouembris era sexcentesima vigesima secunda.

¶ In agro, quatuor mil. pass. ab urbe. Representam prædium vocant.

D. M. S.

MERCATOR

ANN. XXXII.

VXOR MARITO

MERENTI POSV

IT. H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Diis Manibus sacrum Mercator annorum triginta duorum vxor marito merenti posuit. Hic situs est, sic tibi terra leuis.

¶ Sunt in ea urbe fragmenta alia, sed minutiora.

¶ Caput imaginis Vespasiani.

¶ Taurorum capita decem.

¶ Aquæductus alicubi sub terra integer, alibi confractus.

¶ Murorum portæ tres, adhuc Romana architectura.

¶ Inuentus marmoreus lapis duorum cubitorum, in quo erant vir & puella equestri cursu certantes, mirabilis elegantia.

¶ DE ORICHIENSI AGRO.

¶ Orichiensis ager, Turdetanis ab Celticis iunctus, regionem parvam efficit, octo vel ad summum decem oppidorum, praeter vicos ignobiles.

¶ Nomen accepit ab Orihio, regionis nobilioris oppido & cuius campestris ager est, frumentarius ac pascuus, vulgo campus Orichiensis nominatur.

¶ Non piget eius meminisse, propter regni nostri illuc exceptam originem. Quam ut paulo altius repetam, ab æquis lectoribus condonari mihi postulo.

¶ Magnus Alfonsum Hispaniae rex qui Toletum expugnauit, & imperator est appellatus, ex diuersis uxoribus tres filias habuit.

¶ Eluiriam, Therasiam atque Orracam.

¶ Et quidem Eluiriam ac Therasiam, Rodericus Toletanus, parum Lusitanis æquus, quinq[ue] illi adhaeserunt, ex concubina Simena Munione natas aiunt.

¶ Verum apud me chronicon Hispanica vetusta lingua habeo, factū totos septuaginta annos, ante Rodericum, in quo eadem Simena

minime concubina, sed iusta vxor & Regina, diserte peribetur.

¶ De qua re ad Ioannem Barrum scripsi & quidem prolixe.

¶ Ad Alfonsum igitur imperatorem, in adserenda Hispania labo-
rantem, conueniebant magni viri, militiam suam Christo deuouetes.

¶ Inter quos emicuerunt Raimundus comes Sancti Ägidij, & Henri-
cus Lotharingiae comes, ex Germana Raimundi natus, quem illa
Vngariæ regi, cui nupta erat, secundo edidit partu.

¶ Hos, ut talium necessitudine arctius semuniret, Alfonsus filiarum
connubijs sibi deuinciendos existimauit.

¶ Eluiram igitur comiti sancti Ägidij, Therasiam Henrico Lotha-
ringiae comiti, Ortagam vero trium ut alii scribunt natu maximam,
ut alijs autem placet minimam, atque post Simonam defunctam, ex Con-
stantia vxo e natam, Raimundo comiti siue burgundiax siue Tolo-
sæ, neque enim inter ipsos Hispaniarum rerum scriptores satis con-
venit, in matrimonium dedit.

¶ Quorum nos opinionibus prætermisis, de Henrico tantum lo-
quamur, cui valde dilectam sibi Therasiam tradidit.

¶ Atque ut nexu deuinctiore virum maximum quasi ad manum habe-
ret, Callæciae partem Bracaros, à Minio usque ad Durium totumque
id, quod recētiore vocabulo Portugale tunc dicebatur, à Durio usque
ad Lusitaniae urbem Conimbrigam, dotis nomine adsignauit, libe-
rumque ei reliquit, ut de Saracenis Lusitaniam armis recuperaret,

suoq; dominio & ditioni adderet.

¶ Is ex Therasia coniuge , quæ sc̄mper regina appellata est , filium genuit Alfonsum Henricum , qui patri successit in principatu , & ubi per ætatem licuit , bella gessit quam plurima , vrbes multas expugnauit , Saracenorum potentiam fregit .

¶ Quare commotus Is marius , magnæ partis Africæ Bæticæq; rex , conuocatis quatuor alijs regibus , tam ex africa , quam ex tota ulteriore Hispania , tantas congregauit copias , ut milia quadringenta exercitus superaret .

¶ His confisus , in Alfonsum properabat , lentiis itineribus , sed animo ad vindictam concitatissimo .

¶ Nec ille segniter processit obuiam . In Agro igitur Orichensi , paulo infra Castrum viride oppidum , non procul à confluente Cobris , & Tergis fluuiorum , in mutuum conipectum venientes Castra posuerunt .

¶ Insedit tumulum Alfonsus , ubi vetus facellum erat , in quo senex quidam prouectæ aetas heremitam vitam agebat , inter Mauros & ob paupertatem , & ob vitæ Sanctimoniæ nullius iniuria lacefisis .

¶ Ismarii copiæ prope infinitæ vndiquaq; campos opplebant , iāq; agmina circumclusa spe deuorabant .

¶ Non videbatur militibus nosiris sani esse consiliis , cum tanta multitudine configere . Vnus enim quisq; supra centum hosteis aduer-

sum se in prælio erat habiturus.

¶ Sed militum animos oratione spei ac fiduciæ plena princeps confirmauit.

¶ Dimissosq; curare corpora iubet , & crastinum diem , qui Iacobo Apostolo Hispaniarum patrono sacer erat, læcos exspectare.

¶ Quum aduersperauisset , anachorita ille ad Alfonsum venit , atq; oraculi denunciatione, forti esse animo admonet.

¶ Qua noctis hora tintinnabuli quod in sacello erat, sonum audiret, tentorium egredere nr, apparitum illi Christum in aere cruci subfixum.

¶ Lætus tam optato tamq; insperato nuntio Alfonsus, totius noctis per uigilio promissum exspectabat.

¶ Primo itaq; ante lucem diluculo , ad tintinnabuli sonū prætorium egressus, suspexit in aere Crucifixum dominum.

¶ Quius visi voluptate pro pœmodum extra mentem absortus, ita adorans dicebat.

¶ Ecquid seruator mundi , tune mihi , tune appares? Quid eo opus est, in te credenti & te summa pietate colenti : Perfidis his, tuis atq; ideo meis hostibus, tuæ diuinitatis ignaris, potius apparere digneris, ut crucis tuæ mysterium intelligent, ac definant insanire.

¶ Hæc atq; alia his similia , cum ex mentis quasi abstractione prosequeretur, Christi colloquentis, & victoriam pollicentis voce lucundissime affectus , in coelum recepta diuina illa specie, arma postulat, armari milites , acies ordinari , & canoro tubarum concentu imperat signum dari.

¶ Quem ex proceribus quidam exercitus nomine adeentes , Postulant, inquiunt, fortissime imperator, milites tui, ut regem te salutari permittas.

¶ Quibus ille. Ego fidissimi Commilitones honorificum satis inter vos nomen titulumq; principis sortitus sum. Alium non ambio.

¶ Nec si maxime expeterem , vel poscentibus vobis morem gerere vellem id tempus , aut locus , patiuntur. Sed operam dabo , ut vos duis vestri non panniteat, vos date, ut milites dux non desiderem,

¶ Contra illi , & quæ postulas pollicemur , & nobis non decriimus. Sed pro rege pugnabimus ardenter , vincemus honestius , moriemur alacrius.

¶ Quum igitur prope intulissent vim recusanti, magnis vocibus, & tubarum, litorum, tympanorumq; sonitu ter acclamatum.

¶ Alfonso Henrico primo Lusitanæ regi vita & victoria.

¶ Data inde militibus testera, ferebatur in hostes, & in primis, in

¶ At parte ex alia innumerabilis ille Barbarorum exercitus, tam dissonis clamoribus, tam terribili fragore perstrepebat, ut cœsum rure, terra quassari tremoribus viderentur. Commissum prælium est, sanguinolentū, pertinax, diuturnū, à prima dicti hora usq; ad meridiē.

¶ Donec Ismarius, quius iam vita periclitabatur, quamq; maxime nostri appetebant, rebus desperatis, & amissio in conflictu, consobrino, cui sui corporis custodiā mandauerat, nomine homar Atagor, Halli regis nepote, fugit ipse, & una ieges qui cum eo erant.

¶ Tantum autem sanguinis effusum est, vt ex cœdis loco riuuli in Cobrin atq; Tergem decurserent.

¶ Quin insequuta partos post dies pluviā, quum tinctam atro sanguine superficiem lauisset, crevissentq; riuī, Terges qui ad confluentes Cobrin recipit, etiam usq; ad Anam aquas infectas pertulit.

¶ Id nos in Vincētio martyre hisce carminibus breuiter adnotauimus

Vbi paupere Terges
 Flumine, ab Orichio segnis delabitur agro,
 Excepti cecidere duces, fusq; eis cohortes
 Barbaricæ. Ac tellus tanto est imbuta cruento,
 Ut postquam pluiae cœdem elauere, pigeret
 Riuus ut, contagie sua, quacumq; meabat,
 Polluerit spatium late, fluctusq; petitos
 Funestavit Anæ, torrens inglorius ante,
 Atq; vaporatis æstu Quintilibus impar.
 Post illa, indigenis factus de clade superbi
 Nobilis Ismarius.

Q

¶ Alfonsus igitur nouus rex , consueto victoribus more in castris , triduo permansit , & concessa militibus præda .

¶ Ipse qui etenim nunc scuto vtebatur , insignia contumelias est , quæ rem ibi gestam designarent .

¶ Ac primum , quia Christum in aere cruci subfixum conspexerat , in argenteo scuto cæruleam crucem formauit .

¶ Deinde quod quinque reges vicisset , scuta quinque per ipsam crucem distinxit .

¶ In uno quoque triginta numos argenteos figurauit , quod totidem mundi seruator venditus exstisset .

¶ Mutata a posteris regibus numerorum figuratio est , commodi ratione , & in singulis quibusque scutis , singuli quinque numi positi , decussatim , ad figuram literæ X. bis numerato quod in medio est , & quum a summo deorsum , & quum a latere ad latus fit supputatio , ut numerus triginta compleatur .

¶ Hæc tum ibi sumpta insignia .

¶ Castella vero aurea septem , quæ in rubro campo scuti regis oras ambiunt , ad alterius historię tractationem pertinent .

¶ Exposuimus , quanta potuimus breuitate , regum nostrorum , re-

gniq̄ initium & causam , ab hinc annos quadringentos triginta quatuor .

¶ Gesta enim res est , vt mei veteres annales habent , æra milesima cē-
tesima septuagesima septima .

¶ Cui annorum numero si demantur triginta & octo , manebit Ser-
uatoris annus milesimus centesimus trigesimus nonus . Quum hæc
proderem , agebatur annus . M . D . L X X I I I . Subducta ergo
ad calculos ratione apparebit , interfluxisse quadringentos triginta
quatuor , quos dixi , annos .

¶ DE ARCV EXSTVCTO A SEBASTIANO REGE IN VICTORIAE LOCO .

¶ Iam discessissem ab Orichio , nisi piaculum esset , regis nostri Se-
bastiani recens factum non commemorare .

¶ Is initio huius anni , Algarbij regnū adiit , vt oppida omnia mari-
tima , quam munita essent , suis oculis perspiceret .

¶ Et si quid ad monumentum deesse videretur exactissimo suo Ju-
dicio , & rei bellicæ peritorum consilio præsens vel suppleret , vel
nouaret , vel corigeret .

¶ Fecit autem iter per Orichiensem agrum , & victoriæ memorabi-
lis loca omnia perlustrauit .

¶ Nullumq[ue] erectum trophæum, nullam inscriptionem tantum sa-
cellum illud ignobili fabrica, non semel refectum, rusticorum tamē
cultu religiosum reperit.

¶ Puduit illum incuriæ, ac socordiæ seculi superioris.

¶ Atqui, ut excusari mèreatur, ætas hominum illorum, qui in conti-
nuis bellis vitam agebant, & promptiores ad præliandum dextras
habetabant, quam ad literas illa tempestate sepultas, inclinatiora in-
genia.

¶ Non tamē mirâda non est, florentibus postea rebus, & renata phi-
lologia obliuio tam diuturna.

¶ Nisi quod natura cōparatum ita est, ut quæ optima sunt, non om-
nia simul sed per temporum interualla emergant. Sebastianus igi-
tur mirapiente affectus, ut & apparitionis Christi, & regis maximi,
inclitæq[ue] victoriæ memoriam rediujuam faceret, diruto veteri sacel-
lo, templum inædificari præcepit, atq[ue] exstructo nobili arcu, mihi
inscriptionis curā demandauit, ita ut altera ex parte latine, ex altera,

¶ Lusitano idiomate legeretur, latina sic habet.

HEIC. CONTRA ISMARIVM. QUATVOR Q. A IOS SARACENO-
RVM REGES. INNIMERAMQ. BARBARORVM MVLITITVDINEM
PVGNATVRVS FELIX ALFONSVS HENRICVS. AB EXERCITV PRI-
MVS LVSITAN. REX ADPELLATVS EST. ET A CHRISTO. QUI
EI CRVXIFIXVS ADPARVIT ADFORTITER AGENDVM COMMO-
NITVS. COPIIS EXIGVIS TANTAM HOSTIVM STRAGEM EDIDIT
VT COBRIS AC TERGIS FLVVIORVM CONFLVENTES CRVORE
INVNDARINT. INGENTIS AC STUPENDAE REL. NE IN LOCO
VBI GESTA EST. PER INFREQUENTIAM OBSOLESCERET. SE-
BASTIANVS. I LVSIT. REX. BELLICAE VIRTUTIS ADMIRATOR.
ET MAIORVM SVORVM GLORIAE PROPAGATOR ERECTO
TITVLQ MEMORIAM RENOVAVIT.

¶ DE COLLA.

¶ Colla fuit interius in media Orichensi prouincia, non procula Messagena, inter colles, nec scio an hediernum nomen hoc inde traxerit. Non mediocre erat oppidum.

¶ Extra ut muri & turres clementissimo opere neq[ue] satis polito.

¶ Aditus perdifficilis est, & ad defensionem accommodatus.

¶ Non habitatatur. Tantum dominicis & solennibus ijs diebus festi corum vicinia eo confluit, ad templum Virgini Christi marie dicatum, ubi sacerdos ijs dem diebus sacris altaribus operatur.

¶ In angulo turris semidi rutæ mensa elegans marmorea.

C. MINICIVS. C. F. LEM. IVDATVS

LEG. X. GEM. QVEM IN PRAELIO
CONTRA VIRIATVM VOLNERIBVS
SOPITVM IMP. CLAVDIVS VNIMANUS
PROMORTVO DE RELIQVIT. EBUTIS MILIT
TIS LUSITANI OPERA SE RV
RARI QVE IVSSVS. PAUCOS SV
DIES. MAESTVS OBI. QVIA
MERENTI. MORE ROMA
AM NON RETVLI.

Hoc est.

Caius Minicius Cai filius Lemonia iubatus Tribunus legionis decimae geminæ quem in prælio contra Viriatum volneribus sopitum imperator Clavdius unimanus pro mortuô dereliquit, Ebutis militis Lusitanî opera seruatus curariq; iussus , paucos superuixi dies, mæstus obi quia benemerenti more Romano gratiam non retuli.

¶ Ad Ianuam templi ingens cippus est , inter columnas ibi iacentes olim ornatus causa positus . Qui me amplius horis tribus ad fastidium detinuit .

¶ Tam male a Barbaris hominibus habitus est , ut spem percipiendi integre sensum plane deposuerim .

¶ Auis in modum Gracculi ¶ Altera similis mutuo serespicientes

D. M. S.

B.	SVR	SIE.	V	C
SRIANE:	C	OIVGI		
NCT	I	SSIME.	T	V
VM.	PO	SITE	VIC	S
N.	XXXVIII.	DIET		
S.	XVII.	SI	QVAN	
PIET	ES	ERM.	TI	
ANTVM	FORTV			
GER.	LITE	AUREC		
IT.	T.	POSVI.	S	
				VALE.

Hoc est.

¶ Dijs Manibus sacrum. Balbus Sursi filius coniugi sanctissimæ tumulum posuit uixit annos triginta octo dies septendecim.

¶ DE SINI.

¶ Non omittenda sinis est, maritimum oppidum & propter pista-
tionem, non parum vicinæ regioni conducibile.

¶ Ibi in templo Cippus fractus est cum his literis.

AN. L. CLAVD
THALASSINVS
MARITE ME
RENTISSIME
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Annorum quinquaginta, Claudio Thalassinus marite merentissime hic situs es sit tibi terraleuis.

¶ Per Murum, iuxta terram & quasi iam ruderibus Coopertum.

D.	M.	S.
----	----	----

FVLVIUS.	L.	F.	QVIN
----------	----	----	------

TIANVS.	FABER
---------	-------

MATERIARIUS

PIVS IN SVOS

VIXIT ANN. XLVI

RVBRIA. Q. F. SER.

GELLIA. MEROER.

MARITO. B. M. FEC

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Dijs Manibus sacrum Fuluius Lucij filius Quintianus faber
materiarius pius in suos vixit annos quadraginta sex Rubria
Quinti filia Sergilla Merobrigensis marito benemerenti fecit hic
situs est sit tibi terra leuis.

¶ In quadam turri.

D. M. S
IVLIA. C. FIL
MARCELLIN
A. AN. XXX.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Diis Manibus sacrum, Iulia Cai filia Marcellina annorum triginta, hic sita est, sit tibi terra leuis.

¶ DE HELVIS.

¶ Primo libro admontuimus, vrbem Helvas in Celticis nostratisbus esse. Nomen accepit ab Helvis Celicæ Galliæ populis, inter Garumnam & Ligerim habitantibus. De quibus quarto libro Strabo agit.

¶ Plinius Albam eorum ciuitatem nominat.

¶ Ab Helvis igitur Celtarum populis, qui inter Celas olim ad nos

venere, Helux ciuitas nominata, quod nomen a conditoribus obtinuit, etiam hodie retinet.

¶ Vrbs fertilitate soli & nobilitate ciuium, vt postremas non fert, ita olei bonitate sine controuersia primas obtinet.

¶ Dioecesis Eborensis hactenus fuerat, verum agente Sebastiano rege, episcopalem dignitatem adepta, metropolin unde excisa est, nihil minus agnoscit.

¶ Non multa ibi sunt Romanorum monumenta, & quæ sunt, pessima Barbaris habita, ita inueni.

¶ Iuxta portam arcis quam alcassauam vocant, fragmentum.

F E L . C E P A L

O N I S . F . S E

V E R V S . A N S

Hoc est.

¶ Foelix Cepalonis filius Seuerus annorum,

¶ In domo cuiusdam viri nobilis, tabula elegans.

C. AXONIVS. Q. F. PAP.
LEG. XX. NAT. COL.
FIR. PICENO. SE VIVO
MONIMENT. FEC. SIBI. ET
FR. Q. AX. Q. F.

Hoc est.

¶ Caius Axonius Quinti filius Papiria legionis vigesimæ natus
colonæ Firmicæ Piceno se viuo monimentum fecit sibi & fratrei
Quinto Axonto Quinti filio.

¶ Iuxta parthenonem Virginum instituti, diui Dominici,
Cippus.

ANTHYMVS REB^{UTERIS}
SCIENTINI. ET CEE^{TERIS}
LERIS SER^{VTUERIS}
V. S. A. L^{UTERIS}

Hoc est.

¶ Anthymus Reburri Scientini & Celeris seruus votum soluit animo libenti, vel libens.

¶ In agro quem vocant Ventosæ, lapis oblongus, videlicet cubitorū septem, latus cubitum & semissem, rudis atq; impolitus quem fabulatur sepulchrū esse Bertrādi, vnius ex duodecim Franciæ p̄ibus.

CACALO
AVIOLI
L I B.
H I C
S I T.

Hoc est.

¶ Cacalo Auioli libertus hic situs.

¶ In domo tabula marmorata fracta, eleganti litera.

IN SIGNEM PARVO
MANS CARMINE AMOR
REQ. IN PACE D XIII KAL
MART. ERA. D LXXXII.

Hoc est.

¶ In signem paruo mansurum carmine amorem, requieuit in pace domini decimo tertio Kalendas Martias era quingentesima octuagesima secunda.

¶ VILLA VIZOSA.

¶ Ab Heluis digredientem intercipit nobilissimum oppidum, Brigantij ducum sedes, quod ab amoenitate Lustanus idiotimus Villam Vizosam nominavit.

¶ Vno nomine latine dici non potest, nisi Callipolin Graece configamus, audaci fortassis exemplo sed lectoribus postquam ea vox assidue percrebuerit, minime displicituro.

¶ Proserpinæ ibi delubrum fuit, ubi modo diui Iacobi aedes est, in suburbio, ubi haec inueni monumenta.

Fel. 229.

LIBER QVARTVS.

PROSER
PINÆ
SANCTÆ
G. IVLIVS
PARTHENOP
AEVS. VOT
QVOT FECIT
A L P

Hoc est.

¶ Proserpinæ sanctæ Caius Julius Parthenopæus vota quot fecit
animo libenti posuit.

Q. HELVIUS
SILVANVS
PROSERPIN
AEVOTVM
S. AN. L. P.

Hoc est.

¶ Quintus Eluius Siluanus Proserpinæ votum soluens animo libens posuit.

PROSERPINÆ
SERVATRICI
C. VETTIUS SIL
VINVS. PRO EV
NOIDE PLAUTIL
LA CONIVGE SIBI
RESTITUTA
V. S. A. L. P.

Hoc est.

¶ Proserpinæ Seruatrici Caius Vettius Silvius pro Eunoide Plautillaconiuge sibi restituta votum soluens animo libens posuit.

R

D. M. S.

PULTARIUS

AN. XXIII. H. S. E. S. T. T. L.

SEMNE. ET. SEMNE

MATRI. POSVERVNT

Hocest.

¶ Dijs Manibus sacrum. Pultarius annorum viginti trium, hic situs est, sit tibi terra leuis Semne, & Semninem matri posuerunt.

¶ Ibi etiam modo visuntur inscriptiones Endouellici, quas clarissimus dux Theodosius ex antiquo fano, quod extat iuxta oppidum Therennam, asportari curavit, & inserti in frontispicio cœnobij fratrum ordinis diui Augustini. Sunt autem huiusmodi.

AnnH

DEO. ENDOVEL
LICO. PRAESTAN
TISSIMI. ET PRAESEN
TISSIMI NVMINIS
SEXTVS. COCCEIVS
CRATERVS. HONORI
NVS. EQVES. ROMA
NVS. EX. VOTO

¶ Cippus fractus.

ENDOVELLICO
ALBIA
IANVARIA.

BENDOVOLLICO
SACRVM. MAR
CVS. IVEIVS.
PROCVLVS
ANIMO. LI
BENS. VOTVM
SOLVIT.

OMNIVOLICO

ANIMA

PROCLV

DEO. ENDOVELLICO. SAC.
 IVNIA. ELIANA. VOTO. SVCCEPTO
 ELVIA. YBAS. MATER. FILIE
 SVAE. VOTVM. SVCCEPTVM
 ANIMO. LIBENS. POSVIT.

¶ Haec inscriptiones adeo claræ sunt, ut expositione non indigeant.

D. ENDOVELLICO. SA
 AD RELICTICIVM. EX
 T. NVMIN. ARRIVS. BA
 DIOLVS. A. I. F.

Hoc est.

¶ Deo Endouellico sacrum ad reliquitum ex testamento numini Ar-
rius Badiolus animo libens fecit.

Q. SEVIUS. Q. F.
 PAP. FIRMANVS
 VOTVM DEO
 ENDOVOLICO
 S. L. M.

Hoc est.

Quintus Sevius Quinti filius Papiria Firmanus votum deo
 Endouolico Soluit Libens merito.

ENDOVELICO
 CRITONIA
 MAXVMA
 EX. VOTO. PRO
 CRITONIA. C. F.

Hoc est.

Curauit faciendum.

¶ Hic cippus allatus est illinc ad arcem oppidi Lendroalis,
vbi nunc extat.

C. IVLIVS. NOVATVS
ENDOVELLICO
PRO. SALVTE
VIVENNIAE
VENVSTAE
MANILIAE. SVAE.
VOTVL. SOLVIT.

¶ Nominis Endouellici causam , aut originem ego penitus ignoro .
Nisi si ab oppido propinquo , quod Endouellia forte diceretur , no-
men esset impositum .

¶ Quod si nebuloso infoelicis gentilitatis ævo superstitionibus ad-
dicti Lusitani fuere , certe euangelica luce radiante morati diu non
sunt quin veri dei cultum , & religionem amplectentur .

¶ Mancio Christi discipulo gloriantur Eborenses , a quo cælesti
doctrina sunt initiati .

¶ Debent hoc Bracarenses Petro Ratēsi, Apostoli Iacobi discipulo.

¶ Propagata breui religio est, & inuitis tyrannis mira pietate adoleuit.

¶ Quam natio Lusitana incorruptam, ut a sanctis patribus accepit, ad nostra hæc tempora custodiuit.

¶ Et quod non sine magno dei munere nobis contigit, nec sine magna mea voluptate refero, quassantibus orbem sectis, incolumi religione, integrâq; sacrosanctæ Apostolicæ sedis auctoritate perseverat.

¶ Nec solum id, sed longe lateq; etiam per vasti Oceani recessus, & ante nunquam prioribus cognitas regiones, Orientemq; totum, & Antipodas, ipsum seruatoris nomen propagare non cessat.

D. M. S.

P. PETRONI

VS. CAVTIN

ANN. LXXXXI

LAV DICE

MARITO PIIS

SIMO POSVIT

H. S. E. S. T. T. L.

Hocest.

¶ Dijs Mānsbus sacrum. Publius Petronius Cautinensis annorum nonaginta vnius Laudice marito piissimo posuit, hic situs est, sit tibi terra leuis.

¶ DE IOVIS FANO:

¶ Super Exaramam fluuium, duobus pass. milibus infra Terranū oppidum, Iouis fuit olim fanum. Quod adulata iam Christiana pietate in templum sanctorum martyrum Iusti & Pastoris conuersum est. De quo egi in libello ad Ambrosium Moralem Complutensem virum saepe alias, luculentæ eruditionis gratia in his commetarijs, nominandum.

¶ Supra ianuam templi Gothica inscriptio.

¶ III 10

¶ HVNC DENIQVE EDIFI
CIVM SANCTORVM NO
MINE CEPTVM IVSTI ET
PASTORIS MARTIRVM
QVORVM CONSTAT ESSE
SACRATVM CONSVMMA
TVM EST OC OPVS ERA
D CC XX.

Hoc est.

¶ Hunc pro hoc deniqꝫ ædificiū sanctorū nomine ceptū Iusti, & Pa-
storis martyrum , quorum constat esse sacram consumatum est
oc pro hoc opus era septingentesima vigesima.

IOVI. O. M.

FLAVIA. L. F. RUFINA

EMERITENSIS. FLA

MINICA. PROVINC.

LUSITANIAE. ITEM COL.

EMERITENSIS. PERPET.

ET MVNICIPI. SALACIEN.

D. D.

Hoc est.

¶ Ioui optimo maximo. Flavia Lucij filia Rufina Emeritensis. Flaminica prouinciae Lusitaniae item coloniae Emeritensis perpetua, & municipij Salaciensis, dedicauit.

¶ Ex uno latere est arbor mihi incognita. ¶ Ex altero latere Aquila est expansis alijs qua si subuolatura in vnguis trisulcum fulmen habens.

LIBER QVARTVS.

¶ Cippus aliquanto minor sed elegantior.

I. O. M.

OB PVLSOSAQC. SER

TORIO METELLVM

ADQ. POMP.

IVN. DONACE

CORON. ET SCEPTRVM

EX ARG. MVNVS

ADTVLIT

FLAMINICAE PHIA

LAM CAELATAM

HIERODVLIS COE

NAM DEDIT.

Hoc est.

¶ Ioui optimo maximo. Ob pulsos a Quinto Sertorio Metellum
atq; Pompeium Iunia Donace coronam, & sceptrum ex argento mu-
nus adtulit Flaminicæ phialam cælatam, hierodulis coenam dedit.

¶ Alter cippus elegantissima litera.

L. RVBRIVS

PRISCINV

ANN. XXVI. H. S. E.

Hoc est.

¶ Lucius Rubrius Priscinus annorum viginti sex, hic situs est.

¶ Sunt tres alij cippi, sed positi in parietibus templi, contextis interius literis.

¶ Cubae non procul a Pace Iulia in templo. Cippus.

D. M. S.

TERENTI

V S. CRYS

OGONVS

ANN. XXXII. H.S.E.S.T.T.L.

Hoc est.

¶ Dijs Manibus sacrum. Terentius Crysogonus annorum triginta duorum, hic situs est sit tibi terra leuis.

¶ In territorio Ferratiensi, super Callipodem fluuium, quem Sadanum vocari nostra aetate superius diximus, templum Divae Margaritae dicatum est, ubi olim fortunæ Obsequentis delubrum fuerat, Flavia Modestina Sergij Terentii Amiliani Centurionis uxore ædificatum.

¶ Qui, ut appetet, sub L. Postumio Albino militauerat & emeritus ac diuīs, ad quietem se contulit, in prædio uxorio.

¶ Hoc ex duobus ibi Cippis colligitur. Equibus alter sic habet.

FORTVNAE OBSEQVEN
TI. SAGRVM
FLAVIA MODESTINA
PER P. EIVS ANTISTES
EX VOLVNTATE TEREN
TI. AEMILIANI VIRI
SVI. IN PRAEDIO
A PATRE FL. MODESTO
SALACIENSI SIBI
RELICTO. A. L. F.

Hoc estatio
¶ Fortunæ obsequenti sacrum. Flavia modestina perpetua eius antistes ex voluntate Terentij Amiliani viri sui, in prædio a patre Flavio Modesto Salaciensi animo libens fecit.

¶ Alter vero in duas partes fractus sic.

D. M. S.

SERG. TERENTIV^{ES}

SERG. F. AEMILIANVS

CENTVR. EMER. VIX. N^{EL}XX

ORDIN. DVX. SVB^{ES}

L. POST^{ES}VMIO. MODES

TINA. MARITO

MERENTISSIMO

P. H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Dis Manibus sacrum. Sergius Terentius, Sergij filius Aemilianus centurio Emeritus, vixit annos septuaginta, ordines duxit sub Lucio Postumio, Modestina marito merentissimo posuit, hic situs est, sit tibi terra leuis.

allum. A. aspera, var. glauca. T. elegans. B. monspeliensis. C. bipinnata. C. heterophylla, var. glauca. C. longifolia. C. longipinnata. C. longipinnata, var. glauca. C. longipinnata, var. longipinnata. C. longipinnata, var. longipinnata, var. longipinnata.

S C H O L I A

JACOBI MENOETII VASCONCELLI
in quatuor libros Resendij.

N vita Andreæ Resendij, In ode ad Coelestium. ¶ Phosphorus igneus. Hoc est Lucifer Stella. Martialis libro octavo epigrāmate vigesimo primo ad Luciferum.

Phosphore redde diem, quid gaudia nostra moraris?
Caſare venturo, Phosphore redde diem.

L I S E R P R I M U S.

¶ Folio primo linea 4. Afferit Plinius. ¶ Libro videlicet tertio capite primo, his verbis. In vniuerlam Hispaniam Marcus varro peruenisse Iberos, & Persas, & Phoenicas, & Pennos tradit. Lusum

enim Liberi patris, aut Lyſam cum eo bacchantes, nomen dedisse Lusitanæ, & Pana præfectum eius vniuerſæ.

¶ Eodem fol. lin. 9. Alij Lusum non hominem sed Iudum potius, seu Lusitatem interpretantur. ¶ Marcianus Capella libro sexto qui de Geometria inscribitur in ea fuit sententia, ubi ita tradit agens de Lusitania. Cui nomen fabula à Lusu Liberi patris, vel cum eo Baccharium sociavit. ¶ Addit & aliam non minus ridiculam opinionem, credens Anam fluvium a Lusitanæ vocabulo cognominari, hisce verbis. Hæc quoque cognominis sui fluo permeatur, licet eam Tagus quoque arenis illustrerat auratis.

¶ Eodem fol. lin. 14. Nec desunt, qui pro Lyſa, Lyſtam reponant. ¶ Fuit in ea sententia Sigismundus Gelenius in observationibus in Plitium libro tertio capite primo.

¶ Eodem fol. lin. penultima. Suppositius Berosi autor intellectus. Ioannes Antius in libro de regibus Hispanæ capite vigesimo.

¶ Fol. 2. lin. 9. Ut in quadam contra Verrem oratione affirmat Cicero. In sexta actione quæ incipit Venio nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat studium. Non longe a fine orationis. Eius autem verba sunt hæc: Aristæus qui ut Græci ferunt, Liberi filius puerator olei fuit.

¶ Eodem fol. lin. 12. Unde ipse etiam Bacchus. Lysius cognominatus est. ¶ Pausanias in Boeoticis circa medium libri noni dum Thebanæ urbis antiqua monimenta enarrat, ita scribit. Theatro proxima est Liberi patris ædes cognomento Lysii: Cognomitis causa, quod cum olim captiuos complures ex Thebanis viuetos Thraces abducerent, eos cum ad Haliartiorum fines ventum esset, vinculis

solutos dimisit ; moxq; illis Thracas somno oppr̄ssos occidendos præbuit. Hæc ille. Aliqui vero credunt a dissoluendis, & enervandis animis quod ex vini copia accidere solet : vel quod curis liberos eos reddat ita Bacchum fuisse appellatum.

Fol. 3. lin. 5. Stephanus autem in libro de urbibus. ¶ In dictione Belitani. Nec mirum est in hoc errasse Stephanum ut pote Græcum scriptorem, & qui Hispaniæ situm ac urbes , minime ipse per agrasset, quod alios quoq; Græcos decepit, teste Polybio.

¶ Extat etiam similis error apud eundem Stephanum in dictione Lusitania, dum eam asserit partem esse Bæticæ, cum ulterior Hispania in duas prouincias diuisa olim fuerit, Bæticam videlicet, & Lusitaniam , quod obiter admonere volui ne eius authoritas quenquam decipiatur. Hoc Resendius etiam animaduertit.

Fol. 4. lin. 10. Strabo enim. ¶ Vide Strabonem libro tertio fol. 103.

Fol. 5. lin. 29. Ptolemæus. ¶ Libro secundo ubi agit de Lusitanæ situ.

Fol. 6. lin. 23. Ante annos quadraginta &c. ¶ Hæc de artabro ptomontorio tam diffuse tradita mihi semper superuacanea sunt visa : Quia meo iudicio neque Pintianus neque ipse Resendius exacte sentum Plini; hoc in loco sunt assequuti. Unde accedit ut eius verbis vim inferre sint conati. Plinius enim cum prius de Celtnico seu Nerio promontorio libro 4. capite vigesimo verba fecisset, & a Minio ac Limia fluuijs ad Durium peruenisset. Tunc demum de Lusitania agere coepit in ipso vigesimo capite cuius initium est , a Durio Lusitania incipit. Nec aliquid eorum quæ mox sequuntur ad Nerium

tex:

promontorium pertinere possunt. Miror autem tam insigines viros non aduersisse Celticum promontorium nunquam apud geographos Artabrum appellari, sed semper Neriū aut Celticum, quanvis omnes consentiant iuxta illud Artabros populos seu Arrotrebas vel Arotebras habitare. In eo etiam decepti sunt quod crediderint Neriū frontem esse Hispaniæ, cum aperte Plinius eodem capite vigesimo assertat frontem Hispaniæ tribus effici promontorijs videlicet Olisiponensi, sacro, & Iunonio, ita ut Sacrum ē media prope frōte erumpat. Certum est etiam Olisiponense seu Artabrum, Cœlum, terras & maria disternare ut tradit Plinius. Nam quemadmodū Iunoniū seu calpe australe & occidentale latus Hispaniæ diuidit, ita magnum seu Olisiponense vel Artabrum frontis occidentalis est terminus, & ab eo septentrionale latus incipit, quanvis ad occasū etiā aliquantulum vergere videatur usque ad circuitum Nerei promontorijs a quo penitus ad septentrionem terra convertitur. Ut Pomponius Mela tradit libro 3. cap. primo. Quod ut facilius intelligatur, expendantur verba eiusdem Pomponij libro secundo capite sexto, que sic habent. Lusitania Oceano tantummodo obiecta est, sed latere ad septentriones, fronte ad occasum, ex quibus aperte constat ea littora, quæ a promontorio Olisiponensi, usq; ad Minium antē extenduntur, satus septentrionale Lusitanie elicere. Quæ vero a Celto seu Neri ad Gallicū Oceanum tendunt, latus septentrionale Hispaniæ totius, non autem Lusitanie constituunt.

Fol. 7. lin. 28. Oppidum & flumen AEminiūm &c. AEminiūm
Ptolemaeo oppidum est in Lusitania, Plinio oppidum & flumen
libro 4. cap. 21. & 22. Fit etiam illus mentio ab Antonino in Itinerario,
cum illud iter describit, quod ab Olisipone Bracaram ducebatur.
Fuit autem AEminium ex loci ubi hodie est oppidum dictum
vulgo Agatha seu Agueda, quod flumine eiusdem nominis alluitur,
& recepta hac sententia, in qua etiam fuerunt Vasaeus & Barrerius,
emendari debet codex Antonini hoc ordine, Conimbrica AEminium
quacraginta millia passuum, Talabricam decem millia passuum. Est
autem Conimbrica oppidum illud antiquum, quod dirutum cernitur
& vulgo Condexa vetus dicitur. Talabrica vero fuit prope op-

pidum maritimum, quod hodie Aueiro dicitur, & sic bene quadrat passuum numerus a me restitutus, nam a Condexa Agatham sunt decem circiter leucæ, & ab Agatha Talabrigam duæ cum dimidia. Erat autem in codice Antonini numerus transpositus, & prepostere mutatus. Hinc apparet reisciendam esse illorum opinionem, qui existimarunt idem esse oppidum Aeminium, & illud quod hodie Conimbrigam seu Colibriam appellamus, & eundem fluuium Mundā, & Aeminium. Nam ut cætera argumenta breuitatis caussa omittā, id aperte Plinianis verbis repugnat, qui in allegato c. 22. libri quarti cum prius Aeminium flumen & oppidum nominasset, statim hæc verba adiecit. A Durio Tagus ducentis millibus passuum, interueniente Munda. Præterea habeo apud me Codicem vetustissimum, cuius sæpe mentionem faciunt Vasæus, & Resendius, qui inscribitur Chronica Gothorum. Vbi inter cætera, quæ gesta fuisse narrantur ab Alphonso quarto Ordonijs filio, cognomento magno, hæc ad verbum scripta sunt.

Multos quinetiam inimicorum terminos acquisiuit rex iste : Cepit namq; castrum, quod dicitur Nazan. Antensem vero pace acquisiuit. Conimbrigam ab inimicis possessam heremitauit, & ex Gallæcis postea populauit. Multa quoq; alia castra sibi subiecit. Eius tempore Ecclesia crevit, regnumq; a. pliauit. Vrbes quoque istæ a Christianis populantur : Scilicet Brachæensis, Portugallensis, Aminensis, atq; Lamecensis. Hactenus ille. Ex cuius verbis aperte colligitur Aeminium, & Conimbrigam diueratas fuisse ciuitates, & ex consequenti Mundam, & Aeminium diuersa flumina.

Fol. 17. lin. 23. De Vettoribus &c. Florianus Campensis libro 2. cap. 10. Ait Vettones a Beronibus corrupto vocabulo denominatos fuisse, & eorum regionem, quæ Lusitanæ pars erat, fuisset figura triangulari, seu triquetra, ita ut latus Septentrionale inciperet ab eo loco, quo Pisorga fluuius Durio misceatur, usq; ad XX. M. Passuum, seu quinque leucas infra oppidum vulgo dictum Fermotel, quod ad ripas ipsius Durij situm est, intra terminos antiquæ

Lusitaniae, qui viginti sex leucis circiter extendebantur ab eo latere. Alterum vero latus a dicto oppido Fermosel per Rodericopolin, & Caparam usque ad Anam flumium, quo Lusitania a Baetica dividitur, extendit. Latus vero Oriente describit a flumine Ana, usque ad Durius, ubi Pisorgam excipit, ducta linea per cum tractum, in quo est oppidum dictum hodie Villa Nouade la Serena, ita ut includeret haec regio intra fines suos Salmanticam, Bletisam, Fermosel, Beiar, Rodericopolin, seu Mirobrigiam. Licet aliqui putent Mirobrigam seu Mirobricam esse oppidum vulgo dictum Quadraniro. Ciuitatem autem, seu Rodericopolin esse Augustobricam. Vide Vasaeum tomo primo capite decimo.

Fol. 36. lin. 10. Cetratos pugnare pedites &c. ¶ Cetram nonnulli crediderunt esse illud scuti genus quod vulgo Adargua dicitur inter quos fuisse noster Resendius, & Ambrosius Moralis lib. 8. cap. 25. Sed illorum opinioni aperte refragatur locus Sili Italici libro tertio ubi ita canit.

Fibrarum & pennarum diuinarumq; sagacem
Flammatum misit diues Callaecia pubem;
Barbara nunc patrijs vulantem carmina linguis,
Nunc pedis alterno percussa verbere terras
Ad numerum resonas gaudenter plaudete Cetras.

Cum enim Cetras resonas hoc est tinnitus & sonitum edentes vocet, manifeste innuit esse illa parua scuta, quæ Bluqueria dicuntur ex ligno fabre facta atque ære concocta, quæ clarissimum sonitum inter se collisa edunt, ad quem (veluti Sistris etim Corybantes) Hispani milites tripudiare solebant, quod coriaceis illis & maioribus scutis, seu parmis nequaquam conuenire potest. Ad stipulatur huic sententiæ Imago ipsius Hispanæ, seu effigies, quam idem Ambrosius Moralis apponi curauit in principio operis sui, quæ altera manu

Iacula & Cetrām hoc est Bluquerium, alterā vero spicas gerit.

Fol. 148. lin. 8. Item ab Olisipone &c. Videtur Antoninus propter Emeritensis Coloniæ dignitatem quæ eius tempore in Hispania fere principatum obtinebat, complurā itinera ad eam ducentia ex diuersis locis describere voluisse, inter quæ tria ab Olisipone commemorat, duo per extrema latera & ita longiora, tertium vero quasi medium & compedium. Sunt autem hoc loco exemplaria misere deprauata.

PRIMVM ITER ITA EMENDARI DEBET.

Ab Olisipone Emeritam M. P. 212. Sic
vel 208.

Equabona	M. P. 12.	Couna.
Cetobrica	M. P. 12.	Setuual.
Ciciliana	M. P. 12.	Agualua.
Malceca	M. P. 8.	Marateca.
Salacia	M. P. 20.	Alcacer.
Ebora	M. P. 40.	Euora.
Ad Anam fl.	M. P. 60.	Guardiana por Badaiox
Euandriana	M. P. 12.	Talaueruela.
Emerita	M. P. 36.	Merida.

Sunt M. P. 212. Fors. 208. Leucæ autem 53.

Fol. 28°

¶ SECUNDVM ITER ITA LEGI ET
EMENDARI DEBET.

¶ Ab Olisipone Emeritam M. P. 212. Forf. 210. Leucæ vero
quinquaginta tres, in hunc modum.

Hierábrica	M. P. 30.	Pouos.
Scalabi	M. P. 22.	Santarem.
Tubueci	M. P. 32.	Abrantes.
Fraxinum	M. P. 32.	Alpalhão.
Medobriga	M. P. 30.	Aramenha.
Ad septē Aras	M. P. 14. Forf. 15.	Acumar ou Alegrete.
Plagiaria	M. P. 20.	
Emerita	M. P. 30.	

¶ TERTIVM ITER SIC EMENDAN-
DV M E S T.

¶ Ab Olisipone Emeritam M. P. 186; vel 196.
In hunc modum.

Aritio prætorio	M. P. 38.	Benauente.
Matusaro	M. P. 30.	Ponte do Sor.

Elteri	M. P. 20.	Alterdochão.
Ad septē Aras	M. P. 28.	Forl. 38. Acumar ou Alegrete
Budua	M. P. 12	Nossa S. De Betoue.
Plagiaria	M. P. 8.	
Emerita	M. P. 30.	
	M. P. 186. vel 196.	Leucæ vero 46 & dimidia vel 49.

¶ Et ita compendiosum hoc iter breuius erat spatio sedecim P. M.
Quæ leucas quatuor constituunt.

¶ Suspicor etiam Antoninum describere voluisse aliud iter a Salacia Ossonobam, cuius mansiothes omnino defunt, nisi pro Salacia Balsam reponamus, ut numerus sedecim M. P. Recte quadret, licet mihi non fiat verisimile, tamen exiguum locorum interuallum pro itinere esse computandum.

¶ V R B I V M C I V I T A T V M E T O P P I D O-
R V M N O M I N A L A T I N A,
& vulgaria.

Forum Limicorum	Ponte de Lima.
Bretolæum	Viana de caminha.
Næbis	Neiuæ.

Fol. 254.

Bracara Augnsta	Bragua Colonia.
Aquæ Flaviæ	Chaves.
Conciæ seu Contium	Mirandade Douro.
Calem	O Porto.
Lamæ & Lameca	Lamego.
Lancobriga	Á Feira.
Talabrica	Auciro.
Æminium	Agueda vbi etiam flumen.
Conimbrica	Condexa à Velha.
Seilia	Seire.
Eburobritium	Euora de Alcobaça.
Collipo	Leiria ex ruinis.
Scallabis seu Iulium præsidium	Santarem.
Ierabrica	Pouos.
Moro	Almourol ou Punhete.
Olisipo fœlicitas Iulia	Lixboa.
Tubucci	Abrantes.
Fraxinum	Alpalhão.
Igædita	Idanha Velha, Aguarda.

Amæa	Portalegre.
Medobrica	Aramenha.
Ad septem Aras	Açumar ou Alegrete.
Elteri	Alter do chão.
Matusarum	Ponte do Sor.
Aritium Prætorium	Benaunte.
Equa bona	Couna.
Cetobrica	Setual.
Ceciliana	Agualua ou Agoa de Moura.
Malceca	Marateca.
Salacia vrbis Imperatoria	Alcacer do sal.
Ebora liberalitas Iulia	Euora.
Calantica	Arraiollos.
Coellum	Ceice iunto de Thomar.
Saurium	Soure.
Heluij	Elvas.
Nouaciuitas Aruccitana	Moura.
Serpa vnde populi Serpenses	Serpa.
Pax Iulia	Beja.
Myrtillis Iulia	Mertola.
Merobrica	Santiago de Cacem.

Lacobriga

Lagos.

Portus Annibalis

Villanova de Portimão ou Aluor.

Ossonoba

Estoi prope Pharum.

Balsa

Tauilla.

¶ P O P V L O R V M N O M I N A S E V P R O -
 V I N C I A R V M , I N Q V A S L V S I T A -
 N I A D I V I D I T V R .

¶ Turdetani populi qui hodie Algarbienses, inter Anam fluvium, & Oceanum usq; ad Pacem Iuliām extenduntur, ita ut etiam Orichii campum occupent. Algarves, si campo de Ourique. Lusitani dicuntur proprie & peculari nomine, illi, qui Turdetanorum satus Septentrionale continguit, & a Celticis seu Heluijs usq; ad Cetobricenses, & Olisiponenses, per Eborenses, & finitimes populos extenduntur. Vulgo entre Tejo & Guadiana. Pesures seu Pæsuri, ultra Tagum per Herminios montes usq; ad Cudam fluvium incolunt. Comarca de Couilham & serra da Estrella. Transcudani populi qui ultra fluvium Cudam, hodie Coam inhabitant. Riba de Coa vulgo. Barbari statim post Lusitanos à Cetobrica usq; ad mare collocandi sunt, ubi etiam Barbarum promontorium. Turduli populi a Durio usq; ad Mundam pertinent non procul a mari qui tractus hodie Beira dicitur. Bracari Populi sunt, qui a Minio usq; ad Dursum incolunt. Et ideo inter amnenses appellantur. Antredoraminho. Aqui flavienses Populi sunt, qui ultra Bracarios ad Orientem solem & versus Septentrionem extenluntur usq; ad Brigantium & Mirandensem ciuitatem iuxta Durium sitam, & ultra montanis vulgo dicuntur, ibi maxima est Lusitanice Latitudo. Tralos montes.

FLUVIORVM NOMINA.

Anas fluuius	Godiana.
Auus	Rio Aue.
Minius	Minho.
Tagus	Tejo.
Callipus	Cadam.
Durius	Douro.
Limia seu Lethe	Lima.
Vacua	Vouguia.
Munda	Mondeguo.
Tamaca	Tamagua.
Cuda	Coá.
Ozecarus	Zezere.
Subur	Sor.
Ancus	Rio de Soure.
Seilia	Seire, est etiam oppidum.
Æminium	Rio Dagueda & oppidum.
Næbis	Neiuia rio & oppidum.
Celandus	Rio de Grefões.
Cadauus	Rio Cauado inter sam & spolende.

Malceca	Matateca ribeira & oppidum.
Ciciliana	Agualua ou agoa de Moura.
Naban	Flu. qui Temarium interfluit.

¶ Fol. 186. lin. 8. Dicitur Ardiburi posuisse Lacobrica septem &c.
 ¶ In caronicō, quod VV andalia inscribitur, cuius auctor fuit Albertus Krantz libro primo capite vigesimo, sit mentio Ardaburi ducis rei militaris peritissimi, tempore Valentiniāni imperatoris. Constat autem ex ratione temporis eundem fuisse illū, & hunc, quem Baptista Mantuanus Ardiburem nominat.

¶ Fol. 220. linea prima. C. Minicius &c. Hæc inscriptio mihi omnium, quæ hactenus in Lusitania repertæ sunt, dignissima semper est visa, quæ in hominum notitiā deuenire, & a Lusitanis perpetua memoria conseruati deberet. Continet enim pium quodam, & illustre facinus cuiusdam militis Lusitani, cui (quantum ex contractis literis coniūcere licet) Ebutio nomen fuit, a quo Caius Minicius tribunus militum qui a suis pro mortuo d̄crelictus fuerat, seruatus, & omnibus humanitatis officijs excultus fuit. Quod exemplum in hoste, tam rarum, tamq; admirabile est, ut gens Lusitana non minus Ebutij pietate, quam Viriati victorijs gloriari merito possit.

¶ Vnde Minicius ipse, vt virum fortē decuit, & Romano nomine dignum, tam insignem Lusitani viri virtutem, cum summa pietate oniunctam, memorabili etiam grati animi exemplo, quantum in ipso fuit, celebrare, & ad perpetuam hominum memoriam conseruare studuit.

¶ Colligitur etiam ex hac inscriptione, id quod apud eruditissimos viros hactenus incertum erat, quo loco videlicet, commissa fuit ea

pugna, in qua viriatus Claudiū Vnimanum cum vniuerso exercitu fere usq; ad internitionē profligauit: Quis enim iam dubitet in Ori- chensi campo non procul ab eo loco vbi cippus hic visiūr, prælium suisse commissum:

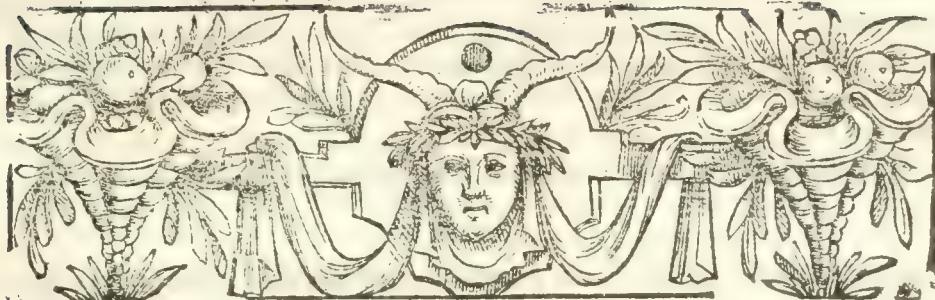
Fol. 228. lin. 13. Callipolin. Simili nomine vocatam urbem in Calabria tradidit Pomponius Melalibro secundo capite quarto. Plinius etiam libro quarto capite duodecimo, vbi Cycladas insulas enumerat, in Naxo Callipolin collocat, quam aliqui Dionysiada a vinearum fertilitate, alijs Siciliam minorem appellabant. Quod si ob amoenitatem, & situs pulchritudinem, tam speciosum uomen oppida, & vrbes sortiri queunt, merito noster Resendius Vizolam Amœnam, seu Callipolin nominauit.

Fol. 235. lin. 10. Nominis Endouellici causam, aut originem. &c.
Sunt qui putent Endouellicuni dici a dictione Græca Balos, seu Valos, id est via & endon, hoc est intus, & esse eum quem Ethnici vijs præesse crederent, quemadmodum terminus agris præesse credebat: Sed inscriptiones aliud innuere videntur, dum eum præsentissimi numinis vocant, quod viarum custodi parum conuenit. Quare potius a vellendo dictum fuisse puto, quod cæca illa ætas iacula, sagittas, ossa, & similia corporibus affixa, & herentia cum auctore atq; extrahere falso existimaret. Et tunc particula endo, pro valde, accipi debet, ut antiqui accipere solebant, teste Festo. Nam vt cum Resendio suspicemur, ab oppido Endouellia, quod tunc extare potuit, dictum fuisse, adduci nullo pacto possum, cum apud Geographos, & ceteros authores nullacius fiat mentio.

CLAVS DEO OPT. MAX.

UNIVERSITATIS SALAMANTICENSIS

VITA
IACOBI MOENETII
VASCONCELLI, AB IPSO
CONSCRIPTA.

IHIS EX OPTIMIS ET PIIS-
simis parentibus nasci contigit. Nam pater meus
Gondisaluus Mœnetius Vasconcellus, ex antiqua
Vasconcellorum familia originem trahens, vir fuit
inculpatissimus moribus, & insigni erga Deum pie-
tate, vitæque integritate memorabilis. Præterea
singulari animi fortitudine præditus, qua aduersus
fidei hostes tam in Africa, quam in India stren-
uum operam Republicæ impendit.

SMater verò faustum Beaticis nomen sortita, soror fuit clarissimi viri D.
Condisalui Pinarij Visenium Episcopi, cuius vitam, & res gestas posterita-
ti tradidimus.

Cum verò pater ex India, ubi septennio militauerat, in Lusitaniam rediisse-
set anno salutis millesimo quingentesimo vigesimo secundo, pestilentia vi-
tandæ causa, Cæcubrica proficrens, in eppidum inde viginti leucis distans
secessit, quod vulgo Alter dicitur, & olim Elteri à Romanis vocatum fuisse
constat, ex itinerario Antonini: ubi veteres clientelas, & a.nicos, atque con-
sanguineos habebat: à quibus perhumanius exceptus, & loci amicinitate cap-
tus, ibi aedes ædificauit, in quibus ipse natus sum Kalendis Maij, anno vigesimo
tercio supra sesquimillesimum.

²
¶ Nata est etiam in eodem oppido soror mea Leonora Pinaria, quæ nupsit Michaeli Cabedio Senatori Regio, & triumviro ciuitatis Olisiponensis gubernandæ, cui aetæ sanguinis necessitudine coniuncta erat. Fuit enim Michael Cabedius filius Terafæ Pinariae, matris meæ sororis: quem ego fraterno a note prosequutus sum, & ab ineunte adolescentia, socii semper habui, & participe omnium consitorum, & studiorum meorum.

¶ Cum ergo in eo amoenissimo secesserat, parentes mei quinquennij spatiū, cum summa animi tranquillitate, & felici rerum succesiū, transegissent, dum pater à labore diutinæ militiæ, & longinque nauigationis molestiis conquiescere cupit: Callipolin (quæ vulgo Ciuitas amœna, seu Vizosa dicitur) sedes transtulit, euocatus humanissimis literis præstantissimi Ducis Brigantij Iacobi, culus ciliens erat.

¶ Quod etiam venit auunculus ipse Gondisaluu Pinarius eiusdem principis familie addicctus. Qui aliquot annos domo nostravtens, incredibili amore, & benevolentia, præterea omnibus humanitatis officiis à charissima sorore exceptus, atque excultus, in maxima concordia cum parentibus meis vixit, vsq; ad annum M D XXX. quo grassante in cottaæ pestilentia, auunculus in vicinam oppido villam, unde cum matre, & reliqua familia secessit, pater autem domi remansit.

¶ Nec multò post auunculus Conimbricam profectus, inde ad ecclesiæ insuisendas recelsit, quas in Ultramontana regione obtinebat, ut in eius vita diffusius narrauimus.

¶ Cessante vero ea luc, quæ compluta Lusitanæ oppida affixit, transactis rati quindecim circiter mensibus, Callipolin reuorni sumus.

¶ Rediit quoque dux ipse, qui Conimbricam confugerat. Nec diu postea vixit.

¶ Mater etiam mea ex puerperio vita excessit, sumptum dolorem marita, liberi miserandam orbitatem, maximum yeto relinquens sui desiderium, non solù fratribus, sororibus, ceterisque propinquis, sed etiam illustrissime Ioanne duceis uxori, & Isabellæ filiæ, quæ postea Eduardo regis Emmanuelis filio nupsit, reliquisque principibus fœminis, cum quibus illi arctissima intercesserat familiaritas.

¶ Fuit enim inter nobiles matronas sui temporis, incomparabili virtute, singulari prudentia, & incredibili morum grauitate conspicua. Quas egregias animi dotes ornatbat statura proceritas, cuiu[m] decora vultus venustate coniuncta. decesisit autem aetatis sua anno quadragesimo quinto.

¶ Nec pater diu concepto ex charissimæ coniugis obitu dolori obsistere potuit. Anno itaque millesimo quingentesimo trigesimo quinto, mense Februarij graui ægritudine correptus, mortem obiit, cum prius fratrem meum natu maximum Ioannem Menetrium Vasconcellum in Indiam misisset, me autem auunculo tradidisset, sub cuius tutela receptus, & liberaliter educatus, Eboræ primu[m], deinde Olisipone in eius familia permansi, usque ad annum millesimum quingentesimum trigesimum septimum, quo auunculus iam Zaphiensis Episcopus creatus, in Galliam cum amplissima legatione missus est.

¶ Nec statim me secum ille abduxit, sed cum Baionam Aquitaniæ urbem pervenisset, in qua ei diutius erat immorandum, literis accersitum, ad se proficii iussit, vna cum consobrinis meis Ioanne Pinario, & Michaele Cabedio fratribus, sub Pædagogo Aluato Bernardo Cetobricensi, pio, & graui viro, sacerdotij sacris initia. Erat Pinarius biennio me maior, ego Cabedium eodem temporis spatio anteibam; qui tunc decimumquintum annum attigeram.

¶ Igitur anno 1538. Octobris mense ineunte, rebus necessariis ad iter opportune instructi, Cetobrica que profecti, Baionam peruenimus. Vnde paucis interiectis diebus, ab auunculo Burdigalæ missi sumus, ad capiendum ingenij cultum, in celebri Gymnasio, quod ibi eo tempore florebat sub moderamine Andreæ Goucani Lusitani, ex Pace Julia oriundi, viri grauissimi.

¶ Vbi in literis humanioribus biennij tempore versati, quas iam in Lusitania addiscere inceperamus, Baionam ad auunculum ab eodem Gonçano perdusti fuimus.

¶ Nec multò post Tolosam adiuimus, ad iuris prudentiæ studia capessenda, in illa nobili academia, in qua insignes Iurisconsulti, tunc ius ciuile, & pontificium interpretabantur. Inter quos Corasius, Monsabracus, Fetterius & Ferdinandus Berengarius præcipui habebantur.

¶ Illic ergo aliquandiu morati, anno 1542. mense Maij, ab auunculo rursus accersiti Baionam reuersi sumus ego & Cabadius: Nam Pinarius Tolosæ diu

Dominici religionem faciat amplexus : in qua postea doctor Theologus Parisiensis creatus, summa eruditiois & virtutis famam adeptus est: sed immatura morte praeuentus, cum ad Tridentinam Synodum à Lusitanie rege missus ficeret, Romæ ultimum vitæ diem obiit, etatis suæ anno trigesimonoно.

C Imminente autem bello, quo Rex Franciscus Perpennianum per duces suos obsecrit, summum imperium in exercitu obtinente, Henrico filio, qui ei postea in regno successit: auunculus è Gallia profectus, & in oppido Cantabriæ, quod vulgo Sancti Sebastiani dicitur, trimestre tempus moratus, inde in Lusitaniam iter direxit.

C Sed cum in urbem, quæ Melhina Campestris cognominaatur, peruenisset, & à rege iterum in Galliam redire, & apud Francicum oratoris munere fungi iuberetur: me & Cabedium in patriam profecti veluit, ut desiderio Therassie sororis satisfaceret, quæ filiorum diuturna absentia, & viduitatis eruminis afflicta, id ab eo summis precibus afflagitauerat.

C Cetobricam igitur peruenimus decimoquinto Kalendas Ianuarij, anno 1543. unde incunte Martio Conimbricam profecti sumus, ad Legalis scientiæ curriculum peragendum: ubi Martinum Aspilcuetam Cantabrum, & Antonium Soarium Olisponensem, hunc ciuale illum vèrò ius canonicum publicè interpretantes, integro triennio audiuiimus.

C Anno autem 1545. mense Iunij, iterum ambo in Galliam ab auunculo accepisti fuimus, quem Rothomagi inuenimus. inde vèrò Aurelianensem academiam inuisimus, in qua Pamelij Belgæ, Iurisconsulti magni nominis, familiaritate usi sumus.

C Deinde Lutetiam, regiam urbem, totius Gallie caput adire iussi. (vbi eos tempore & Catholica religio, & literarum cultus magnopere florebâ) ibi Petrum Rebuffum ius Canonicum perlegentem audire, & eius singulari doctrina frui nobis contigit.

C Postea in Lusitaniam auunculum sequuti sumus anno 1548. sub finem mensis Iunij, quod peruenimus, ante initium Septembris, & aliquandiu morati in regione Interanensi, quæ vulgo inter Duriū & Miniū dicitur, vbi auunculus monasteria quædā obtinebat, tandem mense Octobris ad regem Olisponē peruenimus.

AQuo ego Tridentum missus sum⁵, ad Concilium sub Julio III. Pontifice maximo redintegratum, vna cum Iacobō Siluio viro nobilissimo legationis Principe, & Iohanne Paez Iurisconsulto, ac Iacobō Goueano Théologo.

Itaque è Lusitania profecti, & fælici vi itineris successu, superatis hyberno tempore, in Hispania Pyrenæis, in Gallia Alpinis montibus Tridentum peruenimus die quinta Martij 1552.

Vnde post intermissionem Synodi, quæ contigit die XVIII. Aprilis, Venetias secessimus, ut ibi regium Nuntium expectare, & urbem totius Europæ pulcherrimam per otium inspicere possemus.

Vbi æstate consumpta, Siluius, & Goueanus iterum in Lusitaniam redierunt nam Paccius Patauij decesserat.

Ego verò discedens Verona, ex ædibus clarissimi Antistitis Aloisij Lipotmani, qui nos hospitio omnes exceperat, Romam Æmilia via, per Ferrariam, Rauennam, Ariminum, Urbinumque petens, cò peruenit die decimateria Septembris, anno 1552.

Quam florentem & aureo quodam seculo fruentem compéri, sub Iulio sanctissimo, & sapientissimo Pontifice, quo regnante, sacræ sanctorum Ecclesiæ Romanæ Senatus, viris, & vita integritate conspicuis, & omnium disciplinarum cognitione claris, ac generis splendore admirandis abundauit. Inter quos commorare libet nonnullos, ut ipse ex illius temporis memoria, aliquam voluptatem animo percipere possim, et si qui hæc legent, eis per me, tam clara reipublicæ Christianæ lumina innotescant.

Princeps tunc erat Senatus. & ut vulgo dicitur, Collegij Decanus, Iohannes Petrus Carafa. Aderant Iacobus Medicus, & Marcellus Ceruus, qui postmodum, omnes tres Sunimi Pontifices fuerunt. Præterea Alexander, & Rainutius Farnesij. Ferratiensis, Mantuanus, Carpensis, Moronus, Cæsius, Truces Germanus, Crispus, Sarracenus, Puteus, Cicada, montis Pultiani, Sanctæ Floræ Cornelius, Sabellus, Verallus, Polus Anglus, duo Galli, Bellarius, & Armeniacus. Hispani quatuor, Sancti Iacobi, Pacieccus, Cueua, Mendoncius. Vnus Lusitanus, Michael Siluius, illustrissimo genere ortus, & bonarum literarum scientia clarus.

¶ Erat prorsus suave in tanta rerum tranquillitate, & in ea hominum luce vivere, atque in tot principium singulari humanitate conuiescere. Sed inuidit tunc fortuna Romanis rebus.

¶ Nam mortuo Iulio Pontifice summo, ac mox Marcello, qui paucos vixit dies, evita sublato, cum ad summum Pontificatum peruenisset Paulus quartus, ante ut diximus, Petrus Carafa dictus, ea tempora iisque tumultus, & bellorum scimia extiterant: ut qui tempore publicam florentem viderant, eam perturbata, & afflitam videre, minime sustinerent.

¶ Anno itaque 1556. die vigesimatercia Septembris urbe egressus sum magnis itineribus, una cum illustrissimo viro Dionysio Alencastrio, cuius pater Alphonsus Lusitaniae Regis apud summum Pontificem Orator erat.

¶ Cumque Senas peruenissemus, excepti hospitio à Marchione Sarriae Dionysii patruo, ipse in Galliam Cisalpinam, quo iter habebat, inde profectus est, Ego vero Florentiam, & Pisas, ac mox Genuam perueni.

¶ Vnde consensis tremibus duce Iohanne Mendeli Barcinonem appuli sub exitum mensis Octobris.

¶ Ex qua urbe, terrestri itinere, per Celtiberos, & Vaccaeos, Piclam clarum in primis Hispaniae Tarragonensis oppidum perueni.

¶ Ac inde per Methinenses, & Salmanticenses, eam Lusitaniae partem petiit, quae à Castellae Regno apud Ciuitatem Rodericiam disiungitur: ut auunculus tunc Vilensem Episcopum conuehirem, qui trium clerorum kinere, ab eo traetu aberat.

¶ Apud quem duos ferè menses commotatus, Olysonem profectus sum: ubi à præstantissimo Rege Iohanne benigōe exceptus (quæ ipsius fuit humanitas incredibilis) ac de itineris causa, de quæ Romanarum rerum successu, familiariter interrogatus, cum ei exposuisset, Eboram mihi esse adeundam, ad capiendam canonicatus possessionem, qui ex auunculi resignatione, annuente Summo Pontifice, mihi Romę obtigerat. Gratum id sibi esse dicens, suumque fauorem mihi, meisque rebus minime defutatum pollicitus, me honorifice deuicit.

¶ Ebora igitur pueritiae meæ altrix, & altera patria, veluti iure quodā suo, fructū studiorum, laborumque meorum sibi vendicans, operamque meam, & industriam, pro collato in me prioris educationis munere repetens, Deo optimo maximo ita disponente, Roma aduenientem excepit anno 1557. mensie Martij, quo tempore Eborensis Archiepiscopus erat Henricus Cardinalis, qui postea Rex fuit.

¶ Agebam tunc ipse ætatis annum trigesimum quartum: integra vigebat valetudo, quam etiam Transtagani celi natura non parum iuuare visa est: sub quo nempe natus, & educatus fueram.

¶ Itaque usque ad annum ætatis sexagesimum octauum, quo hæc memoriarum prodimus, unum tantum ancipitem morbum pati in ea vrbe mihi contigit. cum iam in ea triginta quatuor annos permanserim.

¶ Quo tempore non solum Canonicatus munera obiui, sed etiam Inquisitor fidei cum esse ab Henrico Principe creatus, anno 1563: integro decennio in ea functione Republice operam nauauai.

¶ In qua collegas habui vicissimi quatuor (nam à duuumiris apud nos is magistratus ut plurimum geritur) quibus cum summa concordia comes fui, & locutus in eo munere obcundo.

¶ Collegas vero ipsos hic nomineate mihi liceat, propter summam meam in illos, dum viuerent benevolentiam.

¶ Primus fuit Doctor Antonius à Castro, qui ipsius Henrici vicarius generalis fuerat, iuris utriusque scientia, & forensis exercitationis usu clarus.

¶ Cui successit Petrus Aluarez Paredes omnium Inquisitorum Lusitaniae Antiquissimus, & de sacro sancto fidei negotio optimè meritus.

¶ Quo mortuo, cum octuagenarius ferè d'cessisset: in eius locum successit Frater Emmanuel Veiga ordinis sancti Dominici, insignis Theologus.

¶ Postremum, & quartum collegam nactus sum, doctorem Hieronymum Soufani, iurisprudentiae cognitione, generis nobilitate, & virtutum omnium ornamenti præstantem.

¶ Cum igitur hos quatuor collegas habuisset, ac multo etiam tempore, solutum munus cibiisse, & incredibiles exhaucilem labores, nec mihi successor à principe daretur: cœpi ab illo summis precibus contendere, ut mihi licet, onus illud tam graue, tandem aliquando deponere.

¶ Quod mihi demum quamvis renitens, ac veluti coactus concessit, ea tamen conditione, ut assessoris nomine, Inquisitoribus in posterum adesse, & definiendis fidei causis interesse vellem, assignato mihi ad vitam eodem salario, quod cum essem Inquisitor habueram: sed libero, & sine aliquo prorsus onere, nisi tantum spontaneo.

¶ Ego vero ab anno 1573. quo ab ordinaria illa functione, me abdicavi, nunquam destiti; pro mea virili parte, fidei negotia apud tribunal sanctæ Inquisitionis iuuare nec desinam, quandiu id vires ferre poterunt.

¶ Quam bene autem quantaque cum animi moderatione, diligentia, & integritate, munere eo functus fuerim, satius est aliorum permittere iudicio, quā à me hic commemorari.

¶ Anno deinde 1577. cū Ebora discedens Olisiponem peruenisse, à serenissimo Rege Sebastiano humannissime exceptus sum, & ad capellendā iterū Républicam, ac grauissima obcunda negotia inuitatus: quæ cum ipse recusasse, tantum abest, ut magnanimus Rex, aliquam ex eo'offensionis ansam arripuerit, ut etiam nouum quodam honestissimæ functionis genus ex cogita esset, cuius occasione, me retinere, & opera mea uti posset.

¶ Quæ omnia eius immatura moti, & retum omnium commutatio postea sequuta turbauit. Nam eo mortuo, ego iam in senium vergens, & natura ipsa, magis ad honestum, & tranquillum otium, quam ad negotium propensus: iterum Eboram mihi repetendam, & in ea vrbe sedem stabilem ligendam esse decreui.

¶ Sed paulo post, Henrico Rege è viuis sublato, & pestilentia non solum apud

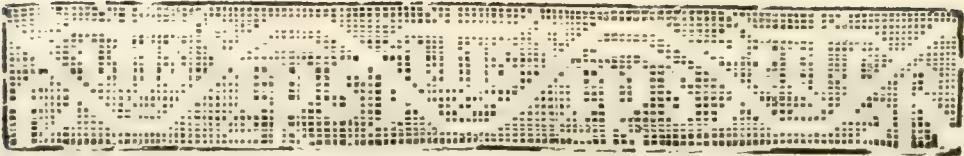
Eborenses, sed ferè per vniuersam Lusitaniam grassante, in villam amoenissimam Silueriam Ebora s̄ ex M. P. ferè distantem, secessi mense Maij, anno 1580. vbi sub finem Augusti, grauissimo morbo correptus, parum absui ab extremitate periculo.

¶ Valetudine autem aliquantulum recuperata, sed nondum planè confirmata, natalis soli, & patriæ desiderio affectus, eo iter intendi, accidit autem, ut eodem tempore, potentissimus Rex noster Philippus, ab Helueni ciuitate profectus, illac etiam iter haberet, quem tunc minimè salutaui, quia ita macie- & pallore confessus eram, ut timuerim, propter pestis recrudescētis famam, ne ei molesta, & intempestiuā, ea salutatio videri posset.

¶ Sed Olisipone postea commorantem adiui, & ab eo pro singulari eius, & vere regia benignitate, humanissimis verbis exceptus sum: cuius nomini, ita deditus semper, atque addictus fui, ut neque amore, nec studio, erga ipsum, quisquam me ullo vñquam tempore superauerit.

¶ Qua de re, ac etiam de meo erga patriæ incolumentem studio, incredibili- lique folicitudine plura dicere potuissim, nisi innata mihi verecundia, à propriis laudibus, & captanda inanis gloriolæ aura vehementer abhorret.

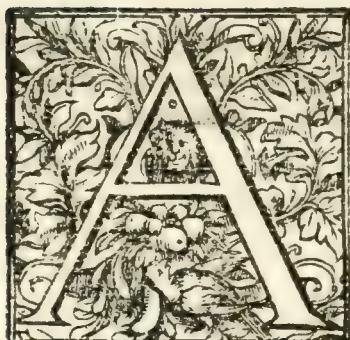

Liber Quintus.

A V T H O R E I A C O B O M O E-
NETIO VASCONCELLO, DE
EBORENSI MUNICIPIO.

NTIQVITVS hanc vrbem Eboram dictam fuisse, & sic ab etuditis nominari debere, constat cum ex Plinio, Pomponio Mela, Antonini Itinerario: tum etiam ex antiquis Conciliis in Hispania celebratis, & vetustis lapidum inscriptionibus, intra vrbis ambitum, & in eius agro repertis, de quibus mox ageamus.

¶ Vnde apparet locum Ptolemai deprauatum esse, qui hanc vrbem Eburam, & quandam in Bætica sitam, Eboram appellat, cum è diuerso nostra hæc Ebora, altera verò Ebura sit, cognomento Cetealis dicta, teste eodem Plinio, libro tertio, capite secundo, & Pomponio, qui ex eadem Bæticæ prouincia ortus, Mellaria nempe oppido, fidelius est testis.

¶ Hæc nominis similitudo Strabonem etiam fessillit, & Stephanum in libro de Vrbibus, qui Strabonis verba minus exactè perpendens, quod alterius erat, alteri attribuit, Eboram pro Ebora accipiens

¶ Nec mirum est istos, cum Græci fuerint, & in longinqua regione nati, deceptos nominum propinquitate fuisse.

¶ Latinos verò Geographiæ scriptores, quales fuerunt, quos anteà nominauimus, non est verisimile haec uomina incognita habuisse: quos hæc in parte nos sequimur. Alteram etiam Eboram Ptolemaeus nominat, non procul à Cæsar-augusta.

¶ De nominis autem, & huius urbis origine, & quisnam primùm eam ædificare cœperit, quis quoſo certi aliquid assertere queat, in tanta rerum antiquarum obscuritate, nisi qui fabulosis, & conflictis originibus, otio abuti, & bonas horas male collocare cupiat?

¶ Datum hoc fuerit priscis rerum scriptoribus & ut ita dixerim, Gentilitati sit venia, quod urbiū primordia, ad deorum, dearumque fabulas, plusquam aniles referre sint ausi.

¶ Nobis, qui eorum superstitionem, non minus ridenda inquam miserandam censemus, veritas in primis constare debet, & nihil est assertendum, nisi quod pro comperto habetur, aut grauis alicuius authoris testimonio, aut verisimilibus coniecturis, aut ipsis etiam inscriptionum veterum monumentis.

¶ Sed ne omnino hanc curam neglexisse videamur, non pigebit ea, de utraq; re adducere, quæ nobis ſepe, diuque de nomine cogitantibus, apud Geographos, & cæteros scriptores occurserunt.

¶ Plinius itaque libro tertio capite primo scribit Marcum Varronem assertere in vniuersam Hispaniam peruenisse Iberos, & Persas, & Phœnicas, Celtasque, & Pænnoſ.

¶ Er ut cæteros modo missos faciamus, de Celtis, ſeu Gallis, idem aſſerit Strabo libro tertio, tradens eam Lufitanię regionem, quæ est inter Anam, & Tagū maiori ex parte, à Celtis incolit: & paulò post, cum de Nerio agit promonto-rio, ita habet.

¶ Extremi Artabri incolunt, circa Nerium promontorium, quod Occidentalis, & Aquilonaris finis est lateris. Circumhabitant Galli, qui colentes Anamſi- vium cognitione contingunt. Hec ille.

¶ Ex quibus aperte constat, hunc tractum, vbi Ebora sita est, à Celtis faisse habitatum, qui ante Cartaginenses, & Romanos in Hispaniis rērum potiti sunt.

¶ Verisimile est igitur ab Eburonibus Belgis, seu ab Ebutonicibus Celticæ Gallicæ populis, hanc urbem, & conditam, & denominatam fuisse, ut Heliam, seu vt vulgo dicimus Heluensem civitatem, ab Heluiis Gallis originem trahere, suo loco dictum est.

¶ Tam pertinax autem fuit, tamque diurna Gallorum in Hispania mora antiquis illis temporibus, vt cum lingua, & moribus Hispanis simillimi haberi velarent, Celtiberi dicti sint.

¶ Linguam autem ab illis usurpatam, eam fuisse putò, quæ hodie Cantabris in usu est, & Vasconica dicitur, vel à Vasconibus ultimis Hispanicæ populis, vel ab Aquitanis, qui etiam Vascones dicuntur.

¶ Hanc autem Vasconicam linguam Celtis communem, aut etiam Celticam fuisse, confirmat versiculus Ausonij Burdigalensis, cum patian. celebat, & fontem ibi scaturientem nimiis laudibus extollit in hunc modum. Libet enim Carmina apponere, quia digna sunt, & quia Burdigalensibus, quibus puenter atq[ue] cultum debeo, obiter gratificari cupio.

Salve fons ignote ortu, sacer, alme, perennis,
Vitreus, glauce, profunde, sonore, illimis, opace.
Salve urbis genius, medico potabilis haustu.
Duiona Celtarum lingua, fons addite diuis.
Non Aponus potu, vitrea non luce Nemausus
Purior, & quo reo non plenior amne Timauus.

¶ Duiona Gallicè fontem diuinum significare innuit, cuius nominis forma, & sonus Vasconicæ Cantabrorum lingue aptè quadrat. Sic enim finiunt urbius & complura alia vocabula, & hac vox Ona, apud illos, bonum seu diuinum sonat.

¶ Aquitanos autem non modo lingua, sed etiam corporibus, Hispanis magis, quam Gallis similes fuisse, suo tempore testatur Strabo initio libri quarti, qui etiam asserit Callaecis, Asturibus, & Cantabris, usque ad Vascones, & Pyrenas eandem fuisse viuendi formulam.

¶ Nostram igitur Eboram, ab Eburonibus, seu Eburonicibus Gallar gente, conditam, ac denominatam fuisse, verisimile mihi fit. Nec me latet, etiam in quadam Italae parte, Eburinos populos Plinium collocare libro tertio, capite undecimo: & Pomponium Melam in situ Gaditanum, castellum Eboram iuxta latus: Id enim passim contingere videmus, ut in diuersis orbis partibus nonnulla oppida eodem nomine censeantur.

¶ Sed utrum Celtæ illam condiderint, an vero iam conditam, & edificatam inhabauerint: merito dubitari potest.

¶ Quantum autem conjecturis assequi licet, ego eos conditores huins urbis fuisse crediderim: quia ante Quintum Sertorium, muris caruissle videtur: ipse enim se membris eam cinxisse testatur.

¶ Vnde suspicari fas est, à Gallis, quorum mos erat viatim habitare, originem traxisse: qui præter hoc municipium, minorat etiam quædam oppidula, sue gentis nomine insignita reliquerunt: ut Eboram à monte in quo sita est, montanam dictâ, distantem ab hac, de qua agimus viginti circiter passuum millibus.

¶ Et Eburobritium sitam inter Scallabin, & Olisiponem, cuius meminit Plinius libro tertio, capite vigesimoprimo, ubi corruptè, Eburo, Britum, legebantur, quod primus omnium Resendius noster indaganit, minimè ab his, qui antea in eum authorem obseruationes ediderant, animaduerstum.

¶ Mœnia igitur antiqua, quæ etiam nunc extant, & vetus ambitus, seu circuitus vulgo dicitur Quintus Sertorius condidit, peracto (ut ex eius inscriptione constat) bello Celtiberico, in quo Eborensium militum prompta, ac strenua opera vsus fuerat.

¶ Constatibant autem muri ex quadratis lapidibus , validis propugnaculis , ac turribus , suis locis distincti , adeo firma , solidaque structura , ut post tot secula , tantanique , & tam variam rerum vicissitudinem , adhuc hodie integra illorum cernantur vestigia .

¶ Addidit aliud non minus necessarium beneficium , gratissimus ac liberalissimus Imperator , inuencta in urbem magna aquarum copia , ab duodecim fere millibus passuum , quam ex diuersis fontibus in unum ductum collectam , ex manubii magnificissimo opere perducendam curauit . Sed iam ipsam inscriptionem subiungiamus .

QSERTOR.

HONOREM NOMINIS SVI , ET COHORT. FORT.
EBORENSVM MVNIC. VET. EMER. VIRTUTIS ERGO
DON. DON. BELLO CELTIBERICO, DEQVE MANVBIS
IN PUBLIC. MVNIC. ELVS V TILITATEM VRB.
MOENIVIT, EOQVE AQUAM DIVERSEIS IN DUCT.
VNVM COLLECTEIS FONTIB. PERDUCENDAM CVRAV.

Hoc est.

¶ Quintus Sertorius ob honorem nominis sui , & cohortis fortissimorum Eborensum municipum , veteranorum , emeritorum , virtutis ergo donis donatorum bello Celtiberico , deque manubii in publicam municipij eius utilitatem , urbem moenivit , coque aquam diuersis in ductum unum collecteis fontibus perducendam curauit .

¶ Quo magnanimi viri , eiusdemque fortissimi ducis testimonio , et si alia decissent , satis commendata olim fuisse videtur Eborensum virtus , & rei militaris studium .

¶ Quam ob causam , eos præ ceteris totius Hispanie populis , peculiari quædam benevolentia prosequutus est . adeo ut hic domum , & aliquot libertos habuerit , vna cum Iunia Donace domestica , ut ex duabus marmoreis tabulis constat , quarum altera in eadem Q. Sertorij domo in foro pisceario sita , repetta fuit cum hac inscriptione .

LARIB. PRO
 SALVTE ET INCOLV
 MITATE DOMVVS
 Q. SERTORI
 COMPETALIB. LV DOS
 ET EPVLVM VICINEIS
 IVN. DONACE DO
 MESTICA EIIVS. ET
 Q. SERTOR. HERMES
 Q. SERTOR. CEPALO
 Q. SERTOR. ANTEROS
 LIBERTEI.

Hoc est.

¶ Latibus pro salute, & incolumentate domus Quinti Sertorij, competitali-
 dos ludos & epulum vicineis, Iunia Donace domestica eius, & Quintus
 Sertorius Hermes, Quintus Sertorius Cepalo, Quintus Sertorius Anteros Li-
 bertei.

¶ Altera iuxta oppidum Terranium, distans Ebora ad XXX. M. P. in templo
 Diuorum Iusti & Pastoris, cuius eippum iam superiori libro Relatio exhi-
 buit, ex quo apparet Iuniam Donacen, pro victoria illa celebri à Sertorio par-
 ta, contra Pompeium, & Metellum illic loui, cuius tunc erat delubra n, vo-
 ta soluisse.

¶ Verisimile est etiam Q. Sertorium erga Eborenses ita fuisse animatum, pro-
 pter loci opportunitatem, & ad hyemandum feracem, idoneamque agrum, un-
 de veris initio, copias educere, & in citeriorem Hispaniam proficiet tolebat, ut
 ex Appiano Alexandrino liquet, cuius verba haec sunt, libro primo de ciuili-
 bus Romanorum bellis, circa finem.

¶ Cum autem ver instaret, ad inuicem congregandi cœperunt, Metellus scilicet,
 ac Pompeius ex Pyrenæis montibus, inter quos hyberna egerant, Sertorius &
 Perpenna ex Lusitania. Et paulò post.

¶ Metellus iterum , ac Pompeius ex Pyrenæis Montibus in Iberiam venere , his Sertorius & Perpenna à Lusitanis occurruunt , & iterum , vbi de nece Sertorij , & de contemptu atque odio militum in Perpennam agit .

¶ Postò Sertorij virtutem , vnicam illorum salutem fuisse rati , haud facile in Perpennam oculos conijciebant , nec ipsi duntaxat Romani , verum bari bari ferè omnes , Lusitanique , quorum opera Sertorius præcipue in bello vñs fuerat . Hactenus Appianus .

¶ Nos autem de hac Sertorij in hanc urbem egregia voluntate præcipuoque amore , ita canimus in ea Sylua quam de nostro ex Ebora discessu nuper vñ cum quibusdam aliis opusculis in lucem edi curauimus .

*Hic illum certos fama est habuisse penates ;
Et proprios coluisse lares , huc dulcia fixit
Limina , qua trepido belli cessante tumultu ,
Incoleret , positis & sape reuiseret armis .
Siue loci genio captus , seu gentis amore ,
Vel quia ad euentus dubios , bellumq; parandum
Apta foret regio , delectæ robore pubis ,
Et virtute virum , vario quos Marte probarat .*

¶ Siquis verò fertiles Ebora campos , & circumquaque in modum amphiteatri , obiectos altissimos montes , non semel , nec obiter contempletur , ille sanè si Romanam , & Romanum agrum vñquam aspexit , similitudinem incredibilem fortassis his , qui hac legent , inter utrumque tractum deprehendet : hoc uno dempto , quod Ebora fluvio caret , & mediterranea omnino est .

¶ Nam (si parualicet componere magnis) ut Roma ad Septentrionem , & Orientem solem Tyburtina iuga circiter X VI I. M. P. distantia à mœnibus habet , interueniente lata , ac pulchra camporum planicie .

¶ Sic Ebora ad eundem cœli situm , Ossam montem aspicit amoenissimum , multisq; fontibus , & riuulis vndique scaturientem , atque in eadem ferè

distantia: inter cuius ardua cacumina, & ciuitatis muros, latissimi campi patet.

¶ Rursus Sabinis Prænestinis, Tusculanis, atque Albanis montibus versus Orientem & Meridiem agrum Romanum cingentibus, non absimiles sunt saltus, eodem serè spatio Ebora distantes, quos Portellenses, Vicenenses, & Alcaceenses, à circumiacientis oppidis vulgo appellantur.

¶ Cingitur deinde Ebora lugo montis, quem Murum vocant, præterea Calanticensi saltu, quem Attaioleniem vulgus nominat, & perpetua deinde montium corona, qui Ossam ex Septentrionali latere attingunt, & ita circumiecti erint, quem initio ex eodem loco describere coepimus, non dissimilem illi, quo Romanus ager vnde cluditur.

¶ Sed quorsum hæc dicet aliqui: ut ad eas causas, propter quas, hanc urbem Seritorio charam fuisse diximus, hæc etiam accedit, quod quandam Romæ similitudinem, & imaginem ex camporum planicie, & montium distantia, atque aspectu deprehendere poterat.

¶ Constat enim ex historiographis, qui vitam illius literis tradiderunt, & præcipue ex Plutarcō, perquam audum fuisse Romæ repetendæ, si compositis discordiis, catò arma deponere heuissit.

¶ Tradunt etiam maximo semper atque desiderio Rheæ matris visenda, quam uice dilexit, quia cum infans patre orbatus fuisset, ab ea liberaliter, & per ampler fuerat educatus.

¶ Vnde in ea inscriptione, quam superius adduximus, non patris nomen, more Romano, sed matris apposuit.

¶ Quo argumento Michael Siluius vir clarissimus, qui ex Episcopo Visensi Cardinalis creatus fuit à Paulo III. Summo Pontifice, contendebat eam memoriam minimè esse antiquam, sed ab aliquo huius ciuitatis auctore fuisse confitam, quod regi persuaderet, ut aqueductum à Seritorio olim erectum, & veruitate collapsum, instauraret.

Cui elegantissima Apologia Resendius adeò accuratè respondit, vt in ea reconditos antiquitatis, & eruditionis suæ thelauros, in patriæ gratiam deponuisse videatur.

Cuius ipse sèpim̄ mentionem facere solet, vt qui in ea meritò sibi placeret, vit alioqui modestiæ, & candoris amicissimus.

Eam Apologiam nos aliquando in lecem edere cogitamus, vñā cum aliis eiusdem opulculis, quæ diuisum typis excusa, obliuioni tradita, & ferè iam consumpta, atque extincta sunt.

Itaque (vt è vnde digressa est, redeat oratio) potuit Ebora Sertorium tum ob eas causas, in sui amorem trahere, tum etiam, quia opera ab eo extracta, & domestici penates, laresq; communes, magnam amotis, & necessitudinēs materiam erga hospites, & amicos ciues illi suppeditare potuerunt.

Præterea similitudo dulcissimæ patriæ, cuius desiderio flagrabat, subinde afflens, malle se inter suos priuaram, atque humilem vicinam degere, quam exulem in summa potentia viuere.

Scimus autem municipia, & colonias, quasi effigies patruas, & simulachra fuisse urbis Romæ, vt Politianus testatur in secunda epistola libri primi, vbi agit de origine Florentinæ ciuitatis, quam ad Romæ similitudinem conditam fuisse assert.

Quæ consuetudo antiquissimæ est, & à profugis, & extortibus, ac exteris sedes quætentibus, ad exilij acerbitatē mitigandam, excogitata, quod Virgilius libro tertio in Ænæa obseruavit, quem ita loquentem inducit, cum in insula Creta urbein' conderet.

Ergo auditus mires optatæ moliori urbis,
Pergameam̄ vocq; lœtam cognomine gentem
Hortor amare focos; arcemq; ait collere teclis.

Et mox cum hospitio Heleni, & Andromaches exceptum refert.

Procedo, & paruam Troiam, simulataq; magnis
Pergama, & arenem Xanthi cognomine riuum
Agnosco, Scæ. eq; amplector limina portæ.

¶ Atque iterum libro quinto, dum in Sicilia apud Acetem mœnia condentem in-
ducit, ita canit.

Interea Aeneas vrbem designat aratro,
Sortiturq; domos, hoc Ilium, & hæc loca Troiae
Esse iubet.

¶ Nil igitur mītum, si Quintum Sertorium, virum & bellicis artibus, & totius
antiquitatis cognitione præstantem, nec à literis alienum, vt qui eas in Hispa-
nia edoceti curauerit, priscos illos heroas hac in parte imitari voluisse credamus:
& hanc vrbem, à se invenib; porticu, & aqueductu magnificè ornatam, atq; aliis
fortal; nobilitatam monumentis, quæ temporis iniuria aboleuerit, velut alteram
Romam, in solitum amissit patriæ elegiile, in qua præcipue habitaret, ac manu-
ras sedes figeret.

¶ Sed fefellit illum, Id, quod mortalium spes fallere plerumq; solet: concepta
videlicet, de prospero fututorum evētu, & fluentis fortunæ stabilitate opinio. Pau-
cis enim interiectis annis, suorum iadūs circumuentus, ac procul à dilecta Ebo-
ra trucidatus est.

¶ In qua sibi forsitan monumentum viuens posuerat, vbi verisimile est eius cine-
res fuisse repositos, vt fama apud Eborennes vulgatum scimus, sed tertum eius rei
argumentum nemo hactenus inuenire potuit. Inscriptio autem quæ ea de re cir-
cunfertur ab aliquo antiquitatis studiolo conficta videtur.

¶ Et quoniam in rebus adeo antiquis, coniecturis vti licet, non pidgebit aliam etiā
causam assignare, Sertoriap; erga Eborennes benevolentia.

¶ Tradunt antiquitatum Hispaniæ scripiores, eas Celtarum gentes, quas diximus
ex Galliis, in Hispanorum fines cōmigrasse, tandem in Lusitaniam peruenisse, an-
no septinḡtesi no quinquagesimo nono ante Sertorioris nostri aduentū, quo tem-
pore verisimile est Eboram ab illis conditam fuisse.

¶ Constat autem Romanam eodem ferè tempore fuisse ædificatam, hoc est, ante
B 2

domini natale, septingentesimo quadragesimo septimo anno, ita vñ Romanæ vrbis primordia, cum Eboreæ origine concurrere videoantur.

Cuius rei recens adhuc memoria apud Eborense Sertorij tempore fortassis extabat, non solum à maiori bus fama, & sermonibus, per manus tradita, vt plerunque fieri solet, sed etiam literatum monumentis, & publicis tabulis conscripta, atque consignata.

Cum enim tam illustris esset illis temporibns, Romanorum fama, vt ditionis & potentiae magnitudine, vniuersum propè terrarum orbem, in sui admiracionem conuerstisset, quis dubitabit cæteras nationes in magna posuisse gloria, similem illis quaunque in re, etiam minimi momenti, fortunam sortiri posuisse.

Ea ergo originis similitudo, vltra situs formam, & patrij soli simulachrum, illum incitat potuit, ad hanc urbem, vt fecit, peculiariter quodam studio, ac singulari amore complectendam.

Nec minori benevolentia, Iulium Cæsarem, Eboram prosequutum fuisse existimat, tum propter cognomen, quod ab illo receptum retinuit, & liberalitas Ielia dici voluit, tum etiam propter magnificentum titulum, quem in eius gratiam publicè dedicauit inscriptum in marmoreo cippo literis elegantissimis in hunc modum:

DIVO IVLIO
LIB. IVL. EBORA
OBILLIVS IN MVN. ET MVN.
LIBERALITATEM
EX D. D. D.
QVOIVS DEDICATIONE
VENERI GENETRICI
GESTVM MATRONAE
DONVM TVLERVNT.

¶ Id est, Diuio Ialio, liberalitas, Iulia Ebora, ob illius in municipes, & municipium liberalitatem, ex decreto decurionum dedicauit. Quo in dedicatione veneri genetrici cestum matronæ donum tulerunt.

¶ Quæ autem fuerit Cæsaris liberalitas, erga hanc urbem si dubitetur, ego existimare in concessam ab illo Ebdræ fuisse ius Italicum, ut ex eo tempore municipium Latij veteris diei cœperit. Sic enim scribit Plinius libro quarto sèpius adducto, cap. 22. oppida veteris Latij, Ebora, quod idem liberalitas Iulia, & Myrtialis, ac Salacia.

¶ Erat autem municipiorum conditio, multis in rebus coloniis præferenda, & præcipue ea de causa, quia municipes teste Gellio, libro decimo sexto, cap. octauo, erant ciues Romani suo iure, & suis legibus vntentes, nullis aliis necessitatibus, neque vllâ populi Romani lege astricti.

¶ Sed coloniarum, alia necessitudo est. non enim veniunt extrinsecus in ciuitatem, nec suis radicibus nituntur, vt municipia, sed ex ciuitate, quasi propagatae sunt, & iura, institutaque omnia populi Romani, non sui arbitrij habent. Hæc Gellius.

¶ Itaque municipia, simul cum ciuitati Romanæ priuilegiis, & iure, suas leges, suos magistratus, & sua tam publica, quam priuata instituta, ac sacra retinebat.

¶ Coloniae verò diuersa ratione reipublicam administrabant, vt copiose, & eleganter tradit Onuphrius Panuinus Veronensis, in Comètariis reipublicæ Romanæ, in eo libro, qui imperiū inscribitur, ubi agit de iure municipum cū suffragio.

¶ Municipes enim (vt ait Iurisconsultus Vopianus, in l. i. ad municipiales ff.) propriè appellantur, muneris participes, recepti in ciuitatem, vt munera nobiscum facerent, vnde omnibus ciuium Romanorum priuilegiis potiebantur, vnduntaxat excepto, vt Onuphrius afferit, quod in curias Romanas descripti non erant, atque ob eam causam curiatis comitiis, in quibus tamen parum momenti erat, excludebantur.

¶ Curiae enim solum ad eos qui urbem Romanam incolerent, pertinebant: Nam qui in municipiis habitabant, sua sacra municipalia, pro curiis habebant.

Ilus verò Italicum, seu antiqui Latij, adeò nobile, & præcipuum fuit, vt etiam aliquot coloniæ antiquæ, & celebres, minime illud adipiscerentur.

¶ Quæ verò Italici iuris dicebantur in maximo id honore, & beneficio poneret. vt colligitur ex eodem Vlpiano, in l. i. de censib. quo loco gloriatur Phoenicem Tyriotum coloniam patriam suam, ius Italicum fuisse adeptam, ob insignem erga Imperium Romanū fidem, ceterasq; dotes, quas ibi, vt gratus ciuiis comemorat.

¶ Et paulo post, in Palestina (inquit) duæ sunt coloniæ, Cæsariensis, & Elia Capitolina, sed neutra ius Italicum habet.

¶ Quin etiam in Lusitania, & reliquis Hispaniæ provinciis, Emeritenses, Pacenses, Valentinos, cum coloni essent, iuris Italici esse affirmat idem in l. ultima eodem titulo: quibus addit Gallæ Narbonensis, & Germaniæ nobilissimas colonias.

¶ Splendor itaque, & dignitas Eborense municipij, tam ex originis antiquitate, & Italici iuris prærogativa, quam ex eo etiam deprehenditur, quod immunitatis ius habuerit, ut potest, quæ inter stipendiaria Lusitanie oppida à Plinio minime numeretur lib. 4. cap. 22.

¶ Vt autem olim Cæsaribus, & ceteris Romanorum dueibus, hæc ciuitas grata fuit, sic quoque à potentissimis Lusitanie Regibus maximo semper in honore est habita, & post Olisiponem, Regni caput primum, locum obtinere censetur, quamvis ei haud libenter hunc honorem effusa sit, nobilissima Calensis urbs, quæ hodie Portogalensis dicitur, sita ad ostium Durij, ut suo loco dicemus, cum ad illam hæc historia peruenierit.

¶ Quid autem prohibet catmina nostra, ex eadem illa Sylua, de hac Eboræ dignitate à Cæsare obtenta, in medium proferri, ex quibus ea quæ diximus, apertius cognosci possint?

Salve magna parens frugum, fecunda virorū
Salut altrix, nobis urbs ô gratissima salut.
Cæsaribus dilecta p̄js, adamataq; magnis

*R*egibus, antiqui retinens monumenta decoris,
*M*aximus ille ducum, Romanæ gloria gentis,
*I*ulus à Phrygio deducens nomen lulo:
*C*um quateret terras armis, cum sidera fama
*C*ompleret, solusq; orbis traclaret habenas:
*T*e titulis, ciuesq; tuos decorauit opinis
*M*uneribus, largaq; manu largitus honores
*E*ximios, Latij tribuit tibi iura vetusti.
*C*æsar is hinc tibi creuit amor, cui marmora quondam
In medio mansere foro, testantia laudes,
*E*gregiumq; viri decus, à quo Iulia dici
*G*audes, occiduas inter memorabilis verbes.

¶ Sed ut ad Romanorum monumenta deueniamus, quæ præter iam superius adducta, in ipsa vrbe, & in eius agro reperta sunt, ex quibus antiquitas satis ostenditur. Illa statim iam peruulgata inscriptio sese offert, quæ incipit L. S I-
LO S A B I N V S, quam Resendius libro tertio iam exhibuit. Cuius interpretationem ab illo prætermissem, tantummodo ibi appoluimus.

¶ Reperta autem fuit hæc inscriptio, in prædio cognominato Pomatiensi, distante ab hac vrbe X VI. M. P. & ab oppido Vienna, VI. M. P. vbi amoeni sunt colles, quos Appianus Alexandrinus vinetiis consitos fuisse, & ibi templum Veneris extitisse refert.

¶ Constat autem apud omnes Hispanæ antiquitatum scriptores, vetustissimam esse omnium, quæ apud Hispanos haec tenus iuuentæ sunt.

¶ Commissum est enim illud prælium, inter Caium Plautium, & Viriatum Lusitanorum ducem, anno ab vrbe condita sexcentesimo nono, Quinto Fabio Maximo, & Lucio Hostilio Consalibus.

¶ Nisi antiquiorem esse admittamus, eam, quæ Marco Catoni Censorino tribuit à Petro Appiano Alexandrino, quæ incipit P A L L A D I V I C T R I C I L. Sed meo iudicio, illius seculi antiquitatem parum redolet.

¶ Extat autem apud nos, in agro Sintriensi, in vico cui nomen est Fanum, marmor admodum vetustum, dicatum memorie Catonis, sed imperfectum, & lacерum, literis contra etis, & alterum in ipsa Olisiponensi ciuitate, in arce summa, quorum meminit Resendius libro tertio, de quo autem Catone, ibi siat mentio, nihil certi ausus est assertere.

¶ Ego à veritate, minimè abhorrente putabo eum, qui ad antiquum Censorinum referat, quem in vniuersa Hispania Imperium tenuisse constat anno ab urbe condita quingentesimo quinquagesimo nono: atque etiam in ulteriori Hispania res gestis Plutarchus testatur, ut etiam Vasaeus annotauit, tomo primo, cap. 12. ubi de eius consulatu agit.

¶ Hinc illius in Lusitanos amor, ita ut Galbam in eorum gratiam accusarit. mutua etiam Lusitanorum erga ipsum benevolentia, ob accepta beneficia, quod verba Sintriensis inscriptionis significare videntur. Sed ad cæteras inscriptiones redeamus.

¶ Habuit olim hæc ciuitas nobilem flaminicam hoc est sacerorum prefectam, seu curatricem, nomine Laberiam, quæ non solum huius municipij, ied etiam in totius prouinciae Lusitanæ flaminio præcerat.

¶ Extat eius memoria à libertis dedicata, vt libro primo Resendius admonuit in hæc verba. Laberæ Lucij filiæ Gallæ, Flaminicæ municipij Eborensis, flaminicæ prouinciae Lysitanicæ. Lucius Laberius Artemas, Lucius Laberius Gallæcus, Lucius Laberius Abascantus, Lucius Laberius Paris, Lucius Laberius Lausus, Liberti.

¶ Obiit autem in Collipponensi oppido, ex cuius ruinis Leirinensis ciuitas construta fuisse videretur, quæ aliquot vetusta marmora translata sunt, vt suo loco dicimus, inter quæ epitaphium huius Laberæ visitur, in angulo frontispicij ecclesie Sancti Stephani, ad sinistram maioris ianuæ partem: in hunc modum.

LABERIÆ L. F. GALLÆ.
 FLAMINICÆ EBORESI.
 FLAMINICÆ PROV. LVSI
 TANIAE IMPENSAM FVNE
 RIS. LOCVM SEPVLTVRÆ
 ET STATVAM D.D. COLLI
 PPONE SIVM D A TAM L
 SVLPICIVS CLAUDIANVS.

Hoc est.

¶ Laberit Lucij filiæ Gallæ, Flaminicæ Eboresi, Flaminicæ prouinciae Lusitanicæ,
 impensam funeris, locum sepuituræ, & statuam decreto decutionum Collipones-
 sum datam, Lucius Sulpicius Claudianus.

¶ In quo marmore, Eborensis, pro Eborensis, & Colliponesium, pro Collipponen-
 sum scribi, lectorem monemus: vel incuria marmorarij, vel quia ea loquendi
 formula, tunc in usu erat, ut ex multis aliis inscriptionibus colligitur.

¶ Inuentus est & alius cippus, in quo flaminicæ alterius Eborensis fit mentio, in
 prædio, cui Meſquita hodie nomen est, decem millibus P. circiter ab Ebora re-
 moto, prope viam, quæ monte in Sotatum oppidum ducit, vbi vestigia vetustissi-
 mi fani extant, & aliquot marmoreæ columnæ reperte sunt.

¶ Est autem hic lapis magnitudine, his, de quibus proximè egimus, inferior: sed
 elegantius sculptus, quem vomeris vno, inter arandum, erutum asserunt, ut in
 eum, & in complures alios eodem casu repertos, quadrare possint elegantissimi
 Maronis Versiculi libro Georgicorum primo, paucis immutatis.

Scilicet adueniet tempus, cum finibus illis
 Agricola incurvo terram molitus aratro,

*Exesa inueniet scabra rubigine saxa,
Et leuibus rastris tumulos pulsabit inanes.*

¶ Inscriptio verò est huiusmodi.

D.	M.	S.
C. ANTONIO.	C. F. FLA	
VINO.	VI. VIRO.	<u>VNI:</u>
HAST.	LEG. II.	AVG. TORQ.
AVR.	ET AN.	DVPL. OB VIRT.
DO NATO.	IVN.	VERECVN
DA.	FLAM.	PERP. MVN. EBOR.
MATER.	F.	C.

Hoc est.

¶ Diis manibus sacrum. Caio Antonio Caij filio Flauino, sextum uiro iuniorū, hastato legionis secundæ Augustalis, torque aureo, & annona duplice ob virtutem donato, Iunia Verecunda Flaminica perpetua municipij Eborensis, mater faciendum curauit.

¶ Habuit Ebora etiam antiquis illis temporibus, ciues complures rei bellicæ gloria, & multis aliis virtutibus claros, quibus ob meritam in patriam, statuas, & alia monumenta dedicauit.

¶ Quorum memoria, tot annorum serie, tot Hispaniæ cladicibus, tanta rerum Romanarum obliuione, tam deformati totius antiquitatis interitu, haud omnino extingui aut obliterari potuit.

¶ Extant namque aliqua vestigia venerandæ vetustatis, ex quibus coniucere quis possit, quam ferax olim hac ciuitas fuerit fortium, & illustrium virorū.

¶ Et in primis sc̄e offert cippus ingens marmoreus eleganter sculptus, qui in Resendij ædibus visitur, sed quo loco sit repertus, ipse non dicit, nec nos peruestigare potuimus.

¶ Suspicamur autem, ex fundamentis templi Deiparæ virginis Gratiarum, in quo Augustiniani fratres degant, eratum fuisse, ubi etiam lapis, quem illico apponam, inuentus est, teste ipso Resendio. verisimile autem mihi fit, ibi forum ciuitatis fuisse Romanorum tempore. id enim inscriptio[n]es ipse innauunt.

L. VOCONIO. L. F. QVIR.
PAVLLO. AED. Q. II VIR.
VI. FLAM. ROM. DIVORVM
ET AVGG. PRÆF. COH. I
LVSIT. ET COH. I. VETTO
NVM. LEG. III. ITAL. OB
CAVAS UTILITATESQ. PV
BLICAS. APVT ORDIN. AM
PLISS. FIDELITER ET CON
STANTER DEFENSAS. LE
GATIONE QVA GRATVI
TA ROMÆ PRO. R. P. SVA
EVNCT. EST.

LIB. IVL. EBORA.

PUBLICE IN FORO.

Id est.

Quintus Voconio, Lucij filio Quirina Paullo, ædili questori duumvir sextum, flaminis Romæ diuorum, & Augustorum, Praefecto cohortis primæ Lusitanorum, & cohortis primæ Vettorum, tribuno legionis tertiae Italicae, ob causas utilitatesq; publicas apud ordinem amplissimum fidehiter, & constantet defensas legatione, qua gratuita Romæ pro républica sua fundatis est. Liberalitas Iulia Ebora publicè in foro.

¶ Est autem in marinore scriptum apud, pro apud, inscritia ut credo sculptoris.

¶ Alter cippus fractus, & mutilatis aliquot literis à Resentio erexitur è manibus operarum, ut ipse testatur cum Architecti in ædificando templo occupati, cum frangere, & sine ylo delectu iam parieti inserere cœpissent: sic verò sese habet ea pars, quæ semilacera remansit.

CILIO Q. VOLVS

AFF. COH. L. C. R:

X. PRO VOC. VICTORI

+ DONATO AB IMP.

II. HAST. PVR. III. VEX.

VIC. I. MVR. IIII. OBSI

NIB. H. IN. R. P. SVA FVNC

BORENS. CIVI. OPT.

ERITA EIVS IN MVNIC

RMOR. BASI AENE.

D. D.

Cuius sensus integer esse videtur.

¶ Quinto Cecilio Vobusiano Quinti filio, praefecto cohortis primæ ciuium Romanorum, sexies prouocatione victori, donis donato ab Imperatoribus suis, duabus hastis puris, tribus vexillis, duabus ciuicis, una murali, quatuor obsidionalibus, omnibus honoribus in republica sua functo, Eborense ciui optimo, ob meritam eius in municipium, statuam marmoream basi Aenei dedicarunt.

Lapis verò integer in hunc modum mihi sculptus fuisse videtur.

16

Q. CICILIO VOLVS

P R A E F . - C O H . I . C . R .

SEX. PROVOC. VICTORI

DONIS DONATO. AB IMP.

SVIS IK HAST PVR. HI. VE

II. CIVIC. I. MVR. III. OBSI

DION. OMNIB. H. IN. R. P. SVA FW

EBORENS. CIVI OPT.

OB MERITA EIVS IN MVNIC

STATVAM MARMOR. - BASI ÆNE

A.   *D.*   *D.*

Inuenti sunt duo alij lapides elegantissimis literis inscripti, in muro Antiquo Sertoriano, iuxta ædem diui Vincentij, quos Alphonsus Cardinalis Emmanuelis Regis filius, ad villam, quæ Vallis viridis dicitur, transferri curauit, cum esset Eborensis præfus, & amoenissimum illum secessum, omnibus modis ornare cuperet, vbi nunc visuntur, in ipso ædium vestibulo, super bases decenti structura collocati.

¶ Primus est huiusmodi.

D. M.

CANIDIAE ALBINAЕ

C. M. F. MATRI CATINI

CANIDIAN. C. M. V.

CONSOBRINI SVI

CATINIA M. FIL.

ACILIANA C. F.

S. P. F.

¶ Id est. Canidæ Albine Caij Moriati filiæ, matri Catinij Canidiani, claræ memorie viri, consobrini sui, Catina Marci filia Aciliana, curauit faciendum.

Sua Pecunia Fecit.

¶ De Caio Catinio, qui in agto Astensi cum Lusitanis conflixit, & sex hominum millia in ea pugna occidit, sed postea Astam oppugnans, vulneratus occubuit, consulat, qui volet Liujum Decade 4.lib. pag. 173. meminit etiam Catinij Aciliani, Onuphrius Panuinius, lib. 2. Fast. pag. 359. in inscriptione que incipit L V C I O F A B I O. Et iterum in lib. de antiquis nominibus Romahotu, pag. 16. vbi ait se legisse in quadam marmore, Quinto Fabio Ciloni Septimino Catinio Aciliano Fulginiano, & ita sex cognomina ab uno usurpara.

LIBER QVINTVS.

¶ Alter lap̄s ē regione huius erētus hanc habet inscriptionem, & (quod mirū videri, ac vix credibile poterit) vel leuiter tactus, sulphureum odorem emit̄it, teste ipso Resendio.

D. M. S.

A S I N I V S

F L O R E N T I N

V S. A N N O. XXXXV.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Diis Manibus Sacrum. Asinius Florentinus annorum quadraginta quinque hic situs est, sic tibi terra leuis.

¶ Nomen Florentini, ad originis locum referendum videtur, ut intelligamus, hunc Asinium ciuem Florentinum fuisse.

¶ In schedis Resendij nostri annotatum inuenimus repertos fuisse quinque moreos cippas, ordine pari dispositos olim in antiquo muro, iuxta nouam portā, qui omnes vnam inscriptionem efficiebant, quos conqueritur a clementariis fuisse evulsos, & laceratos, ex quorum fragmentis, extat hodie in quadam curri cōnobij sancti Iohannis, hæc inscriptio imperfecta.

I V N O. L. F. G A L.

R V L L O

C. NORBANVS. L. F.

I V N I V S. D E X T E R

H E R E D E S

¶ Id est. Caio Iunio Lucij filio, Galeria, siue ex tribu Galeria Rullo. Caius Norbanus Lucij filius, & Iunij dexter heredes. Extat eodem loco, & hec unperfectior.

C. IVNIO. LIGARIO.

C. IVNIO. LIGARIO.

C. NORBANVS

IVNIVS.

HERES.

¶ Id est.

¶ Caio Iunio Ligario Caius Norbanus Iunius haeres. Abrasas literas supplere non posuimus. Apparet autem ex nomine Iunij & Norbani, vnam, & eandem cum superiori fuisse memoriam ut diximus.

¶ In eodem cœnobio extat tabula marmorea, cuius prior pars confracta, seu reuulta, nusquam apparuit, à Resendio magna cura diu quaestita, ut ipse testatur.

IRI STLITB. IV DICAND.

LIA. Q. FAVITA MATER.

ITEM QVE D. D.

¶ Hoc est (ut solum integras dictiones expōnere nobis liceat, quando aliter facere non possumus) Stlitibus iudicandis Quinta Favita mater, itemque dedi-
uit, seu Decreto decurionum.

Suspicor autem cippum erectum fuisse in honorem alicuius decūiri stlitibus iudicandis, cuius magistratus sāpe sit mentio in inscriptionib⁹ antiquis, & etiā apud Ciceronem, ut tradit Onuphrius in ciuitate Romana, vbi agit de minoribus magistratibus ordinariis.

Aduertendum quoque existimo prænomen Quintæ, seu Quinetæ (sic enim veteres scriebabant) Fuita fœminæ attribui, quæ consuetudo vīque ad Augusti tempora permanit, teste eodem Onuphrio, de antiquis nominibus Romanorum, in capite de mulierum nominibus.

Vnde apparet hunc lapidem florente adhuc reipublicæ libertate dedicatum fuisse. Quinta autem dicebatur, quæ quinto loco nata fuerat, hoc est, quæ cum quatuor fratrib⁹ haberet, ipsa ab ordine nascēdi, Quintæ prænomen fuerat sortita.

In vico, qui ducit à foro ad summum templum, qui vulgo via Sellaria dicitur, quod ibi artifices coriarij habitent, qui epiphia vendunt, in ædibus cuiusdam atriorum fabri, extat cippus vtrinque mutilatus in hunc modum.

N	Q	V	I		
C	T	I	S	S	
C	O	I	V	C	
C	A	E	S	S	A
)	I	A	N	I	
I	S.	A	V	C	
R	E	N	S	I	

¶ Quis quæso, sit adeò ab omni humanitate, & literarum cognitione alienus, qui non ingemiscat, & ægrè ferat tam illustria antiquitatis monumenta, sic à rudibus, & imperitis hominibus fuisse corrupta?

¶ Gloriatur M. Cicero, vir illa prudentia, illa grazitate, illa (ut cætera omittā) in republica Romana authoritate, libro quinto Tuscalanarum questionum, ignoratum Syracusanis Archimedis sepulchrum à se repertum fuisse, cum in ea provincia questuram gereret, idque indicio carminum, quæ audierat in eius monumento esse inscripta.

¶ Verba autem ipsius apponam, quia elegantissima sunt, & non omnibus passim obvia.

¶ Cuius ego (Archimedem intelligit) quæstor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septum vndique, & vestitum vepribus, & dumctis, indagavi sepulchrum.

¶ Tenebam enim quosdam senariolos, quos in eius monumento esse inscriptos, acceperā, qui declarabant, in summo sepulchro, sphæram esse positam cū cylindro.

¶ Ego autem cum omnia collustratē oculis (est enim ad portas Agragianas magnæ frequentia se pulchrorum) animadueci collūnellam, nō multum è dumctis eminentem, in qua inerat sphæra & figura, & Cylindri.

¶ Atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi me illud ipsum esse arbitrari, quod quererem.

¶ Immisi cum falcibus multi purgavunt, & aperuerunt locum. Quò eum perfectus esset aditus, ad aduersam basim accessimus.

¶ Apparebat epigramma exesis posterioribus partibus versiculorum dimidiatis ferè.

¶ Ita nobilissima Græciæ ciuitas, quondam verò etiā doctissima sui ciuis unius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset.

¶ Hactenus ille. Ex ore eniūs melle dulcior fluebat oratio. cuius suauitate, lectorem tantisper nostrae elocutionis tedium condire uolui.

¶ Nil igitur mirum si hoc tempore extent homines ignari rerum antiquarum, cū etiam illo seculo, in Sicilia, & in urbe Syracusana, Archimedis sepulchrum tam abiecerē, & obscurē iaceret.

¶ Et mihi veniam dāda erit, si huius Ciceronianī loci occasione, hic versiculos meos adiecerō, quibus alibi, de hoc antiquitatis interitu, & corruptis vetustate, Roma norum monumentis conqueror.

Sed collapsa iacent veterum monumenta rānis
Obruta perpetuis, dumisq; & sentibus altis
Obsita, confractisq; notis, & torrida flauinis.
Multā tamen noster Resendius abditā profert
In lucem, & vigilī vestigans singula cura,
Antiquum decus, & priscaos tibi reddit honores,
Lysandum gens clara: viro quam debita tanto
Præmia, vix reor exhaustis persoluere arenis
Posse Tagi, aut rectis Eoo ab litore gemmis.

¶ Sed ad reliquas inscriptiones redeamus: omissis ergo his, quas ad hanc urbem pertinentes, Resendius iam exhibuit libro tertio, ubi agit de viis militarisbus, vltimam earum, quæ ante Constantini magni tempora dedicatae sunt, hic reponendā curauimus etiā mutilatam, & aliquot literis abrasis. Extat autem in quodam prædio à mœniibus virbis duodecim M. P. remoto, cui fons Abbatis nomen dicitur.

M. AELIA

TERTULLA

L. CAECILIVS

VXORI FETE

¶ Id est. Memoriae Aeliae Tertullae. Lucius Cæcilius uxori fecit. Nec deerunt qui literam M, monumentum significare putent.

C A quibus ut dissentiam, mouerem, quod lapis iste bessalibus, & maioribus literis sit eleganter exaratus.

¶ Deinde quia in superiori parte, desunt illa propria sepulchrorum verba, D. M. S. Diis Manibus Sacrum, & in inferiori illi, S. T. T. L. sic tibi terra leuis.

¶ Pars autem cippi huius adhuc sub terra latet, illa videlicet, quæ aliquot clementa occultare videtur.

¶ Visitur autem iuxta initia aqueductus Sertoriani, qui aqua argentea dicitur, cuius iam à nobis sapientia est mentio.

¶ Atque hic ferè fuit Eborensum status, florente Romano Imperio.

¶ Quo tandem prolapso, & afflito Getarum, seu Gothorum armis, ad eius gentis reges, summa rerum Hispanæ deuenit.

¶ Sub quorū dominatu, constat Sisebuti Regis tempore, in hac urbe, argentariam officinam fuisse eudendæ monetæ: ut colligitur ex argenteis numis ibidem repertis, in quibus ex altera parte ipsius Regis effigies est; cum hac inscriptio, D. N. S I S E B V T V S R E X. Ex altera vero crucis signum cum his literis, CIVITAS EBORA. In circuitu autem scripta sunt haec verba, DE VS ADIVTOR MEVS.

¶ Vetus etiam numisma sibi ab Ambrosio Moraldone missum testatur Resendius, in quo ex una parte erat Anago Germanicus Cæsar, cum hac inscriptio; GERMANICVS CÆSAR AVGVSTVS. Ex altera vero, corona cum his literis, LIBERALITATIS PVLÆ EBORÆ.

¶ Turres quoque duæ ingentes à Sisebuto erector fuisse dicuntur, quarum una prope forum initio viae sellariae, altera non longe ab ecclesia domini Iacobi, è regione majoris ianuæ conspicitur.

L I B R Y Q V I N T V S.

¶ Nec raro aliorum Gethorum regum numismata in hac urbe reperta sunt, teste ipso Resendio, in Epistola ad eundem Ambrosium Moralem.

¶ Regnare coepit Sisebutus anno sexcentesimo duodecimo, & regno potitus est annis octo. Euit Rex clarissimus, & religionis Catholicæ acerrimus defensor, quique ad armorum gloriam, eruditionis, & eloquentiae decus adiecerit, ut scribit Rodericus Archiepiscopus Toletanus, & meminit Valæus, tomo priore, folio centesimoprimo.

¶ Merito igitur Ebora gloriari potest, se a Sertorio fortissimo duce, anteà instauratam fuisse, & ab hoc præstantissimo Rege, longo post tempore, ædificis, & omnibus benificentiarum genere locupletatam.

¶ Cuius expeditiones aduersus Romanos feliciter suscepas, non parum iuuisse credenda est, ut olim Sertorianas iuuerat, & in præmium strenue à ciuibus suis nauatae operæ, utriusque amicitiam, egregiumque sauorem fuisse consequata.

¶ Sed potior multò illa gloriatio, quod Christi fidem, in ipsis naescientis ecclesiæ primordiis ampliæ, authore diuino Mancio domini discipulo, natione ut traditur Romano, eam per tot secula, tenacissimè retinuit, hodieq; integræ, illibataq; religiose conferuat: quotidie matus incrementum pietatis, ac diuini cultus, sacro sanctæque Apostolicæ sedis venerationis suscipiens.

¶ Martyrium passus est diuinus Mancius, tempore traiani, aut (ut quibusdam videntur) Neronis, sub præside Validio.

¶ Eius corpus Ebora primum ab ethnicis ignominiosè abiectum iacuit, post aliquod verò tempus, à Christianis honorifice sepultum, in villa illustris cuiusdam virti duodecim M. P. à incenibus distante, diu summa cum veneratione asseruatum, saeuiente postea in Hispania Arabum tyrannde, à piis hominibus in Asturias, aut in vicinam illis regionem, quæ campestris dicitur, exportatum, tandem in oppidulo, non longè à foro Egurrorum, quod Villam nouam sancti Mancij vulgo appellant, repositum fuit, in monasterio quodam ordinis sancti Benedicti, sub invocatione ipsius martyris, ubi religiosissimè asseruatur, & incredibili populo dum deuotione colitur.

¶ Præter hunc sanctissimum martyrem, verisimile est, nonnullos alios in hac urbe

extitisse, cum in Christianum nomen gentilica rabies deseuiret. Sed trium præcipue memoria extat, Vincentij videlicet, & Sabinæ, ac Christetidis sororum ipius, quibus Ebora natale solum fuit.

¶ Palmam verò martyrij Abulæ tempore Diocletiani, & Maximiani, sub Datiano Hispaniarum præside, vel potius crudelissimo carnifice adepti sunt.

¶ Episcopos post beatum Mancium, habuit quamplurimos, ex quibus hic aliquot nominare satis erit.

¶ Quintianus Episcopus floruit tempore magni Constantini, cum adhuc maiestas imperij Romani in Hispaniis vigeret, ut constat ex Illyricano concilio, in quo ipse subscripsit.

¶ Deinde sub Gothorum regibus, quinque Episcopos Eborenenses, seu Elborenenses, ut illis temporibus dicebantur, nominatos inuenimus in Synodis Toletanis. nempe, Sasilium, Abentium, Zosimum, Tructimundum, Arcontium.

¶ Reperi etiam in Schedis Resendij, codicem manu scriptum Emeritensis illius concilij, cuius ipse lepe meminit, quod celebratum fuisse dicitur à duodecim Episcopis, anno natalis domini iexcentesimo sexagesimo quinto, regnante Recespanio, qui interfuit Petrus Eborenensis Episcopus.

¶ Extant in tedibus Resendantis duo cippi sicuti minus elegantibus, & iam Gothicam phrasim redolentibus, quorum primus memoriam contipet Iuliani Episcopi in hac verba.

NON TALIS NOMINA TANDEM PRO

D. E. O. R. A. M. T. V. A. C. S. A. D.

.LXXXII. M. A. H. S. C. T. R. A. M. C. L.

.No. 616.

ni si quis de novis & longe superius locis, non possit invenire.

LIBER QVINTVS.

IULIANVS

FAMVLVS XPI

EPISCOPVS

ECCLESIAE

EBORENSIS

H. SITVS EST.

VIX. ANN.

PLVS MINVS LXX.

REC. IN PA

CE KAL. DEC B.

ERA DCIII.

¶ Id est.

Iulianus famulus Christi episcopus ecclesie Eborense, hic situs est, vixit annos plus minus septuaginta, requieuit in pace. Kalendis Decembris Era sexcentena-
ma quarta. Et sic anno natalis Domini quin genteficio sexagesimo sexto.

¶ Alter est huiusmodi.

DEPOSITIO PAVLI FAMVLYS

DEI VIXIT ANNOS L ET VNO.

REQUIEVIT IN PACE D.

III. ID. MARTIAS ERA. D. LXXXII.

¶ Hoc est.

Depositio Pauli. Famulus Dei vixit annos quinquaginta & uno. Requieuit in

pace domini tertio Idus Martias Era quingentesima octuagesima secunda, & ita anno salutis quingentesimo quadragesimo quarto.

Euerso deinde Gothicō imperio, & vastata, ab immanni, & impia Arabum multitudine, non solum Hispania, sed vniuersa ferē occidentalis Europa plaga, caruit Ebora (proh dolor) libero religionis Christianæ cultu, spatio circiter quadringentorum annorum, quod extremę euidam infelicitati adscribi meritò debet.

Regnante deinde primo Lusitanix rege Alphonso Henrico, quo iustior alter, nec pietate fuit, nec bello maior & armis, à Maurorum tyranide liberata est op̄a, & virtute fortissimi viri Gitaldi, cui ob animi, & corporis robur, intrepidi, seu absque timore cognomentum Lusitani indiderunt.

Cuius effigiem armatam stricto gladio caput Arabis pr̄ferentem, & manu sibi stra etiam caput puellæ Mauræ gestantem, pro gentilitio nobilitatis insigni Eborenſes habent.

De cuius laudibus & bellica virtute, deque singulari strategemate, quo hanc urbem ex insidijs aggressus, pr̄claram victoriam reportauit, si quis encomium scribere cupiat, satis amplam, ubereisque dicendi materiam illi tam illustre facinus suppeditabit.

Iterum ergo Ebora Episcopalis sedis dignitatem recuperauit, creato Antistite Pelagio, viro pr̄stantissimo, suffragante ipso rege Alphonso.

Hic autem Pelagius à fundationis ecclesie adificationem exorsus, magnificū exemplum hoc, quod hodie extat, extrui, ornarique curavit, multaque ad sacrorum celebritatem, pronentuque divisionem spectantia sapienter decreuit, ut apparat ex antiquis monumentis quae in publicis ecclesiæ scrinii affluantur.

Cui successit Suerius episcopus, qui antea Decani dignitatem ibidem obtinuerat.

Et complures deinde, usque ad Henticum Cardinalem, qui primus Archiep̄copus Eborenſis creatus est, regnante fratre ipsius Ioanne huus nominis tertio, salutis anno millesimo quingentesimo quadragesimo primo.

¶ Habet ecclesia amplissimos redditus, & ex illa quamplurimi insignes viri, quibus semper abundauit, ad amplissimas dignitates assumpci, atq; euecti sunt, quos si nominare velim, vereor ne diffusa narratiōne lectori tardium afferam.

¶ Danda vero erit, vt spērō, amori, vel potius pietati meæ venia, si atunculi mei Gondisalui Pinarij obiter hic mentionem fecero, qui cum canonicus ob singulatē doctrinam, motumq; probitatem, ab Alphonso Cardinale Emmanuelis regis filio electus fuisset, postmodum ad Zaphiensem episcopatum, deinde ad Tingensem, & postrem ad Visensem promotus, & amplissima legatione apud Franciscū Gallorum regem functus, vt diffusius in eius vita narravimus, mihi eundem canoniciatum annuente summo pontifice resignauit, meque multis aliis beneficiis affectit, quorū immemor videri possem, nisi oblatam eius nominādi occasionem, hoc loco audire attipuisse.

¶ Nec pratermittendum existimo, qua cura, & liberalitate, superiores Eboræ aristites, in extuendis, dedicandisque in eadem urbe Cœnobius semper claruerint. In primis Valcus episcopus diuine Claræ monasterium, intra novum ciuitatis ambitum, alterum vero dicti Hieronymi, sub inducatione sanctissimæ virginis Deiparæ à Rubo nuncupatæ, in auctenissimo loco duobus passuum millibus à mœnibus distante erexit, & utrumque magnis redditibus locupletauit.

¶ Henricus autem, qui post Sebastiano succēdit in regno, cum Eborensi ecclesiæ præcesset, collegium insigne, patribus Societatis IESV, vna cū magnificentissimo templo extruxit, ubi celebretur institutæ academiatæ, in qua humaniores litteræ, & Philosophia ac sacrae Theologie studia, cum pia morū disciplina maxime florent.

¶ Vnde non tantum huic urbi, sed etiam ceteris viciniis oppidis, & universitate Lusitanie, ingens utilitas, ornamentumque accelsit.

¶ Edificauit etiam, non longè à muris ciuitatis, monasterium beati Antonij, fratribus Franciscanis, qui ob arctiorem vivendi normam, à pietate denominantur. Cum illis antea aliud erexisset, distans sex millibus passuum ab eadem urbe, prope villam quæ Vallis viridis dicitur, cuius iam mentionem fecimus.

¶ Nec est silentio prætereundum nobile templum diui Antonij Archimandritæ, quod in publico ciuitatis foro, conspicuo, & illustri loco, erigunt elegati, magnificaq; operis structura curauit, ex communibus cathedralis ecclesiæ prouentibus. In cūtius frontispicio, eius iussu, ab Andrea Resendio literis maiusculis lapidi inserta inscriptio conspicitur huiusmodi.

DIVO ANTONIO ÆGYPTIO. SANCTISSIMO
MONACHORVM ARCHIMANDRITAE SACRVM
HENRICVS DIVI EMMANVELIS LVSITAN. RECIS
P. F. INVICTI F. S. R. E. PRESB. CARDINALIS.
PRIMVS EBORENSIS ARCHIEPISCOPVS. PRIORE
DIRVTO. NOVVM HOC. STRVCTVRA. FORMAQVE
AVGVSTIORE. RELIGIONIS ERGO EREXIT.

DIVO ANTONIO ARCHIMANDRITAE SANCTIS. SACRVM.

¶ Id est. Diuo Antonio Aegyptio sanctissimo monachorum Archimandritæ fa-
crum. Henticus diui Emmanuelis Lusitanæ regis piæ fælicis invicti filius sanctæ
Romanæ ecclesiæ præsbyter Cardinalis, primus Eborensis Archiepiscopus priore
diruto, nouum hoc structura formaque augustiore religionis ergo erexit.
Diuo Antonio Archimandritæ sanctissimo sacrum.

¶ Nec minorem curam in eisdem piis ædificiis erigendis, dotandis, reficiendisque
adhibet Illustrissimus Archiepiscopus Theotonius, qui nunc ecclesiæ præest, fi-
lius Iacobi ducis Brigantini, qui Emmanuelis regis nepos fuit ex sorore.

¶ Is, ut pium Antistitem decet, Xenodochium, seu Ptochotrophium ad alendos,
excipiendosque hospitio cogenos nuper erexit. Qui in re & pauperum saluti,
tam corporum quam animarum egregie prospexit, & magnum pietatis, ac li-
beralitatis verè Christianæ exemplum præbuit.

¶ Constituit præterea re ipsa efficere, quod iam diu animo concupuerat, hoc est fratrum Carthusianorum ordinem primus in Lusitanæ regnum perducere, quo haec genus caruerat.

¶ Impetrata itaq; à summo præfecto sanctissimæ illius religionis licentia, favorē quoque suum præstante piissimo rege Philippo, accessitos ex Barcinonensi provincia, aliquot eiusdem ordinis religiosissimos viros, in regiis ædibus, quas in formam cœnobii redegerat, benigne & liberaliter fouet, redditibus annuis ad monasterij congruam sustentationem assignatis, pretiosisque ad diuina officia celebranda, attributis ornamentis.

¶ Nunc autem in loco opportuno, & salubri, extra ciuitatis mœnia, templum, & reliqua ædificia vñibus fratrum necessaria aggressus, magnis impensis extrixi diligentissimè curat.

¶ Præter hæc, & alia similia pietatis, virtutisque opera assiduè exercens, optimè vigilantissimique præsulis officium peragit.

¶ Habet hæc ciuitas præter ea, quæ iam diximus, quatuor alia fratrum insignia monasteria, monialium verò septem, non minoris magnificentia, de quorum elegantia, sumptuosa, atque admirabili structura, si quis dicere cupiat, ille præfecto nō breuem confidere queat narrationem.

¶ Qua prætermissa, illud tantummodo addam, in omnibus ferè fontes ex marmore candidissimo, adfábre factos, subterraneis aquæ argenteę & canibis scaturire, vnde & aquandi facilitas religiosis ipsis, & cœnobitis pulchrum ornamentum, & vniuersæ vrbi grata, ac salubris aeris temperies æstiuo tempore prouenit.

¶ Portas habet decem, nulla suburbia, præter vnum sigulorum, & hortos muris vicinos circiter centum, in quibus hortulanæ ædes satis commodas habent.

¶ Visuntur vndique usque ad sex millia passuum innumeræ villæ suburbanæ, nec mediocri sumptu, nec minori elegancia edificatae.

¶ Ambitus mœnium tria millia passuum, & quadringenta quinquaginta duo continent in hunc modum.

A porta Blasiana ad Raimundiam.	Passus CCCCLxxxvij.
Ad Olisiponensem, quæ Alconchelensis dicitur.	Pass. CCC.
Ad Lacunarem.	Pass. Dxxij.
Ad Anisitanam.	Pass. CCCLxx.
Ad Portam molæ acrie.	Pass. CCCCXvj.
Ad Proditoriam.	Pass. CLiiij.
Ad Machedinensem.	Pass. CCLxij.
Ad Mendestephanum.	Pass. CXG.
Ad Mesquitalem.	Pass. CCCLxx.
Ad Blasianam.	Pass. CCCLxx.

¶ Noua mœnia condidit Rex Ferdinandus primus huius nominis, & numero Lusitanorum regum nonus, qui regnare coepit anno salutis millesimo trecentesimo sexagesimo octavo, & regnauit annos sexdecim, cuius opera, & industria complures aliae ciuitates muris cinctæ, & munite fuerunt.

¶ Constat autem mœnia duplii muro, sed dispati altitudine: interior enim pars duplo altior exteriori, eadem etiam proportione, turres eminentiores habet. Propugnaculis altissimis vniuersus ambitus in formam ferræ dispositis, yndique cingitur, adeò mirabili artificio, vt ex utroque muro hostes à lateribus, & à fronte, missilibus (vt illa tempora ferebant) facile arceri, ac propulsari possent.

¶ Sed iam tempus postulat, vt receptui canamus, & à muris Eboreæ recedentes, cæteras Lusitanæ vrbes, in quibus Romane antiquitatis extat vestigia, peragremus.

¶ Libet autem pro meo erga Eborenses amore singulari, hanc orationis partem, faustis piisque precationibus claudete, Deum optimum maximum, & cæli Regnum, omnesque Diuos, sub quorum numine, & tutela hæc vrbs est, orando
vt eam in perpetuum saluam, & incolumem, virtute, iustitia,
morum disciplina, rebusque omnibus
florentem conseruent.

ERRATA SIC CORRIGENDA SVNT.

¶ Libro primo.

- Fol. 2. lin. 19. Lusitanie, legendū Lusitaniæ.
 11. lin. 24. vrbis, lege vrbis.
 Eodē, lin. 30. Cæsarcana, leg. Cæsariana.
 23. lin. 1. Papia, lege Papiria.
 34. lin. 14. percussit, lege perculit.
 35. lin. 18. Lusitaanos, lege Lusitanos.
 41. lin. 1. Olisiponi, lege Olisiponi.
 Eodem, lin. 24. fierit, lege fieri.
 45. lin. 17. Hemeno, lege Hermeno.
 46. lin. penul. habitundū, leg. habitandū.
 51. lin. 13. lege Scintillam.
 Eod. lin. 17. anchelaui, leg. anhelaui.

¶ Liber secundus.

- Fol. 55. lin. 19. aceedere, lege accedere.
 57. lin. 20. verisimile, lege verisimile.
 58. lin. 3. lege pisce.
 59. lin. antepenult. lege branchiis.
 60. lin. antepen. lege à porco.
 Eodem, lin. vltima, lege cum dicit.
 61. lin. 5. lege scriptoris.
 62. lin. 4. lege ossibus.
 63. lin. 8. lege Oxyrinchus.
 69. lin. 21. Percem, lege Percen.
 70. lin. 18. v'lulatus, lege v'lulatur.
 Eod. lin. 19. Mæontium, lege Mæoniam.
 76. lin. 1. mænibus, lege mænibus.
 77. lin. 14. lege Palantes.
 79. lin. 4. Irines, lege Irenes.
 Eodem, lin. 9. lege proscindat.
 80. lin. 6. lege amœnitate.

Libro tertio.

- Fol. 83. lin. 18. lege cum inquit, viros au-
 tem cepit.

- Fol. 84. li. 8. & 15. lege Pœnorū, & Pœni.
 Eod lin. 10. lege Phœnices.
 94. lin. 24. Bastetanos, leg. Batestanos.
 102. lin. 12. lege est.
 Eodem, lin. 13. lege qua.
 Eodem, lin. 16. lege recepislet.
 Eodem, lin. 17. lege interfecit.
 108. lin. 11. lege contentus.
 110. lin. 14. lege quiuis.
 117. lin. 3. lege Pœni.
 123. lin. 2. lege accurrens.
 159. lin. 17. Blagiani, lege Plagiati.

Libro quarto.

- Fol. 173. lin. 19. scacellum, leg. facellum.
 178. lin. 17. Prici, lege Prisci.
 186. lin. 17. lege translatum.
 194. lin. 19. lege acetat.
 210. lin. 1. lege petibetur.
 211. lin. 19. lege vndequeque.
 212. lin. 12. lege expedita.
 228. lin. 11. lege Lusi. anue.
 243. lin. vlt. post Salaciensi, adde sibi
 relicto.

Libro quinto.

- Fol. 5. lin. 1. Quo, lege à quo.
 6. lin. 19. petut, lege petij.
 11. lin. 21. Pænnos, lege Pœnnos.
 Eodem, lin. vlt. lege flauium.
 12. lin. 13. atiam, lege etiam.
 13. lin. 21. libto tertio, lege quarto.
 15. lin. 21. lege idoneumque.
 24. lin. 6. centorinum, lege censoriū.
 26. lin. 5. VNI. lege IVN.

L A V S D E O .

Hoc dicitur.

EORVM QVAE MAGIS DIGNA VISA
SVNT UT SIGILLATIM ANNOTARENTVR IN QVADRIVTA
que libris de Antiquitatibus Lusitanicæ
INDEX.

A

- Acipenser vnuſ omnium pif-
ciu m Squamis ad os versis con-
tra aquam nando meat fol. 57.
Æminium vbi & fuit oppidum,
& flumen. fol. 248. 249.
Algarbium Lusitanicæ. fol. 177.
Algarbij nomen a Mauris regno
inditum. fol. 179.
Alani Emeritam, maioremq; Lu-
sitanicæ partem cum Olissipone
tenuerunt. fol. 144.
Alcoba mons. fol. 38. 52.
Alfonſus Hispanicæ Rex qui To-
letum expugnauit tres habuit fi-
lias ex diuersis vxoribus, Elui-
riam, Therasiam, & Orracam.
fol. 209.
Alfonſi Henrici bella. fol. 211.

- in aere Christum cruci suffixum
suspicit fol. 212. Eiusdem extra
mentem politi oratio. Ibidem
Rex nominatur. fol. 213. Ismariū
cum quatuor r̄gibus vincit. fol.
214. Triduo in castris permansit
fol. 215. Insignia primus regno &
successoribus dedit. Ibibem. ante
insignia ab eo inuenta niueo vte-
batur scuto. Ibidem. insignium
Lusitanicæ ratio ibidem.
Ambrosius Morales laudatur.
fol. 238.
Antonini in Itinerario locus ex-
plicatur fol. 43. Alter restituitur
fol. 249.
Annibalis portus qui fuerit. quo
tempore eo venerit Annibal con-
iectura. fol. 187.

Annibal successor Asdrubali. Lusitaniam suo iunxit imperio fol. 87. 88.
Anas fluvius vide infra fluvius. Asturionem fert. fol. 55.
Alosas. fol. 54.
Springius Episcopus pacensis scriptis eruditissime in Apocalypsim. fol. 200.
Artabrum promontorium quod, & ibi reprehenditur Resendius. in scholijs. fol. 247. 248.
Arucci vetus. fol. 173.
De Asturione pisce variae serterie & appellationes. fol. 55. 64. Non idem qui Silurus fol. 58. Nec idem qui Acipenser. Nullas habet squamas. fol. 57. Suillus vel vulgo Solho. fol. 61. 65. An idem qui Antacaeus Hycca siue Hysca. fol. 63. In Congi Regno sunt fisci regij. fol. 64.
Asdrubal dux egregius Carthaginensium fol. 87.
Auo fluvius. fol. 76.

B

Bacchus etiam Lysius dictus a Græco Lyo. fol. 2. Eius sacerdotes Lysij, ibidem, & in scholijs. fol. 246.
Bassahodie Tauilla. fol. 180.
Baptistæ Mantuani locus declaratur, in scholijs. fol. 258.
Barbarius mōs Rabida. fol. 26. 38.
Barbari qui & ubi fuerint apud Lusitanos. fol. 26.
Barbari montis rupes la spideæ

& multicolores fol. 27. Et admodum lucidae si poliantur ibidem.
Batazæ cacem reguli ex pultricis Græciæ Imperatoris neptis Conimbricæ sepultæ genealogia. fol. 191.
Bæturia, pars Bæticæ a Mariannis montibus ab Anam pertinens. fol. 96.
Bætica a Vandalis occupata. f. 144.
Bamba Rex Ecclesijs cathedralibus fines præscripsit. fol. 198.
Belitani a Lusitanis originē trahunt. fol. 241. 242. 243. & 4.
Berodus fictus. fol. 82.
Brachari Graui dicti. fol. 36.
Bracharos Plinius quadrifariam partitur. fol. 36. Græcorum Soboles. fol. 37. Eorum mores ibidem. a Græcis trahunt originem ibidem.
Bracara prouincia montibus Marano, Iuresto, & Muro secatur. fol. 52.
Bracharorū flumina plura. f. 76.
Bracari Callæciae victi. fol. 117.
Briga Veteræ Hispanorum lingua urbem significat. fol. 196.
Brutus vnde Callaicus dictus. fol. 118. De Lusitanis, & Callæcis triumphauit. ibidem. Solenne est in oppido sancti Iacobi de Cacem post sacrificijs Euangeliū Sacerdotem ad hortari populum ut precentur Deum pro Bataza la scara Imperatoris Græcię Nепte. fol. 195.

C

Callipolis nomen pluribus ur-
 bibus datum , & quid significet
 apud Græcos,in scholijs.fol.259.
Callipodis fluuij Salaciensis pis-
 ces fol. 65.
Callaciam Sucui tempore Go-
 thorum tenuerunt.tol. 144.
Callaciam venit Teucer Tela-
 monis filius.fol. 37.
Catinensi in agro fontes miracu-
 lo clari.fol. 71.
Carthaginis nouæ quis autor.
 fol. 85.
Carthago in Africa quo cœperit
 tempore.fol. 86.
Cato qui fuerit cuius memorie
 marmor extat inscriptum in a-
 gro Sintriensi lib. 5. pag. 24.
Celtici vbi & qui hodie in Lusi-
 tania fol. 15.
Cetra quod scuti genus , in scho-
 lijs. fol. 250.
Celandus fluuius.fol. 76.
Cetobriga vbi fuerit & unde sic
 dicta.fol. 196.
Cetarij qui Cete magnos pisces
 saliunt condit & vendunt.f.196.
Cetariae & cetaria lacus in qui-
 bus pisces conduntur.fol. 196.
Cicus mons Algarbi regnum se-
 cat.fol. 33.
Cippi in Pace Iulia.fol. 201. 202.
 203. 204. 205. in foro 206. in coelea
 summi templi 207. in agro. 208.
Cippi in Sini oppido. fol. 222.
 223.
Cippi iuxta Mauram quatuor,

fol. 174. 175. 176. 177.
Cippus inter Pharum & Taul-
 lam in turri muri. fol. 184.
Cippus phari ad portam maris.
 fol. 184.
Cippus Merobrigæ. fol. 189. al-
 ter. 190.
Cippus phari in muro.fol.182. al-
 ter ibidem in muro. 183.
Cippus iuxta Serpam. fol. 172.
Cippus in ædibus magistri equi-
 tum.fol. 3.
Cippus in ædibus Resendij. f. 21.
Cippus Emeritæ in domo Petri
 Mexicæ. fol. 21.
Cippus Saguti in coenobio san-
 ctæ Trinitatis. fol. 22.
Cippus in Pago oliua ex ruinis
 Capereñibus. fol. 22.
Cippus in cod. Pago. fol. 23.
Cippus in promontorio Lunæ.
 fol. 39.
Cippus alter ibidem. **Cippus** ibi-
 dem aliis sed qui legi nō potest.
Cippus Ollipone.tol. 92.
Cippus in agro Sintriensi.fol.92.
C. Calpurnius de Lusitanis triū-
 phat.fol. 98.
Cippus in territorio Eborense.
 fol. 112. 113.
Cippus prope Visœum urbem.
 fol. 114.
Cippus in oppido Attilia in Ca-
 lia. fol. 139.
Cippus iuxta Salaciam. fol. 149.
Cippus in loco Turegia.fol. 152.
Cippus iuxta Paem Iuliæ.f. 158.
Cippus iuxta Oliuetiam.fol.171.

- Cippus in oppido colla. fol. 221.
 Cippi in Helvitis vrbe plures.
 fol. 223. 225. 227. 228.
 Cippus iuxta Terrantui oppidum in fano olim Iouis. Nunc Iusti & Pastoris. fol. 240. alter elegantissimus. fol. 241. & alius ibidem.
 Cippus Cubæ. fol. 242.
 Cippi duo super Callipodem fluuium, quem Sadanum vocant, qui Fortunæ obsequentiis delubrum ibi fuisse ostendunt. fol. 242. 243. 244.
 Cippi Eboræ lib. 5. pag. 14. 15. 20.
 28. 29. 30. duo Cippi inventi in auro Sertoriano & a Cardinale Alphōso ad villam vallis viridis translati ubi nunc visuntur.
 pag. 31. 32. quinque cippi ordine pari dispositi, qui omnes unam inscriptionem faciebant a cæmetariis laterati. ibidem.
 Cippi in Callipoli vrbe, seu Vil la Vizosa. fol. 229. 230. 231. 232. 233
 234. 235. 236. 237.
 Cippus in colliponensi oppido.
 lib. 5. pag. 25.
 Cippus in prædio Mesquita inuentus. lib. 5. pag. 26.
 Coccus plurimus apud Barbarios in Lusitania. fol. 27.
 Corduba mons. fol. 38. 52.
 Concierius mons Herminij pars.
 fol. 45.
 Cognomina sex vni data. lib. 5.
 pag. 31.
 Columna Aquis flauis. fol. 37.
 Columnas quadratas tres ex promotorio lunæ erutas, in quarum una vaticiniuum Sybillæ contineri, fama est. fol. 40.
 Congi regnum Æthiopiæ cum suis regibus ab Idolorum cultu conuersum per Reges Lusitanos. fol. 64.
 Comitum origo. fol. 136. 137.
 Comentarius Hispaniensis belli mutilus & corruptus & confusus. fol. 131.
 Columna inter Salaciam atq[ue] Eboram. fol. 150.
 Columnæ duæ in prædio Tabulariæ dicto iuxta Eboram. fol. 151.
 Columnæ duæ in agro Stermotiensi. fol. 153. 154.
 Columnæ quatuor in itinere a scalabi supra Almerinum oppidum.
 fol. 162. 163. 164. 165.
 Columnæ aliæ tres post mille passus. fol. 166. 167.
 Columnæ quatuor iuxta diuersorum Mestas. fol. 168.
 Coloniæ paruae erant effigies, & simulacra vrbis Romæ. lib. 5.
 pag. 18. Earum a municipijs differentiæ. ibidem pag. 21.
 Colla oppidum in Orichieni agro. fol. 219. Mensa ibiden fol. 220.
 Cuda fluuius Coa. fol. 73.
 Cuneus ager, caput sanctæ Mariae. fol. 171.
 Curiæ ad quos pestinerent. lib. 5.
 pag. 21.

D

- Diodori Siculi locus emenda-
tur. fol. 30.
Dionis locum ex Græco vertit
Resedius. fol. 46. explicat. fol. 48.
Duiona Gallice fontem diuinū
significat. lib. 5. pag. 12.
Ducum origo. fol. 137.
Duces magnum ad victoriam af-
ferre momentum ex Floro colli-
git Resendius. fol. 34.
Durius fluuius aquarum mole
Tagum soperat compressior ta-
men alueo. fol. 72. eius prouerbiū
ibidem. Grandiores fert Alosas,
Lampetras, & Troctas, Minio
excepto. ibidem. Erupe Magno
fra yore præcipitatur. fol. 73. Idē
aurifer. fol. 74.

E

- Ebutius Lusitanus miles pius in
hostem. in scholijs. fol. 258.
Ebora in medio Lusitanæ sita.
fol. 124.
Eborensem Episcopatum Ceto-
briga terminabat. fol. 195.
Ebora vrbis sic olim dicta libro
quinto. pag. 10. Altera non pro-
cul a Cælaraugusta. lib. 5. pag. 2.
Eboræ vrbis & nominis origo.
ibidem. eius vrbis tractus a Cel-
ticis habitatus fuit. ibidem. pag. 12.
ab Eburonibus Belgis, seu ab Eb-
buronicibus Celticæ Galliæ po-
pulis nomen accepit. ibidem. ab

eisdem condita. ibidem. pag. 13.
cius antiqua Alonia Sutorius
erexit. ibidem. Muri ab Sutorio
conditi firmitas & vestigium.
fol. 14. eiusdem vrbis aquæ du-
ctum construxit. ibidem. pag. 14.
agri & vrbis cum vrbe Roma, &
Romano agro comparatio. ibi-
dem. pag. 16. quo coepit anno.
ibidem. pag. 19. & Roma videtur
antiquior. ibidem. pag. 20. unde
Liberalitas Iulia dicta. ibidem.
Ias latij veteris quo tempore ha-
buerit. ibidem. pag. 21. imunita-
tis ius habebat. pag. 22. regibus
Lusitanis dilecta fuit. ibidem.
post Olisiponem primum obti-
nent locum. ibidem. fortium viro-
rum ferax. pag. 27. forum eius
tempore Romanorum. Vbi nunc
templum Virginis Gratiarum.
ibidem.

Eborenses a Mancio Christi
discipulo cælesti doctriñ initia-
ti. fol. 236.

Eborensis pro Eborensis. lib. 5.
pag. 25.

Emerita Vettonum colonia. fol.
25.

Endouellici inscriptioñes ex tem-
plo antiquo, quod extat iuxta
oppidum Therennam Theodo-
rius Brigantij Dux asportari cu-
rauit & inseri in Frontispicio
Cœnobij Hermitarum D. Au-
gustini. fol. 231. qui nam fuerit

Endouellicus coniectura. fol. 225.
alia conjectura eritdem nominis
a Menœtio. in scholijs. fol. 259.
Encraudis Virginis, & Marty-
ris pater Dynasta Lusitanus.
fol.

141.

Epitaphium a Resendio matri
positum in vita Resendis. Equæ
Vento concipiunt in monte Ta-
go siue iuncto. fol. 41. Hoc vero
modo incompertum. ibidem.

Equi in monte Iuncto pernicissi-
mi apti ad perferendos labores
mediocres corporatura. fol.

41.

De Equarum conceptu His-
toria, Resendio narrata circa id
quod aiunt eis ibi vento concipe-
re. fol.

42.

Eutropis locus emendatur. f. 101.
Exulibus & peregrinis nouam
aliquam incolentibus regionem
nos fuit antiquissimus patriæ
nomina nouis sedibus imponere.
lib. 5. pag.

18.19.

F

Fanum Iouis fuit olim iuxta
Terranū oppidū quod postea Di-
uis Iusto & Pastorū sacrum fuit,
& ibi inscriptio. fol.

2.8.

Fertilitatis Lusitanæ testimoni-
um. fol.

80.

Floriani Campensis reiicitur o-
pinio circa appellationem gentis
Barbariæ. fol. 26. Iterum repre-
henditur. fol.

195.

Fluminibus multis irrigatur Lu-
sitania. fol. 54.
Fluuii Lusitanæ grumulis auri
abundant. ibidem.
Fluuius Anas cuniculis se totum
condit. fol. 54. potu eius grandes
cunt pecudes. ibidem. pilces eius
proceri. Asturionem fert. fol. 55.
Flumina Lusitanæ pluri maque
quia in mare non intrant in cogni-
ta sunt Geographis. fol. 78. corū
nomina. in scholijs. fol. 257.
Fodinæ plumbi apud Meidu-
brigenses etiam auri. fol. 43.
Fontes in agro Catinenſi miracu-
lo clari alter omnia respuens, al-
ter omnia absorbens, & rei experi-
mentum. fol.

71.

G

Galba qui Lusitanos perfide
cecidit Seruius ne an Sergius di-
catur. fol.

103.104.

Gothi qui gentium fuerint. fol.
141. & vnde nomen, in quas Gen-
tes distributi. ibidem. & fol. 142.
diuersi in Ostrogothos, Vesogo-
thos, Vandulos, Alanos, & alios
ibidem. fol. 143. quamvis varijs va-
rias Hispanæ partes tenuerint,
vniuersi tamen Gothorum nomē
amplexati. fol.

146.

Græcae originis multa in His-
pania sunt vestigia. fol.

38.

H

Herminius Mons. fol. 38. 42.
Herminia ciuitas diruta. fol. 42.
eius plurima vestigia. ibidem.
Herminij Montis Incolæ a Cæ-
sare post Præturam expugnati.
fol.

46.
Henricus primus Lusitanæ
comes, Regis Vngariæ filius.
fol. 210. Therasiam duxit vxorem
ibidem. Dos illi assignata Portu-
gale a Durio ad Conimbricam
vsq; Bracariq; a Minio vsq; ad
Durium. ibidem.

Heluæ ciuitas aquibus sic appel-
lata. fol. 224. Eadem nobilissimos
habet ciues. fol. 225. Episcopalem
dignitatem adepta. fol. 225. Cip-
pos habet plures. ibidem.

Hispania multa Græcæ originis
habet vestigia, tum in vocabulis,
tum in literis, tum etiam in ar-
ticulis. fol.

38.

Hispania Romanorum tempo-
re in sex prouincias diuisa erat.
Bætica, Lusitania, & Calle-
cia cōsulares. Reliquæ præsidia-
les. fol. 136. Duravit sub ditione
Gothorum vsq; ad Roderici in-
teritum per annos tercentos, &
octoginta. fol. 145. 146. eius imago
quo pacto pingatur. fol.

250.

Hispani cur Celtiberi appellati.
lib. 5. pag. 12. Ea illis olim fuit lin-
gua qua nunc vtuntur Cantabri.
ibidem. Eadem vtebantur Celtæ.

ibidem.

Hirtuleius Sertorianus dux
fol. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233.

I

Jacobi Mœnetij Vasconcelli
parentes. lib. 5. pag. 1. Ortus. ibi-
dem. Auunculo traditus. lib. 5.
pag. 3. Vnacum cōsobrius Ioan-
ne Pinario, & Michaele Cabe-
dio fratribus, Brionam ad Za-
phicensem Episcopum auiculum
Legatum a Rege Lusitano Mis-
sum Euocatus ibidem. profectio
ibidem. Burdigalam ad capessen-
das disciplinas Missus. ibidem.
Iterum Telosam ad iuris pru-
dentiam perdiscendam adiit. ibi-
dem. Praeceptores in iure habuit
Corasium, & alios. ibidem. In Pa-
triam redit. lib. 5. pag. 4. Conim-
bricam ad Legalem scientiā pro-
fectus. ibidem. Iterum in Galliam
redit. ibidem. Aurelianensem A-
cademiam, Deinde Lutetiam fre-
quentat. ibidem. Iterum in Lusi-
taniam redit. ibidem. Missus a
Rege Tridentum ad Concilium.
lib. 5. pag. 5. Ab Aloysio Lipoma-
no Hospitio excipitur. ibidem.
Cardinales eidem amici. ibidem.
Cum Dionysio Alencastrio vrbe
egreditur. lib. 5. pag. 6. Oliipo-
nem profectus. ibidem. Canoni-
catus Eborensis possessionem ca-
pit, pag. 7. Idem Inquisitor. ibi-

dem. Magistratu se abdecat. pagi.
8. a Rege Sebastiano ad grauissi-
ma negotia inuitatus. lib. 5. pag. 8.
Insidiari verbum militare. fol.
35.
Insula parva in qua oppidum di-
rutum cernitur iuxta Alborem.
fol. 187.
Insignia Lusitanæ qui primus
invenerit. fol. 215. Eorum ratio.
ibidem.
Iouis Fanum vide supra Fa-
num.
Ismarij exēcitus. fol. 211. Pu-
gnat cum Alfonso Henrico. fol.
211. Victus ab Alfonso. fol. 214.
Iter vnum Antonini ab Olli-
pone Emeritam emendatur. fol.
251. In scholijs. Alterum emen-
datur. fol. 252. Tertium emen-
datur. ibidem.
Ius Italicum, seu antiqui latij
non omnes coloniae habebant. lib.
5. pag. 22.
Iunctus Mons. fol. 38. Idem Ta-
gus. fol. 40.
Iureffus Mons. fol. 38. 52.
I.duo pro E. fol. 174. 175.

L

Lampetræ qui pisces.
Lacobriga vrbs. fol. 176.
LAGOS effecta ciuitas a Sebastia-
no Rege Lusitanæ. ibidem.

Laberia Flaminia totius Lusi-
tanæ Fluminio præcerat. lib. 5.
pag. 24. Euldem inscriptio. ibi-
dem. Obisit in Colliponensi op-
pido. ibidem.
Laçide ab urbe primo &c. Qua
forma loquendi veteres olim
vtebantur quo pacto intelligen-
dum. fol. 147.
Leirinensis ciuitas ex ruinis col-
liponensi oppidi costructa. lib.
5. pag. 24.
Legatus prætorius & consula-
ris in Hispaniam mittebatur ad
ius dicendum. fol. 111. 135.
Lividus legatus emendatur ex conie-
cta Resendij. fol. 111. 191.
Lissiasinus Bacarorum. fol.
76. Et quare obligationis dictus.
fol. 77.
Lusitaniam & Callæciam Impe-
rio Romano subdidit Iulius Cæ-
sar. fol. 125.
Lusitania prouior in Pompei
quam Cæsaris partes. fol. 127.
130. 133.
Lusitanis prætorius legatus ius
dicebat. fol. 135.
Lusitania prouincia consularis.
fol. 136.
Lusitania in duas diuisa prouin-
cias. fol. 136.
Londobris insula Berlengas.
fol. 49.
Lunæ Mons. fol. 38.
Lusitanæ nomen dedit Lusus;

ac Lysa, cum Libero Petr. Bacchantes. fol. i. & 245. Etiam a Ly-
sa Lysitania dicta est. Ibidem.
Non a Lysa idest Bacchantium
rabie. ibidem. Lusitanæ nomen
passim apud auctores Græcos &
Latinos inuenitur. fol. 2. Itemq;
Lysitanæ ibidem. Idem no-
men in marmoribus inuenitur.
fol.

3.

Lusitanæ plures continent popu-
los. ibidem.

Lusitanæ termini. fol. 4. Vide
infra termini.

Lusitaniam quæ olim Gentes ob-
tinuerint. fol. 82. Plures reges.
fol.

83.84.

Lusitania in quas prouincias &
populos diuidit. fol. 255.

Lusitani vñdedicti Belitani. fol.
3. Quales, quæ eo cum mo-

res. fol. 36. Omnia Ibero-
rum fortissimi. ibidem. An-

nus plurimis Romanorum ar-
mis oppugnati. ibidem. Valerij
de illis dictum. fol. 31. Multi

Lusitanorum prælii refert Li-

uius. His usus & Annibal in

Hispania & Italia. fol. 33. Lu-

cium Æmilium cum vniuerso
exercitu cœdunt. ibidem. Gal-

bam prætorem vincunt. ibidem.
fol. 102. Incauti profiguntur. ibi-

dem. Nouem milia perfidet truci-
dantur. ibidem. Pro illis in-
terfectis accusavit.

M. Cato

Serg. Galbam. fol. 34. 85 103. Tre-
centi cum mille Romanis pi-
gnant. Et vincunt. ibidem. Nu-
merus eorum qui vñtrinç cecide-
runt. ibidem. Ingens vnius
Lusitani facinus & audacia. ibi-
dem. Grauius vexant Roma-
nos. ibidem. Cæsus exercitus
Romanus ab eisdem. ibidem.
Solis Gentium Lusitanis duces
contigerunt. Lusitanorum
mores. fol. 35. Plura olim la-
cula ferebant. Id nunc Bracaro-
rum & Callaicorum pleriq; ser-
uant. ibidem. Quidam hastis
libus utuntur. ibidem. Aquæ
potores etiam nunc. fol. 36. Eo-
rum pueri nobiles & Reges vi-
no abstinent. ibidem. Lusitani
Gæcam originem præsefer-
runt. ibidem. Gymnica certami-
na exercent. ibidem. Leui ar-
matura vñsi. ibidem. Grauior-
um a Germanis, Romanis, &
Gallis acceperunt. ibidem. Pe-
dites cetrati pugnant. ibidem.
pro Annibale pugnant. fol. 88.
Lucium Æmilium Paulum. cum
vniuerso exercitu cœdunt. fol. 93.
iustipatoribus se muniebat Mu-
natius Flacus. fol. 129.
Lusonum gens quæ. fol. 4.
Lusos oppidum ibidem.
Lusus & Lysa vide super Lusi-
tanis. Filius fuit Liberi patris.
fol.

2.

Ludouicus Ataidius Toparcha
Tractus Atouguiae, laude di-
gnissimus. fol. 49. Propugna-
culi eiusdem inscriptio.
Lusitania Imperio Cæthaginen-
sium addicta tempore Annibal. fol. 88. Ab Augusto, usq; ad Go-
thos in Romanorum dominatu
acquieuit. fol. 137.
Lusitanæ præfectus otho Cæ-
sar a Nerone ut vxore eius po-
tiretur. ibidem. & fol. 138. Intres
Iuridicos conuentus diuisa Eme-
ritensem. Pacensem & Scallabita-
num. fol. 140. Vrbium alias colo-
nias, alias municipia vel ciuium
Romanorum, vel antiqui lati, vel
stipendiarias factas ibidem.
In Lusitania Reguli siue Dy-
nastæ. fol. 141. Gothorum tem-
po re ab Alanis occupata. fol. 144. &
fol. 145. Qua mare Atlanticum.
Spectat tria habet promonto-
ria. fol. 178.
Lusitani Didij copias delent. fol.
131. Eorum cohortes sub Vitellio
in Italia militarunt. fol. 138. Se-
parati ab Hispanis ab antiquis.
fol. 139. 140. In Romanorum mo-
res abiecti. Ciuitatem, & linguā
latinam accepere. fol. 140. Ple-
risq; Cæsaribus statuas exererūt
ibidem. Christianam fidem atem-
porē Apostolorum retinēt. Eāq;
toti Orienti & Antipodis tra-
diderunt. fol. 237.

M
Maranus mons. fol. 52.
Mario qui piscis, an idem qui
Asturio. fol. 63.
Martinus Ficaretus multa im-
pedit in cataracta Duri amouen-
da sed rem ob inuidiam non per-
fecit. fol. 73.
Marchio vnde dictus, & qui.
fol. 137.
Maura vrbs vnde sic dicta. f. 173.
176. Nouum fuisse Arucci.
Magistratus decem viri qui stili-
tibus iudicādis præpositus erat
sepe fit mentio in inscriptioni-
bus antiquis. lib. 5. pag. 34.
Marcus Tullius gloriatur Ar-
chimedis sepulchrum a se reper-
tum. lib. 5. pag. 35. Et qua con-
iectura ilud indagauerit. ibidem
D. Manius primus Eboren-
ibus fidē Christianam annūcianit
lib. 5. pag. 38. Eiusdem Marty-
rium sub Validio præside tem-
pore Neronis, seu Traiani ibi-
dem. Et eiusdem reliquiarū inuen-
tio. Et translatio ibidem. Nunc
vbi sint. ibidem.
Martyrium Vincentij, & soro-
rum. lib. 5. pag. 39.
Mœnium Eborensum ambitus
quot constet passibus. lib. 5. pag.
44.
Mœnia noua Eboræ condidit
Rex Ferdinandus. lib. 5. pag.
45. Ea constant dupli muro

- pluribus turtibus, & propugnaculis. ibidem.
- Merobriga vbi. fol. 183.
- Meidobrigenses quare Plumbarios Plinius appellauerit. fol. 43.
- Mensa in Turegia loco Iuxta Eboram. fol. 152.
- Minius fluvius. fol. 78.
- Michael Silvius Episcopus Vi-sensis Cardinalis creatus. lib. 5. pag. 17. Quo argumento Regi persuadebat ne Eboresem Aquæ ductum instauraret. ibidem.
- Mores Lusitanorum annotauit Strabo. Multi cum religione mutati, multi perseverant. fol. 35.
- Montes Lusitanæ. fol. 38.
- Mons Cicus, Barbarius, Iuctus, Herminius, Lunæ. ibidem.
- Mons Lunæ a nobis Sintriæ dicatur. ibidem. Efficit promontorium magnum siue Olyssonense. ibidem.
- Mons Herminius in quo Alacri portus & alia oppida. fol. 42.
- Mons Stellæ idem qui Herminius. fol. 43. 44.
- Montes Lusitanæ fere omnes partes videntur, seu rami Montis Vindui. fol. 53.
- Monetae Eborenseis quæ tempore Sisebuti Regis Cudebatur inscriptiones. lib. 5. pag. 37.
- Monasteria D. Clariæ, & dñi Hieronymi Vascus Episcopus
- Eborense extruxit. lib. 5. pag. 42.
- Piura ab Henrico Cardinale ibidem Extructa. ibidem.
- Monasteriū Chartusianorū primus D. Theotonius de Bargançā in Lusitania in vrbe Ebora extruit, & calia plura extruxit. lib. 5. pag. 44.
- Monasteria Eborenseum quot. lib. 5. pag. 44.
- Mulierum nominibus prænomina dabuntur usq; ad Augusti tempora. lib. 5. pag. 34.
- Murus mons. ibidem. fol. 52.
- Munda fluvius quo loci. fol. 69.
- Et ipse aurifer. fol. 71. Lampetris Alosis, & Troctis abundat. ibidem. Modicis Imbris excrescit ad Insaniam. ibidem. Agros secundat. ibidem. Olim Mulandas. fol. 71.
- Municipia sunt paruae effigies & simulactra vrbis Romæ. lib. 5. pag. 18. Forum a colonijs differentia. ibidem. pag. 21.
- Myrtilis vbi & ipsa multis antiquarum rerum monumentis abundat, quibus & Goths & Mauri abusi sunt. fol. 179.
- A Pace Iulia quibus absit passibus. ibidem.
- Municipium veteris Iltis. ibidem. Iuliæ cognomen habet. ibidem.

N

- Naban fluuius. fol. 79.
 Næbis fluuius. fol. 76.
 Nero luxuriose piscatur. fol. 27.
 Neocetobriga, & ibi inscriptio
 in parthenone. fol. 197. Vbi nunc
 sit, & quo tempore cœperit. fol.
 298. Ibi mare piscofissimum. ibi-
 dem. Salinarum ibidem. Multi-
 tudo. fol. 199. Hodie Cetubala.
 ibidem.
 Nilium ex Marinis piscibus præ-
 ter Alosam, Mugilem, & Del-
 phinum, nullos fert idq; prop-
 ter Crocodilos. fol. 56.
 Nomina in, Arius finita fere
 semper hominum denotant offi-
 cia. fol. 28.
 Nobilitatis gentilium insigne
 Giraldi effigies armata stricto
 gladio caput Arabis præferens
 & manu sinistra caput pueræ
 Mauræ gestans Eborenibus est
 lib. 3. pag. 41. Eiusdem stratage-
 ma in vrbe Ebora capienda. ibi-
 dem.
 Numisma Eborense ab Ambro-
 sio Morali. Ad Resendum Mis-
 sum. Et eius inscriptio. lib. 3. pag.
 37. Et alia Gothorum Regum
 Numismata. ibidem. pag. 38.

O

- Officina argentaria cūdendæ
 monetæ Sisebuti Regis tempo-
 re Ebora erat. lib. 3. pag. 37.

- Oliuentia. fol. 170.
 Ona Vox, apud cantabros bo-
 num, seu diuinum sonat. lib. 3.
 pag. 12.
 Oresis locus emendatut. fol. 100.
 Orichensis ager. fol. 259. In eo
 regni Lusitanæ cœpit origo.
 ibidem.
 Ossonoba vrbs diruta pæne, cu-
 ius extant vestigia iuxta Pharū.
 Ea fuit sedes Episcopalis. fol. 180.
 Ossonobensis Episcopus in con-
 cilii legitur. fol. 181. 180.
 Ossonoba hodie Esto. fol. 181.
P
 Passuum milia erectæ columnæ
 distinbus int. fol. 147.
 Pax Julia sue Augusta Beia.
 fol. 200. Lusitanæ secundus
 conuentus. ibid m. Pontificatus
 dignitas in de Bad Hosam trans-
 lata. ibid m. Viri qui in ea florue-
 runt ibidem. Multa in ea frag-
 menta antiqua. fol. 208.
 Petrus Eborense Episcopus.
 Pelagius Episcopus, Eborensis
 Alfonsi primi Regini Lusitanæ
 tempore. lib. 3. pag. 41. Templo
 Maximum ea forma qua hodie
 visitur extruxit. ibidem. Multi-
 quæ ad fructuum divisionē per-
 tinent ordinavit. ibidem.
 Portas decem Ebora habet. lib. 3.
 pag. 44.

- Pæsuri, aut Pæsures quæ genet
fol. 29.
Petrus Ratensis Apostoli Iaco-
bi discipulus Bracharenæs Chri-
stianis sacris initiauit. fol. 237.
Phosphorus. Idem qui Luciferi
pag. 245.
Plinius locus libro 4.cap.20. Emendatur. fol. 7. Locus alius emenda-
tur. fol. 25. & 35. Alius emenda-
tur.lib.5.pag. 20.
Portus Annibalis. fol. 183.
Pompeii Iunioris virtus. fol. 132.
133.
Pomponij locis emendatur. fol.
36.
Portugalliae Regno qui finis ho-
die. fol. 13.
Pompeius Junior se Neptuni
filium iactat. fol. 155. Miles. in-
terfectus. ibidem.
Proutiojarum omnium Romano
Imperio subditarum, aliae
proconsulares, prætoriae aliae,
aliae denique præsidiales. fol. 135.
Promontorium luna olim tem-
plum habuit soli, & lunæ dicta-
tum. fol. 13.
Promontorium magnum, sive
Olisiponense. Mons cit luna. fol.
138.
Promontorium sacrum. Et unde
sic appellatum. fol. 185.
Prudentij loci explicantur. fol.
26.
Ptolomæi locus depravatus.
lib.5.pag. 20.
Pubilius Scævola frumentus. fol. 47.
Purpura Melibea ex conchis e.t
fol. 28.
Perpureæ vestes in quo ablatiis
& oxineis distinguuntur. fol. 27.
Hodie cædem.
Pugionum usus Hispanis &
præcipue Lusitanis antiquissi-
mus. fol. 35.
Quintus Fabius Maximus Ian-
darius calliditatis nomine a Cice-
toe. fol. 35.
Quintus Sertorius. fol. 120.
Laudes eius. ibidem. Qui de
eo scripsierunt. fol. 121. Lusi-
tiorum Dux. ibidem. Romanos
duces subegit. ibidem.
Lybula Romanorum milia ab eo
erat. ibidem. & fol. 122. Eius
et Pompeio dictum. fol. 123. A
Mællo præmia statuta ei qui
Sertorium necasset. ibidem. Do-
minus eius Eboræ adhuc extat. fol.
124. Et lib.5.pag. 14.
a Perpenna inter epulas obtruncatus. fol. 125. Eo mortuo. Urbes
omnes Hispanæ Romanis se de-
didere. ibidem. Primus Eboram
Muro cinxit. lib.5.pag. 13. Aquæ
ductum construxit. lib.5.pag. 14.

ei⁹ in Eborenses, & eorum vrbem Amor. lib. 5. pag. 15. Romæ repetendæ audi⁹issimus fuit. lib. 5 pag. 17. Matris nomen, non patris more Romano Inscriptioni apposuit. ibidem. Mauult inter suos humilem & priuatam vitam degere quam exul in summa potentia viuere. ibidem. pag. 18. In Hispania literas edoceri curauit ibidem. pag. 19. ei⁹ Cineres Eboracæ repositi an fuerint. ibidem. Lucius Voconius pro Eborenſi Republica Legatione functus Romæ. lib. 5. pag. 28. Quintus Excilis Eborensis plūrimum donis ab Imperatoribus suis donatus. lib. 5 pag. 29. Et illi erecta statua. ibidem.

R

Resendis coniecta circa colunas Promontoris Lunæ. fol. 40. Resendis Valentini Moraum notat. fol. 40. Ex quibus in notitiam vrbis Herminiæ venit. fol. 43. Resendis Epigrama in Ludouici Athaidis laudem. fol. 50. Resendis que de antiquis Hispaniæ regibus successiue traduntur mendacium putat. fol. 84. Placet sibi in Apologia contra Michaelem Sylvium. lib. 5. pag. 18. Romani scriptores sua ſæpe ex-

tollunt, ex tranea deprimunt. fol. 3. Circa id expenditur Liui locus. fol. 32. Romanorum perfidia maximus tumultus cauſa vniuersæ Hispaniæ. fol. 33. Romani duces aduersus Lusitanos pugnantes. fol. 86. 87. 88. Et toto fere eo libro. Romanorum in Viriatino bello occisorum monumenta. fol. 112. Tam in Italia, quam in prouincijs vias publicas, faciles & expeditas efficere conabantur. fol. 146. Rodericus Toletanus Archiepiscopus in Historia sua parum Lusitanis æquus. fol. 209.

S

Sanctus Iacobus de Cacem oppidum. fol. 190. Vnde oppido nomen datum. fol. 191. A quo expugnatum. ibidem. Sacris oppidum. fol. 185. Sena oppidum sub Stellæ Motte. ibidem. Sebastianus Rex in Orichiensi agro, victoriæ Alfonsi loca per Iuſtrat. fol. 216. ibidem. templum ædificari iubet & arcum cum inscriptione. ibidem. & fol. 218. Serpa vrbis antiquum nomen retinet. fol. 171. Sertorius primus Eboram mu-

ro cinxit. lib. 5. pag. 13. aquæ du-
ctum construxit. ibidem. fol. 14.
domum Eboræ habuit. ibidem.
eiusdem in Eborenses amor. pag.
15.

Silurus piscis Malcticus.

Siluis vrbs Algarbiorū. fol. 181.

Simulacrum parvū vulcani in-
uentum Merobrigæ. fol. 188.
Simulacrum in templo Cetobri-
gæ quod indicat illud olim Iouis
Ammonis fuisse. fol. 197.

Sinis oppidum maritimum. fol.
222.

Sidonij Appolinaris locus resti-
tutus. fol. 27. 28.

Stellæ nomen vnde monti datum
fol. 45.

Statio Nauigiorum commoda in
oppido Aluor. fol. 187.
Strabonis locus explicatur ubi
vocat Lusitanos insidiatores.
fol. 35.

Stellæ mons idem qui Hermi-
nius. fol. 44.

Stephani de vrbibus error. lib. 5.
pag. 10. & lib. 1. fol. 13. linea. 5. &
pag. 247.

Statuas octo Myrtili effossas
sine capitibus. fol. 179.

Subur fluuius. fol. 79.

Sybillæ Vaticinium. fol. 40.

T

Tagus fluuius qui & quantus,
& quo loci mari miscetur. fol. 66.

multæ into Insulæ. fol. 67. ex v-
troq; amnis latere campos efficit
fertilißimos. ibidem. Maria am-
nis nomina. fol. 69. piscium sera-
cissimus. ol. 67. aurii quoq;. f. 68.
Tagi nomen vnde. fol. 68. & 69.
Tagrus Mons siue Iuctus. f. 40.
Tapiceus Mons. fol. 38. 50.
Tamarita fluuius. fol. 79.
Termini Lusitanæ qui. fol. 4.
iuxta Strabonem. ibidem. & fol. 5.
iuxta Ptolomæum. fol. 6. iuxta Plin-
ium. ibidem. Termini Lusita-
niæ nostro æuo. fol. 12. inter pa-
censes & Eborenses. fol. 159.
Testamentum Galli Fauonijs lo-
cundi. fol. 114.
Terges fluuius maurorum san-
guine inū dans fluxit sanguincus.
fol. 214.
Therasia mater Alfonsi primi
Lusitanæ Regis ex iuxta vxore
Alfonio patri Regi Castellæ na-
ta ei. fol. 209. semper Regina ap-
pellata. fol. 211.
Transtagani Lanceas solent ge-
stare. fol. 35.
Triton ab Olisiponensibus in-
specu. canens visus. & de eo lega-
ti Romam Missi. fol. 140.
Triumphi de Lusitanis a Roma-
nis acti. a Bruto. f. 118. a Cæpione.
ibidem. a Dolabella. f. 119. a Crasso
f. 120. a Mutello. & Põpeio. f. 125.
Turdetani ubi fuerint. fol. 14.

Turduli qui & vbi fol. 16. & an
ijsdem qui Turdetani fuerint.
fol. 17.

Turduli veteres , a quibus alijs
trahunt originem vbi & qui f. 29.
Turia fluuius Valentiae. fol. 74.
Tydem urbem condidit Diome-
des. fol. 37.

V

Vacca fluuius pisciū ferax. f. 71.

Vaccēi populi vnde dicti. f. 72.

Valerij locus emendatur. fol. 128.

Vaticinium Sybillæ. fol. 40.

Vandalia dicta Baticea. fol. 144.

Vasconica lingua, qua vtuntur cā-
tabri vnde dicta. lib. 5 pag. 12.

Valentia vrbs a Lulitanis mili-
tibus qui sub Viriato militau-
erant, condita & nominata. fol. 117.
Vettones , & Veciones qui &
vbi fuerint. fol. 17. 25. 249.

Vetttones ijsdem qui Vectones.
fol. 26.

Vettonica herba. fol. 24.

Vermiculata vestis vnde dicta.
fol. 27. Blatte, coccinea vel, pur-
purea. ibidem.

Vestes Blatteæ, coccineæ, & pur-
pureæ. In quo distinguuntur.
fol. 27.

Vestium insectores Barbarica-
ris appellati. fol. 28.

Ventorum nomina, quibus hodie
Nautæ Lusitani vtuntur a Ca-
rolo Magno imposita. fol. 142.

Veneris templum in prædio Po-
mariensi extitit. lib. 5. pag. 23.

Viriatus Lusitanus si fortuna
cessisset Hispanæ Romulus, vel
Sertorius. fol. 34. annos decem
varia victoria Romanos fatiga-
uit. ibidem. fol. 89. CN. Seruillum
obtruncat. fol. 90. inter sicut ab
Æmilio Paulo secundum Silium
sed alter Viriatus a primo fol.
91.

Viriati duo Lusitani. fol. 91.

Viriati nomen vnde. fol. 91.

Viriatus dictus Annibal a Luci-
lio. fol. 91.

Viriati belli causa extitit Ser-
gius Galba. fol. 105.

Viriatus quo tempore fuerit. fol.
105. eius laudes. ibidem. & fol. 106
mors. fol. 105. eius imperfectores
indigni præmio iudicati. fol. 108.
eiusdē stratagema. ibidem. Dux
maximus. ibidem. Lælio cessit.
fol. 109. Latronem fuisse quomo-
do intelligat Resendius. fol. 109.
modestia eius & frugalitas. fol.
110. in cæde eius duplex perfidia.
ibidem. Imperatores a Viriato
victi. fol. iii. quo loco cum Vini-
mano pugnauerit. fol. 258.

Villa Vizosa oppidum. Ducum
Brigantij sedes. fol. 228. dici
potest Græce Callipolis. ibi-
dem. ibidem. Proserpinæ fuit
templum. de quo extat monumen-
tum. fol. 229.

Vis publicas Romani lapidi-
bi sternebant propter lутum
fc146. Vnde stratæ regiae a Lu-
siniis dictæ. fol. 147. Aliquando
v hæc agger publicus dictus,
dquare. ibidem. Viæ septem
publicæ, adhuc ex tempore Ro-
morum signatae extant in Lu-
sania & Bracaris. fol. 148. 157.
15. 160.

Vrbes pleræq; Lusitaniae etiam
Iomanis temporibus prisca no-
nna amiserunt. fol. 170. Non

de omnibus Lusitanis vrbibus
scripsit Resendius & quare
fol.

200.

Vrbium nomina ponuntur, in
scholijs. pag.

253°

Z

Zanaga Congi Regni fluuius,
eosdem fert pisces quos Nilus,
idemq; a Nilo defluit. fol. 65. Idē
rapidissimus. fol.

64.

Zezarus olim Ozecarus flumē.
fol.

79.

F I N I S.

P25XX

19-80

SPECIAL 83-B
445

